

Lesedi

Buka ya Morutabana

O.D. Gaborone
T.M. Moletsane
P. Thole
M. Tsatsimpe

Review Copy

Ga go mo molaong go gatisa tsebe nngwe le nngwe fela go tswa mo bukeng e, kwa ntle ga tumelano e e kwadilweng ya Baphasalatsi.

OXFORD
UNIVERSITY PRESS
SOUTHERN AFRICA

OXFORD
UNIVERSITY PRESS
Southern Africa

University Press Southern Africa (Pty) Ltd

Vasco Boulevard, Goodwood, Cape Town, Republic of South Africa
P O Box 12119, N1 City, 7463, Cape Town, Republic of South Africa

University Press Southern Africa (Pty) Ltd is a wholly-owned subsidiary of
University Press, Great Clarendon Street, OX2 6DP.

The Press, a department of the University of Oxford, furthers the University's objective of
excellence in research, scholarship, and education by publishing worldwide in

New York

Auckland Dar es Salaam Hong Kong Karachi
Kuala Lumpur Madrid Melbourne Mexico City Nairobi
New Delhi Shanghai Taipei Toronto

With offices in

Argentina Austria Brazil Chile Czech Republic France Greece
Guatemala Hungary Italy Japan Poland Portugal Singapore South Korea
Switzerland Turkey Ukraine Vietnam

is a registered trade mark of University Press
in the UK and in certain other countries

Published in South Africa
by University Press Southern Africa (Pty) Ltd, Cape Town

Oxford Lesedi Buka ya Morutabana Mophato wa 9
ISBN PROM 199 05995 9

© University Press Southern Africa (Pty) Ltd 2012

The moral rights of the author have been asserted
Database right University Press Southern Africa (Pty) Ltd (maker)

First published 2012

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means,
without the prior permission in writing of University Press Southern Africa (Pty) Ltd,
or as expressly permitted by law, or under terms agreed with the appropriate
designated reprographics rights organization. Enquiries concerning reproduction
outside the scope of the above should be sent to the Rights Department,
University Press Southern Africa (Pty) Ltd, at the address above.

You must not circulate this book in any other binding or cover

Publisher: Mpho Motlhodiemand

Commissioning Editor: Idah Swazi

Managing Editor: Thabo Kgolane
Project Manager: Lerato Trok
Designer: Samantha Rowles

Printed and bound by

Diteng

Kgweditharo ya 1 24

Kgaolo ya 1:Boithutedi..... 26

Beke 1 le 2: Botlhokwa jwa boithutedi 26

Dipuisano tsa setlhophha ka papatso e
e lebeleletsweng..... 26

Go buisa/lebelela setlhangwa sa pono
jaaka papatso 27

Go kwala setlhangwa sa tirisano –papatso 30

Go reetsa tekathaloganyo-papatso..... 32

Ditlhangwa tsa dikwalo-padi/kgangkhutswe/
terama..... 34

Beke 3 le 4: Go itlhopela bokamoso 36

Go reetsa setlhangwa se se buisiwang 36

Setlhangwa sa dikwalo-kgangkhutswe..... 38

Go kwala lekwalo la kgakololo e e
amogetsweng 41

Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng 43

Go buisa leboko 43

Kgaolo ya 2:Ikonomi 48

Beke 5 le 6: Ikonomi ya Aforika Borwa..... 48

Go reetsa mmuisano wa kganetsano ka ga
konteraka..... 48

Go buisa tumalano/konteraka..... 51

Setlhangwa sa tirisano-Kwala pegelo ka
diphitlhelelo tsa kganetso 54

Go diragatsa tumalano/konteraka ya
molomo 58

Go buisa leboko 58

Beke 7 le 8: Maatla a tšhelete 61

Tekathaloganyo ya theetso-mmuisano..... 61

Setlhangwa sa dikwalo-terama..... 64

Go kwala tlhamo ya maitlhommo..... 67

Puo e e sa ipaakanyediwang..... 69

Go buisa leboko 69

Tekathaloganyo-setlhangwa sa dikwalo 70

Kgaolo ya 3: Go itirela tlhopho 73

Beke 9 le 10: Tlhopho keya gago 73

Go reetsa pegelo ya lekwalo-dikgang..... 73

Tlhagiso ya molomo ya pegelo 77

Go buisa pegelo ya lekwalo-dikgang 78

Go buisa leboko 82

Go kwala pegelo 84

Kgweditharo ya 2..... 88

Kgaolo ya 4:Botsalano..... 90

Beke 1 le 2: Botsalano jwa batsadi le bana

..... 90

Go reetsa kgang 90

Go buisa setlhangwa sa dikwalo-
kgangkhutswe..... 93

Go kwala bukatsatsi..... 94

Dipuisano tsa makgotlhana/ditlhophha
ka ga setso 96

Setlhangwa sa tshedimosetso-lokwalo
la boswa le tesetamente..... 98

Beke 3 le 4: Botsalano le balekane 100

Go reetsa kgatiso ya motlotlo o o
diragadiwang 100

Go buisa naane 103

Thadiso ya setlhangwa..... 104

Puiso e e sa ipaakanyediwang 106

Go dira tshobokanyo..... 107

Kgaolo 5: Ubuntu 108

Beke 5 le 6: Kgotlhelelano 108

Go reetsa setlhangwa sa theetso:
potsotherisano 108

Go buisa setlhangwa sa dinaane 110

Go kwala kitsiso, lenanetema le metsotso 111

Dipuisano tsa setlhophha 113

Go sekaseka diponagalo tsa botlhokwa
tsa leboko 114

Go kwala kitsiso, lenanetema le
metsotso(tswetso)..... 114

Go buisetsa/le go lebelela go tlhaloganya:
Dikgemetšhana tsa khomiki..... 115

Go boeletsa popego ya tshobokanyo 117

Beke 7 le 8: Mabogo a tlhatswana 117

Go reetsa papatso e e gatisitsweng 117

Go buisa/lebelela setlhangwapono-Papatso 118

Go kwala thadiso ya papatso 119

Tlhagiso ya molomo: thanolo ya papatso 120

Poeletso ya tshobokanyo..... 121

Go tshwaelana..... 121

Poeletso ya dinaane 122

Go kwala setlhangwa sa bofelo sa thadiso ya
papatso 122

Kgweditharo ya 3..... 127

Kgaolo 6: Matlhotlhapelo a tlhago 128

Beke 1 le 2: Merwalela..... 128

Go reetsa mmuisano 128

Go buisa lekwalo la boswa le tesetamente tse
khutshwafaditsweng 129

Setlhangwa sa tirisano- Go kwala lokwalo lwa
boswa le tesetamente..... 130

Dipuisano tse di thaetsweng mo go tlhaloganyeng
lokwalo lwa boswa le tesetamente 130

Diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko: Loapi le morwalela	131
Go buisetsa go tlhaloganya: khatunu	131
Beke 3 le 4: Ditlamorago tsa merwalela	132
Go reetsa potsotherisano	132
Go buisa kgangkhutshwe	134
Go kwala lokwalophelegetso le lekwalokitsiso	134
Go buisa leboko	135

Kgaolo 7: Bagale..... 136

Beke 5 le 6	136
Go reetsa ngangisano mo seyaalemoweng	136
Go buisa kgangkhutshwe	137
Go kwala tlhamo ya kanelo.....	138
Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya.....	140
Tshobokanyo ya setlhangwa	140
Bagaka ba naga ya rona.....	140
Go reetsa puo e e tlhagisiwang ke mogale	141
Go buisa kgangkhutshwe	142
Go kwala karata ya taletso le kamogelo ya taletso	143
Motlotlo o o ipaakanyeditsweng.....	144
Go buisa leboko	145
Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya.....	146

Kgaolo ya 8: Itshokelano..... 147

Beke 9-10: Boitshoko	147
Go tlotla kgang.....	147
Setlhangwa sa dikwalo sa terama: Moraba o phunyegile	147
Setlhangwa sa tirisano: Mmuaisano	149
Tiragatso ya mmuaisano	151
Go buisa leboko	152
Go kwala lenaanetema le metsotso	154
Tekatlhaloganyo ya puiso(go tswa mo setlhangweng sa dikwalo:Terama)	157

Kgweditharo ya 4 158

Kgaolo ya 9: Nna podi matseba..... 160

Beke 1 le 2: Go dira ditlhopho tse di siameng	160
Go reetsa setlhangwa sa theetso	160
Go buisa setlhangwa sa kgangkhutshwe: Tlhalefa	161
Go kwala setlhangwa se seleele sa tirisano: Lekwalo la kopo(le le tlhomameng)	162
Go thuta ka tsamaiso ya kopano	164
Go ithuta diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko	165
Go tshwaelana le go kwala ditlhangwa tsa ntlha	166

Go ithuta tekatlhaloganyo ya puiso go tswqqa mo kgangkhutshweng	166
Go kwala setlhangwa sa bofelo	167
Beke 3 le 4:Dira gore dilo di diragale.....	167
Go reetsa setlhangwa sa theetso: Mmuaisano o o gatisitsweng	167
Go ithuta tekatlhaloganyo ya puiso go tswa mo kgankhutshweng	168
Go kwala setlhangwa sa tirisano: imeile/ lekwalo la maranyane	169
Go tsaya karolo mo dipuisanong tsa makgotlhana	170
Go ithuta tekatlhaloganyo ya go buisa/go lebelela: Khatunu	171
Go tshwaelana le go kwala setlhangwa sa bofelo	171

Kgaolo ya 10: Ditlha tsa ngwaga..... 172

Beke 5 le 6: Bontle jwa loapi.....	172
Diragatsa/etsisa sengwe kgotsa mongwe	172
Setlhangwa sa dikwalo kgangkhutshwe	173
Setlhangwa sa tirisano: Tsa botshelo jwa moswi le bukatsatsi.....	175
Motlotlo	178
Diponagalo tsa leboko	178
Tekatlhaloganyo ya puiso(go tswa mo setlhangweng sa ditlhangwa se se tlhaotsweng.....	180
Go kwala tshobokanyo	180

Kgaolo ya 11: Mookodi wa Pula..... 181

Beke 7 le 8: Poeletso le go baakanyetsa tlhatlhobo	181
Puo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang	181
Poeletso ya diponagalokgolo tsa dikwalo: Terama	182
Kitsiso, lenaanetema le metsotso.....	182
Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang	183
Poeletso ya diponagalokgolo tsa kgangkhutshwe	183
Poeletso ya ditlhangwa tse di kwalwang: Lokwalo la boswa le la tesetemente.....	183
Lefoko lengwe le le ermelang polelwana.....	184
Sekao sa memorantamo wa bofelo jwa ngwaga	185
Karolo ya C	189
Didiriswa tsa tlhatlhobo	189
Thulaganyo mo Mphatong wa 9	199

Matseno

KAROLO YA A

Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo

Oxford Lesedi Mophato wa 9 e rulagantswe sentle go ya ka Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo. Lethathama le le baakantswe go tlhokomela maikaelelo magolo a kharikhulamo le maikaelelo a a rileng a serutwa.

Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo

Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo (PPKT) e emisetsa Setatamente sa

Lenaneo le le bontsha ka moo ditokomane tse di phimolang le go emisetsa ditokomane tsa kharikhulamo e e fetileng:

Pele ga Firikgong 2012	Firikgong 2012 le go feta
Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R – 9 (2002) Kasete ya Mmuso ya. 23406 ya 31 Motsheganong 2002 le Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato 10 – 12 (2004) Kasete ya Mmuso, No. 25545 ya 6 Diphlane 2003 le No. 27594 ya 17 Motsheganong 2005.	Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R – 12 (2012)
Pegelo ya Dirutwa, Dintlhakaalo tsa Lenanethuto le Dintlhakaalo tsa Tlhatlhobo ya Dirutwa Mephato R - 12	Pegelo ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo ya Mephato R – 12 (Firikgong 2012)
Setefikeiti sa Bosetšhaba sa Thuto e Kgolwane: Borutegi mo Maamong a 4 mo Letlhomiso la Bosetšhaba la Borutegi (NQF) le dimametlelo mabapi le Barutwana ba ditlhoko tse di kgethegileng	
Mametlelelo mo tokomaneng ya pholisi, Setefikeiti sa Thuto e Kgolwane: Borutegi mo Maamong a 4 mo Letlhomiso la Bosetšhaba la Borutegi (NQF), tebang le Barutwana ba ditlhoko tse di kgethegileng, jo bo phasaladitsweng mo kaseteng ya Mmuso, ya. 29466 ya 11 Ngwanaitseele 2006.	
Pegelo ya Dirutwa, Dintlhakaalo tsa Lenanethuto le Dintlhakaalo tsa Tlhatlhobo ya Dirutwa Mephato R – 9 le Mephato 10 -12	Motlhagolatsela wa Bosetšhaba wa Mephato R -12
Mametlelelo mo tokomaneng ya pholisi, Setefikeiti sa Thuto e Kgolwane: Borutegi mo Maamong a 4 mo Letlhomiso la Bosetšhaba la Borutegi (NQF), tebang le Motlhagolatsela wa Bosetšhaba wa Tlhatlhobo ya Mephato R – 12, jo bo phasaladitsweng mo Kaseteng ya Mmuso, No. 29467 ya 11 Ngwanaitseele 2006	
Dintlhakaalo tsa dikolo tse di akaretsang (2012)	Dintlhakaalo tsa go Ruta le go lthuta Boakaretsi (2010)
Puo mo Pholising ya Thuto (1997)	Puo mo Pholising ya Thuto (1997)

Kharikhulamo ya Bosetšhaba e e tlhabolotsweng ya dikereiti tsa R-12. PPKT e neelana ka tokomane e nosi e e feletseng mo serutweng sengwe le sengwe e emise tsa Dipegelo tsa Dirutwa, Dikaedi tsa Lenaneothuto le Dikaedi tsa Tlhatlhobo Mephato ya R-12 tsa bogologolo.

Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo

- Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R – 12 (Firikgong 2012)
- Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo mo Dikereiting tsa R - 12
- (Porotokolo)Motlhagolatsela wa Bosetšhaba wa Mephato R -12
- Phasalatso ya mmuso ya kamogelo ya Setatamente sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba ya Dikereiti tsa R – 12
- Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo Mephato R – 12 (NCS)

Dipharologano tse dikgolo magareng ga Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba (NCS) le Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo (PPKT)

Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba (NCS)	Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo (PPKT)
Dipoelo tsa Botlhokwa le tsa Kgolo	Dipoelo tsa Botlhokwa le tsa Kgolo tse di tsenyeleditsweng mo gare ga diteng
Dipoelothuto le maemo a Tekanyetso	Makala a diteng ka maikaelelo a kakaretso le a a totobetseng (a a makang ka ga kitso ya diteng le didiriswa tsa tlhatlhobo)
Manane a thuto: Puo ya Gae Puotlaleletso ya ntlha Dipalo Tebanyo le botshelo Disaense tsa Botsamaisi le Ikonomi Disaense tsa tlhago Thekenoloji Botaki le setso	Dirutwa: Puo ya Gae Puotlaleletso ya Ntlha Dipalo Disaense tsa tlhago Disaense tsa loago Thekenoloji Disaense tsa Botsamaisi le Ikonomi Tebanyo le botshelo Botsweretsi le Boithamed
Tsepo: Kitso le dikgono	Tsepo: Kitso ya diteng Dikgono Boitshwaro le meono Phetogo e e tokafetseng fa gare ga Mephato

Melawana ya PPKT

Oxford Lesedi Buka ya Morutabana e ikaegile ka melawana ya PPKT. Melawana e e akaretsa:

- Phitlhelelo ya thuto e e lekalekaneng le go tsweletsa paakanyo ya dilwana tse di neng di sa siama mo nakong e e fetileng ya tsweliso ya dithuto;
- Ntshetsopele ya ditselana tsa go ruta e e dirang e bile e bonala, go emisetsa mekgwa ya kgale ya go ruta;
- Maemo a a kwa godimo phitlhelelo ya dithuto, e e tsweletsang maemo a a thatanyana mo Mophatong o mongwe le o mongwe;

- Thuto e e akaretsang pharologano le go akaretsa Barutwana ba ba farologaneng;
- Thuto e e ikaegileng ka maemo a a kgethegileng a hisetori ya Aforikaborwa le go tlotla Molaotheo wa yona.

Mosola wa molaotheo

Mesola e e beetsweng mo Molaotheong wa Aforikaborwa o bontsha pholisi ya thuto ya naga le melao ya ditshwanelo tsa botho, kakaretso, le melao ya tikologo le loago, le go tsholetsa le go tlhaloganya boitshwaro jwa botho, tekatekano le kgololesego.

Kagego ya *Oxford Lesedi* le *PPKT*

Maikaelelo	<ul style="list-style-type: none">• Dirisa merero ya selegae le go akaretsa dikgang tse di botlhokwa tsa lefatshe• Letla barutwana go tsenyeletsa kitso le bokgoni jo bo rulagantsweng go ya ka morero																												
Ditheo	<p>Lethathama le le theilwe mo godimo ga ditheo tsa kharikhulamo tse di akaretsang:</p> <ul style="list-style-type: none">• Tlhabololo ya Loago• Go ithuta ka matlhagatlhaga le ka manontlhotlhol• Kitso le bokgoni jo bo kwa godimo• Tsweletso• Ditshwanelo tsa botho, kakaretso, melao ya tikologo le loago• Tlhokomelo ya thulaganyo ya kitso ya setso• Go tshepagala, tsela e e rulaganeng le bokgoni																												
Kabo ya nako	<p>Kabo ya nako ya serutwa sengwe le sengwe e rulagantswe ka kelotlhoko, le go nna maleba mo kगतong ya godimo go ya ka <i>PPKT</i>.Kabo e ya nako e theilwe go ya ka dinako tse di abeetsweng go ya ka <i>PPKT</i>.</p> <table><tr><td></td><td>DIURA</td></tr><tr><td>Puo ya Gae</td><td>5</td></tr><tr><td>Puotlaleletso ya Ntlha</td><td>4</td></tr><tr><td>Dipalo</td><td>4,5</td></tr><tr><td>Disaese tsa tlhago</td><td>3</td></tr><tr><td>Disaense tsa loago</td><td>3</td></tr><tr><td>Thekenoloji</td><td>2</td></tr><tr><td>Disaense tsa Botsamaisi le Ikonomi</td><td>2</td></tr><tr><td>Tebanyo le botshelo</td><td>2</td></tr><tr><td>Botsweretsi le Boithlamedi</td><td>2</td></tr><tr><td>Gotlhe</td><td>27.5</td></tr></table>		DIURA	Puo ya Gae	5	Puotlaleletso ya Ntlha	4	Dipalo	4,5	Disaese tsa tlhago	3	Disaense tsa loago	3	Thekenoloji	2	Disaense tsa Botsamaisi le Ikonomi	2	Tebanyo le botshelo	2	Botsweretsi le Boithlamedi	2	Gotlhe	27.5						
	DIURA																												
Puo ya Gae	5																												
Puotlaleletso ya Ntlha	4																												
Dipalo	4,5																												
Disaese tsa tlhago	3																												
Disaense tsa loago	3																												
Thekenoloji	2																												
Disaense tsa Botsamaisi le Ikonomi	2																												
Tebanyo le botshelo	2																												
Botsweretsi le Boithlamedi	2																												
Gotlhe	27.5																												
Tsamaiso	Buka ya Morutwana le Buka ya Morutabana di rulagantswe le go tsamaisiwa go ya ka <i>PPKT</i> .																												
Kakaretso ya Kharikhulamo e	<p>Kakaretso e e feletseng e e tlhagisang kabo ya nako go ya bokgoni, diteng le mosalatogamaano o o theilweng go ya ka <i>PPKT</i>. Se se letlelela barutwana le barutwana go tsamaelana le ditlhokego tsa kharikhulamo, le go netefatsa gore kharikhulamo yotlhe e akareditswe fa ngwaga o fela.</p>																												
	<p>Kabo ya nako ya Puo ya Gae mo Kगतong e Kgolwane</p> <p>Lenaneo le le fa tlase le bontsha nako ya go ruta e e tshitsintsweng ya Puo le ya Thuto.</p> <table><tr><th>Bokgoni</th><th colspan="3">Kabo ya nako go ya ka dibeke tse pedi (Diura)</th></tr><tr><td></td><th>Mophato wa 7</th><th>Mophato wa 8</th><th>Mophato wa 9</th></tr><tr><td>Go reetsa le go bua (Tiro ya molomo)</td><td colspan="3">Diura tse 2</td></tr><tr><td>Go buisa le go lebelela</td><td colspan="3">Diura tse (Ura e le 1 le metsotso e 30 ya tekatlhaloganyo le Ura e le 1 le metsotso e 30 ya ditema tsa puiso)</td></tr><tr><td>Go kwala le go tlhagisa</td><td colspan="3">Diura tse 2</td></tr><tr><td>Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso</td><td colspan="3">Ura e le 1</td></tr><tr><td></td><td colspan="3">Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso le tiriso ya tsona e tsenyeleditswe mo teng ga kabo ya nako ya dkgono tsa puo tse nne. Go na gape le nako e e abeetsweng ya go ithokoletsa go go rulaganyeng. Bokgoni jwa Go akanya le go neelana ka mabaka bo tsenyeleditswe mo gare ga bokgoni le mosalatogamaano o o tlhokegang mo Go reetseng le go bueng, Go buisa le go lebelela le Go kwala le go tlhagisa.</td></tr></table>	Bokgoni	Kabo ya nako go ya ka dibeke tse pedi (Diura)				Mophato wa 7	Mophato wa 8	Mophato wa 9	Go reetsa le go bua (Tiro ya molomo)	Diura tse 2			Go buisa le go lebelela	Diura tse (Ura e le 1 le metsotso e 30 ya tekatlhaloganyo le Ura e le 1 le metsotso e 30 ya ditema tsa puiso)			Go kwala le go tlhagisa	Diura tse 2			Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Ura e le 1				Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso le tiriso ya tsona e tsenyeleditswe mo teng ga kabo ya nako ya dkgono tsa puo tse nne. Go na gape le nako e e abeetsweng ya go ithokoletsa go go rulaganyeng. Bokgoni jwa Go akanya le go neelana ka mabaka bo tsenyeleditswe mo gare ga bokgoni le mosalatogamaano o o tlhokegang mo Go reetseng le go bueng, Go buisa le go lebelela le Go kwala le go tlhagisa.		
Bokgoni	Kabo ya nako go ya ka dibeke tse pedi (Diura)																												
	Mophato wa 7	Mophato wa 8	Mophato wa 9																										
Go reetsa le go bua (Tiro ya molomo)	Diura tse 2																												
Go buisa le go lebelela	Diura tse (Ura e le 1 le metsotso e 30 ya tekatlhaloganyo le Ura e le 1 le metsotso e 30 ya ditema tsa puiso)																												
Go kwala le go tlhagisa	Diura tse 2																												
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Ura e le 1																												
	Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso le tiriso ya tsona e tsenyeleditswe mo teng ga kabo ya nako ya dkgono tsa puo tse nne. Go na gape le nako e e abeetsweng ya go ithokoletsa go go rulaganyeng. Bokgoni jwa Go akanya le go neelana ka mabaka bo tsenyeleditswe mo gare ga bokgoni le mosalatogamaano o o tlhokegang mo Go reetseng le go bueng, Go buisa le go lebelela le Go kwala le go tlhagisa.																												

KAROLO YA B- Dibuka tse di dira jang

Mokgwa o PPKT e dirang ka gona

PPKT e neelana ka mekgwa e e farologaneng ya go ruta le go ithuta. Ditirwana tse di farologaneng di neela barutwana ba maemo a a farologaneng ka ditselana tse di farologaneng tsa go ithuta go fitlhelela katlego. Dibuka tse di baakanyetsa barutwana botshelo le ditiro ka nako e ba setseng ba godile ka go ba thusa go fitlhelela maemo a a kwa godimo a go bua, go reetsa, go buisa le go kwala mo Setswaneng. Go na le kgatelelo e kgolo mo go godiseng bokgoni jwa go ithuta go akaretsa go akanya ka go tlhagisa mabaka, go dira tshobokanyo, go dirisa mesalatogamaano e e farologaneng ya go buisa le go dirisa dikaedi tsa metswedi e e farologaneng e barutwana ba e tlhokang mo dikarolwaneng tsa go ithuta.

Khoso e e ikaeletse go neelana ka dibukana tse di gwetlhang, di itumedisa di le maleba tse barutwana ba ka tshwaranang le tsona. Ditirwana tse di okeditsweng di neela barutwana ba ba ratang ditiro tse di nang le dikgwetlho. Khoso e e tsweletsa gape tshedimosetso le tlhaeletsa ya thekenoloji fa go tlhokegang.

Lenaane le le latelang le bontsha dithitokgang tsa Mephato ya 7, 8 le 9:

Kgweditharo ya 1			
	Mophato wa 7	Mophato wa 8	Mophato wa 9
Kgaolo ya 1	Botsalano	Ikitse	Boithutedi
Dibeke 1-2			
Dibeke 3-4			
Kgaolo ya 2	Tsa boitumediso	Dipalangwa	Ikonomi
Dibeke 5-6			
Dibeke 7-8			
Kgaolo ya 3	Go tshela o itekanetse	Tsa tikologo	Go itirela tlhopho
Dibeke 9-10			
Tlhatlhobo	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Teko ya 1	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Teko ya 1	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Teko ya 1

Oxford Lesedi e rulagantswe jang

Khoso e e arotswe ka dikgaolo tse 12 tse di bontshang diteng tse dintšhwa ka maikaelelo a go ithuta. Kgaolo nngwe le nngwe e arotswe ka dithitokgang tse pedi tse dinnye tse di nyalelanang le thitokgangkgolo ya kgaolo. Thitokgang nngwe le nngwe e nnye e akaretsa dibeke tse pedi. Se, se kaya gore *Oxford Lesedi* Mophato wa 9 e letlelela barutabana go dira ka Buka ya Barutwana ka kitso ya gore ba ka akaretsa ditlhokego tsa kharikhulamo go ya ka nako e e tshitsintsweng mo *PPKT*.

Tlhokomela gore thulaganyo ya *Oxford Lesedi* Mophato wa 9 e netefatsa gore barutabana ba tla akaretsa ditlhokego tsotlhe tsa kharikhulamo fa ba dira ka Buka ya Morutwana le phaposi. Thulaganyo ya ditema le ditirwana mo thitokgang nngwe le nngwe e nnye di latela ditlhokego tsa dibeke tse pedi tse di adilweng mo go PPKT.

Lethathama le le rulagantswe jang

Mophato wa 9 o fitlhelela ditlhokego tsotlhe tsa Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo (*PPKT*) mo Kgatong e Kgolo.

Khoso ya *Oxford Lesedi* ya Setswana e rulagantswe go ya ka dithitokgang le dithitokgang tse dinnye. Dithitokgang / dithitokgang tse dinnye di akaretsa sebaka sa dibeke tse pedi.

	Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana	Morutwana Tiro ya 3: Teko ya 1 Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana	Tekatlhaloganyo le tiriso puo
--	--	--	-------------------------------

Kgweditharo ya 2			
	Mophato wa 7	Mophato wa 8	Mophato wa 9
Kgaolo ya 4	Kgaba ka meaparo	Metlholo ya tlhologo	Botsalano
Dibeke 1-2			
Dibeke 3-4			
Kgaolo ya 5	Thekenoloji	Diphologolo	Ubuntu
Dibeke 5-6			
Dibeke 7-8			
Dibeke 9-10	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Dikwalo:Dipotso tse di maleba Tiro ya 3: Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2: Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo Pampiri ya 3: Go kwala: Tlhamo e le 1 le sethangwa sa tirisano se le 1	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2: Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo Pampiri ya 3: Go kwala: Tlhamo e le 1 le sethangwa sa tirisano se le 1	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2:Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo Pampiri ya 3: Go kwala: Tlhamo e le 1 le sethangwa sa tirisano se le 1 Pampiri ya 4: Arabela dikwalo

Kgweditharo ya 3			
	Mophato wa 7	Mophato wa 8	Mophato wa 9
Kgaolo ya 6	Ditshwanelo le maikarabelo	Ditoro	Matlhotlhapelo a tlholego
Dibeke 1-2			
Dibeke 3-4			
Kgaolo ya 7	Dipolotiki	Metshameko	Bagaka
Dibeke 5-6			
Dibeke 7-8			
Kgaolo ya 8	Tlhaeletsano	Diritibatsi	Kamogelano
Dibeke 9-10			
Tlhatlhobo	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Teko ya 3 Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo KGOTSA Dikwalo	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Teko ya 1 Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Go kwala Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 3: Teko ya 1 Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo

Kgweditharo ya 4			
	Mophato wa 7	Mophato wa 8	Mophato wa 9
Kgaolo ya 9	Setso	Dijo	Tihalefa
Dibeke 1-2			
Dibeke 3-4			
Kgaolo ya 10	Moremogolo go betlwa wa taola	Bojanala	Ditlha tsa ngwaga
Dibeke 7-8			
Dibeke 9-10			
Tlhatlhobo	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Tlhatlhobo e e tlhomameng ya bofelo jwa ngwaga Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2: Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo Pampiri ya 3: Go kwala: Tlhamo e le 1 le setlhangwa sa tirisano se le 1	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Tlhatlhobo e e tlhomameng ya bofelo jwa ngwaga Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2: Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo Pampiri ya 3: Go kwala: Tlhamo e le 1 le setlhangwa sa tirisano se le 1	Tiro ya 1: Tiro ya molomo Kwala ditiro tse di dirilweng mo Bukeng ya Morutabana le Buka ya Morutwana Tiro ya 2: Tlhatlhobo e e tlhomameng ya bofelo jwa ngwaga Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2: Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo Pampiri ya 3: Go kwala: Tlhamo e le 1 le setlhangwa sa tirisano se le 1 Pampiri ya 4: Arabela dikwalo

Dikarolwana tsa lethathama le

Mo Mephatong ya 7-9, lethathama la *Oxford Lesedi* le na le dikarolwana tse: Buka ya Morutwana, Buka ya Morutabana le Kgobokano ya dikwalo.

Dikarolwana tse di farologaneng tse di fitlhelwang mo lethathameng le di dira mmogo sentle go tsenyeletsa bokgoni jo bo tshwanetseng go fitlhelwa ke barutwana ba Kgato e Kgolo. Dikarolwana tse ke:

Buka ya Morutwana

Buka ya Morutwana e na le ditlhangwa le ditirwana tse di akaretsang dikgono tse 4 tse di thusang Barutwana go ithuta go buisa le go kwala, go ithuta diteng, go tlhabolola dikgono tsa puo tse di botlhokwa le go thusa go tiisa go ithuta le go ela tlhoko tswelopele. Ditirwana di thusa gape ka tlhatlhobo e e tlhomameng le e e sa tlhomamang ya Barutwana.

Dikai tsa dipampiri tsa tlhatlhobo, tlhatlhobo e e tlhomameng le e e sa tlhomamang gammogo le ditirwana tsa tlaleletso le tsa tshegetso di tsenyeleditswe mo Bukeng ya Morutwana.

Dipopego tse di botlhokwa tsa Buka ya Morutwana

Buka ya Morutwana e na le dipopego tse di botlhokwa tse di boaboleditsweng go ralala kgato gore di tle di tlwaelesege jaaka ditswaki mo reseping e e latetsweng sentle.

Lenaanefoko: Tlotlontswe e e thata e beilwe mo tsebeng go thusa barutwana ba ba nang le tlotlontswe e nnye le go atolosa tlotlontswe ya barutwana ka kakaretso.

Mabokoso a tshedimoseketo: A dirisetwa go ruta dikarolwana tsa puo tse di akaretsang bokgoni botlhe ba puo.

Ditshwantsho: Tse di dirisiwang mo ditirwaneng tsa katoloso le mo ditirwaneng tsa tshegetso ga mmogo le dikai tsa ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng.

Kgaolo ya didiriswa: Kgaolo ya 12 ya Buka ya Morutwana e na le **maele a tlhatlhobo** le didiriswa tse di tla thusang barutwana ka kitso e e botlhokwa, maele le bokgoni go thusa barutwana mo ditlathlobong tsa bona.

Buka ya Morutabana

Buka ya Morutabana e neela morutabana didiriswa tsotlhe tsa thulaganyo, go ruta le tlhatlhobo.

Buka ya Morutabana e tshegetsale go tsamaisana le Buka ya Morutwana le Kgobokano ya dikwalo.

Buka ya morutabana e ka dirisiwa jang

Buka ya Morutabana e neelana ka ditogamaano tseo morutabana a tla di dirisang go dira thulaganyo le go netefatsa gore kharikhulamo e a akarediwa. Buka ya Morutabana e neelana ka ditirwana tse di tletseng tse di ka dirisiwang ke barutabana tse di ka fetofetolwang go lebana le ditiro tsa bona. Go na le kaedi ya kgato ka kgato e e bontshang gore ditirwana di ka neelanwa jang. Buka ya Morutabana ke sediriswa se se dirisiwang ke morutabana mo thulaganyong ya gagwe ya letsatsi le letsatsi. E neelana ka ditirwana tse di tsamaelanang le dikarabo. Buka ya Morutabana e neelana gape ka ditirwana tsa tlhatlhobo go ka dirisiwa go tlathloba barutwana. Dikai tsa diteko di neelana ka itlhokoletso kwa bofelong jwa kgweditharo ya 1 le ya 3 le go baakanyetsa barutwana ditlathlobong. Dikai tsa dipampiri tsa tlathlobong di baakanyetsa baithuti go fitlhelela katlego mo ditlathlobong.

Kgobokanyo ya dikwalo

Dibuka tse di na le dikgobokanyo tsa dikwalo tse di nang le dikarolo tse di latelang, dipopego tsa tsona le ditirwana.

- Dinaane
- Dikgangkhutshwe
- Terama
- Poko

Go ithuta dipuo mo Mephatong ya 7-9

Dipuo di dirisetwa go akanya le go buisana. Go ithuta go dirisa puo sentle go thusa batho go fitlhelela kitso, go buisana sentle le batho ba bangwe, le go tlhagisa maikutlo a bona. Pharologano ya setso le yona e a tlhagelela, e agegile le go abelanwa go ya ka puo.

Barutwana ba Mephato ya 7-9 ba ka ithuta nngwe ya dipuo tsa semolao tsa Aforika borwa. Dipuo tse di ka ithutela mo maemong a a farologaneng, e ka nna jaaka Puo ya Gae kgotsa Puo Tlaleletso ya Ntlha.

Puo ya Gae

Puo ya Gae ke puo e morutwana a e buang le go e tlhaloganya, fa ba tla sekolong. Puo e e tshwanetse ya go godisiwa le go matlafatswa gore barutwana ba

kgone go fitlhelela dipuo tse dingwe ka katlego. Mametlelelo mo Mephatong ya 7-9 e mo kgodisong ya bokgoni jwa go buisa le ya bokgoni jwa go kwala.

Ditselana tsa go ruta Puo ya Gae ka katlego mo Kgatong e Kgolo

Tokomane e e tlhagisa ditselana tse tharo tse di tshwanetseng go dirisiwa mo go ruteng Puo ya Gae mo Mephatong ya 7 – 9. Tsona ke tselana ya ditlhangwa, tselana ya puisano le tselana ya tsamaiso.

Tselana ya tsamaiso

Tselana e e rotloetsa barutwana go tlhagisa ditlhangwa tsa tiro ya molomo le ditlhangwa tsa go kwala ka go dira mo dikgatong tse di farologaneng tsa tsamaiso ka kakanyo ya motho yo o tlileng go fitlhela setlhangwa se. Dibuka tse di neela barutwana ditirwana tse dintsi tse di salang morago dikgato tsa tselana ya tsamaiso maitlhommo e le go tlhagisa ditlhangwa tse di nang le mosola e bile di le maleba. Buka ya Morutwana e tlhagisa le go boeletsa ditselana tse di amanang le go tlhagisiwa ga ditlhangwa tse di kwalwang le tsa tiro ya molomo.

Mo bukeng e, tselana ya tsamaiso e tlhagisitswe fa go dirisiwa bokgoni jwa go reetsa, go bua, go buisa le go kwala. Maina a ditirwana a ka go kaela mo tselaneng e ya tsamaiso.

Go reetsa

Dikgato le ditogamaano tsa go reetsa

Ditaelo tsa theetso ka gale di tsenyeletsa go dira ka dikarolo tsa dikgato tsa theetso. Se, ke tirwana ya dikgato di le tharo tse di tlhagisang ditogamaano tse di ikemetseng tsa theetso go tlhalosa le go tlhaloganya puo le mefuta e mengwe ya tsa kutlo. Ga se kgato e nngwe le e nngwe e e tla dirisiwang mo maemong a mangwe le a mangwe. Sekao, fa barutwana ba reeditse tlhaloso e e gatisitsweng ba tla tlhoka go dira tirwana ya **pele ga theetso** e e ba tsibosang ka tlhokego ya theetso e e tsebameng le go ba thusa go dira dikgolaganyo le maitemogelo a bona. Ditirwana tsa go reetsa di ka ba thusa go gopola dintlha le go sekaseka molaetsa. **Kgato ya morago ga theetso** e ka dira gore barutwana ba tsiboge le se ba se utlwieng ka nako ya dipuisano.

Dithutiso le tlhatlhoba ya tekatlhaloganyo di neela tšhono ya go ruta barutwana gore ba reetse jang.

Pele ga theetso-e itsise barutwana maemo a theetso. E ba neela tšhono ya go tsosolosa kitso e e fetileng ka setlhogo le go ba baakanyetsa go reetsa.

- Go tsosolosa kitso ya lemorago pele ba reetsa
- Go bonela pele se setlhangwa se leng ka ga sona go tswa mo setlhogong
- Go dira ka tlotlofoko ya botlhokwa e bana ba ka tswang ba sa e itse
- Morutabana a ka botsa dipotso tsa pele ga theetso go tsepamisa tsibogo ya barutwana
- Barutwana ba tshwanetse go iketleetsa ka didiriswa sekao, phensele le pampitshana ya go kwalela dintlha

Ka nako ya theetso – go botsa dipotso, go lemoga, go bapisa, go kwala dintlha, go ranola

Sekaseka

- Molaetsa
- Sebui le
- Bopaki jo bo neelwang ke sebui,
- Aga kgolagano ya dikakanyo
- Batla bokao
- Botsa dipotso
- Bopa bokao le go dira diponelopele
- Akanya o bo o athola

Morago ga theetso-go sala morago maitemogelo a theetso. Barutwana ba

- Botsa dipotso
- Bua ka se sebui se buileng ka ga sona
- Lebisisa dintlha sešwa
- Sobokanya tlhagiso ka molomo
- Fetisetsa tshedimosetso ya molomo go ya go e e kwadilweng sk. dirisa tshedimosetso go kwala dikarolo tsa sethalo
- Sekaseka le go tlhatlhoba ka tsenelelo se ba se utlwieng
- Go ruanya tshedimosetso e ntšhwa le e e neng e le teng pele
- Swetsa, tlhatlhoba, ntsha megopolo ya bona le go tsiboga ka tsenelelo

Go buisa

Tsamaiso ya go buisa e na le dikgato tsa pele ga puiso, ka nako ya puiso le morago ga puiso. Ditirwana di ka khutshwafatswa ka tsela e:

Pele ga puiso

- go tsosolosa kitso e e fetileng
- go lebelela didiriswa, mokwadi le sekai sa phasalatso
- go buisa temana ya ntlha le ya bofelo ya karolo
- go dirisa setshwantsho le setlhogo
- go okola le go tlovisa matlho

Ka nako ya puiso

- Tsamaya o ikhutsa go tlhola go tlhaloganya ga gago le go netefatsa gore dikakanyo di tsenelele
- Tshwantshanya diteng
- Boeletsa karolo ga o ka timela
- Kopa thuso mo maamong a go tlhalosetswa karolo e e botlhofo
- Baya matshwao a go buisa mme a bontshe dintlha tsa setlhogo
- Boeletsa seo o se buisitseng mme o batle ditlhaloso tsa mafoko a a botlhofo.

Morago ga puiso:

- Fa e le gore o tshwanetse go bua ka tlhagisoleseding e e rileng, kwala kgotsa go bontsha dikakanyo tsa setlhogo le dintlha tse di mmalwa go tshegetsatshe
- Go dira bokhutlo
- Kwala khutshwafatso go go thusa go tlhaloganya le go gopola dintlha tsa setlhogo
- Akanya le go kwala dipotso tse dintšhwa tsa setlhogo
- Maikaelelo – a o a a fitlhetse?
- Tlhaloganyo – netefatsa go tlhaloganya
- Tlhatlhoba – nepagalo, le boleng jwa dikakanyo tseo o di boneng
- Okola mme o tlofase setlhangwa matlho
- Atolosa go akanya ga gago – dirisa mafoko a gago

Go kwala

Mokgwa wa tsamaiso ya go kwala le go bopa ditlhangwa ke tsamaiso e e akaretsang dikgato tse:

- Pele ga go kwala / go rulaganya
- Ipaakanyetsokwalo
- Poeletso
- Go ipaakanya
- Go tlhagisa / go neelana

Barutwana ba tlhoka ditšhono tsa go dira ka tselana e, mme ba tshwanetse go:

- dira tshweetso ya maikaelelo le baamogedi ba setlhangwa se se kwalwang le / kgotsa e e itirelwang
- buisana ka dikakanyo ba dirisa, sekai, mmapa wa kakanyo, ditšhate kgotsa mananeo
- batla didiriswa tse di nepagetseng, go tlhopha tlhagisoleseding le go rulaganya dikakanyo

- tlhagisa ipaakanyetso ya ntlha e e etseng tlhoko, maikaelelo, baamogedi, setlhogo le mofuta wa sekwalwa
- buisa ipaakanyetso ka tlhaloganyo e e bulegileng le go neelana ka pegelo go bona pegelo mo go ba bangwe (balekane);
- go lebelela le go boeletsa ipaakanyo le
- go tlhagisa tiro ya bofelo e e feleletseng,

Tselana ya ditlhangwa

Tselana e e dirisa palo e kgolo ya ditlhangwa tse di farologaneng, tse di akaretsang ditlhangwa tsa pono, tseo barutwana ba di buisang, ba di boneng, ba di sekasekang le go di tlhatlhoba. Barutwana ba nne le bokgoni jwa go tlhagisa ditlhangwa tse di farologaneng tse di nang le maikaelelo a a farologaneng le baamogedi ba a farologaneng. *Oxford Lesedi* Mophato wa 9 e neelana ka ditlhangwa tse di farologaneng, tse di akaretsang ditlhangwa tse dintsi tsa pono, tse di nang le ditirwana tse di rotloetsang go tlhaloganya le go sekaseka ditlhangwa.

Tselana ya puisano

Tselana e e rotloetsa tiriso ya puo mo mo go bueng, go reetseng, go buiseng le mo go kwaleng. Mo go *Oxford Lesedi* Mophato wa 9, barutwana ba na le ditshono tse dintsi tse di farologaneng go dirisa le go itlhokoletsa Setswana ka mekgwa e e farologaneng.

Mokgwa wa go itemogela

Itemogelo ke mokgwa wa go dirisa tlhaloganyo, o o theilweng mo godimo ga go leba dikai, o lebelela go itemogela le go iponela dilwana tsa molao o o akareditsweng. Mokgwa o o na le kgwetlho e kgolo e e ikaegileng ka morutabana o ntse o lebeletse o itemogela le go iponela tshedimosetso. Morutabana o neelana setlhangwa se se nang le dintlha tsa dipopego tsa puo, mme morutwana a arabe dipotso tse di amanang le ntlha e e rileng. Ba neelana kgotsa go tsaya tshweetso ka molao/ntlha, ka tsela e ba ithuta ntlha le tiriso ya yona ka nako e le nngwe. Go barutwana ba Puo ya Gae, puo ke e ba e tlwaetseng, ke ka mokgwa oo ba kgonang go aga bokgoni jwa maemo a a kwa godimo ka mokgwa wa go itemogela. Lebelela tsebe ya 16 ya Buka ya Morutwana.

Mokgwa wa tlhaloso

Tselana ya go tlhalosa e dirisiwa go tlhalosa le go leka, mme e tshegetsa go ithuta ka boikemelo. E neelana ka tlhaloso ya ntlha ya dipopego tsa puo le dikao, mme go neelanwe ka ditirwana tse di tshwanetsweng ke go diriswa ke barutwana. Morutabana o naya barutwana dikarabo mme a lekanyetse kitso le tlhaloganyo ka dintlha. Kwa bofelong o tshwanetse go neelana ka tirwana e ikaegileng mo godimo ga setlhangwa mo maemong a barutwana go dirisa kitso ya bona ka dintlha. Mo khosong e mokgwa wa go tlhalosa o dirisitswe (70%) ka o tshegetsa go ithuta ka nosi. Lebelela tsebe ya 66 ya Buka ya Morutwana.

Ditselana tsa go ruta Dikwalo

Dikwalo di rutiwa go godisa kitso ya morutwana mo puong e e kgethegileng. Tiriso e looditswe e bile e na le bokao mo ditseleng tse di farologaneng. Thutokwalo ya ditlhangwa e farologane mme e dirisiwa ka ditsela tse di farologaneng go tlhagisa maikutlo kgotsa tiriso. Tse di nna botlhokwa fa di tliša bokao mo mmuising. Ka jalo go botlhokwa gore barutwana ba fiwa dikwalo mo mabakeng a bobona, a dithuto le a ditsela tse di natefisang puo. *Oxford Lesedi* e neela barutwana ka ditsela tse di kgethegileng tsa go ithuta dikwalo e e tla tsenyeletsang mesolatogamaano ya go ruta e e latelang:

- Go botlhokwa gore barutwana ba nne le tlhaloganyo ya gore go diragalang mo maemong a tshimologo a setlhangwa. Boboki bo tshwanetse ba rutwa, e seng maboko. Buisa a mantsi mo phaposing le go netefatsa gore barutwana ba kwala maboko sentle.
- Maikaemisetsomagolo a go ruta dikwalo ke go bontsha barutwana gore puo ya bona ya gae e ka dirisiwa ka bokgabane, ka botlhale le ka go bona tse di sa bonweng ka matlho.
- Go kwala ka manontlhotlho go ka nyalelana le go ithuta sekwalo sefe kgotsa sefe. Go kwala ditirwana tse di solofetsang go tliša go tlhaloganya setlhangwa se se buisiwang e ka tlhagelela le go fana ka thuso mo barutwaneng.
- Sa bofelo, go botlhokwa go bontsha gore dikwalo ga se ka ga dikarabo tse di nepagetseng: ka sekai, leboko le ka kaya sengwe le sengwe fa fela o kgona 'go bontsha seo' go tswa mo setlhangweng.

KAROLO YA C- Go ruta mo Kgatong e Kgolwane

Tsamaiso ya phaposiborutelo

Go ruta Barutwana ba bantsi mo phaposiborutelo

Go ruta barutwana ba bantsi ke boammaaruri jo barutabana ba lebaganeng le jona mo Aforika borwa. Dikgwetlho tsa barutwana ba bantsi di akaretsa:

- Go tshegetsa thupiso e e siameng
- Bokgoni le mabelo a a farologaneng a barutwana
- Go neela barutwana tlhokomelo ka nosi e e lekaneng
- Tlhokego ya didiriswa tse di ka abelanwang.

Mo go *Oxford Lesedi* Setswana, khoso ya kaelo ya Puo ya gae Mophato wa 9 ya tsamaiso ya phaposiborutelo e neetswe. Kaelo e ka bonwa mo karolong ya Boakaretsi, Dintlha le Ditaello tsa kgato ka kgato tsa Thulaganyo ya go ruta ya letsatsi le letsatsi.

Tiro ka ditlhopho ke nngwe ya ditogamaano tse di ka dirisiwang mo diphaposiborutelong tsa barutwana ba bantsi. Barutwana ba kgona go thusana le go ithuta go tswa mo go ba bangwe fa wena o etse tlhoko ditlhopho, o di neela thotloetso ka mokgwa o o tlhomameng, o tlhatlhoba ditlhoko le go neela tlhokomelo go barutwana ka nosi fa go tlhokega.

Ditogamaano tsa tiro ka ditlhopho tse di ka dirisiwang di akaretsa:

- Ditlhopho tsa bokgoni jo bo tswakaneng tse mo go tsona barutwana ba ba kgonang thata, ba thusang ba bokgoni jo bonnye.
- Ditlhopho tsa bokgoni jo bo tshwanang tse mo go tsona dingwe tsa ditlhopho di tswelalelang ka go dira ka botsona fa wena o tsaya nako e ntsi le barutwana ba bokgoni jo bo sa lekanang.
- Go tlhopho baeteledipele ba ditlhopho ba ba ka thusang mo go tshegetseng thupiso e e siameng, mmogo le go tsaya le go neela tiro.

Ditogamaano tse tsa ditlhopho tsa ditiro di ka farologanngwa mo ditirwaneng le mo mabakeng a a farologaneng. Sekao, fa o lemogile karolo nngwe e e tlhokang gore o ka e tlhokomela gape, o ka naya setlhopho se se kgonang thata tirwana e e okeditsweng, o bo o tsaya nako e ntsi le ditlhopho tse di tlhokang tshegetso. Thupiso e e siameng e tshwanetse go ikaega ka Mokgwa wa Boitsholo o o

tlhalogannwang ke barutwana le morutabana sentle. Mokgwa o, o tlhalosa gore barutwana ba tshwanetse go dira ka tidimalo, ba letleletswe go bua fela ba sa tlhodie, le gore ba ka dira eng fa ba feditse tiro ya bona.

Mesola mengwe ya diphaposiborutelo tsa barutwana ba bantsi ke maitemogelo le dikakanyo tse di farologaneng tse di ka dirisiwang mo diporojekeng tsa ditlhopho le ditirwana tse dingwe, le go godisa tiro ya setlhopho le boeteledipele.

Thuto ya boakaretsi mo Kgatong e Kgolwane

Thuto ya boakaretsi go tewa tikologo ya phaposiborutelo e e tswelatsang tlhabololo e e tletseng ya botlhalefi le ya sebele ya barutwana botlhe go sa lebelelwa lotso, maemo, bong, go sa itekanela, bodumedi, tlhopho ya bong, mekgwa ya go ithuta le puo.

Go farologana

Buka e ya Morutabana e mametlelela molao wa *PPKT* wa go farologana. Go farologana go ka tlisa kgwetlho mo go ruteng fa morutabana a sa kgone go fitlhelela ditlhoko tsa barutwana ba ba farologaneng mo phaposeng, go akaretsa bong jo bo farologaneng, mmala, dingwaga, maemo a a farologaneng a dikgono le lemorago la ikonomi.

Sa botlhokwa se se rotloetsang go farologana ke go ntsha kgatelelo le go lebelela lethakore le le lengwe mo Bukeng ya Morutwana, mo Kgobokanong ya Dikwalo le mo dikarolong tsa Buka ya Morutabana tsa lethathama le. Mefutafuta ya ditlhangwa e tlhagisitswe, gore go tle go akaretswe baagi ba Aforika borwa ka bophara. Se se botlhokwa ke go godisa kutlwano le go nna le tswelelopele mo go ageng Aforika borwa.

Dintlhakaelo tsa tiriso tsa boakaretsi mo go ruteng

- Dirisa tshedimosetso tebang le lemorago, nonofo, bokgoni jo bo kgethegileng, ditlhoko le dikgoreletsi tsa barutwana go thusa ka thulaganyo ya gago le go neela tsepo e e lolameng.
- Gakologelwa gore jaaka morutabana, o mofatlhosi wa go ithuta.
- Tshola diteng le didiriswa di le maleba mo go kgonagalang teng.

- Kgaoganya go ithuta ka dikgato tse di laolegang e bile di kgodisa. Dira ditaelo tse di lolameng e bile di le dikhutshwane. Rulaganya dithuto tsa gago ka kelotlhoko pele ga nako.
- Tlhopho ditirwana tsa gago ka seemo go ya ka maemo le bokgoni jwa barutwana jo bo farologaneng. Leka go netefatsa gore barutwana ba nna ba na le kgwetlho kwa ntle ga go baka kgatelelo.
- Rotloetsa barutwana go thusana ka mekgwa ya mefuta ya ditlhopho le go ithuta ka thuso ya balekane go netefatsa gore barutwana ba ikutlwa ba akareditswe le go tshegediwa mo phaposiborutelong.
- Tlhome barutwana ka sebedi le ka ditlhopho moo maloko a ka nnang le ditiro tse di farologaneng go ya ka nonofo le bokgoni jwa bona. Tsweletsa dikgono tsa boithupiso le maikarabelo ka dikarolo tse ditlhopho di di tsayang le mefuta ya ditiro tse o di nayang. Se, se ka fitlhelelwa ka go neela barutwana kaelo e e lolameng ka ga dikarolo tse di tsewang ke ditlhopho le ka ga go netefatsa gore ditirwana di neelwa ka maemo a a nepagetseng.
- Atswa barutwana ka go ba tlolomaletsa matsapa a bona le tswelelopele ya mongwe le mongwe. Rotloetsa go botsa dipotso, go akanya, tekelelo ka megopolo le dikakanyo tse di diphatsa.
- Tsaya nako ya go tiisa go ithuta go go ntšhwa ka go neela barutwana ditšhono tsa go bontsha kgolaganyo ya dikgono tse di ithutilweng ka mokgwa o o tlhaloganyegang. Sekao.

Lekelela ka mekgwa le ditogamaano tse di farologaneng tsa go ruta go dira gore barutwana ba nne le kgatlhego go akaretsa le go tlhabolola mefuta e e farologaneng ya mekgwa ya go ithuta.

Ditirwana tsa tshegetso

Mo lethathameng le o tla fitlhela ditirwana tsa tshegetso tse di rulagantsweng sentle. Ditirwana tse di tsenyeleditswe go neela barutwana ba ba itemogelang bothata ka tiro e e rileng tšhono e nngwe ya go atlega. Fela, fa barutwana ba itemogela dikgoreletsi tse dingwe tsa thuto, thuso ya go baakanya e tla nna mosola. Thuso ya go baakanya e ka thusa barutwana le go ba rotloetsa fa ba itemogela dikgoreletsi tse di tlisiwang ke tlhaloganyo. Go na le tshedimosetso e e tsenyeleditsweng tse e leng gore ga go kitla go tlhokega thuso ya go baakanya. Fa o

akanya gore barutwana mo phaposing ya gago ba tlhoka thuso, go bothokwa gore o ba romele kwa ba ka bonang thuso gona.

Ditirwana tsa katoloso

Mo lethathameng le go na le ditirwana tse di rulagantsweng tsa katoloso. Ditirwana tse di lebane barutwana ba ba bonako mo phaposing. Ditirwana tsa katoloso di rotloetsa barutwana le go ba fa itlhokoletso e e atolotsweng mo bokgoning botlhe.

Go ruta Go reetsa le go bua

Mesolatogamaano ya go reetsa le go bua

Go ruta go reetsa go akaretsa mesolatogamaano ya tsamaiso ya go reetsa (pele ga theetso, ka nako ya theetso le morago ga theetso).

Ke tirwana ya kgato tse tharo e e bontshang go reetsa go go ikemetseng go go tlišang go tlhaloganya. Ga se kgato nngwe le nngwe e e tla dirisiwang ka dinako tsotlhe. Sekai, fa barutwana ba reeditse tema e e gatisitsweng, ba tla tshwanela gore ba dire tirwana ya **pele ga theetso**. Tirwana ya go reetsa e dira gore barutwana ba kgone go ranola molaetsa o ba o reeditse. Morago ga theetso go akaretsa go arabiwa ga dipotso morago ga go reetsa setlhangwa se se rileng go supa fa ba ne ba reeditse ka tlhoafalo.

Boleele jwa ditlhangwa tse di ka dirisediwa Tekatlhaloganyo ya Theetso

Tiro	Mophato 7	Mophato 8	Mophato 9
Ditlhangwa tse dileele tsa tekatlhaloganyo ya theetso sk. dikgang (dikanelo), dipotsotherisano, metshameko, dipegelo tsa dikgang	Mafoko a le 150-200/go fitlha go metsotso e le 5	Mafoko a le 200-250/go fitlha go metsotso e le 5	Mafoko a le 250-300/go fitlha go metsotso e le 5
Ditlhangwa tse dikhutshwane tsa tekatlhaloganyo ya theetso sk. dikitsiso, ditlhangwa tsa tshedimosetso, ditaello, dikaelo.	Mafoko a le 60-70/metsotso e le 1-2	Mafoko a le 70-80/metsotso e le 1-2	Mafoko a le 80-100/metsotso e le 1-2
Ditlhangwa tsa tekatlhaloganyo ya puiso/ puiso e e tseneletseng	Mafoko a le 150-200	Mafoko a le 200-250	Mafoko a le 250-300

Lethathama le le tshegetsatsa go reetsa le go bua ka ditsela tse di latelang:

Go reetsa le go bua go akareditswe mo dikaeding tsa go ruta mo Bukeng ya Morutabana.

Barutabana le barutwana ba filwe kaedi ya gore ba ka dira dipuisano tsa phaposi jang.

Bokgoni jwa go reetsa bo godisiwa go tlhokomela go reetsa ka kelotlhoko le go lemoga dintlha tsa botlhokwa.

Bokgoni jwa go bua bo a godisiwa jaaka barutwana ba ntse ba itlhokoletsa go tlhagisa dintlha tsa bona le go buisana ka ditlhopho mo phaposing. Barutwana ba tla gola ka go itshepa mo dipuisanong.

Barutwana ba godisa bokgoni jwa go buisana mo ditirong tsa loago.

Go reetsa le go bua go tsenyeletsatsa ditlhangwa tse dintsi, jaaka diathikele tsa lokwalodikgang, dipuisano terama, padi le dikgangkhutshwe le dinaane; barutwana ba ka tlwaela dipopego tsa ditlhangwa tse di farologaneng.

Mafoko a mantšhwa a ka lemogiwa mo ditlhangweng le go dirisiwa go godisa tlhotlontse.

Se se ka isa barutwana bonolo fela mo go itlhokoletseng go dirisa thanodi.

Go buisa le go lebelela

Oxford Lesedi Setswana Mophato wa 9 e tshegets

Go buisa ka ditsela tse di latelang:

- Buka ya Morutwana le ya Kgobokano ya Dikwalo di kwadilwe ka tsela ya go gatelela bokgoni jwa go buisa.
- Kgobokano ya Dikwalo e ka dirisiwa go thusa barutwana go godisa go itshepa ga bona mo go ipuisetseng ka bobona. Kgobokano ya Dikwalo e ka dirisiwa gape go godisa bokgoni jwa go reetsa le puiso ka nosi, gore morutwana mongwe le mongwe a bone se a se buisitseng. Kgobokano ya Dikwalo e na le dikarolwana tse 4 e leng dinaane, terama, dikgangkhutshwe le poko. Go buisa go tlhotlheletsa tse di latelang:
- Barutwana ba tlwaela dipopego tse di farologaneng tsa ditlhangwa tse di farologaneng
- Thuto ya tsa pono e godisiwa ke didiriswa tsa pono tse di maleba
- Barutwana ba tlwaela go dirisa tselana ya Go buisa
- Barutwana ba kgona go ka itlhokoletsa mosolatogamaano wa go buisa, jaaka go okola
- Matshwao a puiso a tlhokomelwa ke barutwana
- Kagego le yona e tlhokomelwa ke barutwana
- Mosola wa setlhangwa o a bonala mo barutwaneng
- Popego ya ditlhangwa e a ithutiwa
- Thulaganyo ya dipolelo le yona e tlhokometswe ke barutwana
- Tekatlhaloganyo e a tokafala

Go buisa go go tseneletseng

Buka e e tlhotlheletsa go buisa go go tseneletseng jaaka e rotloediwa ke PPKT. Mefuta e e farologaneng ya go buisa go go tseneletseng go bontshitswe.

- (a) Go buisa go go tseneletseng o buisa setlhangwa se se khutshwane e le ka

TEKATLHALOGANYO mo maemong a lefoko

Baithuti ba dirisa mosolatogamaano e e farologaneng go ranola setlhangwa. Ba aga tlotlontswe ka go dirisa bokgoni jwa go lwantshana le mafoko.

- Dirisa thanodi le metlhodi e mengwe go bona bokao, mopeleto le go lemoga mafoko a a sa tlwaelegang

- Go lemoga bokao jwa ditlhogo tse di tlwaelegileng, (sk. se-, bo- kgotsa me-) le megatlana e e tlwaelegileng (sk. - ng)
 - Lemoga bokao jwa mafoko le kamano ya ona mo losikeng lwa malapa ka tlhogo, modi le mogatlhana e e tlwaelegileng
 - Lemoga tiriso ya diane le maele
 - Farologanya magareng ga bokao le tlhaloso
 - Lemoga tshimologo ya mafoko a mašwa le a a adimilweng (sk. ubuntu)
 - Farologanya magareng ga mafoko a a tlwaelegileng go fosiwa: ditumanosi, mokwalotshwano, makaelagongwe jalo jalo
 - Dirisa kitso ya mafoko go tlhalosa bokao.
- (b) Go buisa go go tseneletseng ga ditlhangwa tse dikhutshwane TEKATLHALOGANYO mo maemong a dipolelo le ditemana

Barutwana ba dirisa kitso ya thutapuo go tlhaloganya popego ya polelo le thulaganyo ya ditlhangwa.

- Lemoga bokao le tlhaloso ya popego ya ditlhangwa.
 - Lemoga popego ya ditlhangwa tse di dirisitsweng mo maphateng a a farologaneng.
- (c) Go buisa go go tseneletseng ga ditlhangwa tse dikhutshwane tse di kwadilweng e le tsa TEKATLHALOGANYO mo maemong a a feletseng

Barutwana ba dirisa kitso ya dikwalo le thuto ya ditlhangwa e e tlhomameng go tlhaloganya bokao jwa setlhangwa sotlhe

- Amana setlhangwa le maitemogelo a gagwe a botshelo
- Lemoga dikwalo le mesola ya tsona, sk. ngangisano
- Lemoga le go tlhalosa maikutlo a mokwadi le maikaelelo a gagwe
- Rulaganya dikarolwana tsa setlhangwa gore kwa bofelong go nne le bokhutlo
- Dira bokhutlo le go neelana ka mabaka go maikutlo a gago

- (d) Go buisa go go tseneletseng e le ka

TSHOBOKANYO LE GO TSAYA DINTLHA

Barutwana ba dirisa go tlhaloganya ga bona ga setlhangwa gore ba kgone go dira tshobokanyo.

- Go okola gore o bone dintlhakgolo tsa thitokgang
- Go farologantsha dintlhakgolo go tswa mo dintlheng tse di tshegetsang
- Go kwala dintlhakgolo ka mafoko a gago

- Latedisa dipolelo le go dirisa makopanyi go di rulaganya tsotlhe go dira setlhangwa
- (e) Go buisa go go tseneletseng ga setlhangwa se se khutshwane go LEMOGA PUO E E BOTLHOKWA

Barutwana ba dirisa tlhaloganyo ya bona ya go lemoga gore puo e kgona go tlhola kutlwano magareng ga mmuisi le mokwadi. Ba tlhotlha dintlha go tswa mo setlhangweng se se kwadilweng.

- Lemoga le go buisana ka puo e e tlhotlheletsang
- Lemoga le go buisana ka kgatelelo le letlhakorenosi
- Lemoga le go buisana ka dikakanyo le go tlhalosa se di ka se tlholang
- Lemoga le go buisana ka bokao jo bo nang le ditlhaloso
- Lemoga le go buisana ka ditlhaloso tsa go itemogela
- Tshisinya maikaelelo a tshedimose tso
- Lemoga maikaelelo a mokwadi/motlhodi kgotsa morulaganyi
- (f) Go buisa go go tseneletseng ya DITLHANGWA TSA PONO sk. Diphasalato le dikhathuni

Barutwana ba dirisa kitso ya bona ya ditshwantsho le mefuta ya ditlhangwa tsa pono le go tlhaloganya nyalelano ya tsona le setlhangwa se se kwadilweng.

- Lemoga le go buisana ka tsela e ditshwantsho di tsamaisanang le setlhangwa se se kwadilweng sk. Ditshwantsho le tshedimose tso ya mmapa
- Lemoga le go buisana ka maikaelelo a molaetsa wa setlhangwa sa pono
- Lemoga le go buisana ka molaetsa le kamano ya setlhangwa se se kwadilweng le ditshwantsho
- Lemoga le go buisana ka molaetsa wa ditshwantsho sk. Dikerafo, dimmapa, le dipolane
- Lemoga le go buisana ka maikaelelo le kagego ya ditshwantsho
- Lemoga le go buisana ka maikaelelo a molaetsa wa ditshwantsho tse di rulaganyeditshweng go itumedisa, sk. Difilimi, dikhathuni, mmino
- Lemoga le go buisana ka molaetsa o o tshegetsang go bua, wk. diphousetara, ditaekeramo
- (Thuto ya difilimi – go matlafatsa fela) Lemoga le go tlhaloganya botsalano magareng ga puo, ditshwantsho, difilimi

Boleele jwa ditlhangwa tse di tla buisiwang

Setlhangwa	Mophato 7	Mophato 8	Mophato 9
Setlhangwa sa puisetsogodimo	Dipolelo di le 5 – 6 Temana e le 1	Dipolelo di le 5 – 8 Ditemana di le 2	Dipolelo di le 5 – 10 Ditemana di le 3
Ditlhangwa tsa tekatlhaloganyo ya puiso/Puisotsenelelo	Mafoko a le 350-400	Mafoko a le 350-400 Mafoko a le 400-450	Mafoko a le 450-500
Puiso ka nosi	Poko, kgangkutshwe, dinaane, padi, le terama – jaaka di tlhaotswe ke PPKT le ditlhangwa tsa dikgang tse di nang le nnete	Poko, kgangkutshwe, dinaane, padi le terama – jaaka di tlhaotswe ke PPKT le ditlhangwa tsa dikgang tse di nang nnete	Poko, kgangkutshwe, dinaane, padi le terama – jaaka di tlhaotswe ke PPKT le ditlhangwa tsa dikgang tse di nang le nnete.
Tshobokanyo	Mafoko a le 70-80 go tswa mo setlhangweng sa mafoko a le 250	Mafoko a le 70-80 go tswa mo setlhangweng sa mafoko a le 260.	Mafoko a le 70-80 go tswa mo setlhangweng sa mafoko a le 280

Go kwala le go tlhagisa

Go kwala mo Kgatong e Kgolwane go godisa bokgoni jo bo fitlheletsweng ke barutwana mo Kgatong ya Magareng, ka go tsenya letlhare la go kwalela. Barutwana ba ka dirisa ditshono ka nako ya go buisa go itsise barutwana dipopego tse di rileng tsa matlhare a mantšhwa a go kwalela a barutwana ba a itsisiweng.

Oxford Lesedi Setswana Mophato wa 9 e tshegetsang go ruta go kwala ka ditsela tse di latelang:

- Barutwana ba itsisiwe dikgato tse di farologaneng tsa tsela ya go Kwala.
- Barutwanaa ba na le kgwetlho ya go kwala palo e e rileng ya mefuta ya ditlhangwa.
- Barutwana ba tlwaela mefuta e e farologaneng ya ditlhangwa

Go kwala

Oxford Lesedi Setswana Mphato wa 9 e thusa barutwana mo go tsenyeletseng go kwala mo mokwalong wa bona:

Boleele jwa Ditlhangwa tsa Puo ya Gae (tse di tla tlhagisiwang ke barutwana)			
Tiro	Mophato 7	Mophato 8	Mophato 9
Temana <ul style="list-style-type: none"> Mafoko Dipolelo 	Mafoko a le 100 – 120	Mafoko a le 120 – 140	Mafoko a le 140 – 160
	Dipolelo di le 8 – 10	Dipolelo di le 8 – 12	Dipolelo di le 8 – 12
	Ditemana di le 4-6	Ditemana di le 5-8	Ditemana di le 5-8
Tlhamo	Mafoko a le 150 – 200 Ditemana di le 4-6	Mafoko a le 200 – 250 Ditemana di le 5-8	Mafoko a le 250 – 300 Ditemana di le 5-8
Leboko	Ditemana di le 2-3	Ditemana di le 3-4	Ditemana di le 4-8
Kgangkhutshwe, akaretsa dinaane	Tsebe e le 1 Ditemana di le +/-6	Ditsebe di le 2 Ditemana di le +/-12	Ditsebe di le 3 Ditemana di le +/-24
Mmuisano/terama (motshameko wa pono e le nngwe)	Tsebe e le 1	Ditsebe di le 2	Ditsebe di le 3
Ditlhangwa tse di leele, sk. makwalo	Mafoko a le 120-140	Mafoko a le 140-160	Mafoko a le 160-180
Ditlhangwa tse dikhutshwane	Mafoko a le 80 - 90	Mafoko a le 90 – 100	Mafoko a le 100 – 110
Tshobokanyo	Mafoko a le 50 – 60 ka setlhangwa sa mafoko a le 240	Mafoko a le 60 – 70 ka setlhangwa sa mafoko a le 260	Mafoko a le 70 – 80 ka setlhangwa sa mafoko a le 280

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Ditirwana tsa dipopego tsa puo le melawana ya tiriso di tsenyeleditswe mo bokgoning jwa go reetsa le go bua; go buisa le go kwala.

Oxford Lesedi Setswana Mophato wa 9 e tshegetsa dipopego tsa puo le melawana ya tiriso mme e dirisa ditsela tse di latelang:

- Barutwana ba tlwaela melao ya puo; thutapuo; maemo a mafoko le maemo a dipolelo jaaka e bontshitswe mo *PPKT*.
- Bokgoni jwa puo bo tsenyeletswa bonolo mo tirwaneng ya go buisa; ditirwana tsa go reetsa le go bua; le dithutiso tsa bokgoni jwa go kwala.
- Dithutiso tse di agilweng ka bokgoni jwa puo, go neelana ka ditaelo tsa Puo ya Gae.

Go ruta ka mokgwa wa tselana ya go itemogela

Itemogelo ke mokgwa wa go dirisa tlhaloganyo, o o theilweng mo godimo ga go leba dikai, o lebelela go itemogela le go iponela dilwana tsa molao o o akareditsweng.

Mokgwa o o na le kgwetlho e kgolo e e ikaegileng ka morutabana o ntse o lebeletse o itemogela le go iponela tshedimosetso. Morutabana o neelana setlhangwa se se nang le dintlha tsa dipopego tsa puo, mme morutwana a arabe dipotso tse di amanang le ntlha e e rileng. Ba neelana kgotsa go tsaya

tshweetso ka molao/ntlha, ka tsela e ba ithuta ntlha le tiriso ya yona ka nako e le nngwe.

Thulaganyo

Thulaganyo e e lolameng e botlhokwa go netefatsa kakaretso ya kharikhulamo fa ngwaga o fela. Buka ya Morutwana ya *Oxford Lesedi Mophato wa 9* e rulagantswe ka tsela e e rileng ya go latela tiro ya dibeke tse pedi ya ditlhokego tsa *PPKT* gore morutabana a kgone go akaretsa se se tlhokegang go ya ka kharikhulamo ka go dira ka Buka ya Morutabana ga mmogo le phaposi.

Thulaganyo ya thuto

Thulaganyo ya thuto ke thulaganyo e e lolameng e e bontshang gore go tla rutiwa le go ithutiwa ka ga eng mo ngwageng mo mophatong o o rileng go ya ka *PPKT*. E rulaganngwa ke morutabana mme gangwe le gape e diriwa ke barutabana le ditlhogo tsa lefapha pele ga tshimologo ya ngwaga wa dithuto.

Thulaganyo ya thuto ke thulaganyo ya ngwaga e e rulagantsweng go ya ka dikgweditharo mme e arolwe ka dibeke (gantsi dibeke tse pedi) mo dikgweditharong. Tirogae e ka aga karolo ya Thulaganyo ya thuto mme e tshwanetse go rulaganngwa sebaka sa diura tse 3 mo bekeng (mme e akaretsa go buisa). Mo lethathameng le ditirwana di rulagantswe ka thitokgang. Tatelano ya ditiragalo tsa lethathama ke [go bonela pele / e ka latela tatelano e e farologaneng mo kgaolong nngwe le nngwe].

Thulaganyo ya thuto ya ngwaga otlhe e e tsamaelanang le *PPKT* e neetswe mo ditsebeng tsa 199 go fitlha 205 mo Bukeng ya Morutabana

Thulaganyo ya letsatsi

Thulaganyo ya letsatsi e dirilwe go kaela morutabana gore dithuto di agegile jang nakong ya dibeke tse pedi. mo kgweditharong nngwe le nngwe mo thulaganyong ya thuto.

Thulaganyo ya letsatsi e akaretsa thitokgang, kgweditharo le beke, bokgoni jwa puo jo bo akareditsweng go neelana ka bokgoni jwa dibeke tse pedi. Thulaganyo ya letsatsi e neelana ka ditselana tsa go ruta le didiriswa. E neelana ka tshegetso ya ditirwana mo barutwaneng ba ba tlhokang thuso le ditirwana tsa katoloso go barutwana ba ba tlhokang go itlhokoletsa go go okeditsweng.

Thulaganyo ya letsatsi e neelana ka tšhono go morutabana go boela mo go se se dirilweng mo dibekeng tse pedi tse di fetileng le go rulaganyetsa thuto e e latelang.

Tlhatlhobo

Tlhatlhobo ke karolo e e botlhokwa mo go ruteng le mo go ithuteng. Thulaganyo ya go ruta le ya go ithuta di tshwanetse di tsamaelane le thulaganyo ya tlhatlhobo, mmogo le tswelopele ya phitlhelelo ya morutabana le ya barutwana.

Tlhatlhobo e e sa tlhomamang

Tlhatlhobo e e sa tlhomamang e itsege gape ka tlhatlhobo ya letsatsi lengwe le lengwe e e diragalang mo phaposeng. Tlhatlhobo ya nosi kgotsa ya molekane, mme ya morutabana le ena a ka dira tlhatlhobo e e sa tlhomamang. Tiro ya phaposi le tirwana nngwe le nngwe e ka tlhatlhobiwa ka tsela e e sa tlhomamang. Tirogae le yona e ka tlhatlhobiwa ka tsela e e sa tlhomamang kgotsa ka letsatsi le letsatsi. Tlhatlhobo e e sa tlhomamang e thusa barutwana go tlhola diphitlhelelo tsa bona le go baakanya mo ba tlhologileng teng. Tlhatlhobo e e sa tlhomamang e thusa morutabana go lemoga ditlhoko tse di kgethegileng tsa barutwana. Barutabana ba ka neela barutwana dipholo le go ba fa tšhono ya go tokafala mo dithutong tsa bona. Ditshisinyo di dirilwe mo ditemeng malebana le tlhatlhobo e e sa tlhomamang e e ka diriwang mo ngwageng otlhe. Ka sekai lebelela mo tsebeng ya 119 ya buka e ya Morutabana.

Tlhatlhobo e e tlhomameng

Tlhatlhobo e e tlhomameng e rulagantswe mo *PPKT* mme lethathama le le latela ditlhokego tse go ya ka tsela e e tshwanetseng.

Tlhatlhobo e e tlhomameng e rulagantswe semmuso; karolo ya tiro e a lemogiwa, sediriswa se se maleba se a diriwa mme tselana e e tshwanetseng e a tlhophiwa. E rulagantswe go ya ka *PPKT* go ya ka kgweditharo. Palo ya ditlhatlhobo tse di tlhomameng mo go *Oxford Lesedi* e e dumalanang le tseo di tlhokegang go ya *PPKT*. Lethathama le le go neela ka ditiro tsa tlhatlhobo tsa tlaleletso gore barutwana ba gago ba itlhokoletse. Go na le ditiro tsa tlhatlhobo mo Bukeng ya Morutwana le mo Bukeng ya Morutabana.

Tsamaiso, palo le mefuta ya tlhatlhobo e e tlhomameng di tlhokega ka nako e e rileng go thusa morutabana le morutwana go nna ba tsweletse go lebelela tsweletso mo lephateng la Setswana Puo ya Gae. Ditlhatlhobo tse di beiwa go ya ka maemo mme maduo a oketsega go dira maduo a ngwaga. Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng di tlhagisiwa mo Bukeng ya Morutabana le mo Bukeng ya Morutwana ka dimemorantamo le dirubiriki kwa bofelong jwa Buka e ya Morutabana. Palo, bontsi le kagego ya ditirwana tsa tlhatlhobo e e tlhomameng di tsamaelana le ditlhokego tsa *PPKT*.

Barutabana ga ba tshwanela go tshwaya tiro nngwe le nngwe ya go kwala le tiro ya molomo e e tlhagisiwang ke barutwana. Lenaneo la thuto la *PPKT* la ngwaga le bontsha gore ke ditiro dife tse di tshwanetseng go tlhatlhobiwa ka tsela e e tlhomameng mo kgweditharong nngwe le nngwe. Ditiro tse dingwe le ditirwana di ka tlhatlhobiwa ka tsela e e tlhomameng ke morutabana kgotsa molekane, kgotsa go dirisiwa mo tlhatlhobong ya nosi.

Didiriswa tsa tlhatlhobo

Didiriswa tsa tlhatlhobo tse di rileng di ka dirisiwa go tlhatlhoba ditlhokego le diphitlhelelo tsa barutwana. Tiriso ya sediriswa se se rileng e tshwanetse go tlhagisiwa ka:

- tiro e e diriwang
- tiro e diriwa jang (ka molomo, go kwalwa kgotsa ka go tlhagisiwa)
- kitso le bokgoni jo bo tlhatlhobiwang
- lebaka la go tsweletsa tlhatlhobo
- ke mang yo o dirang tlhatlhobo e

- tlhatlhobo e e diriwa leng.

Lenaneo le le latelang le neelana ka Lenaane le le tlhomameng la tlhatlhobo la Mophato wa 9.

Didiriswa tsa tlhatlhobo tse di tshitsintsweng

Sediriswa sa tlhatlhobo	Tlhaloso ya bokgoni	Tiriso e e maleba
Memorantamo	E neelana ka dikarabo tsa teko kgotsa tlhatlhobo, e bontsha maduo a dipotso	Tlhatlhobo e e tlhomameng
Rubiriki	E na le dikaedi tsa maduo kgotsa tselana ya go tlhatlhoba tiro le go neelana ka pego	Tlhatlhobo e e sa tlhomamang kgotsa tlhatlhobo e e tlhomameng
Lenaanenetefatso	Lenaane la dintlha le le tlhalosang phithhelelo mo tirong e e rileng; dintlha di a tshwaiwa jaaka di fitlhelwa.	Tlhatlhobo ka nosi le ka molekane; Tlhatlhobo e e sa tlhomamang

Lebelela tsebe ya 197 go bona Lenaane le le Tlhomameng la Tlhatlhobo.

Maemo a a farologaneng a dipotso

Maemo a dipotso	Tirwana	Phesente ya tiro
Tiriso ya tshedimosetso ka tshamalalo (Maemo 1) Thulaganyo sešwa (Maemo 2)	<p>mo sethangweng</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neela maina a dilo/batho/mafelo/dikarolo • Kaya dintlha/mabaka/dikakanyo • Supa mabaka/batho/dibakwa • Neela lenaneo la/dintlha/maina/mabaka • Tlhalosa lefelo/motho/semelo • Nyalanya tiragalo/karolwana/maitemogelo <p>Dipotso tse di tlhokang tshekatsheko, tlhaolo kgotsa thulaganyo ya tshedimosetso e e tlhagisitsweng ka botlalo mo sethangweng.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sobokanya dintlhakgolo/dikakanyo/mabaka/dipoelo le ditlamorago • Kgobokanya dikarolwana/mabaka a ka gale • Tlhagisa ditshwano/dipharologano • Neela thadiso ya... 	Maemo 1 le 2: 40%
Go itseela tshwetso (Maemo 3)	<p>tlhagisitsweng ka botlalo mo sethangweng, a e dirise mo maamong a maitemogelo a gagwe a botho.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tlhalosa kakanyokgolo . • Bapisa dikakanyo/maitsholo/ditiragatso (ditiro) . • Maikemisetso/maitsholo/tshusumetso/lebaka la mokwadi (kgotsa moanelwa) ke eng? • Tlhalosa sebako/ditlamorago tsa... • Tiragalo/tshwaelo/maitsholo (jalojalo) a senola eng ka moanedi/mokwadi/moanelwa... • Tshwantshiso/tshwantshanyo/setshwantsho se ama jang go tlhaloganya ga gago... • O akanya gore poelo/kamego (jalojalo) ya tiragalo/maemo e tla nna eng... 	Maemo 3: 40%
Tlhatlhobo(Maemo 4) Kgatlhegelo (Maemo 5)	<p>Dipotso tse di dira ka dikattholo tse di ka ga meetlo le boleng. Tse di akaretsa dikattholo ka ga bonnete, boikanyego, dintlha le dikakanyo, kamogelesego, tlhaloganyo le go ntsha mabaka, le ditlhagiso di tshwana le keletso le kamogelo ya ditshwetso le ditiragalo (ditiro) go ya ka meetlo ya maitsholo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • A o akanya gore se se tlhagelelang se a ikanyega/se na le bonnete/se a kgonega? ... • A ngangisano ya mokwadi e a amogelesega/e na le tlhaloganyo/e a khutlisa... • Tshwaela ka tsenelelo ka tiragalo (tiro) /maikemisetso/tshusumetso/maitsholo/tshitshinyo/bokao... • A o dumelana le kemo/polelo/temogo/thanolo... • Ka mokgwa o o bonang dilo ka teng, a mokwadi/moanedi/moanelwa o siame fa a tshitsinya gore/a buelela gore... 	Maemo 4 le 5: 20%

	<ul style="list-style-type: none"> • A maitsholo/mekgwa/tiro ya moanelwa e a letlelesega/amogelesega mo go wena? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka... • Ditiro/maitsholo/ditshusumetso tsa moanelwa di supa eng ka ena mo bokaong jwa meetlo ya botlhe? ... • Tshwaela ka tsenelelo ka ga boleng jwa dikatlholo tse di dirilweng mo setlhangweng. <p>Dipotso tse di ikemiseditse go tlhatlhoba ditlamorago tsa saekholoji le temogo ya bontle jwa setlhangwa mo motlathlojweng. Di tota tsibogo ya maikutlo mo diteng, go inyalanya le baanelwa kgotsa ditiragalo, le tsibogo ya mokwadi mo tirisong ya puo (jaaka tlhopho ya mafoko le botshwantshi).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bua ka tsibogo ya gago mo setlhangweng/tiragalong/maemong/kgotlhang/pitlaganong... • A o inyalanya le moanelwa ka kutlwelobotlhoko? Ke kgato/tshwetso efe e o ka bong o e tsere fa o ka bo o ne o le mo maemong a a tshwanang le ao? • Tshwaela ka tiriso ya puo ya mokwadi... • Bua ka nonofo ka ga setaelel/matseno/bokhutlo/botshwantshi/tshwantshiso/tiriso ya ditogamaano tsa poko/ditlamaganyo (didiriswa) tsa dikwalo tsa mokwadi... 	
--	---	--

Ditlathlobo

Sebopego sa dipampri tsa tlathlobo – Mephato 7 – 9

Mophato 7	%	Mophato 8	%	Mophato 9	%
Pampiri 1: Tiro ya molomo: (15) Puisetsogodimo, go reetsa le go bua (15)	30	Pampiri 1: Tiro ya molomo: (15) Puisetsogodimo, go reetsa le go bua (15)	30	Pampiri 1: Tiro ya molomo (15) Puisetsogodimo, go reetsa le go bua (15)	30
Pampiri 2: Tse di kwadiwang Tekatlhaloganyo ya puiso (15) Puo mo tirisong (15) Tsibogelo ya dikwalo (10)	40	Pampiri 2: Tse di kwadiwang Tekatlhaloganyo ya puiso (15) Puo mo tirisong (15) Tsibogelo ya dikwalo (10)	40	Pampiri 2: Tse di kwadiwang Tekatlhaloganyo ya puiso (10) Ditlhangwa tsa tirisano (15) Tshobokanyo (maduo a le 10 a fetolelwa go maduo a 5)	30
Pampiri 3: Tse di kwadiwang Go kwala - Tlhamo (20) le setlhangwa sa tirisano (10)	30	Pampiri 3: Tse di kwadiwang Go kwala - Tlhamo (20) le setlhangwa sa tirisano (10)	30	Pampiri 4: Tsibogelo ya dikwalo (10) <ul style="list-style-type: none"> • Poko • Dinaane • Kgangkutshwe • Padi • Terama Maduo a le 20 a mofutakwalo o mongwe le o mongwe a fetoletswe go 10%)	30 10

Go rekota le go bega

Barutabana ba tla rekota maduo a a fitlheletsweng ba lebeletse tiro ka go dirisa letlhare la go rekota, le go bega diphesente mo dirutweng ka karata ya go bega ya morutwana. Barutabana ba tshwanetse go dirisa le go lebelela dikhoutu go tswa mo PPKT go bona fa maemo a fitlheletswa:

DIKHOUTU LE DIPHESENTE TSA GO REKOTA LE GO BEGA

Dikhoutu tsa seemo	Tlhaloso ya bokgoni	Phesente
7	Phitlhelelo ka dinaledi	80–100
6	Phitlhelelo ka matsetseleko	70–79
5	Phitlhelelo e e tletseng	60–69
4	Phitlhelelo e e itumedisang	50–59
3	Phitlhelelo ka tekano	40–49
2	Phitlhelelo e e potlana	30–39
1	Ga a fitlhelela	0–29

Tekanyetso le tlhatlhobo

Go lekanyetsa go bona fa tlhatlhobo e ne e siame, go tlhola le go lekanyetsa go go maleba le go go manontlhotlho go tshwanetse ga diriwa. Go lekanyetsa gape ke go netefatsa go ruta le go ithuta. Dikolo di rwele boikarabelo jwa go tsamaisa tekanyetso ya tsona le ditsela tsa go bona fa dilo di tsamaya ka tshwanelo. Mo godimo ga se, tekanyetso e diragala mo maemong a sedika le kwa diporofenseng

Review Copy

KGWEDITHARO YA

1

Kgaolo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Go buisa le go lebelela	Go kwala le go tlhagisa	Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso
1: Bothutedi	1 – 2	<ul style="list-style-type: none"> Dipuisano tsa setlhopha ka papatso e e lebeleletsweng Go reetsa tekatlhaloganyo - papatso 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa/lebelela setlhangwa sa pono jaaka papatso Ditlhangwa tsa dikwalo – padi/kgangkhuts hweterama 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala setlhangwa sa tirisano – papatso 	<ul style="list-style-type: none"> Mopeleto le dikhutshwafatso Dithuanyi Matlhaodi Dipaka Maemedi
	3 - 4	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa setlhangwa se se buisiwang Puisetsogodimo e e ipaakanyeditswen g 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo – kgangkutshwe Go buisa leboko 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala lekwalo la kgakololo e amogetsw eng 	<ul style="list-style-type: none"> Matshwao a puiso Dikhutshwafatso Diakeronime Matlhaodi Maemedi Mopeleto le dipaterone tsa mopeleto Puosebui le puopegelo Dithunayi Mainatswako Maina Phefotatso Diane le maele
2: Ikonomi	5 - 6	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa mmuisano wa kganetsano ka ga konteraka Go diragatsa tumalano/konteraka ya molomo 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa tumalano/konteraka Go buisa leboko 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa tirisano – Kwala pegelo ka diphithlelo tsa kganetsano 	<ul style="list-style-type: none"> Makopanyi Tlotlofoko mo tirisong Dikhutshwafatso, ditlhakaina, diakeronomi Tlogelo ya tlhogo/karolo ya bofelo ya lefoko Popego ya polelo, mefuta ya dipolelo, dipolelo tsa dipotso Puosebui le puopegelo

	7 - 8	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa tekatlhaloganyo: mmuisano Go neela puo e e sa ipaakanyediwang 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo – terama Go buisa leboko Tekatlhaloganyo – setlhangwa sa dikwalo se se tthaotsweng 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala tlhamo ya maitlhamo 	<ul style="list-style-type: none"> Madiritota Madirimatlhaedi Diane le maele Puosebui le puopegelo
3: Go itirela tlhopho	9 - 10	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa pegelo ya lekwalogang Tlhagiso ya molomo ya pegelo 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa pegelo ya lekwalogang Go buisa leboko 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa se selele sa tirisano - Pegelo 	<ul style="list-style-type: none"> Mediriso Diane le maele Bokao jo bo tlhamaletseng Bokao jwa botshwantshi Matshwao a puiso- matshwao a nopo le Lenalana Mefuta ya dipolelo- polelonolo, polelopate, polelotswako Poeletsomodumo, mothofatso Tira le tirwa Dipaka
Tlhatlhobo ya Kgweditharo ya 1					
Tiro 1: Tlhatlhobo ya molomo	Tiro 2: Go kwala		Tiro 3: Teko 1		
Puo e e ipaakanyeditsweng/motlotlo	Tlhamo ya tlhaloso/kanelo Lekwalo la botsalano/thadiso/mmuisano		Tekatlhaloganyo le tirisano ya puo		

Polelo ya matseno

Beke 1 le 2:

Botlhokwa jwa boithutedi**Go reetsa le go bua****Tirwana ya 1: Dipuisano tsa setlhophha ka papatso e e lebeleletsweng (Tsebe ya 9)****Didiriswa**

Dibuka tsa barutwana

Dikuranta

Dimakasini

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipapatso.
- Go ba rotloetsa go di ela tlhoko.

Mokgwa wa go ruta

- O ka simolola ka go ba botsa gore a ba itse gore papatso ke eng?
- Ba lemosa gore dipapatso di bonwa kae.
- Ba bontshe dipapatso mo dikuranteng, ba buise di le mmalwa.
- Ba lemosa ka tshedimisetso e e neetsweng fa Tlase fa.
- E buise le bona go netefatsa fa tlhaloganya tshedimisetso e.

Dipuisano tsa setlhophha

Di mosola ka gonne di thusa go godisa kgono ya go reetsa le go bua. Se segolo thata mo go tsona, ke kgono ya go bua. G go sa reye gore kgono ya go reetsa ga e botlhokwa. Mo dipuisanong tse, go abelanwa ka dikakanyo tse di farologaneng kgotsa tshedimisetso go tswa mo diyalemoweng, dithelebišeneng, makwalodikgang le dimakasine.

Mokgwa wa go tsamaisa dipuisano tsa setlhophha

Fa o dirisa mokgwa o o latelang, o tlile go nna sebui se se tlhwatlhwa:

- Tsepama mo setlhogong ntle le go etsaetsega.
- Ela tlhoko gore dikakanyo di tthatlhamana sentle.
- Tshegetsisa dikakanyo tse o di tlhagisitseng ka mabaka a a utlwalang.
- Fa sebui se sengwe se bua, reetsa ka tlhoafalo, fa o se tsena ganong, dira jalo ka bonolo.
- Dipopego tsa puo le tiriso di elwe tlhoko, puo e nne maleba le setlhogo ga mmogo le baamogedi.
- Amogela phenyo mo dintlheng tse o tla bong o di tlhagisa fa go nale yo o go fekeetsang.
- Bua o dirisa puo ya matsogo, go emisetsa le go boeletsisa dintlha ka go gatelela bokao jwa se o se tlhagisang.

Tiro ya modula setilo

Mo dipuisanong tse, go tshwanetse ga nna le modulasetilo yo o laolang dipuisano, go sireletsisa dibui tse di tsenwang ganong le tse di itewang tsebe. Ka jalo modulasetilo o:

- Laola nako gore go nne le thulagano.
- O tsepama mo lenanetemeng.
- O rotloetsa botsayakarolo mo go ba ba didimetseng thata.
- Netefatsa gore ga a tseye letlhakore
- Ngoka ditshitshinyo kgotsa go rotloetsa ditlhopho tsa ba ba gaisitseng ka dintlha.

Sekao sa papatso ke se se latelang:

Yunebesithi ya Lebowa

Setheo sa botlhe, e ratwa ke botlhe, e dibelwa ke botlhe.

E rate, le wena e tlaa go rata

- A ba dire dipuisano tsa setlhophha mo phaposing.
- A ba dule ba lebagane go ya ka setshwantsho se se mo dibukeng tsa bona.

- Ba kope go buisana ka setlhogo se: **Boithutedi jo bo fitlhelwang mo ditheong tse di farologaneng mo ditlhopheng tsa lona.**
- Netefatsa fa ba sala dikgato tse di latelang morago:

Ipaakanyetsotiro, patlisiso le thulaganyo

- Ba dire rejisetara, setaele le lentswe le le nepagetseng go ya ka bareetsi, maitlhommo, bokao jwa setlhogo se go buisanwang ka ga sona.
- Ba dirise puo e e nepagetseng ka go neela dintlha le go tlhagisamegopolo ka bokao jo bo tlhamaletseng, jo bo itlhametsweng.

Go ikatisa le Go tlhagisa

- Ba bue le bareetsi ka tlhamalalo.
- Ba direse matseno a a ngokang le bokhutlo jo bo tiileng.
- Ba dirise dintlha tse di latelanang sentle mme di le maleba, di nale mabaka a a di tshegetsang.

Morago ga theetso

Didiriswa

Buka ya morutabana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go rotloetsa barutwana go reetsa ka tlhoafalo.
- Go lemoga gore a ba tlhalogantse se ba neng ba se reeditse.

Mokgwa wa go ruta

- Barutwana ba feditse go buisana.
- Thusa modulasetulo go dira ditlhopho tsa dibui tse di gaisitseng.
- Ba rotloetse go neela mabaka a gore ke goreng ba re, di gaisitse.
- A ba phosolole dibui tseba boneng di sa dirisa dikgato le ditogamaano tsa tlhaeletsano mo dipuisanong tsa setlhopho.
- Netefatsa fa barutwana ba phuthologile go bua maikutlo a bona.

Tirotlaleletso (Tirogae)

- A barutwana ba dire Tirwana e ka nosi.
- Ba bolelele gore, ba ithute dintlha tse di neetsweng gae, gore ba ye go ikhumisa.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mopeleto le dipaterone tsa mopeleto

Mokgwa wa go ruta

- Lemosa barutwana botlhokwa ja go peleta mafoko sentle.
- Ba lemose gore ga se gantsi mopeleto o tsamaisana le ka fa mafoko a buiwang ka gona.
- Ba letle go bua mafoko a, gore ba lemoge gore ba a bua gore a utlwale jaaka: “I” le fa tota e se “I” e le “e”.
- Ba lemose gore fa re golaganya mafoko a a felelang ka “e” le ng, ga re fetole mopeleto le fa modumo o ka utlwala o kare o fetogile.
- Ba letle go tla ka dikai tse dingwe.
- Ba kwale dikarabo mo dibukeng tsa bona.
- Ba ka tshwaya dibuka tsa bona.

Dikao:

Itsise + ng = itsising	Itse + ng = itsing
X	X
Itsise + ng = itsiseng	Itse + ng = itseng
✓	✓

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Setlhareng
 2. Letlhakoreng
 3. Pitseng
 4. Legareng
 5. letlhareng
2. Sekolo sa gagwe se ruta batho dilo tse dintsi. Modise e ne e le mongwe yo o neng a rata go tsenela dithuto tsa Saense. One a rata thata thuto ya dipalo. Modise o alela.

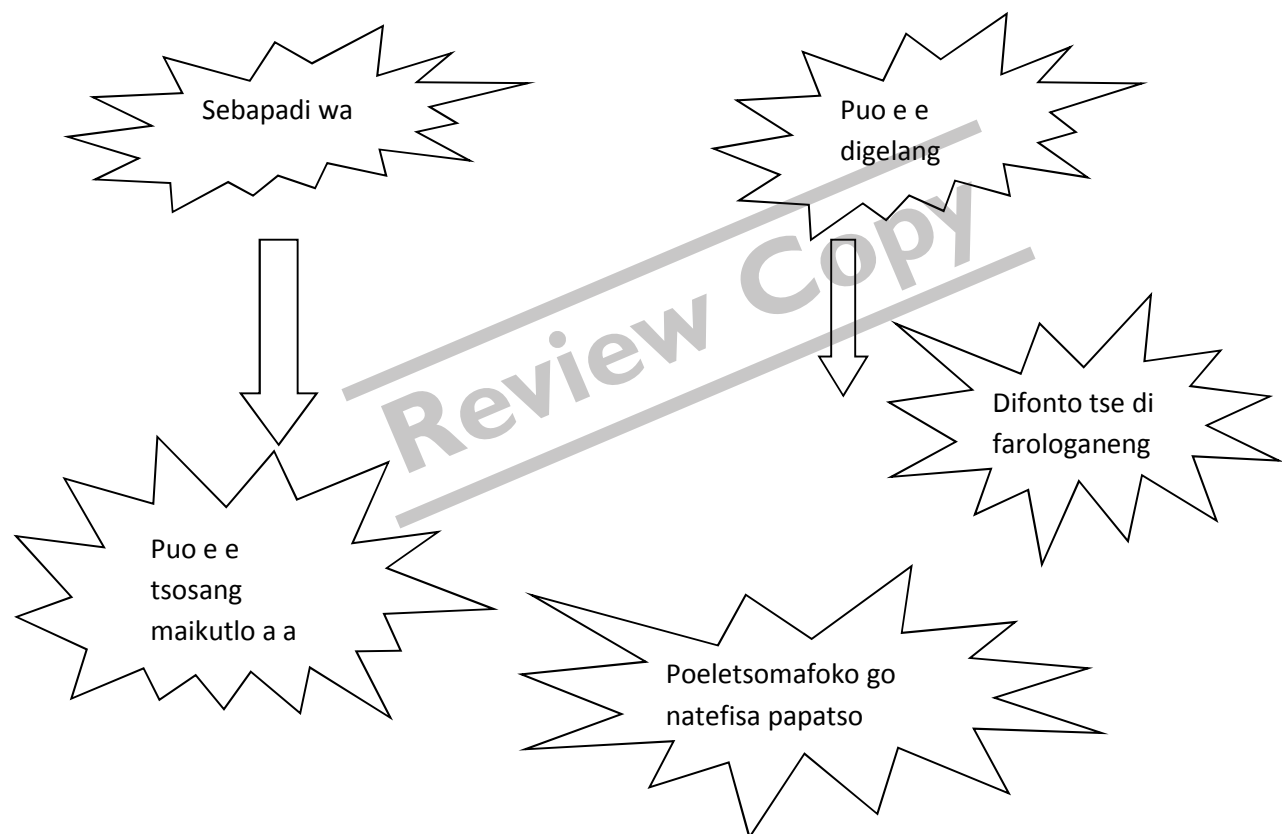
Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Go buisa/lebelela setlhangwa sa pono jaaka papatso (Tsebe ya 12)

Papatso ke mokgwa o bagwebi ba o dirisang go ngoka badirisi go dirisa kungo/kuno kgotsa tirelo nngwe e e rileng. Go ba kgontsha se, bagwebi ba dirisa mefuta e e farologaneng ya dipuo tse di ngokelang badirisi jaaka:

- **Puo e e tsosang maikutlo a a rileng mo modirising:** Kke puo e motho a e dirisang gore a kgone go tsosa maikutlo mo bareetsing, e ka nna a kutlobothoko, a kgoberego, a boitumelo, jj.
- **Puo e tlhotlholetsang:** Ke puo ya maitlhommo a go ngoka batho gore ba dumele se mmui a se buang ka tsela e e sa siamang (tlhotlholetso ka botlhale gore batho ba wele mo letlhakoreng la mmui).
- **Puo e e digelang:** Ke puo e e tsietsang motho gore a dumelane le kakanyo nngwe, ka go bua dilo tse dintle ka ga yona.
- **Puo e e lebelelang dilo ka letlhakore le le lengwe:** Ke puo e motho a e dirisang a akanyetsa ntlha e le nngwe, a sa lebelele matlhakore a mangwe.

Sekao sa papatso:

- **Ba dirisa ntlha le dikakanyo:** Ntlha ke puo e e nang le nnete, fa kakanyo e se na nnete gonne e le se motho a se gopolang fela.

Dintlha tse di tshwanetseng go tlhokomelwa ke barutwana fa ba sekaseka papatso ke tse di latelang:

- Papatso e kwaletswe baamogedi bafe?
- E bapatsa kungo efe?
- Maitlhommo a papatso e ke afe?
- Bogolo jwa fonto/mokwalotlanyo
- E dirisitse setshwantsho sefe gona goreng mokwadi a se dirisitse.
- Segalo
- Puo ya mmele

Pele ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Diphousetara

Dikuranta

Dimakasini

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipapatso.
- Go ba ruta ka fa di kwalwang le go rulaganngwa ka gona.
- Go ba rotloetsa go di ela tlhoko.

Mokgwa wa go ruta

- Ba lemosa gore dipapatso di bonwa kae.
- Tlotla le bona ka dintlha tse di neetsweng ka dipapatso.
- Ba bontshe dipapatso, tse di ka tlhagelelang mo makwalo dikgannyeng le mo dimakasining, ba buise di le mmalwa.
- Ba fe nako ya go tlotla mme morago ba tlhalosetse botlhe gore ba tlhalogantse eng ka dipapatso.
- Netefatsa fa ba tlhalogantse.
- Ba letle go lebelela sekao se sa papatso gore se tle se ba thuse mo dipuisanong tsa ditlhophha tsa tirwana e e latelang.
- Ba lemosa fa ba nale motsotso o le mongwe fela go dira tirwana e, pele ga ba buisa.
- O tla ba kopa go emisa go buisa, netefatsa fa ba emisa gonne ke mokgwa wa go ithuta go buisetsa ka bonako.
- A ba okole setlhangwa se se fa tlase mme ba bue gore ke mofuta ofe wa setlhangwa.
- Ba tlodise matlho mo setlhangweng se, gore ba kgone go ntsha ntlhakgolo.

Ka nako ya puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba lemosa gore go okola dintlha le go tlodisa matlho go dirwa jang
- Go ba ruta go bonela pele

Mokgwa wa go ruta

- Pele o botsa dipotso, tlhalosetsa barutwana pharologano magareng ga go okola dintlha le go tlodisa matlho.

- Netefatsa fa ba tlhaloganya pharologano e.
- Dirisa dikuranta le dimakasini go ba katisa, go okola dintlha le go tlodisa matlho.
- Ba bontshe gore go tlodisa matlho go dirwa jang.
- Ba lemosa gore ba se tsietse gonne ditogamaano tse, di dirisiwa fa motho a batla go buisa ka bonako.
- Ba letle go lebelela dipapatso ka nako e khutshwane, mme ba tswale makwalodikgang le dimakasini ka gangwe, o be o ba botsa dipotso, go lemoga gore a ba itopetse sengwe.
- Fa o feditse go ba katisa ka makwalodikgang le dimakasini, o ka ba kopa go bula dibuka tsa bona mme wa ba letla go buisa ka go tlodisa matlho mo papatsong e e mo dibukeng tsa bona ka motsotso o le mongwe mme ba be ba tswala dibuka tsa bona.
- Fa ba ntse ba buisa, ba tlhomamise bokao jwa mareo a ba sa a itseng.
- Ba rotloetse go botsa dipotso mo ba sa tlhaloganyeng teng.
- Ba dire ka ditlhophha go araba dipotso.

Setlhangwa sa: A

Setlhangwa sa: B

Dikarabo tsa dipotso tsa morago ga puiso tse di solofetsweng:

1. Amogela dikarabo tse di bontshang gore ba bua ka dipharologano le go tshwana ga gona.
2. Dipapatso tse pedi tse, di kwaletswe barutwana ba mophato wa 12 kgotsa ba ba o feditseng.
3. Ke go ngokela barutwana le go ba fa tshedimosetso ka setheo se.
4. Amogela karabo e e maleba.
5. Re ka go fa bokamoso!
A o itse boithutedi jo o bo batlang?
Re fe dirutwa tsa gago tsa marematlou, re go betlele tsela.
6. Ba letle go lebelela difonto tse di dirisitsweng mme ba bontshe pharologanyo kgotsa go tshwana, le gore se se nale botlhokwa bofeng mo dipapatsong tse.
7. Amogela dikarabo tse di bontshang fa ba tlhaloganya segalo.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dikarabo tse di solofetsweng:

Buisang papatso e e fa godimo ya setlhangwa sa B, gore lo kgone go araba dipotso:

1. Maina a mantsi mo papatsong e, amogela se e leng maina, fela ba fe mefuta ya ona. Sekai: Bokamosos – leinakgopolo.
2. 'Jwa Gago': Ke lerui.
3. Ga re go betlele tsela.
4. Re dira gore, o itse gore o batla go nna eng mo isagong le go go katisetsa se o batlang go nna sona mo botshelong.
5. Bua, leletsa, ikopanye, jalo jalo.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwanaya 3: Go kwala setlhangwa sa tirisano – Papatso (Tsebe ya 16)

Tirwana: Ka ditlhopho le ka nosi.

Pele ga go kwala – go dira ipaakanyetsotiro.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dipapatso

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go itirela papatso ya bona.
- Go ba ruta gore o tshwanetse go ipaakanya pele o kwala.

Mokgwa wa go ruta

- Baya barutwana ka ditlhopho tsa bo 3.
- Ba lemose gore ba tlile go kwala papatso mme ba tshwanetse go ipaakanya pele ba e dira.
- Ba gakolole se ba se buisitseng ka go dira papatso.
- Ba ka kwala dintlha fa ba ntse ba buisana.
- Ba lemose gore ba tshwanetse go swetsa ka boithutedi jo ba ba batlang go itsise babuisi ka jona, pele ga ba akanya ka fa ba tla dirang papatso ka gona.
- Tsamaya mo gare ga bona, go netefatsa fa ba ipaakanya tota.
- O ka ba eletsa le gore, ba ka neela ka dirutwa tse o tshwanetseng go bo o di dira mo thutong tsa marematlou go tsenela boithutedi jo.
- Ba letle go dirisa boithlhamedi jwa bona.
- Ba gakolole ka dikgato tse di latelang tsa go kwala:
 - Go dira ipaakanyetsotiro
 - Go kwala ditlhangwa tsa ntlha
 - Go boeletsa
 - Go tseleganya

- Go tlhotlha diphoso le go tlhagisa
- Boleele jwa mafoko e nne **100-110**.
- Ba ka simolola pele ka go dira mmepe wa tlhaloganyo/letlhomeso..
- Ba lemose gore ba tla dira tiro e mmogo, mo ditlhopheng tsa bona.
- Mongwe le mongwe a netefatse gore, o tsaya karolo mo go thaleng papatso e.
- Fa ba fetsa, ba ka dirisa lenaannetefatso le le latelang go tlhatlhobana ka ditlhopho:

Dintlha tsa kelo	Ee	Nnyaa
A papatso ya rona e ngoka kgatlhego?		
A re dirisitse sebopego le bogolo jo bo gogelang jwa fonto?		
A re tlhophile mebala sentle?		
A go na le tekatekano magareng ga ntlha le kakanyo?		
A re dirisitse puo e e tsosang maikutlo a a rileng?		
A re dirisitse puo e e digelang?		
A re dirisitse puo e e tlhotlheletsang?		

Morago ga go kwala – Go tlhotlha diphoso le go tlhagisa

Barutwana ba setlhopho ba tshwaile papatso ya lona. Dulang gape lo lebelele ditshwaelo tsa bona. Baakanyang diphoso mme lo neele morutabana go tshwaya papatso ya setlhopho sa lona.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Ditšhate

Dikhokipene

Dipente

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta lemoga diphoso
- Go ba ruta go dira ditshwaelo tse di maleba.
- Go ba ruta go itumelela botlhami
- Go ba ruta dira dikgato tsa go kwala setlhangwa
- Go ba katisa go dira mo ditlhopheng

Mokgwa wa go ruta

- Fa nako e o ba fileng yona e fela, ba letle go busetsa dipapatso kwa ditlhopheng.
- Netefatsa fa setlhopho sengwe le sengwe se tshwaile sentle.
- Netefatsa fa ba akgotse bontle mme ba tlhagisitse tse di sa dirwang sentle.
- Ba fe nako ya go tlhotlha diphoso.
- Fa ba fetsa ba go neele dipapatso tsa bona mme wena o di tshwae.

- Maduo a setlhophla a fiwa morutwana mongwe le mongwe.
- Dirisa rubiriki e e neetsweng, go tlhatlhoba papatso.
- Fa o feditse go di tshwaya, o ka di baya mo barutwana ba sekolo, bogolo jang ba marematlou, ba ka di bonang gona go bontsha bokgoni jwa barutwana bagago.

Tirwana ya dithlopha

Dikarabo tse di solofetsweng:

Amogela dikarabo tse di bontshang fa barutwana ba tlhologanya mefuta ya maina, madiri, puo e e digelang, e e tsayang letlhakore le ya maikutlo.

Dikao:

Dithlopha tsa maina	Dithuanyi sediri	Dipolelo go nlofatsa tiriso
mo- ba-	o ba	Mosimane o ja bogobe. Basimane ba ja bogobe.
mo- me-	o e	Molara o tletse mo ntlong. Melara e tletse mo ntlong.
Go	Go	Go ja go monate.

Thuanyisedirwa

E dirisiwa go ruanya sedirwa sa polelo le lediri. Sedirwa se ka tlogelwa fa se itsiwe.

Dikao:

Dithlopha tsa maina	Thuanyisedirwa	Dipolelo go nlofatsa tiriso
mo- ba-	mo ba	Rre o a mo itaya. (mosetsana) Rre o a ba itaya. (basetsana)
mo- me-	o e	Monna o a o roba. (motshe) Monna o a e roba. (metshe)
le- ma-	le a	Mme o a le epa. (lefatshe) Mme o a a a epa. (mafatshe)

Thuanyitlhaodi

Thuanyitlhaodi e dirisiwa go ruanya letlhaodi le leina le le tlaolwang.

Dikao:

Dithlopha tsa maina	Thuanyitlhaodi	Dipolelo go nlofatsa tiriso
mo- ba-	yo mo ba ba	Mosadi yo montsho o itaya ngwana. Basadi babantshoba itaya ngwana. (basetsana)
mo- me-	o mo e me	Motse o mogolo o tletse dikhuduego. Metse e megolo e tletse dikhuduego.
le- ma-	le le a ma	Lefatshe le lentle le senyegile. Mafatshe a mantle a senyegile.

Thuanyirui

Thuanyirui e dirisiwa go ruanya dikutu tsa lerui kgotsa dikarolo tse dingwe tsa puo, tse di dirisitsweng jaaka thui ya leina le le ruilweng.

Ba tshwanetse go bona dikarabo go tswa mo dipapatsong tsa bona.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dithuanyi le matlhaodi

Dithuanyi le matlhaodi

• Dithuanyi

Go nale mefuta e e farologaneng ya dithuanyi, yona ke e e latelang:

Thuanyisediri

E dirisiwa go ruanya sediri sa polelo le karolo ya puo e e dirisiwang, jaaka letiro. Dithuanyisedirwa di amana sentle le dithlopha tsa maina.

Dikao:

Ditlhophapha tsa maina-	Thuanyirui	Dipolelo go nolofatsa tiriso
mo- ba-	wa ba	Mosimane wa gagwe o siile kwa gae. Basimane ba gagwe ba siile kwa gae.
mo- me-	wa ya	Mosima wa bona o thibane. Mesima ya bona e thibane.

Matlhaodi

Letlhaodi ke lefoko le le dirisiwang go tthaola leina mo gare ga a mangwe, le re bolelela go le gontsi ka leina.

Mefuta ya matlhaodi ke e e latelang:

4. Letlhaodi la popego

Le kaya ka fa selo/motho/lefelo le go buiwang ka lona (leina) le lebegang ka gona.

Logong **lo lo leele**

5. Letlhaodi la mmala

Le kaya mmala wa selo/motho/lefelo le go buiwang ka lona (leina)

Hempe **entsho**

6. Letlhaodi la palo

Le kaya palo ya dilo/batho/mafelo e go buiwang ka ona.

Barutwana **ba bararo**

Mokgwa wa go ruta

- Leka go ruta thutapuo e, ka bonolo jo o ka bo kgonang.
- Lemosa barutwana gore lerui le a itlhalosa, le bolela ka selo se e leng sa mongwe kgotsa sengwe.
- Lerui gantsi le tsamaisana le leina le le ruilweng. Sekao: Dikgomo *tsa gagwe*, **tsa** e tsamaisana le **dikgomo**, gonne leina le mo bontsing, le thuanyirui e supa bontsi.
- Ba fe dikai tse dintsi go netefatsa fa ba tlhaloganya.
- Buisa le barutwana ditlhaloso ka matlhaodi.
- Ba gakolole ka maina a ban eng ba ithuta ka ona.
- Ba lemose gore fa re batla go tthaola dilo mo go tse dingwe re dirisa se se bidiwang matlhaodi.
- Ba kope gore ba go neele ka matlhaodi a ba a itseng.
- Ba neele maina a ba ka a tthaolong, ba dirisa matlhaodi ao.
- Fa ba fetsa, ba arabe dipotso tse di mo dibukeng tsa bona.
- O ka tshwaya dibuka tsa bona.

Tiro ya katoloso

- O ka tla ka dibuka tse pedi tsa bogolo, jo bo sa lekaneng.
- Tlhalosa gore e nngwe e kgolo kgotsa nnye mo go e nngwe, ke lona letlhaodi la popego.
- Biletsa barutwana ba ba tshwanang ka mmala mme o tlhalose gore o ba tlhoatse go ya ka mmala wa bona.
- O ka tla ka dikai tse di mmalwa, go fitlha ba tlhologanya.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- Monna yo **moleele** o apara diphuraphure.
- Ke rata apole e **kima**.
- Mapule o apere mose e o **mokhutshwane** thata.
- Ke rekile dikgomo tse **tlhanomo** go malome.
- Tamati e e **khibidu** thata.
- Dikgomo di rata bojang **jobotala**.
- O le e.
- Tse.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Go reetsa tekatlhaloganyo – Papatso (Tsebe ya 19)

Pele ga theetso

Pele ga theetso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana seyalemowa

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipapatso
- Go ba ruta go reetsa ka tlhoafalo

Mokgwa wa go ruta

- O ka simolola ka go ba botsa gore a ba tle ba reetse papatso mo seyalemoweng?
- Ba lemose gore dipapatso di ka bonwa le go reediwa.
- Ba lemose maele a:

- Tiriso ya segalo se se gogelang
- Gogogela mmuisi.
- Puo ya mmele e e nepagetseng
- Tiriso ya puo e e tlhotlheletsang
- Papatso e tshwanetse go nna bonolo go e reetsa
- Papatso e ka nna le mafoko a a kana ka 100-110.
- Tiriso ya difonto/mekwalotlanyo e e farologaneng e botlhokwa.
- Baya barutwana ka ditlhopho tsa bo 4 mme o fe setlhopho sengwe le sengwe maele a le 2 kgotsa 3 gore ba tlotle ka ona.
- Ba fe nako ya go tlotla mme morago ba tlhalosetse botlhe gore ba tlhalogantse eng ka maele a bona.
- Ba kope go bapisa maele a ba a neetsweng, le se ba se bonang mo makwalo dikgannyeng, ba bue gore di tshwana le go farologana jang.
- Ba rotloetse go neela ka dikai tsa maele a bona.
- Netefatsa fa ba tlhalogantse.

Ka nako ya theetso

Gorekota dikakanyokgolo le go abelana dikakanyo.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dipene

Seyalemowa

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipapatso.
- Go ba ruta go reetsa ka tlhoafalo.
- Go ba ruta go kwala dintlha ba ntse ba reeditse.

Mokgwa wa go ruta

- Barutwana ba simolola ka go dira ka bongwe, ba reeditse fa o buisa kgotsa ba reeditse seyalemowa.
- Ba kope go ntsha dibuka tsa go kwalela ba tla kwala fa ba ntse ba reeditse.
- Buisa ka iketlo, o dirisa matshwao a puiso sentle.
- A ba kwale fela dikakanyokgolo le tse di tshegetsang fa ba ntse ba reeditse ka:
 - Setlhogo sa tiro
 - Mothapi
 - Dithutego
 - Tiro
 - Bokgoni
 - Tshwaelo ka malepa a tlhotlheletso
- Fa ba fetsa, a ba abelane ka dikarabo tsa bona.
- Ba bue gore a ba lemogile malepa a mokwadi a a dirisitseng, go tlhotlheletsa le go digela moreetsi gore a ka dira kopo ya tiro e.
- Ba reetse fela, o tle o ba tshwaya diphoso fa go tlhoegang gona.

Mogakolodi wa tsa Boiphedisio

Porofense ya Bokone Bophirima

Lefapha la Ditiro

Lotseno: R221 085 ka ngwaga

Ditlhokego: Gerata kgotsa dipoloma mo dithutegona tsa saekholoji le maitemogelo a a maleba a ngwaga tse pedi kgotsa tse tharo.

Kitso: Kitso ya tiriso ya matlole a setšhaba a ditšhelete, Molao wa Badiri, Melao ya tekatekano ya go Thapa, Molao wa Katiso ya Bokgone mo tirong.

Bokgoni: Botsamaisi, go dirisa khomputa, bokgoni jwa go golagana, go dirisana sentle le batho, go rarabolola mathata le go kgona go tlhagisa.

Ditiro: Go neela ka maele le dikgakololo mabapi le tsa boiphedisio, go neela le go diragatsa tsa boiphedisio, go neela ka mananeo a tsa boiphedisio, go netefatsa fa go nale didiriswa le ditlhokego tsa go tsamaisa tsa boiphedisio, go lebelela gore a go neelwa ka ditlhatlhobo tse di maleba go ba ba thapiwang. Go neela ka mananeo a tshegetso go ba ba nang le bogole.

Go batlisisa, golagana le: Mme R Lekgotla. (018) 998 7737

Letlha la go tswalela: 5 Tlhakole 2014

Dikopo di kwalelwe mo foromong ya Z83 tse o ka di bonang kwa Lefapheng la Ditiro. Foromo ya Z83 e tsamaya le lekwalo kisetso (CV), di papetlana i tsa dithutego, i papetlana i ya lekwaloitshupo le lekwalo la go kgweetsa.

Romela diforomo mo atereseng e: Mokaedimogolo

PO Box 56566, Mmabatho, 2735

Morago ga theetso – go araba dipotso

Didiriswa

Buka ya morutabana

Buka ya go kwalela ya morutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go rotloetsa barutwana go reetsa ka tlhoafalo.
- Go lemoga gore a ba tlhalogantse se baneng ba se reeditse.

Mokgwa wa go ruta

- A batutwana ba dire ka bongwe.
- Ba bolelele gore o tla buisa gangwe fela mme bona ba reetse ka tlhoafalo.
- Buisetsa kwa godimo kgotsa gore seyaalemowa se utlwiwe ke botlhe.
- Fa o fetsa, ba kope go buisa le go araba dipotso tse, di mo dibukeng tsa bona.
- Fa ba fetsa go kwala dikarabo, tsaya dibuka tsa bona mme o di tshwae.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Ya Lefapha la Ditiro.
 2. Porofense ya Bokone Bophirima.
 3. A ka letsa mogala.
 4. Kwa Mmabatho.
 5. O romela Foromo ya Z83, CV, dikhopi tsa dithutego, khopi ya lekwaloitshupo, lekwalo la go kgweetsa.
 6. Tlhakole 2014
 7. Amogela karabo e e maleba.
 8. Amogela mabaka a a utlwalang.
 9. Amogela karabo e e maleba.
 10. Amogela mabaka a a utlwalang.
- Fa barutwana tiro e go e dira kwa gae.

Dipaka

Pakajaanong

Ke nako e tiro e dirwang ka yona, ya gona jaanong. Ga se nako e e fetileng kgotsa e e tla tlang. Paka kgotsa nako e bontshiwa ke lediri mo polelong.

Sekai:

Rakgadi o buisa buka.

Buisa e re bolelela gore, Rakgadi o buisa buka gona jaanong, ka jalo, polelo e e mo pakajaanong.

Dipotso

Buisang dipapatso tsa lona gore lo tle lo ntshe dipolelo tse di mo pakajaanong.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Ditlhangwa tsa dikwalo -

padi/kgangkhutshwe/terama (Tsebe ya 21)

Pele ga puiso

Diriswa

Dipadi

Diterama

Dibuka tsa maboko

Dibuka tsa dikgangkhutshwe

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta ka dikarolo tsa dibuka tse di buisiwang.
- Go ba ruta tlotlofoko e e maleba
- Go ba ratisa makwalo le go buisa

Mokgwa wa go ruta

- Tla ka dibuka tse di umakilweng fa godimo fa.
- Se lo tla se dirang, ke go ruta barutwana ka mefuta e e farologaneng ya dikwalo tse di buisiwang ke barutwana kwa dikolong tse di farologaneng.
- Ba bontshe dikwalo tsotlhe, le fa tse dingwe ba sa di buise mo sekolong sa gago.
- Buisa le bona dikarolo, o ntse o ba bontsha mo dikwalong tse o ba tletseng tsona.
- Fa o fetsa o ka fa mongwe le mongwe buka ya gagwe mme ba bontshe dikarolo fa o ntse o di tlhalosa.
- Fa o feditse go ba bontsha mefuta ya dikwalo, o ka gatelela thata buka e ba e buisang mo sekolong sa gago, gone ba tlile go e buisa ngwaga yotlhe.

Ka nako ya puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dikarolo tsa dikwalo.
- Go fa kitso ka bokao jwa karolo nngwe le nngwe.

Mokgwa wa go ruta

- Fa o kgotsofetse gore barutwana ba kgona go lemoga karolo nngwe le nngwe ya dikwalo, a ba buise gore karolo nngwe le nngwe e kaya eng.

- Fa ba fetsa go buisa, ba beye ka ditlhophha tsa bo 4.
- O ka fa setlhophha dikarolo tse pedi mme bona ba bue gore mosola wa dikarolo tseo ke eng.
- Fa ba fetsa go bua ba ka ema fa pele ga botlhe mme ba neela ka pegelo ya dikakanyo tsa bona, mabapi le mesola ya dikarolo tse ba di neetsweng.

Tiro ya katoloso

- Ba ba nang le bothata o ka dira le bona ka nosi.
- A ba buise karolo nngwe le nngwe, o tla o ba e bontsha mo dibukeng tse ba di tshwereng.
- Fa ba fetsa go bona karolo, a ba buise tlhaloso le mosola wa yona.
- Netefatsa gore ba tlhalogantse.

Letlharekapeso

Ke mo re bonang setlhogo sa buka, mokwadi, le tshedimosetso nngwe fela e mokwadi a ka batlang go re itsise ka yona.

Setlhogo

Ke kgang e buka e leng ka ga yona.

Dikgaolo

Ke ka fa diteng tsa buka di kgaogantsweng ka gona.

Ditlhogwana

Ke dikarolwana tse di fitlhelwang mo kgaolong, ke kgaogano e e tseneletseng ya kgang e e neetsweng.

Ditshwantsho

Ke ditshwantsho, dikerafo, diseketšhe, didaekeramo, tse mokwadi a di dirisang go tlhalosa ka botlalo se a buang ka sona.

Tshupane

Ke karolo e e fitlhelwang kwa bokhutlong jwa buka, mokwadi o tlhophha dintlhakgolo tse di tlhagelelang bo bukeng yotlhe mme a neele ditsebe tse di fitlhelwang mo go tsona.

Lenaanefoko

Ke karolo e e fitlhelwang kwa bokhutlong jwa buka, mokwadi o tlhophha mareo a a dirisitsweng, a le bothlokwa mme a neele bokao jwa ona.

Morago ga go puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana
Dibuka tsa laeaborari
Dikwalo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go bapisa, go farologanya, go sekaseka le go tlhatlhoba.
- Go ba lemosa ka fa dikwalo di farologanang ka gona.

Mokgwa wa go ruta.

- Fa go nale laeaborari, letla barutwana go tla ka dibuka, bogolo jang tse e seng dipadi, diterama, kgankhutswe le maboko.
- Netefatsa fa dibuka tse di nale dikarolo tse ba ithutileng ka tsona.
- Ba beye ka ditlhophha tsa bo 4 go dira tiro e.
- A ba tseye dikwalo tse ba di buisang mo sekolong se, mme ba lebelele dintlha tse 3 tse ba di neetsweng.
- A ba kwale dintlha tse ba di lemogang.
- Ba kope go neela ka pegelo ya dipatlisiso tsa bona.
- Ba fe dikarabo tse di siameng, mo ba fositseng gona.

Maemedi

Maemedi

Ke mafoko a a dirisiwang boemong jwa maina. A kaya motho wa ntlha (**mmui**), wa bobedi (**mmuisiwa**) le wa boraro (**mmuiwa**) mo bongweng le mo bontsing.

Bongwe Bontsi

Motho wa ntlha (mmui)	Nna	rona
Motho wa bobedi (mmuisiwa)	Wena	lona
Motho wa boraro (mmuiwa)	Ena	bona

Dikai tse dingwe tsa maemedi ke: Tsona, sona, yona, ona, jalo.

Mokgwa wa go ruta

- Lemosa barutwana gore nako le nako fa re bua re dirisa maemedi.
- Mosola wa maemedi ke gore, re se boeletse leina gantsi fa go sa tlhokege.
- Dirisa dilwana mo phaphosing, ba go neele leina la selo le leemedi la sona.
- Ba tlhalosetse sentle ditlhaloso tse di mo dibukeng tsa bona.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pele ba araba dipotso.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Mongwe le mongwe o tlhoka jona mo botshelong.
2. Go n le ona a le mantis mo motseng wa rona.
3. Ke batla go nna ena fa ke fetsa mo sekolong.
4. O tlhoka lona fa o dira kopo ya tiro.
5. Yona ke setheo se segolo sa dithuto

Beke 3 le 4:

Go itlhophela bokamoso

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 6: Go reetsa setlhangwa se se buisiwang (Tsebe ya 24)

Pele ga theetso

Didiriswa

Buka ya morutabana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go lemoga ditogamaano tsagamaano tsa go reetsa le go buisa
- Go ruta barutwana go tlotla.
- Go dira gore ba galele go reetsa se ba tla se buisetswang

Mokgwa wa go ruta

- Kopa barutwana go bula dibuka tsa bona mme ba lebelele setshwantsho se se se mo bukeng ya bona
- Ba lemose gore ba tllile go reetsa le go buisa le bona.
- Ba tsibose gore o tllile go ba buisetsa.
- Ba botse dipotso tse di mo dibukeng tsa bona le tse dingwe tse o ka di akanyang.
- Ba lokolole gore ba arabe ka go phuthologa.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- Amogela dikarabo tse di supang maitemogelo a bona ka se o ba botsang sona.

Ka nako ya theetso

Didiriswa

Buka ya morutabana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go reetsa ka tlhoafalo le go tlhaloganya.

Mokgwa wa go ruta:

- Tlhalosa ka botlalo gore segalo le lebelo ke eng mo puisong?
- Netefatsa fa ba tlhaloganya ka botlalo.
- Buisa ka fa go tshwanetseng go buisiwa ka gona.
- Ba kope gore fa o ntse o buisa, ba lemoge:
 - Tiriso ya lentswe
 - Tiriso ya segalo le lebelo.
 - Matshwao a puiso a o a utlwalang fa go buisiwa.
 - Tshimololo le bokhutlo jwa puiso.
- Mo gongwe, o se buise sentle gore o lemoge gore a ba lemoga fa o sa buise sentle.

Se o tshwanetseng go se itse ka boithutedi jwa boitekanelo

O tshwanetse go itse gore o batla go ungelwa eng ka boiphediso jo. Dirutwa tsa gago tsa marematlou di tshwanetse di tsamaisana le saense. O ipotse gore a o batla go dira dipoloma kgotsa gerata?

A o nale bokgoni le maatla a go dira mo lefapheng la boitekanelo? Boiphidiso jo, bo batla motho yo o nang le botho, boineelo le go kgona go golagana le batho. O tshwanetse o bo o ka kgona go emela go ithuta ka metlha gonne nako le nako go tla tshedimosetso le dithuto tse dintshwa mo lefapheng le.

O batla go sala morago karolo efe ya tsa maphelo? O ka rata go nna mooki, ngaka, tsa matlhoko a pelo, matlhoko a mafatlha, jalo jalo. O tshwanetse o bo o itse pele ga o tsena ka kgoro ya setheo se o tla ithutang mo go sona.

Akanya gore o batla go dira kae fa o fetsa. Batho bangwe ga ba rate maokelo gonne a magolo e bile a nale balwetse ba bantsi. Fa go le jalo, o se ke wa nna mooki kgotsa ngaka ya dikaro, o ka dira kwa kantorong jaaka kwa dikolong, mo o thusang barutwana, o se mo go nnang le balwetse ba ba tlhokafalang gona, nako le nako. Fa o sa batle go dira le batho ba bantsi, o ka itlhophela go dira mo laboratoring kgotsa kwa go tlatlhoibwang madi le tse dingwe gona.

Akanya gore a boiphidiso jo, bo tla ama lelapa la gago le botshelo jwa gago jang. Fa e le gore o mooki kgotsa ngaka, o lemoge gore o tla dira diura tse dileele, bosigo, ka malatsi a khunologo le ka mafelo a beke. Fa tsotlhe tse di go kgotsofatsa, o ka latela boiphediso mo go tsa boitekanelo.

Morago ga theetso

Didiriswa

Buka ya Morutabana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go reetsa ka tlhoafalo.
- Go ba ruta go tlathloba.

Mokgwa wa go ruta:

- Barutwana ba ka dira ditlhopho mo tirong e.
- Ba fe, nako ya go buisana ka se ba se kwadileng, fa ba ne ba go tlathloba.
- Bitsa leloko la setlhopho sengwe, go tla go neela ka pegelo ya ntlha e le nngwe.
- Ba lokolole gore ba bue gotlhe, tse di siameng le tse di sa siamang tse o neng o di dira fa o buisa.
- Fa ba feditse, sobokanya dintlha tse di nepagetseng, o ka baakanya mo o neng o dira diphoso gona ka go buisa sentle.

Ditiro tsa katoloso

- Fa go nale ba ba sa kgoneng go lemoga gore go buisiwa jang, dula le bona o ba bontshe.
- Ba buisetse sethangwa gape.
Ba tlhalosetse mareo gape.
- Ba fe tiro e go e dira kwa gae.

Tirotlaleitso (Tirogae)

1. Matshwao a puiso:

- Phegelwana e dirisiwa mo gare ga polelo.
- Khutlo mo bokhutlong jwa polelo.
- Potso le yona e dirisiwa kwa bokhutlong.

Mokgwa wa go ruta:

- Botsa barutwana ka matshwao a puiso a ba a itseng.
- Ba botse mosola wa ona.
- Ba letle go lemoga matshwao a puiso mo dibukeng tse ba nang le tsona.
- A ba buise ka matshwao a mararo a a neetsweng.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pele ba araba dipotso.
- Ba kwale dikarabo mo dibukeng tsa bona ka bongwe.

Tiro ya katoloso

- Ba ba nang le bothata ba dirise matshwao a.
- Ba buise dipolelo tse di nang le matshwao a, fa e le phegelwana o ba letle o ema go se nene.
- Fa e le khutlo ba kgaotse gotlhelele.
- Fa e le la potso o ba lemose gore lentswe le tshwanetse go ya kwa godimonyana.

- Ba dirise go fitlhela o kgotsofala mme o ba fe dipolelo tse ba tla ikatisang ka tsona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

O batla go sala morago karolo efe ya tsa maphelo? O ka rata go nna mooki, ngaka, moruti, lesole, jalo jalo. O tshwanetse o bo o itse pele ga o tsena ka kgoro ya setheo se o tla ithutang mo go sona.

2. Dikhutshwafatso le diakeronime:

Pharologanyo magareng ga dikhutshwafatso le diakeronime ke gore: **khutshwafatso**: Ke fa lefoko le le lengwe le khutsafaditswe,

Sekap : Km - kilomitar

Akeronime: Kefa mafoko kgotsa maina a le mabedi kgotsa go feta, a khutshwafaditswe ka go tsaya ditlhaka tsa ntlha tsa lefoko lengwe le lengwe mme a dirisiwe go bopa lefoko le le emelang mafoko kgotsa maina ao jaaka:

Sekao:

MOWAMOS - Moruti wa mosadi

BOLESWA- Botswana, Lesotho, Swaziland

Mokgwa wa go ruta:

- Mo Setswaneng ga se, gantsi go dirisiwa diakeronime, fela ga go reye gore di ka se dirisiwe.
- Barutwana ba tshwanetse go itse gore ke eng le tiriso ya tsona.
- Re di dirisa go khutsafatsa se re se buang le se re se kwalang?
- Go botlhokwa go itse gore di tshwanetse di be di itsagala jalo, mongwe le mongwe ga a itirele akeronime ya gagwe gonne di tshwanetse go tlhaloganngwa ka go tshwana.
- Akanyang ka tsona jaaka, **Lefapha la Thuto e ka nna: 'LETHU'**.

3. Matlhaodi le maemedi

Mokgwa wa go ruta:

- Gopotsa barutwana ka matlhaodi le maemedi.
- Fa ba sa gopole, a ba boele kwa morago mo dibukeng tsa bona go ikgopotsa.
- A ba dire tiro e ka bobedi gore ba thusane.
- Ba kwale dikarabo mo letlhareng mme e nne bona ba itshwaelang, wena o ka ba tshwaya diphoso mo go tlhokegang.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- Yona leemedi
- Ee e botlhofo letlhaodi la popego

- Bona leemedi
- Yyo o bonolo letlhaodi la popego
- Eena. leemedi
- Yo moleele letlhaodi la popegoTse robedi
letlhaodi la palo
- Jo bosweu. Letlhaodi la mmala

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 7: Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe (Tsebe ya 26)

Diponagalo tsa Kgangkhutshwe

Pele ga puiso

Didiriswa

Buka ya morutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go gwetlha barutwana go akanya.
- Go ba rotloetsa go buisa kgangkhutshwe.
- Go ba ruta ka diponagalo tsa botlhokwa

Mokgwa wa go ruta:

- A ba dire botlhe ka gangwe.
- Ba dire gore ba lokologe.
- Ba fe nako ya go buisa dipotso pele ga ba buisana ka tsona
- Ba letle go araba le go buisana ka dipotso tse.
- O ka kopa bangwe gore ba neele ka dipadi, diterama, maboko, jalo jalo, tse ba kileng ba di buisa.
- Netefatsa fa o mongwe le mongwe a tsaya karolo.
- Ba kope gore ba tle ka makwalo dikagnag kgotsa dimakasini go tswa kwa gae, kgotsa wena o tle ka tsona gonne ba tla di tlhoka mo tirong e e latelang:

Ka nako ya puiso

Banelwa:

Ke batsaya karolo mo dikwalong, ke bona ba diragatsang ditiragalo tsa dikwalo.

Poloto:

Ke tatelano ya ditiragalo tsa kgang, go tswa tshimologong go ya bokhutlong, di nale mabaka a di a tlholang.

Boanedi:

Ke neelo ya ditiragalo ka mokwadi, a re bolelela se se dirwang ke banelwa, e seng se se buiwang ke banelwa.

Kgotlhang:

Ke go lwana kgotsa dikgogakgogano magareng ga maphata a le mabedi. Go sa utlwane go, e ka nna ga dikakanyo (moanelwa ka boena), e ka nna magareng ga banelwa kgotsa moanelwa le tikologo.

Maitshetlego

Ke boalwa jo bo kwa morago jwa ditiragalo. Ke nako le lefelo le ditiragalo di diragalelang kwa go lona.

Moanedi

Ke motho kgotsa mokwadi jaaka a neela ditiragalo.

Thitokgang

Ke kgangkgolo kgotsa morero. Ke se buka e buang ka ga sona mo terameng, pading, pokong le kgangkhutshweng.

Ke itumelela tlhopho ya me

Modise o ne a dutse mo tlase ga setlhare motshegare wa **Ferikgong** a tlhola **6 ka 2004**, kwa motsesetoropong wa **Botshabelo**. O ne a nyenya, a gopola dingwaga tse 11 tse di fitileng, ka **1994**.

O ne a gopola gore o ne a palama terena go le **Labobedi** go ya yunibesithi ya **Tshwane**. Maikaelelo a gagwe e ne e le go ya go ithutela **molao**. O ile phaphosing beke fela, a lemoga fa a sa kgone, a nagana fela gore o tshwanetse go ya dikgotlatshekelong go bulela batho. O ne a se esi, o ne a botsa mosetsana mongwe a bidiwa **Kgomotso**, gore ena o ikutlwa jang ka molao?

Kgomotso o ne a mmolelela gore go lefifi fela mo go ena, mme ka bobedi ba fetsa ka gore, ba tla ithutela tsa bogwebi, **B Com**. Modise o ne a tshaba gape morago ga malatsi a le 3, a re **dipalopalo** di mo **tlhakanya** tlhogo.

O ne a ya kwa go ramatlhale gona mo yunibesithing, **Prof Reeme**. Modise o ne a mo bolelela gore o tlhakane tlhogo, ga a itse gore a tseye boithutedi bofe. Prof. Reeme o ne a lebelela dirutwa tsa ga Modise mme a mo **raya** a re a dire borutabana. “Fa ke go lebile jaana monna Modise, ke lemoga gore o nale bokgoni jwa go ruta, o nale lentswe le le tlhapileng e bile o lebega o le pelotelele. O tla kgona borutabana. *Tsamaya* monna, ga o na go *ikotlhaya*,”

ga bua Prof Reeme.

Kgomotso o ne a raya Modise a re go ruta go matsapa gonne bana ga ba utlwe, batsadi ga ba na tirisano mmogo, barutabana ba amogela lotseno lo lo nnye. Modise o ne a tlhakana tlhogo le go feta. O ne a boele go Prof gape mme a mo boelelela fa a bona gore a ka se kgone, le gore bogolo o boela gae gonne o tla senya fela ka tshetele ya batsadi.

Prof o ne a mo raya a re, a ye go ikhutsa, a robale mme e re letsatsi le le latelang a tle kwa go ena gape.

Modise o ne a lala a sa bo bona boroko, a lwa le maikutlo a gagwe. O ne a ipotsa gore a ke a reetse Kgomotso kgotsa Prof. O ne a leletsa mogolowe kwa Botshabelo gore a mo thuse go nagana. Ena o ne a mo raya a re a latele maikutlo a gagwe.

Letsatsi le le latelang fa a ya kwa go Prof, o ne a fitlha a mo raya a re, "Ga ke busetse mantswe a me morago, o nale bokgoni jwa go nna morutabana, tsamaya o ye phaphosi borutelong, balekane ba gago ba a go sia ka dithuto. O ne a re o leka go tlhalosa mme Prof a se mo reetse. A lemoga fa a itshenyetsa nako, a kgotla setlhako, a tsena mo phaphosiborutelong.

Gompijeno o dutse mo tlase ga setlhare, o a nyenya, ke morutabana yo o tumileng ka go ruta **Setswana**. Dipholo tsa gagwe di dintle, ngwaga le ngwaga o amogela **sekgele** sa maemo a 1, sa morutabana yo o gaisang botlhe mo sedikeng sa bona. Ga a ikwatlhale tlhopho ya boithutedi jwa gagwe.

Didiriswa

Dikuranta

Dimakasini

Mmepe

Buka ya barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta ka diponagalo tsa botlhokwa tsa kgankhutswe
- Go ba lemosa gore go okola dintlha le go tlodisa matlho go dirwa jang
- Go ba ruta go bonela pele

Mokgwa wa go ruta:

- Pele o botsa dipotso, tlhalosetsa barutwana pharologano magareng ga go okola dintlha le go tlodisa matlho.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pharologanyo e.
- Dirisa didiriswa tse di fa godimo go ba katisa go go okola dintlha le go tlodisa matlho.

- Ba bontshe gore go tlodisa matlho go dirwa jang.
- Ba lemosa gore ba se tsietse gonne ditogamaano tse, di dirisiwa fa motho a batla go buisa ka bonako.
- Ba letle go lebelela ka nako e khutshwane, mme ba kwale se ba se buisang, o be o ba botsa dipotso go lemoga gore a ba itopetse sengwe.
- Fa o feditse go ba katisa ka makwalo dikgang le dimakasini, o ka ba kopa go bula dibuka tsa bona mme wa ba letla go buisa ka go tlodisa matlho mo kgankhutswe e e mo dibukeng tsa bona ka motsotso o le mongwe mme ba be ba tswala dibuka tsa bona.
- Netefatsa fa botlhe ba tswetse dibuka, mme ba botse dipotso tse di latelang:
 - (a) Setlhogo sa kgankhutswe e ke mang?
 - (b) Neela baanelwa ba ba tlhagelelang mo go yona.
 - (c) Neela maina a le mabedi a mafelo a a umakilweng fa.
 - (d) Neela dingwaga tse di neetsweng fa.
 - (e) Ke dinomoro dife tse di umakilweng fa, neela dinomoro fela.
 - (f) Ke letsatsi lefe la beke, le le tlhagelelang mo kgankhutswe?
 - (g) Neela serutwa sengwe fela se se umakilweng fa.
- Fa ba feditse go tlodisa matlho, a ba boele kwa makwalo dikganyeng mme o ba bontshe gore go okola go dirwa jang?
 - (a) Ba ka buisa polelo ya ntlha le ya bofelo ya temana nngwe le nngwe.
 - (b) Ba ka buisa temana ya ntlha le ya bofelo ya athikele ya loelkwalo dikgang kgotsa ya makasine.
- Fa o kgotsofetse gore ba itse go okola dintlha, o ka ba kopa gore ba bule dibuka tsa bona gape mme ba bangwe ba buise dipolelo tsa ntlha le tsa bofelo tsa ditemana, fa ba bangwe ba ka buisa temana ya ntlha le ya bofelo ya kgankhutswe.
- A barutwana ba neele ka boripana gore kgankhutswe e ka ga eng?
- Jaanong a ba dule ka bongwe, ba buise kgankhutswe ka botlalo

Tiro ya katoloso

- Ba ba sa ntseng ba sa kgone go okola le le go tlodisa matlho, ba katise ka go dirisa diathikele tse dingwe mo makwalo dikganyeng le mo dimakasining.

- O ka ba fa buka ya lenane la dinomoro tsa megala go ba katisa gape mokgwa wa go okola dintlha.
- Netefatsa fa ba sa buisetse pele le go tsietsa.
- Ba lemose gore ga go phoso fa ba sa itopele dintlha tsotlhe, ba tla kgona mo tsamaong ya nako.
- Ba rotloetse go simolola go okola le go tlodisa matlho, pele ga buisa sengwe le sengwe.

Morago ga puiso

Morago ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go buisa ka go tsenelela.
- Go ba katisa go araba dipotso tsa mefuta e e farologaneng.
- Go ba ruta go akanyetsa kwa teng.

Mokgwa wa go ruta:

- Buisa gape le barutwana mareo le bokao jwa ona.
- Netefatsa fa ba a tshaloganya.
- Ba neele dikao tsa tlhaloso nngwele nngwe.
- Ba beye ka ditlhopho tsa 6.
- Aroganya dipotso tse, setlhopho sengwe le sengwe se fiwe dipotso tsa sona, fela netefatsa fa setlhopho sengwe le sengwe se nale dipotse tse di bonolo le tse di bokete.
- Ba fe, nako ya go batla dikarabo le go buisana ka tsona.
- Tsamaya mo gare ga bona go netefatsa fa mongwe le mongwe a tsaya karolo.
- Ba fe nako ya go ema fa pele, ba neela dikarabo tsa bona.
- Fa botlhe ba feditse ka pegelo ya dikarabo tsa bona, ba fe dikarabo tsa dipotso tse ba sa di tshwarang/ nepang.

Tiro ya katoloso

- Fa go nale ba ba sa kgoneng go araba dipotso, ba beye mmogo.
- Buisa gape le bona, mareo le kgangkhutswe.
- O ka ba fa kgang e khutshwane mme wa ba botsa dipotso tse di tshwanang le tse ba neng ba di araba.
- Netefatsa go ba rotloetsa go buisa, ba fe dibuka go tswa kwa laeaborari.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Baanelwa ba kgangkhutswe e ke Modise, Prof Reeme, Kgomotso.
2. Ditiragalokgolo di diragala kwa Botshabelo.
3. Di diragetse ka 1994.
4. Amogela karabo e e tshegediwa ka lebaka.
5. Amogela karabo e e supang go tshaloganya, e tshegediwa ke lebaka.
6. Amogela karabo e e supang go tshaloganya, e tshegediwa ke lebaka.
7. O ikutlwa a le motlotlo, a itshepa e bile a itumeletse tlhopho ya gagwe. Fa a ne a simolola o ne a tlhakane tlhogo, a sa itse gore a tlhopheng.
8. Prof o lemogile gore dirutwa, lentswe la gagwe, bopelotelele ke tsona tse di neng di mo siametse go nna morutabana.
9. Ke go sa dumalaneng ka se ba neng ba se akanya ka bokamoso jwa bona.
10. Modise o ya univesiting. Ga a itse gore a tlhopho boithutelo bofe. O botsa molekane le Prof. O feleletsa ka gore o tla nna morutabana, mme o itumeletse tlhopho ya gagwe morago ga kgakololo ya ga Prof.
11. Amogela karabo e e maleba.
12. Thitokgang ya kgangkhutswe e ke:
 - (a) Go botlhokwa go tsaya kgakololo mo bathong ba ba nang le kitso.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

1. Mopeleto le dipaterone tsa mopeleto

Fa lo buisa, lo tlile go bona mafoko mangwe a ke batlang lo ela tlhoko mopeleto wa ona.

Fa lediri le felela ka, “ya” mo pakajaanong mme re le kwala ka pakafetileng, mopeleto o a fetoga. Re gokelela “ile” kgotsa “ntse” kwa bofelong jwa lediri (mogatlana).

Sekai:

Bolaya – bolayile X Bolaya – bolaile √

2. Puosebui le puopegelo

Mo kgannyeng e lo ntseng lo e buisa, lo lemogile go nale mo baanelwa ba neng ba bua gona le mo ba neng ba begelwa gona. A re lebelele gore se se raya eng?:

Puosebui: ke puo e e tlhagisiwang ka tlhamalalo ke mmui.

Puopegelo: ke puo e e begiwa ke motho a bua ka se yo mongwe a se buileng.

Sekai:

Modise a re, “Ke rata dithuto tsa me”.

- Ke puo e e builweng ke Modise jaaka sebui.
- Modise a re o rata dithuto tsa gagwe.
- Ke puo e e begwang ke Modise ke motho yo mongwe, ga se ena a buang fa.

Pakajaanong

Fa e le gore Modise o bua gona jaanong, fa go begiwa se a se buileng, se tshwanetse go nna mo pakajaanong.

Sekao:

Modise a re, “Ke rata dithuto tsa me”.

- Modise a re o rata dithuto tsa gagwe.

Pakafetileng

Fa e le gore Modise o ne a bua mo nakong e e fetileng, se a se buileng se tshwanetse go nna mo pakafetileng.

Sekao:

Maabane Modise o ne a re, “Ke rata dithuto tsa me”.

- Modise o ne a re o ratile dithuto tsa gagwe.

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosana barutwana ka botlhokwa jwa mopeleto o o siameng.
- Tlhalosa phetogo ya mopeleto mo mading a a neetsweng.
- Tlhalosa gore ka fa re buang ka teng, ke ka moo re kwalang ka teng ka dinako dingwe.
- Ba gopotse paterone ya mopeleto e ba e dirileng mo dibekeng tsa ntlha go ba gopotsa gore modumo ga se gantsi o tsamaisana le mopeleto.
- Ba kope go neela dikai tse dingwe tsa madiri a a felelang ka “ya”.
- Ba ele tlhoko gore se, se diragala mo mading fela, fa a fetolelwa mo pakapheting.
- Lemosana barutwana gore nako le nako fa re bua, re dirisa puosebui kgotsa puopegelo.
- Ba tlhalosetse pharologano magareng ga tsona.
- Letla bangwe go bua mme ba bangwe ba bege gore ba ne ba reng.
- Ba bule le gore maabane/maloba/beke e e fetileng, jalo jalo, motho o ne a reng, mme ba dire puopegelo mo pakafetileng.
- Boeletsana go fitlha o kgotsafala gore ba tlhalogantse.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- Tsamaile

- Reile
- Ikwatlhale
- Ile
- tlhakantse

3. Prof o ne a fitlha a mo raya a re, ga a busetse mantswe a gagwe morago.

Prof o ne a re fa a lebile Modise jalo, o lemoga gore o nale bokgoni.

Modise a re ba ithute/ Modise o raya Kgomo tso a re ba ithute.

Modise o ne a raya Kgomo tso a re ba ithute.

Go kwala le go tlhagisa**Tirwanaya 8: Go kwala lekwalo la kgakololo e e amogetsweng (Tsebe ya 29)**

Mekgwa ya go tlhaeletsana e farologane mo botshelong. Nngwe ya mekgwa e, ke go kwala lekwalo. Go nale mefuta e le mentsi ya makwalo e bong:

- Lekwalo la botsalano, la semmuso le le kwalwang fa go ngongoregwa/ go kopiwa phatlhatiro le fa go dirwa merero ya kgwebo.

Pele ga go kwala**Didiriswa**

Buka ya morutwana

Makwalo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go kwala lekwalo la botsalano
- Go ba ruta go nna mo dipuisanong
- Go ba ruta go ithulaganya pele ba kwala

Mokgwa wa go ruta:

- A barutwana ba nne ka ditlhopho tsa 4.
- Bolelela baithuti gore ba ipaankanyetsa go kwala mofuta ofe wa setlhangwa.
- Ba bontshe dibuka tse di nang le makwalo a botsalano kgotsa ona makwalo gore ba bone popego ya ona.
- Ba botse dipotso di le mmalwa mabapi le makwalo a ba a bonang.
- Morago ba fe nako ya bo tlotla ka bobona pele o buisana le bona botlhe.
- Fa ba feditse go buisana ka dikarabo, ba ka neela ka dikarabo.

- Ba tshwae diphoso le go ba fa, dikarabo tse di nepagetseng.
 - Maitlthomo a lekwalo le ke go lebogela thuso e e amogetsweng.
 - Le tlile go buisiwa ke moneedi wa kgakololo, Prof Reeme.
 - Sebopego ke; aterese e le nngwe, madume, matseno a lekwalo, mmele wa lekwalo, bokhutlo le go neela mokwadi wa lekwalo
 - Re dirisa puo e e seng fomale thata.
 - Boleele jwa lekwalo e nne mafoko a a kana ka **160-180.**

Ka nako ya go kwala

Didiriswa

Buka ya barutwana

Letlhare la go kwalela

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta popego ya lekwalo la botsalano
- Go ba ruta go dirisa puo le setaele se se maleba mo lekwalong la mofuta o.
- Go ba ruta go itlhamela.

Mokgwa wa go ruta:

- Ba rute pele botlhe ka gangwe.
- Buisa le bona popego ya lekwalo.
- Se bueng ka diteng tsa lekwalo pele, ba bontshe fela dikarolo tsa lekwalo le diteng tsa karolo nngwe le nngwe.
- Fa o netefaditse gore ba tlhalogantse, a bobedi bo kwale lekwalo le le tswang ko go Modise le ya kwa go Prof Reeme.
- Ba lemose gore Modise a ka kwala ka:
 - Lebaka la go kwala lekwalo le.
 - A kwale gore Prof o mo thusitse ka eng.
 - A kwale gore ke eng fa a nagana gore o mo file kgakololo e ntle?
- Fa bobedi bo fetsa, ba fe ba bangwe tiro ya bona go tlhatlhobana.

Morago ga go kwala

Morago ga go kwala - Go tlhotlha diphoso le go tlhagisa

Didiriswa

Buka ya barutwana

Letlhare la go kwalela

Dibuka tsa tlhamo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta popego ya lekwalo la botsalano.
- Go ba ruta go dirisa puo le setaele se se maleba mo lekwalong la mofuta o.
- Go ba ruta go itlhamela

Mokgwa wa go ruta:

- Netefatsa fa ba buisa ditshwaelo tsa tlhatlhobo.
- A mongwe le mongwe a tseye buka ya gagwe ya tlhamo mme ba kwale lekwalo ka bongwe.
- O ka tshwaya dibuka tsa bona fa o batla.
- Netefatsa fa ba kwadile.

Dipolelo tsa puo le melawana ya tiriso

Dithuanyi

Dipolelo tsa puo le melawana ya tiriso

1. Dithuanyi

Dipolelo di bopiwa ka dikarolo tse: Sediri, lediri le sedirwa. Dikarolo tse ka bo tsona di se dire gore polelo e felele le go tlhaloganyesega sentle, go batlega mafoko a a tla ruanyang dikarolo tse.

Jaaka mo dikarolong tsa maina, ditlhopha tsa maina le tsona di botlhokwa mo popegong ya polelo, lebelela fa:

Ditlhopha tsa maina	Thuanyi	Polelo
Mo-	o	Mosimane o gama kgomo.
Ba-	ba	Basimane ba gama dikgomo.
Se-	se	Sekolo se tswile.
Di	di	Dikolo di tswile.

di- e ruanya dikolo, le tswile, fela '**di**', e tsamaisana le dikolo, '**se**' e tsamaisana le sekolo, '**ba**' e tsamaisana le basimane, jalo jalo.

1. Mainatswako

Mainatswako ke maina a a bopilweng ka go kopanya dikarolo tse dingwe tsa puo go dira maina ao.

Sekai

Leina +	Leina =	Leinatswako
Sefika +	Lentswe =	Sefikantswe
Leina	Letlhaodi	Leinatswako
Mosadi +	yo mogolo =	Mosadimogolo

Mokgwa wa go ruta Dithuanyi:

- Leka go dira gore tiro e, e nne botlhofo ka fa go kgonagalang ka gona.
- Ba kope go dirisa dipolelo ka go bua sengwe fela.

- Ba lemose gore ba dirisa dithuanyi go bopa dipolelo.
- Ba tlhalosetse ka botlalo ka fa polelo e bopegileng ka gona.
- Ba kope go neela ka dikai tsa bona.
- Ba ka dira ka bongwe kgotsa ka bobedi.
- Ba kwale dikarabo mo dibukeng tsa bona.

Mokgwa wa go ruta mainatswako:

- Neela barutwana ka tlhaloso ya mainatswako.
- Ba lemose fa ba a dirisa mo puong ya bona ka gale.
- Gona jaanong se tshwenyega thata fa ba sa kgone go lemoga gore ke dikarolo dife tse di bopang leinatswako, fa fela ba kgona go le bopa.
- Ba lemose fa dikarolo dingwe tsa mafoko di tlogelwa, jaaka: sefika + lentswe = sefikantswe, go tlogetswe 'le', mo go 'lentswe'.
- Ba rotloetse go itlhamela mainatswako a bona, fa fela e le Setswana se se tlhapileng.

Tiro ya katoloso:

- Ba kwalele dipolelo di sena dithuanyi mme o ba kope go di buisa.
- Ba lemose gore go utlwala gore go na le karolo nngwe e e tlhokagalang.
- ka ba fa gape dipolelo ka dithuanyi tse di sa tsamaisaneng le ditlhogo tsa maina a a dirisitsweng jaaka sediri.
- Lebelela gore a ba kgona go lemoga fa di sa tsamaisane.
- Fa ba lemoga gore ga di tsamaisane, ba bontshe gore ditlhogo tsa maina di tsamaisana thata le dithuanyi.
- Ba fe dikai di le mmalwa.
- Ba rotloetse go neela ka dikai tsa bona.
- Ba fe tiro ya kwa gae.

Dikarabo tse di solofetsweng

Dithuanyi

Leebarope

Molalatladi

Monnamogolo

Tlhogoputswa

Thabantso

Khuduthamaga

Mainatswako

- Setilo **se** wetse mo metsing.
- Ditiro **di** dintsi kwa ditoropong.

- Modise **o** ruta bana ka boiphedisio.
- Nkgo **e** tletse ka metsi.
- Lekwalo la kopo **le** gorogile.
- Bathapi **ba** kwaletse ba ba falotseng dipuisano.
- Barutwana **ba** falotse botlhe.
- Bongaka **bo** ithutelwa nako e telele.
- Melapo **e** tletse ka metsi.
- Dingaka **di** rata tiro ya tsona.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 9: Puisetsogodimo e e ipaakanyeditweng (Tsebe ya 32)

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Ditlhangwa

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go buisetsa kwa godimo.
- Go lemoga gore a ba dirisa matshwao a puiso sentle.

Mokgwa wa go ruta

- Barutwana ba dira tiro e ka bongwe.
- Ba tlele dibuka kgotsa sengwe fela mme bona ba itlhophele gore ba tla buisa dife.
- O neetswe sekai sa temana e e ka buisiwang.
- Fa mongwe le mongwe metsotso e le 2-3 go buisa.
- Ba lemose gore tiro e ke ya tlhatlhobo e e tlhomameng ya kgweditharo e.
- Ka jalo ke wena o tla tlhatlhobang barutwana.
- Baakanya letlhare la tlhatlhobo ya morutwana mongwe le mongwe.
- Fa o feditse go tlhatlhoba, o tla kwala/ 'rekota' maduo a bona mme o ba fe matlhare a go a boloka sentle mo difaeleng tsa bona.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 10: Go buisa leboko (Tsebe ya 32)

Pele ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa maboko

Letlapakwalelo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipopego tsa leboko
- Go ba ruta ka tiriso ya puo mo pokong
- Go godisa lerato la bona la poko

Mokgwa wa go ruta:

- Tlotla le barutwana ka kakaretso ka poko.
- Go dira jalo ke go lemoga gore kitso ya bona ya poko e kana kang.
- Ba kope go go neela maboko a ba a itseng le gore ,molaetsa wa leboko e ne e le eng?
- Ba fe, dibuka tse o nang le tsona tsa maboko go ba lemosa ka fa leboko le lebegang ka gona, gore ga le kwalwe jaaka padi.
- Tlotlang ka se se tlhagelelang mo ditshwantshong.
- Tsaya ditlhaloso bongwe ka bongwe.
- Tlhalosa mme o ba kope go neela ka sekai sa tlhaloso nngwe le nngwe, fa ba palelwa, ba fe dikai.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pele o fetsa.

Tiro ya katoloso

- Fa go nale ba ba palelwang, ba gakolole ka maboko a ba neng ba a dira ngwaga o o fitileng.
- O ka ba gopotsa diraeme tse ba neng ba di dira kwa dikereiting tse di kwa tlase, le fa e le tsa sekgoa, gore ba lemoge thata moribo le morumo.
- Ba kwalele dikai tsa tlhaloso nngwe le nngwe mo letlapakwalelong gore ba bone se o buang ka sona.
- Ba botse dipotso go netefatsa fa ba tlhalogantse.

Ka nako ya puiso

(a) Moribo

Ke modumo o o tshwanang mo mafokong a bofelo a mola wa leboko. Modumo wa lefoko la **bofelo** la mola wa **ntlha** o ka tshwana ka modumo le wa lefoko la **bofelo** la mola wa **bobedi** kgotsa wa **boraro**. Gape e ka nna karolo ya lefoko e e tshwanang, jaaka: mebalanyana monatenyana

(b) Morumo

Ke poeletso ya medumo e tshwanang mo mafokong a a mo bofelong jwa mela e mebedi kgotsa go feta mo lebokong. Morethetho o dirwa ke dinoko tsa lefoko. Fa mafelelo a mela a nale mafoko a a lekanang ka dinoko, se

se dira gore go nne le morethetho.

'Bofelo' e nale dinoko di le 3 (**bo-fe-lo**)

'Lefelo' e nale dinoko di le 3 (**bo-fe-lo**)

(c) Thitokgang le molaetsa

Ke dintlha tse di supang gore mmoki o batla gore bolelela eng. Ke tsona tse re di dirisang go tla ka molaetsa mogolo wa mmoki.

(d) Bokao jwa Papiso

Ke puo e e nang le tlhaloso kgotsa bokao jo bo sa tlhamalalang. Mafoko a a dirisitsweng ga a reye bokao jo bo tlwaelegileng.

Sekai:

Kwanyana – ke phologolo, ngwana wa nku.

(bokao/tlhaloso e e tlhamaletseng)

Modise ke **kwanyana** – Modise o bonolo, ga a bogale (bokao jwa papiso, jo bo sa tlwaelegang, kwanyana mo, ga e reye phologolo.

(e) Maikutlo

Mmoki a ka dira gore o nne le maikutlo a a rileng fa o buisa leboko, a ka go dira gore o itumele, o tenege, o utlwe botlhoko, jalo jalo. Ke ka moo mmoki a dirisang mafoko ka gona, go go tsenya maikutlo ao.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa maboko

Letlapakwalelo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipopego tsa leboko
- Go ba ruta ka tiriso ya puo mo pokong
- Go godisa lerato la bona la poko
- Go thusa go tlhaloganya le go itumelela poko.

Mokgwa wa go ruta:

- Buisetsa leboko le kwa godimo pele o le nosi.
- Buisa ka matlhagatlhaga, gore ba kgone go lemoga moribo le morumo.
- Fa o fetsa, ba letle go buisetsa kwa godimo botlhe ka gangwe.
- Fa ba fetsa, tlhopha bangwe go buisetsa kwa godimo ka bongwe.
- Ba lemose ka fa ba tshwanetseng go buisa ka gona.
- Ba utlwise gore morumo ke eng, jaaka mo meleng e e latelang:

- *Go- i- thu-ta- ka-na-tla (dinoko tse 7)*
- *Go-tla-nti-ra-se-na-tla. (dinoko tse 7)*
- Mela e e na le morumo, dinoko tsa tsona di a lekana.
- O ka ba baya ka ditlhopha tsa 2 kgotsa gofeta gore ba thusane dipotso.
- A ba kwale dikarabo tsa bona mme e nne wena o tshwayang tiro ya bona.

Tiro ya katoloso:

- Fa go nale ba ba tlhokang thuso, dira le bona ba le nosi.
- Tsaya mola ka mola, o ba bontshe ka fa ba ka arabang dipotso ka gona.
- Ba gakolole ka diraeme tse ba neng ba di dira kwa dikereiting tse di kwa tlase.
- Ba fe, dikai tse di dintsi gore ba tlhaloganye ka botlalo.

Ka nako ya puiso

Morutabana o tla lo buisetsa leboko. Morago lo le buisetse kwa godimo lotlhe. Fa lo fetsa, arabang dipotso tse di latelang go bontsha fa lo le tlhalogantse:

Ke rata ke ka bontshiwa tsela.
Ke sa ntse ke na le nako.
Ke sa ntse ke tsena sekolo.
Gore ke bone gore ke tla dirang go tshela.

Gore ke eng mo bokamosong.
Go tswa mo ditshwetsong.
Ga ke batle go etsaetsega,
Ga ke batle go tsietsega.

A ke tla rwala kepele mo mmileng?
Kgotsa ke tla e rwala mo lewatleng?
A ke tla tsenya ditshipi mo ditsebeng?
A ke tla apara diphuraphure kgotleng?

Go ithuta ka natla
Go tla ntira senatla.
Ke tla bopa bokamoso jwa ka.
Ke jona botshelo jwa ka.

Ke se eletse go nna jaaka yo mongwe.
Gonne lefatshing ke tlile ke le mongwe.
Go bangwe ke itseele tse dintle.
Gore botshelong ke dire bontle.

Barutabana, ke kopa kgakololo.
Batsadi ke kopa kgololo.
Ke rata go direla setšhaba sa me.
Le go tokafatsa botshelo jwa me.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Boiphediso.
2. Amagela karabo nngwe le nngwe ya barutwana
3. Temana ya ntlha le ya bofelo.
- 4.
- (a) Go tseatsiega ke fa o sa itse gore o batla go dira eng, fa mongwe a re dira se, o batla go se dira, fa yo mongwe a re dira se, le sona o batla go se dira.
- (b) Go tsietsega ke fa mongwe a dira go dirisa diphoso, a go tsietse.
5. Bopodisi, bongaka le thuto ya molao.
 - (a) Bokamosong - ditshwetsong
 - (b) Mmileng – lewatleng
 - (c) Natla – senatla
 - (d) Dintle – bontle
 - (e) Kgakololo – kgololo
6. Mmoki ke ena a buang ka tlhamalalo.
7. Mmoki o dirisitse puo ya poko go tlhalosa mefuta e e farologaneng ya boiphediso.
 - (a) A ke tla rwala kepele mo mmileng?
 - (b) A ke tla apara diphuraphure kgotleng?
9. O bontsha maikaelelo le go batla go nna mongwe mo botshelong.
10. O raya gore ba mo letle go tlhopha boiphidiso jo a bo batlang, go ka tswa go le tlhwalhlhwa godimo kgotsa jang. Ba tlotle tlhopho ya gagwe.
11. Go siame, fa fela o batla go dira dilo tse di siameng tse ba di dirang. Fa fela e le kgaisano e e siameng.
12. Amogela karabo e e tshegeditsweng ke dintlha tse di mo lebokong.

Morago ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana
Dibuka tsa maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipopego tsa leboko
- Go godisa lerato la bona la poko
- Go thusa go tlhaloganya le go itumelela poko.

Mokgwa wa go ruta:

- Baya barutwana ka bobedi.

- Ba gakolole gore re lemoga jang leboko pele re le buisa.
- Ba fe, nako ya go buisana.
- A ba tlhophe dikarabo tse di maleba mme ba di kwale mo diphatleng tse di nang le dinomoro.
- Ba kope go neela ka dikarabo go botlhe.

Dikarabo tse di solofetsweng:

Leboko ka fa ntle	Leboko ka fa teng
Le kwadilwe ka ditemana.	Puo e e dirisitsweng ke ya poko.
E kwadilwe ka mela e mekhutshwane.	Mafoko a bofelo a mela a na le morumo.
Dipolelo ga di a kwalelwa go ya kwa bokhutlong jwa tsebe.	Re kgona go lemoga maikutlo a mmoki.

Tiro ya tlaleletso: (Tiogae)

- A ba dire tiro e kwa gae ka nosi.

1. Phefotso

Phefotso ke sekapuo se se dirisiwang fa o sa batle go bua sengwe se se maswe/se se sa eletsegeng, se e leng tlhapha, ka mokgwa o o tla amogelesegang ka ona.

Sekai:

Fa mogolo a nole nnotagi thata, o ka se re o tagilwe, o ka re o ijetse, jalo jalo.

Fa o o re o ijetse, o phefotso puo gore e se nne tlhapha.

Mokgwa wa go ruta:

- Phefotso ke nngwe ya dikapuo.
- Ke puo e e drisiwang go natetsha puo fela jaaka dikapuo tse dingwe.
- Phefotso e ruta barutwana botho.
- Ba botse gore a go nale dilo tse ba tlholang ba di utlwa di buiwa mme di sa siama.
- A ba akantsane gore ba ka phefotso jang, se ba tlholang ba se utlwa se sa buiwe sentle.
- A ba dire tiro e, ka sethlopha sa 3.

Puo e e sa siamang	Phefotso
Lesea le sule.	Lesea le ithobaletse
Malome o nole nnotagi	Malome o itshietse thata
Mmagwe o mobe	Mmagwe ga a lebege
Kgomotso o a lwala	Kgomotso ga a tsoga
Mamogolo o tlhokomela digole	Mamogolole o tlhokomela ba ba sa itekanelang mo mmeleng

2. Maele

Maele ke dipolelwana tse dikhutshwane, tse di dirisiwang mo papisong. Maele a supa botlhale jwa

Motswana, e bile a nale bokao jo bo rileng. Maele a simolola ka: '**go**', fa a sa dirisiwe mo polelong, fa a dirisiwa mo polelong, '**go**' e a tlogelwa.

Sekai:

Go ja ka mpa tse pedi ke go kgora thata.

Kedibone o jele ka mpa tse pedi gompiano.

Mokgwa wa go ruta:

- Botsa barutwana gore a ba tle ba utlwe maele a dirisiwa mo puong, kgotsa a bona ba tle ba a dirise fa ba bua le fa ba kwala?
- Maele a dirisiwa go natetsha puo, le ona ke mokgwa o mongwe wa go phefotso puo.
- Ba lemose gore bokao jo bo tlhamaletseng jwa maele bo bontsha gore bokao e ka nna eng? Jaaka, go nna dinala ditelele go supa go fitlhelela se e seng sa motho, ka jalo o tsaya se se seng sa gago.
- Ba kope go neela ka maele a ba a itseng ka bokao jwa ona.
- Ba kope bagolo go ba fa maele a ba a itseng mme ba tle ka le le lengwe ka letsatsi, ba bolelele botlhe gore tlotlofoko ya bona e gole.

Tiro ya katoloso:

- Lemoa barutwana gore ba tshwanetse go ithuta maele.
- Ba ka bonela pele bokao ka go dirisa bokao jo bo tlhamaletseng jwa mafoko a a dirisitsweng mo maeleng.
- Ba kope gore ba simolole go ela tlhoko puo e bagolo ba e dirisang kwa gae.
- Ba bolelele gore ba botse bagolo kwa gae ka maele le bokao jwa ona.
- Ba rotloetse go a dirisa mo puong ya bona gore ba se a lebele.

3. Diane

Diane ke dipolelo tse di nang le bokao jo bo fitlhelweng mo mafokong a a dirisitsweng mo go tsona. Di dirisiwa go tsibosa, go laya le go fa batho matlhale mo botshelong.

Sekai:

Se nkanang se nthola morwalo.

Tlhaloso: Seane se se tsibosa motho gore, fa motho a go ganala ka sengwe se o se tlhokang thata, gongwe o go faposa mo go sengwe se se neng se tla go utlwa botlhoko.

Mokgwa wa go ruta:

- Tlhalosa gore pharologano magareng ga maele le diane ke gore diane tsona ga di simolole ka '**go**'.
- Diane gantsi ke dipolelo tse ditelele.
- Diane di supa fa o le botlhale e bile o tlhalefetse botshelo.
- Ba lemose gore mafoko a diane, fela jaaka a maele, ga a tshwanelwa go fetolwa.
- Lo ka tla ka diane tse di ganetsanang le tse e leng makaelagongwe.
- Gantsi bokao jwa mafoko a a dirisitsweng mo dianeng ga a golagane le le bokao jwa seane.
- Ba rotloetse go dirisa diane fa ba kwala le fa ba bua.
- A ba dire tiro e ka bobedi gore ba kgone go thusana.
- O ka ba fa ba tshwaya kgotsa ga tshwaya wena.

Tiro ya katoloso:

- Lemosana barutwana gore ba tshwanetse go ithuta diane.
- Ba kope gore ba simolole go ela tlhoko puo e bagolo ba e dirisang kwa gae.

- Ba bolelele gore ba botse bagolo kwa gae ka diane le bokao jwa tsona.
 - Ba rotloetse go a dirisa mo puong ya bona gore ba se a le bale.
 - Ba kope bagolo go ba fa diane tse ba di itseng mme ba tle ka se le sengwe ka letsatsi, ba bolelele botlhe gore tlotlofoko ya bona e gole.
1. Ngwana yo o sa utlweng molao wa batsadi, o tla utlwa wa manong.
Fa o le ngwana o sa utlwe melao le dikeletso tsa batsadi, o tla welwa ke tse di sa siamang.
 2. Bana ba tadi ba bonwa ka mereto.
Bana ba motho ba bonwa ka mekgwa e e tshwanang.
 3. Ngwana wa dikgomo ithute molodi, o gopole motlhang malata a ile.
Ngwana o tshwanetse go ithuta tiro bathusi le batsadi ba sa ntse ba tshela.
 4. Phokoje ga a ke a latlha mosesele e le wa gagwe.
Motho ga a ke a latlha mokgwa e le wa gagwe.
 5. Sedibana se pele ga se ikanngwe.
O se ikanye se o sa itseng gore o tla fitlhela se ntse jang.

Polelo ya matseno

Kgaolo e, e go lemosa ka ikonomi ka kakaretso. E lemosa barutwana ka botlhokwa jwa 'konteraka'/tumelano e e kwadilweng mo kgwebong. E neelana ka maele a go kwala tumalano magareng ga morekisi le moreki, dikgato tse di ka tsewang fa yo mongwe a sa diragatse ditumalano le mosola wa go dira tumalano. Gape e ba ruta ka go kwala pegelo ya diphithlelelo, go sa dumalaneng magareng ga moreki le morekisi le go kwala tlhamo ya maitlhamo. Dipopego tsa puo le melawana e tla go thusa go dirisa le go ithuta puo ka botlalo, gonne di golaganngwa le tse ba ithutang tsona mo kgaolonge. Ba rutiwa le ka tlotlofoko ya ikonomi.

Mo kgaolong e, o tšile go godisa dikgono tsa:

1. Go reetsa le go bua

- Go reetsa mmuisano wa kganetsano ka ga konteraka
- Go diragatsa tumalano/konteraka ya molomo
- Go reetsa tekatlhaloganyo: mmuisano
- Go neela puo e e sa ipakanyediwang

2. Go buisa le go lebelela

- Go buisa tumalano/konteraka
- Go buisa leboko
- Setlhangwa sa dikwalo – terama
- Go buisa leboko
- Tekatlhaloganyo – setlhangwa sa dikwalo se se tshaotsweng

3. Go kwala le go tlhagisa

- Setlhangwa sa tirisano – Kwala pegelo ka diphithlelelo tsa kganetsano
- Go kwala tlhamo ya maitlhamo

4. Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

- Makopanyi
- Tlotlofoko mo tirisong
- Dikhutshwafatso, ditlhakaina, diakeronomi
- Tlogelo ya tlhogo/karolo ya bofelo ya lefoko
- Popego ya polelo, mefuta ya dipolelo, dipolelo tsa dipotso
- Puosebui le puopegelo

- Diane le maele
- Madiritota le madirimatlhaedi

Beke 5 le 6:

Ikonomi ya Aforika Borwa

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go reetsa mmuisano wa kganetsano ka ga konteraka (Tsebe ya 38)

Pele ga theetso

Didiriswa

Ditokomane tsa dikonteraka

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go rotloetsa barutwana go akanya le go tlotla.
- Go ba lemosa ka mabaka a go dira 'dikonteraka'/tumelano ee kwadilweng.

Mokgwa wa go ruta:

- Ba tlele ka ditokomane tse di nang le 'dikonteraka'/tumelano ee kwadilweng.
- Ba beye ka ditlhopha tsa 4 mme setlhopha sengwe le sengwe se nne le potso ya sona.
- Ba bontshe gore 'konteraka'/tumelano ee kwadilweng ke tokomane e e lebegang jang?
- Ba botse gore a ba kile ba di bona kgotsa ba akanya fa batsadi ba nale tsona kwa gae.
- Ba fe nako ya go lebelela le go buisna.
- A setlhopha sengwe le sengwe se neele dikarabo tsa sona.
- Tlaleletsa le go neela ka tshedimosetso mo go tlhokegang gona.

Ka nako ya theetso

Dintlha tsa botlhokwa

Segalo:

Ka mo lentswe le dirisiwang ka gona go fetisa maikutlo a mmui. Maikutlo a mokwadi a tthagisiwa ka tlhopho ya mafoko a a supang maikutlo a a farologaneng a mokwadi.

Tiriso ya puo:

Ke ka moo dibui di dirisang puo ka gona go re lemosa maikutlo a bona, a ba tenegile, ba utlwile botlhoko, jalo jalo. Seno se akaretsa le tiriso ya tlotlofoko e e kgethegileng e e dirisiwang mo ditheong tse di rileng.

Rejisetara:

Go dirisa mafoko kgotsa puo ka mekgwa e e farologaneng mo maemong a a farologaneng, go tswa gore o bua le bomang ka eng, kgotsa o kwalela bomang ka eng? Sekai: Fa o kwala 'konteraka' / tumelano ee kwadilweng, o dirisa puo ya semolao e e tlhomameng.

Melawana:

Ke melawana e e amogelwang gore e a dirisiwa mo tirisong ya puo. Sekai: Go tlwaelegile kgotsa go a amogelesaga gore fa re batla gore re tlhaloganngwe fa re bua kgotsa re kwala, re tshwanetse go dirisa matshwao a puiso, melao ya tiriso ya puo, ditlhaka tse dikgolo le tse dinnye. Melawana e mengwe e re thusa go rulaganya se re batlang go se kwala jaaka go dirisa ditheibole, ditshate, ditshwantsho, jalo jalo.

Ka nako ya theetso

- Seipelo:** Dumela mma, dumela rra. O bua le Tebogo mo Ipeleng Motors, a nka go thusa?
- Otlotleng:** Dumela mma, o bua le Otlotleng, ke founa mabapi le 'konteraka' / tumelano ee kwadilweng ya koloi e e ke e rekileng mo go lona.
- Seipelo:** Ke tla go fetisetsa kwa go modiredi yo o maleba, tshwara jalo.
- Otlotleng:** Ke a leboga.
- Boitumelo:** Ke Boitumelo, a nka go thusa rre Otlotleng?
- Otlotleng:** Ke rekile koloi mo go lona dikgwedi tse tharo tse di fetileng, gona jaanong e ntshekodisa ka mariki.
- Boitumelo:** A ke koloi e ntshwa kgotsa e e dirisitsweng rra?
- Otlotleng:** Ke e e dirisitsweng. Ke kwadile lekwalo go lo itsise ka mariki a, pente le yona e ya matologa, ke ile ka tshwanelwa ke go reka beteri e ntshwa
- Boitumelo:** Iketle pele rra, ga re patele pente le beteri, tota le tsona dipone le dithaere, a kere o saenile konteraka e e tlhalosang dilo tse?
- Otlotleng:** Rre Boitumelo, mphe sebaka ke nna ke founileng, o se ka wa dubana le maikutlo a me, gona jaanong ke palelwa ke go ya tirong gonne ga ke tshepe mariki a koloi, go nale gore o nthuse o ntsena ganong.
- Boitumelo:** Rra wee, seo ke mathata a gago, o ne o ntse o itse gore koloi e e dirisitswe pele o e reka, o ka se solofele gore e se nne le mathata, ke feditse le wena, sala...
- Otlotleng:** A o akanya gore ga ke itse gore ke saenetse eng, bona fa, ke tla go isa kwa kgotla tshekelo, ga o nkitse sentle ke a go bona, nthetse ke go bolelele, ga o mpotse le dipotso tse di maleba mme o setse o akanya gore ke nna ke molato?
- Boitumelo:** Go siame rra, a gona waranti ya gago ga se e fete? A o nale setefikeiti sa pabalesego sa gore koloi e ne e tlhatlhobilwe ke makhenekwa wa rona?
- Otlotleng:** Tsotlhe tseo di dirilwe. Ke lo kwaleitse, dikgwedi tse tharo tsa waranthi ga se di fete.
- Boitumelo:** o ne o tshwaneetse go tlisa koloi morago ga malatsi a le matlhano o se na go re itsise

Otlotleng:	Ema pele rra, o itira jaaka o kare ga o itse melawana ya konteraka, o nagana gore ke setlaela nna? Lo ne tshwanetse go nkaraba mo malatsing a le matlhano go nkitsise gore a lo tla baakanya koloi ya ka mahala kgotsa jang, ga lo a dira jalo.
Boitumelo:	go ya ka direkoto tsa rona, o tshwanetse go duela fa re baakanya koloi.....
Otlotleng:	Hey, iketle rra, iketle. Gonne ga wa lwa nkaraba mo malatsing a le matlhano, ke tseela gore lo tla e baakanya mahala. Ke nale bopaki jwa dikgato tsotlhe tse ke di tsereng. Ke tliša koloi e lo tla e baakanya.
Boitumelo:	E seng re go fe koloi e nngwe rra?
Otlotleng:	Ga ke patelesege go tsaya e nngwe, ke batla go busa koloi e, ke khansele 'konteraka' e
Boitumelo:	O ka se kgone
Otlotleng:	Nte ke go tsene ganong le nna, ke a kgona, a o nneile ditokomana tse di tshwanetseng? A o tla nthusa rra kgotsa jang? Nkarabe gonne jaanong ke ya kwa mmueleding wa me.
Boitumelo:	Rre Otlotleng, re tla go fa koloi e nngwe.
Otlotleng:	Ga ke e batle rra, ga ke tlhole ke batla sepe sa lona, a re kgaogane gonne ga wa dira ditshwanelo tsa gago. Lo tla kopana le mmueledi wa me mo nakong e e sa fediseng pelo. Tlholo sentle,rra.

Morago ga theetso

Didiriswa

Buka ya morutabana

Letlhare la mmuisano

Letlhare la go tlhatlhoba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go lemoga segalo, rejisetara, tiriso ya mmele le netefatso.
- Go ba ruta go diragatsa ba ipaya mo maemong a baanelwa.

Mokgwa wa go ruta:

- Tlela barutwana ka matlhare a go kwaletsweng mmuisano o gona.
- Ba gopotse gore o ne o buisa jang.
- A go diragatsa barutwana ba le babedi ka nako.
- Fa e le gore o nale dipuisano tse dingwe, o ka ba fa tsona kgotsa wa ba tlhamela tse dingwe gore ba se boeletse mmuisano o gantsi kgotsa botlhe.
- Ba lemose gore tiriso ya mmele le yona e tlhagisa maikutlo a yo o buang.
- Ba lemose gore ka fa ba diragatsang ka gona go tla dira o kare se ba se diragatsang ke nnete – netefatso.
- Fa ba ntse ba diragatsa, dirisa letlhare le go tlhatlhoba bobedi bongwe le bongwe.
- Ba fe, maduo jaaka go tlhokega, ga go reye gore bobedi bo tshwanetse go bona maduo a a tshwanang.
- Ba letle go sobokanya dintlhakgolo tsotlhe tse di tlhagisitsweng le go di amogela

Makopanyi

Mme le Rre ba reka ntlo.

Otlotleng o saena konteraka **gore** a se tsiediwe.

O gana go duela **lemororo** a saenne tumalano

Makopanyi

Makopanyi a dirisiwa go kopanya dipolelo tse pedi kgotsa go feta, go bopa polelo e le nngwe.

Mokgwa wa go ruta:

- Tlhalosetsa barutwana ka botlalo gore makopanyi a a kopanya, fela jaaka leina le tlhalosa.
- Ba lemose gore ga a kopanye dipolelo fela, a ka kopanya le mafoko, jaaka, Peter le Karabo.
- Ba lemose gape gore e dirisa makopanyi nako le nako fa re bua.
- Kopa barutwana go bua dipolelo tse di nanga le makopanyi.
- A ba bangwe ba ntshe neele makopanyi a a tlhagelelang mo go tsona.
- A ba neele ka dikai go fitlhela o kgotsofala gore ba a tlhaloganya.
- A ba arabe dipotso ka bongwe ka go kwala dikarabo mo dibukeng tsa bona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. O ne a duela sekoloto **le fa** tšhelete e ne e le nnye.
2. O duela sentle **ka gobo** o batla go itumedisa motsamaisi.
3. A ikonomi e a gola kampo e a fokola?
4. Ikonomi e ya kwa tlase **ka ntlha** ya ranta e e kwa tlase.
5. Ke rata koloi e, **fela** ga ke na tšhelete.

6. A ke boloke tšhelete, **gongwe** ke tla kgona go ithekela ntlo ya me

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Go buisa tumalano konteraka (Tsebe ya 40)

Pele ga puiso

Tirwana ka ditlhophha

Didiriswa

Ditokomana tsa konteraka

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e:

- Go ruta barutwana ka dikonteraka.
- Go ba ruta bo buisana mo ditlhopheng.

Mokgwa wa go ruta:

- A ba dire ka ditlhophha.
- Tlela barutwana ka dikai tsa dikonteraka.
- Ba letle go di lebelela gore ba bone pharologanyo magareng ga tsona le dikwalo tse dingwe jaaka dipadi, diterama, makwalo jalo jalo.
- Ba lemose puo ya molao e e dirisiwang mo go tsona.
- Tsamaya mo gare ga bona go netefatsa fa ba buisana ka dipotso tse di mo dibukeng tsa bona.
- O ka kopa ditlhophha go araba, setlhophha se araba potso e le 1 kgotsa tse 2.
- Ba se arabe ka **ee** kgotsa **nnya** fela, ba rotloetse go neela mabaka, o ntse o ba botsolosa go fata dikakanyo tse di tseneletseng

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Fa e le gore ga ba se ba di bone, ba bolelele gore ba ka di bona kwa malapeng a bona, kwa marekelong, kwa dikantorong tsa babueledi, mabenkeleng a difenitshara, dibanka, jalo jalo.
2. 'Konteraka' e kwalwa ka puo ya molao, e neela ka dipeelo le melawana, ga e neele ka maina a batho, e bontsha tse di solofetsweng go tswa go morekisi le moreki, le gore go ka diragala eng fa mongwe wa bona a sa diragatse se.
3. Konteraka ke melawana e e dirwang go tsamaisa kgwebo kgotsa ditumalano magareng ga batho ba ba tsenang mo kgwebong kgotsa se go dumalanwang ka sona.
4. E a kwalwa.

5. Konteraka e dirwa ke batho ba ba batlang go nna le tumalano ka sengwe, e ka tswa e le mo nakong e telele kgotsa e khutshwane.
6. Go direla gore fa mongwe wa bona a ka se diragatse ditumalano, go lebelelwe gore konteraka e ne e reng.
7. Amogela karabo e e maleba, gantsi molao o tsena mo gare, mongwe wa bona a ka latlhegelwa.

Dintlha tsa botlhokwa

Konteraka/Tumelano

Ke tumalano e e bofang batho ba ba dirang tumalano ka sengwe. Maikaelelo a yona ke go dira maitlamo magareng gaba ba dirang tumalano. Konteraka e ka nna ya molomo fela kgotsa e ka kwala.

Kagego/Popego ya konteraka

Dikarolwana tsa konteraka/tumelano

1. **Maina:** Morekisi, moreki, dipaki
2. **Melawana kgotsa dintlha tsa tebo:** Diteng tsa konteraka go akaretse gore ke eng se se rekwang/rekisiwang/dirwang, nako ya tumalano le madi fa e le gore go tla nna le madi a a duelwang.
3. **Tshaeno:** Go saena batsaya karolo botlhe le dipaki
4. **Letlha le lefelo:** konteraka e saeniwa leng le gona kae?

Puo e e kgethegileng ya tumalano

Gantsi fa go kwalwa konteraka, go dirisiwa puo ya semolao. Puo e e dirisiwa gotlhe mo go dirwang ditumalano gona, o tshwanetse go netefatsa fa o e tlhaloganya ka botlalo.

Botlhokwa jwa tshaeno

Go botlhokwa go saenela ditumalano gonne fa mongwe wa batsayakarolo a sa diragatse tse di solofetsweng, go ka boelwa kwa go se se kwadilwng mo konterakeng go itshereletsa ka semolao, ka jalo, go botlhokwa go kwala konteraka, e seng go e bua ka molomo fela.

Fa go sa dumalanwe

Go sa dumalaneng ke fa moreki le morekisi ba sa dumalane ka sengwe. Dingongorego tsa bona di ka isiwa kwa kgotlatshekelo, kwa mmueleding.

KONTERAKA YA GO REKA KOLOI

Leina la Moreki : B. Otlotleng

Leina la Morekisi: Ipeleng Motors

Aterese : P O Box 015

Mahikeng

2745

Aterese : P O Box 5586

Mmabatho

2745

Mogala : 018 123 4567

Mogala : 018 789 1011

Ipeleng Motors e neela B. Otlotleng tetla ya go tsaya le go nna molaodi wa koloi e e tlhalosiwang fa tlase fa:

TLHALOSO YA KOLOI E E REKISIWANG:

Mofuta: Toyota

Motlele: 2004

VIN: ATH54AAV008036753

Moreki o dumalana go duela Ipeleng Motors R10 000.00 jaaka depositi ka 28 Ferikgong 2014, gape le ka letsatsi la bo 15 la kgwedi nngwe le nngwe, o tla duela R3 000.00, go fitlhela a fetsa go duela Ipeleng Motors tlhwatlhwa yotlhe ya R120 000.00.

Fa moreki a ka palelwa ke go duela ka letlha le kgotsa pele ga letlha le, go tla tsenngwa tlhwatlhwa ya go latelwa ya R120.00 mo madding a a saletseng kwa morago e e solofetsweng, e e tshwanetseng go duelwa ka bonako.

Morekisi le Moreki ka jalo ba dumalana gore koloi e e rekisiwa le go rekwa ka maemo a e leng mo go yona, ga gona waranthi epe e e tla diragadiwang.

Tumalano e, e laolwa ke melao ya Porofense ya Bokone Bophirima le e e diragadiwang mo nageng ya Aforika Borwa .

Morekisi le Moreki ka jalo ba supa tumalano e e tlhagisitsweng fa godimo fa ka go saena fa tlase fa:

Tshaeno ya Moreki

Letlha

Tshaeno ya Morekisi

Letlha

Nna B. Otlotleng, ke tsena mo tumalanong e ke itse gore ke reka koloi e ka maemo a yona.

Odomita ya dikhilometara ke 36 000. Ke paka gore odomitha e e nepagetse go ya ka Morekisi, e bile o paka gore ga go ope yo o fetotseng palo e pele koloi e e rekisiwa.

Ka jalo, go ya ka tshelete e ke rekang koloi ka yona, **R120 000.00**, ke tlhaloganya gore Morekisi o tsentse morokotso. Ke dumalana go tsaya setifikeiti se le ditokomane tse dingwe tsa semolao go supa fa ke le mong wa koloi e

Nna ke le Moreki ke dumalana gore Morekisi ga a na maikarabelo a diphoso tse di ka tlhagelelang mo tsamaong ya nako mo koloing e, kgotsa go rwala maikarabelo a go di duela.

Ke dumalana le Morekisi gore melawana e re e saenetseng fa godimo fa, ga e tsenyeletse maitlamo le ditsholofetso dipe ntle le ditumalano tse re di saenetseng.

Ka jalo, re paka mo pele ga dipaki gore tsotlhe tse di mo tokamaneng e di tla diragatswa go tloga ka letlha le le neetsweng fa godimo.

Leina le Tshaeno ya Moreki

Leina le Tshaeno ya Morekisi

Leina le Tshaeno ya Paki

Leina le Tshaeno ya Paki

Konteraka e e naya moreki tetla ya go phimola tumalano e fa go tlhokega, mme go tshwanetse ga nna le mabaka a a utlwalang a go dira jalo. Bogolo jang, fa go ka fitlhelwa gore ga a newa koloi e a neng a e batla. Ditokomana tsotlhe di tla tlhokega mo lebakeng le.

Ka nako ya puiso - Go okola dintlha le go tlovisa matlho

Ditokomana tsa 'konteraka' / tumelano ee
kwadilweng
Makwalo dikgang
Dimakasini
Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e:

- Go ruta barutwana ka dikonteraka.
- Go ba ruta go tlovisa matlho le go okola.
- Go ba lemosa gore ba ka itseela dintlha ka ga se ba se buisang ka go dirisa ditogamaano tse.

Mokgwa wa go ruta:

- Gakolola barutwana ka ditogamaano tse gonne ba di dirile mo dibekeng tse di fitileng.
- Ba fe, motsotso o le 1 kgotsa 2 go tlovisa matlho mo konterakeng e.
- Ba gakolole go tlovisa matlho mo dintlheng tse di kwadilweng ka ithaliki, ditlhaka tse dikgolo, dinomoro, tsa mmala o o gateletsweng, jalo jalo.
- Fa nako e fetile ba kope go tswala dibuka tsa bona mme o ba botse dipotso tse di mo bukeng ya gago.
- Se tshwenyega fa bas a kgone go araba dipotso tsotlhe, ba tla kgona fa nako e tsamaya mo kereiting e.
- Fa ba fetsa go araba dipotso, ba kope go okola dintlha.
- Le gona ba fe metsotso e le 2 kgotsa 3.
- Fa ba fetsa ba botse dipotso go lemoga gore ba itseetse dintlha tse kae.

Dipotso tsa go tlovisa matlho

1. Konteraka e ka ya eng?
2. Leina la moreki ke mang?
3. Leina la lefelo le a rekang koloi kwa go lona ke mang?
4. Otlotleng o nna kae?
5. Koloi e a e rekang key a modiro ofe?
6. Ke ya ngwaga efe?
7. Nopola dinomoro dingwe fela tse o di boneng di tlhagelela fa.
8. A o gopola gore ke tsa eng, jaaka matlha, tlhwatlhwa, jalo jalo?
9. Porofense e e umakilweng fa ke efe?

10. Ke bomang ba saenileng konteraka e kwa ntle ga moreki le morekisi?

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Ya go reka koloi e e dirisitsweng.
2. B. Otlotleng
3. Ipeleng Motors
4. Mahikeng
5. Toyota
6. 2009.
7. Amogela dikarabo tse di negagetseng.
8. A ba bue gore a ke matlha, tlhwatlhwa, jalo jalo
9. Porofense ya Bokone Bophirima.
10. Ke dipaki tse pedi.

Tiro ya katoloso

- Go ka nna le ba ba palelwang go itseela dintlha gonne ba sa itse go okola le go tlovisa matlho.
- Ba fe, dikuranta le dimakasini.
- Ba katise go go okola le go tlovisa matlho ka go dirisa dikuranta le dimakasini.
- Ba botse dipotso fa ba fetsa go dira jalo.
- Fa o netefaditse gore ba nale bokgoni, o ka boela mo konterakeng e ba tla e buisang.

Morago ga puiso

Didiriswa

Ditokomana tsa konteraka
Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e:

- Go ruta barutwana ka dikonteraka.
- Go ba ruta go tlovisa matlho le go okola.
- Go ba lemosa gore ba ka itseela dintlha ka ga se ba se buisang ka go dirisa ditogamaano tse.

Mokgwa wa go ruta:

- **A barutwana ba buise gape 'konteraka', e.**
- O ka ba kopa gore ba e tshwantshe le 'dikonteraka' tsa nnete gore ba bone gore a e tswana le tsona ka popego.
- Ba beye ka ditlhophla tsa 3 go dira tiro e.
- A ba kwale dikarabo tsa bona.
- Fa ba fetsa tshwaya dibuka tsa bona gore o lemoge gore a ba tlhalogantse.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. R120 000.00.
2. Ipeleng Motors

3. Fa a ka palelwa ke go duela ka nako go tla diragala eng? Go tla tsenngwa tlhwatlhwa ya go latelwa ya R120.00 mo mading a a saletseng kwa morago a solofetsweng, a a tshwanetseng go duelwa ka bonako.
4. Nnya.
5. Melao ya Porofense ya Bokone Bophirima le e e diragadiwang mo nageng ya Aforika Borwa.
6. Amogela karabo e e supang fa ba akanyetsa kwa teng.
7.
 - (a) Balanse – ke tlhwa e e saletseng kwa morago fa moreki a ntse a duela.
 - (b) Tumulano – ke fa moreki le morekisi ba solofetsana tse bat la di dirang mo tsamaong ya konteraka ya bona, mme ba di kwale fa fatshe.
 - (c) Waranthi – ke tumalano ya gore fa go ka nna le phoso mo go se se rekilweng mo nakong e e beilweng, moreki o na le gona go ka se busetsa kwa morekising go se baakanya kwa ntle ga tuelo.
 - (d) Melawana – ke melao e e solofetsweng go diragadiwa ke moreki, e beilwe ke morekisi go ya ka molao.
 - (e) Tetla – ke go letlelela moreki kgotsa morekisi go dira se se dumalanweng.
8. Amogela karabo e e maleba. Gantsi go direlwa gore moreki a se lemoge ditshwanelo tsa gagwe bonolo.
9. Otlotleng o nale tetla ya go ba isa kwa kgotlatshekelo kgotsa go ya kwa mmueleding wa gagwe.

Tiro ya tlaleletso (Tirogae)

Buisa temana ya bofelo ya 'konteraka' e e fa godimo e mme o arabe dipotso.

1. Neela lefoko la Setswana le le sa adimiwang la lefoko: 'khansela'.
2. Ntsha thuanyisediri go tswa mo polelong e 'Konteraka e e naya moreki tetla'.
3. Fetolela polelo e: 'Konteraka e e naya moreki tetla' mo kganetsong.
4. Polelo e: 'Konteraka e e naya moreki tetla', e mo pakeng efe?

Tlotlofoko mo tirisong

Mokgwa wa go ruta:

- A barutwana ba dire ka bobedi.
- Ba lemose gore go botlhokwa go itse gore tlotlofoko e tsamaisana le mofuta le maitlhommo a se go kwalwang ka sona.
- O ka tsaya mafoko a mabedi a ntlha mme wa dira sekai ka ona.
- Tlhalosa bokao jwa lefoko pele, mme morago o le dirise mo polelong.
- Jaanong ba letle go buisana ka bokao ka bobedi, mme morago mongwe le mongwe a kwale dipolelo mo bukeng ya gagwe ka bongwe.

Konteraka, molaodi, duela, depositi, tlhwatlhwa, morekisi, moreki, tshaeno, setifikeiti, ditokomane, maikarabelo, maitlamo, dipaki

Go kwala le go tthagisa

Tirwana ya 3: Setlhangwa sa tirisano – Kwala pegelo ka diphitlhelelo tsa kganetsano (Tsebe ya 43)

Go sekaseka kagego ya pegelo – Go dira ipaakanyetsotiro

Dintlha tsa botlhokwa:

E kwalwa jang?

- Dintlha tsa tebo: Seno ke matseno (lemorago, maitlhommo le bophara jwa yona), mokwadi o tlhaosa gore o kopilwe go batlisisa eng, gona o kopilwe ke mang, gona leng? Mmele (o bega ka mang, eng, kae, leng) le bokhutlo (dikatlhenekiso/dikeletso, ditokomane tsa tshegetso).
- O tshwanetse go rulaganya, go kgobokanya dintlha, go di baya ka tatelano.
- O dirisa puo le setaele se se tlhomameng.
- O dirisa pakajaanong, motho wa boraro (o ne a, e seng ke ne ke).
- O neela dintlha ka dikakanyokgolo le tse di tshegetsang.
- O dirisa mefuta ya dipolelo e e farologaneng ka boleele le popego.

Sekao sa pegelo

Sekao sa pegelo

O mo lekgotlheng la sekolo se se potlana sa Ledirile mme o kopilwe go dira tekanyetso kabo ya go reka didiriswa tsa sekolo. Kwala pegelo e mo go yona o tlhagisang diphitlhelelo le dikatlenegiso.

Pegelo ka ga tekanyetso kabo ya go reka didiriswa tsa sekolo sa Ledirile

1. Dintlha tsa tebo (lemorago, maitlhommo le bophara)

Ka di 28 Ferikgong 2014 mogokgo o ne a nkopa go dira tekanyetso kabo ya go reka didiriswa tsa sekolo, mme o ne a nkopa go dira kabo ya didiriswa tse di latelang:

- Ditšhate di le lesome
- Dipene di le 50
- Sebonesakgakala

2. Tsamaiso

Ke ne ka dira dilo tse di latelang go bona tshedimosetso:

- 2.1 Ke ne ka botsa barutwana ka ditlhokego tsa bona.
- 2.2 Ke ne ka ya kwa lebenkeleng la ga rre Monare.
- 2.3 Ke ne ka ya kwa lebenkeleng la ga rre Tlhapi.

3. Diphitlhelelo

Ke fitlhetse dintlha tse di latelang:

- 3.1 Ditshate di le lesome ke R50, 00 kwa lebenkeleng la ga rre Monare.
- 3.2 Dipene di le 50- R46kwa lebenkeleng la ga rre Tlhapi.
- 3.3 Sebonesa kgakala-R467 kwa 'Kantoormeubles'.

4. Bokhutlo

Dilo tse di fa godimo di tla rekwa pele beke e fela gonne ditlhwatlhwa, di ya go tlathlhogaga mo bekeng e e tlang.

5. Dikatlhenegiso

Ke atlanegisa dintlha tse di latelang:

- 5.1 Ke atlanegisa gore sebonesakgakala se se rekwe jaanong gonne ditlhotlhwaga di tlele go ya kwa tlase mo dibekeng tse di tlang.
- 5.2 Ditšhate di tlhotlhwatlase kwa lebenkeleng la ga rre Monare.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Matlhare a pegelo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta bana gore pegelo e e kwalwa.
- Go ba ruta gore e kwalwa jang.
- Go ba baakanyetsa go e kwala.

Mokgwa wa go ruta:

- Tla ka dipegelo tse o ka di bonang gongwe.
- Bontsha barutwana gore pegelo e lebeja jang.
- Ba botse dipotso tse di mo dibukeng tsa bona le dingwe fela.
- A ba arabe dipotso ka molomo fela.
- Morago buisa tshedimosetso e e neetsweng ka go kwala pegelo.
- Tlhalosa ntlha nngwe le nngwe ka botlalo gonne ba tlele go kwala pegelo ya bona.

Tiro ya katoloso:

- Go ka tswa go na le ba ba sa tlhaloganyeng sentle.
- Akanyang ka sengwe fela se se diragetseng mo sekolong mo nakong e e fetileng jaaka metshameko, diterama, jalo jalo.
- Dirisa tsona go ba ruta go bega se se diragetseng.
- Ba lemose gore go kgobokanya dintlha ke fa ba ikgopotsa gore go ne go diragala eng, ba di rulaganya go ya ka tatelano ya ditaragalo.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- Pegelo e kwalwa ka ga se se diragetseng ka nnete.
- E fomale.
- Gantsi go dirisiwa pakajaanong.

Ka nako ya go kwala - Go kwala setlhangwa sa ntlha

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Matlhare a pegelo
Matlhare a go kwalelela pegelo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta bana gore pegelo e e kwalwa.
- Go ba ruta gore e kwalwa jang.
- Go ba ruta tlhatlhoba le go neela ka ditshwaelo.

Mokgwa wa go ruta:

- Bontsha barutwana gape dipegelo gore di kwalwa jang?
- A ba dire tiro e ka bobedi.
- Ba lemose gore matseno, mmele le bokhutlo e nne mafoko a le 160 - 180, kgotsa mela e le 16 - 18.
- **Matseno:** Setlhogo sa pegelo, pegelo e dirwa go tswa kae, ke kgetse ya eng? (Maitlomo).
Mmele: ke mang a tshwarisitseng mang, lebaka ke eng, konteraka e dirilwe leng, ko kae, e dirilwe jang.
Bokhutlo: katlholo ke eng, mabaka a katlholo.
- Ela tlhoko gore ba latela dintlha tse ba di neetsweng go kwala pegelo.
- Fa ba fetsa ba kope gore ba fe, bobedi jo bongwe go tshwaya tiro ya bona.
- Ba fe, letlhare le le latelang go tlhatlhobana.
- Ba dire letshwao la $\sqrt{\text{mo kholomong e e maleba}}$, mme ba kwale tshwaelo.

Morago ga go kwala

Go boeletsa le go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana
Letlhare la go tlhatlhoba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go kwala pegelo.
- Go ba ruta go dira mmogo.
- Go ba ruta go tlhatlhoba

Mokgwa wa go ruta:

- Ba kope gore ba dule ba lebelele diphoso tsa bona.
- A ba buise gape se ba se kwadileng mme ba buise ditshwaelo.
- Ba fe letlhare le lengwe la go kwala setlhamo sa bofelo.
- Netefatsa fa ba diragatsa ditshwaelo le go baakanya.

- Fa ba feditse go baakanya, ba kope go buisa ga bofelo.
- A ba go neele tiro ya bona.
- Ba tshwaele o dirisa letlhare la netefatso le ba neng ba le dirisa.
- Ba fe maduo ka bobedi.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Matshwao a puo le mopeleto

Dikhutshwafatso

Gantsi go khutshwafadiwa maina a maleele a mekgatlo kgotsa mafoko fela go fefofatsa mokwalo. Fela re tshwanetse go ela tlhoko gore dikhutsafatso di tlhaloganyega go babuisi, gore ba se tshware bothata fa ba buisa. Go bothokwa go dirisa lefoko pele mme o neele khutshwafatso morago, gore fa o e dirisa morago mmuisi a bo a tlhaloganya gore e raya eng.

Sekai: No = nomoro

Kwt = kwatara.

Ditlhakaina

Ke ditlhaka tsa ntlha tse di simololang lefoko lengwe le lengwe, e ka mma leina la setheo kgotsa sengwe fela.

Sekai: K.R (e raya Keorapetse Reginald) HIV, SABC, TV.

Diakeronomi

Akeronime ke fa mafoko kgotsa maina a le mabedi kgotsa go feta, a khutshwafaditswe ka go tsaya ditlhaka tsa ntlha tsa lefoko lengwe le lengwe mme a dirisiwe go bopa lefoko le le emelang mafoko kgotsa maina ao, le utlwala jaaka lefoko le le ikemetseng.

Sekai:

Annual National Assessment – ANA
SOWETO – South Western Township
BOLESWA- Botswana, Lesotho, Swaziland

Tlogelo ya tlhogo/karolo ya bofelo ya lefoko

Ke go tlogela kgotsa go kgaola karolo ya bofelo ya lefoko kgotsa go dirisa fela tshimologo ya leina. Gantsi e dirwa fa o kwalwa ka mafoko a a tsepameng, jaaka maina a dikgwedi le malatsi.

Sekai:

Mos. = Mosupologo
Fer. = Ferikgong.

Popego ya polelo

Polelo e dirwa ka mafoko.
Polelo ke sediri le lediri.

Sekai: Tshiamo o a ja.

Polelo gape e ka dirwa fela ke lediri.

Sekai: Taboga!

Mefuta ya dipolelo

Go nale mefuta e le meraro ya dipolelo:

1. Polelonolo

Polelonolo ke polelo e e nang le lediri le le lengwe fela.

Sekai: Otlotleng o reka koloi.

Polelo e ke polelonolo gonne e nale lediri le lengwe e bong, **reka**.

2. Polelotswako

Polelotswako ke polelo e e nang le madiri a le mabedi kgotsa go feta, fela dipolelo tse di tshwanetse go bo di ikemetse ka botsona kgotsa di dira tlhaloganyo ka botsona. Go dirisiwa makopanyi gokaganya dipolelwana tsa polelotswako jaaka, gonne, motlhaope, e bile, e kete, jalo jalo.

Sekai: Otlotleng o tlhokomela koloi **gonne** o a e rata.

3. Polelopate

Polelopate e bopiwa ka dipolelwana di le pedi kgotsa go feta. Ke polelwana e le nngwe fela e e ikemelang ka boyona, tse dingwe di ikaegile ka yona go dira tlhaloganyo kgotsa go ikemela. Go dirisiwa makopanyi go gokaganya dipolelwana.

Sekai: Otlotleng o tlhatswitse koloi **fa** a fitlhakwa gae.

Otlotleng o tlhatswitse koloi: Polelwana e e dira tlhaloganyo ka boyona.

fa a fitlha kwa gae: Polelwana e ga e dire tlhaloganyo ka boyona, e tlhoka ya ntlha go dira tlhaloganyo.

▪ Puosebui

Fa o kwala dipolelo tse di nang le mafoko a a builweng ke mongwe, o tshwanetse itse gore a ke mafoko a a builweng ke ena ka tlhamalalo kgotsa ke a begilweng gore o a buile. Fa o kwala se sebui se se buileng, o tsenya mafoko mo ditsejwaneng (“”).

Sekai

“Ke ithuta ka ikonomi”

Puopegelo

Gape o ka o bega se sebui se se buileng. Se se bidiwa Puopegelo. Fa o kwala puopegelo, ga o dirise ditsejwana.

Sekai:

Mosimane a re o ithuta ka ikonomi.

Dipolelo tsa dipotso

Puosebui le Puopegelo di ka dirisiwa go supa fa sebui se botsa potso kgotsa se bega potso ya sebui.

Sekai:

“Wena o batla go ithutela eng?”

Mosimane o batla go itse gore ena o batla go ithutela eng.

Tirogae

A ba dire tirwana e kwa gae.

Netefatsa fa ba kwadile tse tlhano di le mo paka e e fetileng

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosa barutwana gore re tlhoka dikhutsafatso, diakorenimi le tlogelo tse di neetsweng fa.
- Go botlhokwa go lemoga pharologano magareng ga tsona.
- Ba botse gore a ba tle ba bone nngwe ya tse di umakilweng fa?
- Ba lemose gore khutsafatso nngwe le nngwe e itsiwe ke mmuisi mongwe le mongwe.
- A barutwana ba dire tiro e ka bongwe
- Ba di kwale mo dibukeng tsa bona.

Mokgwa wa go ruta:

- Ruta barutwana ka mefuta ya dipolelo ka go ba fa tlhaloso e e tseneletseng.
- Ba lemose gore nako le nako fa ba bua, ba dirisa mofuta mongwe wa polelo.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya gore lediri ke eng pele.
- Ba kope gore ba neele dipolelo mme ba leke go neela mofuta wa tsona.
- Ba kope gore ba bue dipolelwana, o di kgaoganye mme ba bue gore a polelwana nngwe le nngwe e dira tlhaloganyo.
- Fa e sa dire tlhaloganyo ka boyona ke polelopate.
- Fa o kgotsofetse gore ba a tlhaloganya, ba ka araba dipolelo ka go di kwala mo dibukeng tsa bona.
- Fa ba fetsa ba neele dikarabo mme mongwe le mongwe a itlhatlhobe.

Tiro ya katoloso:

- Ba rute ka lediri pele.
- Ba kope gore ba dirise madiri ao mo dipolelong.

- Ba lemose mefuta ya dipolelo tse ba di neelang.
- O ka ba kopa gore ba neele ka dipolelo tsa bona.
- Ba kope gore ba bue gore a go dirisitswe lediri le le lengwe kgotsa a mabedi.
- Ba lemose dipolelwana fa e le gore ke dipolelwana tse pedi.
- Ba botse gore a di kgona go ikemela ka botsona kgotsa nnya.
- Ba fe, dipolelo di le mmalwa mme ba dire pele ka bobedi.
- Fa ba tlhaloganya o ka ba fa tiro ka bongwe.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Go diragatsa tumalano/konteraka ya molomo (Tsebe ya 48)

Mokgwa wa go ruta:

- Letla barutwana go diragatsa tumalano ya 'konteraka'.
- Ba kope gore fa ba ntse ba diragatsa, ba ele tse di latelang tlhoko:
 - Tiriso ya puo
 - Segalo
 - Puo ya mmele
 - Nete-fatso

Go tlaelelsa, ba dirise dikgato tse di latelang tsa go bua:

Ipaakanyetsotiro, patlisiso le thulaganyo

- Dirisang rejisetara, setaele le lentswe le le nepagetseng go ya ka bareetsi, maitlhommo, bokao jwa setlhogo se go buisanwang ka ga sona.
- Dirisang puo e e nepagetseng ka go neela dintlha le go tlhagisa megopolo ka bokao jo bo tlhamaletseng jo bo itlhametsweng.

Go ikatisa le Go tlhagisa

- Buang le bareetsi ka tlhamalalo.
- Dirisang matseno a a ngokang le bokhutlo jo bo tiileng.
- Dirisang dintlha tse di latelanang sentle mme di le maleba, di nale mabaka a a di tshegetsang.

Dirisa letlhare la netefatso le le latelang go ba tlhatlhoba:

Dintlha	Ee	Nnya
O batlisitse ka se a tiileng go se diragatsa.		
O dirisa puo sentle.		

Segalo ke se se nepagetseng.		
O lebeletse bareetsi.		
O dirisa mmele wa gagwe go filthisa molaetsa		

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Go buisa leboko (Tsebe ya 48)

Diponagalokgolo tsa leboko:

Fa o lebeletse leboko, o bona tse di latelang:

- **Mafoko**

Mafoko ke ona a neelanang ka diteng tsa leboko le molaetsa wa mmoki.

- **Mela**

Mafoko a rulaganngwa mo meleng. Gantsi re lemoga morumo mo bokhutlong jwa mela go ya ka fa mafoko a utlwalang ka gona.

- **Ditemana**

Mafoko a dira mela, mme mela yona e bopa ditemana.

Mafoko.

Mela.

Ditemana.

Thulaganyo, setaele le ditebego

Mmoki o rulaganya leboko ka ditemana le mela ka go farologana. Mmoki a ka dira gore leboko la gagwe le lebege ka se a buang ka sona, sekai: Fa a boka apole, a kwala leboko le mo setshwanong sa apole, ka jalo, leboko le nale tebego eo.

Moribo

Ka jalo, o **mogaka**.

O busa le **dibanka**

Morumo

Ikonomi, mmusi wa lefatshe

Ikonomi, modigi wa lefatshe

Didiriswa

Dibuka tsa maboko

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka diponagalo tsa leboko.
- Go ba ruta go itumelela poko.
- Go ba ruta ka puo ya maboko.

Mokgwa wa go ruta:

- Ba botse pele gore ba bue gore popego ya leboko e ntse jang?
- Kopa barutwana go lebelela ditshwantsho ka bobedi.
- Ba lemose gore tiriso ya mafoko, palo ya mela le ya ditemana ke dilo tse di tsamaisanang le molaetsa o mmoki a batlang go o fitlhisa.
- Ba lemose ka fa maboko a ka kwalwang ka gona go ya ka se ba se boneng.
- Dirisa dibuka tse dingwe fela tsa maboko go ba lemosa mefuta ya maboko.
- Buisa le bona tshedimosetso go netefatsa fa ba e tlhaloganya, ba rotloetse go neela dikai tsa bona.

Ikonomi

Ikonomi, a o tšhelete kgotsa o khumo?
Fa o gopotswe, go buiwa ka go wa ga ranta
Nako dingwe o tsepame,
Nako dingwe ga wa tsepama.
Baitseanape ba buwa ka wena ka metlha.
O sisibetse jaaka metsi a molapo.
Fela ka maatla, o tlou fela.
Gape o ka tshwenya jaaka lefela.

Ikonomi, mmusi wa tšhelete
Ikonomi, modigi wa tšhelete
Ka jalo, o tau, o mogaka.
O busa le dibanka
O dira le mebaraka.
Ke a go tlotla, ke a go rata.
Ke a go tlotla, ke a go baka.
O tlhoka fela go tlhokomelwa.

Morago ga puiso

1. Bokao jwa papiso:

Ke bokao jo bo sa tlwaelegang jwa mafoko

Sekai:

Ka jalo, o tau, o mogaka.

Mmoki fa o dirisa puo ya papiso go re lemosa gore ikonomi e nale maatla, ke yona e dirang gore re tshele sentle kgotsa re tlhoke tšhelete

2. Maikutlo a mmoki:

Mafoko a mmoki a a dirisang a re bolelela ka fa mmoki a ikutlwang ka gona.

Sekai:

Mo lebokong le mmoki, maikutlo a mmoki ke gore o tlotla ikonomi gonne e busa lefatshe, ke yona e re laolang fa go tllilwa mo tšheleteng.

3. Thitokgang:

Ke ntlhakgolo e mmoki a re bolelelang ka yona mo lebokong.

Sekai:

Thitokgang ya leboko ke ikonomi.

4. Molaetsa:

Se ke molaetsa o mmoki a batlang re o itseela mo lebokong.

Sekai :

Molaetsa wa leboko ke gore re ele tlhoko ikonomi gonne re laolwa ke yona ka mabaka a ditšhelete

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka diteng tsa poko.
- Go ba lemosa puo ya poko

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosana barutwana gore ba dirile ka bontle jwa leboko, gore le lebega jang, kwa ntle?
- Jaanong tshedimosetso e e neetsweng e bontsha leboko ka fa gare.
- Tshimolola ka go buisa le bona ditlhaloso.
- Ba fe dikai tsa mareo a mo mabokong a a tlhagelelang mo dibukeng tse o tllileng ka tsona.
- Nopola maboko a a bonolo mme o ba bontshe mareo a a tlhalositse.
- Fa lo fetsa buisang leboko, mme o ba bontshe dikai tsa mareo a.
- Ba rotloetse go neela dikai tsa bona tsa moribo, morumo, thitokgang, molaetsa, maikutlo le bokao jwa papiso.
- O ka ba botsa dipotso tse dingwe fela mabapi le leboko le.

Tiro ya katoloso:

- Fa ba pelelwa ke mareo a, ba fe dikai ka kgang nngwe fela.
- Ba bolelele kgang e khutshwane mme o ba kope gore ba go fe molaetsa wa kgang e.
- Ba kope gore ba go fe thitokgang ya kgang eo.
- Ba fe dikai tse dingwe tsa mela fela e e ka tswang e na le dikai tsa mareo a.
- Dirisa le diraeme gore ba lemoge puo ya poko.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Diane le maele

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosa barutwana gore diane le maele ke modi wa Setswana.
- Ke tsona di phuthetseng ngwao le setso tsa Setswana.
- Di neela ka puo e e setseng e tlhotlhilwe, e e lolameng e bile e ka dirisiwa mo mabakeng a a farologaneng kwa ntle ga go fetola bokao.
- Di neela ka maitemogelo a botshelo.
- Di atolosa kitso ya bona ya puo ya Setswana.
- Ba lemose gore ba lebelele popego ya polelo gore ba kgone go lemoga gore a ke seane kgotsa leele.
- A ba kwale dikarabo mo dibukeng tsa bona.
- Fa go na le nako, o ka ba kopa gore ba bue bokao jwa diane le maele a, fa go kgonagala ba ka kwala bokao.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Go nna dinala di metsi. **Leele**
2. Go baba lebadi. **Leele**
3. Kgotsi ya tsie e kgonwa ke go tshwaraganelwa. **Seane**
4. Kgotsi ya puo ga e tlale. **Seane**
5. Go ja motho ka meno. **Leele**
6. Moremogolo go betlwa wa taola, wa motho o a ipetla. **Seane**
7. Maru ga se pula, mosi ke ona molelo. **Seane**
8. Go sosobana moriri. **Leele**
9. Kgori e bona lee, lorapo ga e le bone. **Seane**
10. Go nyema moko. **Leele**

Tiro ya tlaleletso

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Boitumelo o rekisa koloi. polelonolo
2. Ke a itse gore o rata dikoloi. polelotswako
3. Malome o boloka tšhelete, motlhaope o ka reka koloi e ntle thata. polelotswako
4. Puso e tlhola ditiro, e bile bašwa ba a dira. polelotswa
5. Otlotleng o saena ditokomana. polelonolo
6. Boitumelo o tla banka tšhelete mme o tla reka ntlo. polelots
7. O ne a duela lekgetho le fa a ne a tenegile. polelopat

Mefuta ya dipolelo

Mokgwa wa go ruta:

- Ruta barutwana ka mefuta ya dipolelo ka go ba fa tlhaloso e e tseneletseng.
- Ba lemose gore nako le nako fa ba bua, ba dirisa mofuta mongwe wa polelo.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya gore lediri ke eng pele?
- Ba kope gore ba neele dipolelo mme ba leke go neela mofuta wa tsona.
- Ba kope gore ba bue dipolelwana, o di kgaoganye mme ba bue gore a polelwana nngwe le nngwe e dira tlhaloganyo.
- Fa e sa dire, tlhaloganyo ka boyona ke polelopathe.
- Fa o kgotsofetse gore ba a tlhaloganya, ba ka araba dipolelo ka go di kwala mo dibukeng tsa bona.
- Fa ba fetsa ba neele dikarabo mme mongwe le mongwe a itlhatlhobe.

Tiro ya katoloso:

- Ba rute ka lediri pele.
- Ba kope gore ba dirise madiri ao mo dipolelong.
- Ba lemose mefuta ya dipolelo tse ba di neelang.
- O ka ba kopa gore ba neele ka dipolelo tsa bona.
- Ba kope gore ba bue gore a go dirisitswe lediri le le lengwe kgotsa a mabedi.
- Ba lemose dipolelwana fa e le gore ke dipolelwana tse pedi.
- Ba botse gore a di kgonagale go ikemela ka botsona kgotsa nnyane.
- Ba fe dipolelo di le mmalwa mme ba dire pele ka bobedi.
- Fa ba tlhaloganya o ka ba fa tiro ka bongwe.

8. Otlotleng o leletsa motsamaisi mogala.

polelon

Puo pegelo le puo sebui

Mokgwa wa go ruta:

- Jaaka gale, pousebui le puopegelo ke puo e re e dirisang fa re bua ka dinako tsotlhe.
- Lemosana barutwana ka tiriso ya matshwao a puiso.
- Ba bontshe gore fa e le gore go bodiwa potso, a letshwao la potso le tla pele ga ditsejwana kgotsa morago ga tsona.
- Ba lemosa gore paka e botlhokwa mo puopegelo le puosebui.
- Paka e ya lediri le le kwa ntle ga ditsejwana e botlhokwa gonne e bontsha gore lediri le le dirisiwang mo lediring, le le mo ditsejwaneng.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya puosebui le puopegelo.
- Ba letle go dira tiro e ka bobedi fa e le gore o lemoga gore ka bongwe, ba ka se kgone.
- A ba dire ka bobedi fela, ba kwale ka bongwe.
- Tsaya dibuka tsa bona o di tshwae.

Tiro ya katoloso

- Fa go nale ba ba bonya, dira gore mongwe a bue polelo, mme yo mongwe a bege gore a reng.
- Ba kope gore ba bue se mongwe a se buileng mo nakong e e fetileng.
- Ba lemosa go fetoga ga paka mo puopeging.
- Ba ba tlhalogantseng, ba fe dipolelo tse dingwe ggo di fetolela mo puopeging.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Motsamaisi a re o rata kgwebo ya gagwe.
2. Motsamaisi o bega gore ba dirile tsehetse e ntsi ngwaga e.
3. Rre o ne a botsa ngwana gore a o ithuta sentle kwa sekolong?
4. Morutabana o ne a gakolola barutwana gore/go tlhopha dirutwa tse di siameng.
5. Boitumelo o ne a botsa gore a go botlhokwa go saena 'konteraka' fa a rekisetsa motho sengwe?
6. Maabane Tumelo o ne a re o ratile go itirela kgwebo-potlana.
7. Gompijeno Tumelo a re o o rata go itirela kgwebo-potlana.
8. Boitumelo o botsa moreki gore a o itumelela thuso ya bona?

9. Boitumelo o ne a botsa moreki gore a o itumeletse thuso ya bona? (Motswantle o lemogile gore puso e, e direla baagi ba yona.

Beke 7 le 8:

Maatla a tšhelete

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 6: Tekatlhaloganyo ya theetso – mmuisano (Tsebe ya 52)

Pele ga theetso

Didiriswa

Dibuka tsa go kwalela

Dipene

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go ipaakanyetsa go reetsa.

Mokgwa wa go ruta

- A ba dire tiro e ka bongwe.
- Bolelela barutwana gore ba ipaakanyetse go reetsa le go kwala.
- Ba lemosa botlhokwa jwa se, gonne fa ba ipaakanya ba reeditse, ga ba reetse ka tlhoafalo.
- Netefatsa fa mongwe le mongwe a dira jaaka a tshwanetse.
- Ba kope gore go nne le tshisibalo, gonne ba tshwanetse go utlwa se se buiwang ke mongwe le mongwe wa babuisani ba.

Ka nako ya theetso

Didiriswa

Buka ya morutabana

Dibuka tsa go kwalela

Dipene

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go reetsa ka tlhoafalo.
- Gore ba itse go reetsa ba tla ba kwala dintlha.

Mokgwa wa go ruta:

- Gakolola barutwana gape go reetsa ka tlhoafalo.
- Ba dira tiro e ka bongwe.
- Netefatsa fa ba ipaakanyeditse go reetsa le go kwala, pele o simolola go buisa.

- Boeletsa le bona gore ba reetse dintlha tse di riling, fa o ntse o buisa.
- Buisa sentle ka iketlo, maikutlo a babuisani ba tlhagelele sentle, gore ba kgone go utlwa segalo le maikutlo a ga Peter sentle.
- Netefatsa gore ba a kwala fa o ntse o buisa.
- Fa o fetsa go buisa, kgao tsa go le gonnye, mme o boeletse go buisa gape.
- Fa o feditse, o ka ba botsa dipotso di le mmalwa gape, mme ba di arabe fela ka molomo.
- A ba aroganye dibuka tsa bona, mme o ba fe, dikarabo fa ba ntse ba tshwaelana dibuka.
- O ka lebelela dibuka tsa ba le mmalwa go lemoga gore a ba kgona go reetsa le go kwala ka nako e le nngwe.

Tiro ya katoloso:

- O ka tsaya dibuka tsa ba ba bonya, go lebelela gore ba dirile jang.
- Fa o sa kgotsofala, neela ba ba kgonang dipotso, gore ba buisane ka tsona, mme o tseye ba ba bonya mme o ba buisetse gape.
- Ba letle go reetsa le go kwala.
- Lebelela gore ba dirile jang, o ka boeletsa gape fa go kgonagala.
- A e nne wena o tshwayang dibuka tsa bona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- **Re ungwetswe eng ka 2010?**
Go dirilwe dikago, batho ba rutilwe bokgoni mo

Mmuisano ka tsa Ikonomi ya Aforika Borwa

Peter :	Dumelang bareetsi, gompijeno re nale moeng, moitseanape mo mererong ya tsa ikonomi. Dumela Ngaka Patiki.
Ngaka Patiki:	Dumela Peter, le bareetsi kwa lo leng gona. Ke lebogela taletso ya gago.
Peter:	Kealeboga Ngaka. Gompijeno ke batla gore o re tlhatlhelele ka tsa ikonomi, bogolo jang o lebisa kitso e kwa barutwaneng. Nna ga ke na tshepo mo ikonoming ya rona, a go nale bokamoso tota mo ikonoming ya rona?
Ngaka Patiki:	Ee Peter, ga ke ka ke ka re ga go tshepise, fela puso e dira thata go tokafatsa ikonomi ya rona.
Peter:	Nnya Ngaka, ga ke dumele, bona gore go ne go diragala eng, ka metshameko ya kgwele ya dinao ya 2010, re ne re solofeditse legodimo le lefatshe, go diragetse eng, batho ga ba a ungwelwa ke sepe fela?
Ngaka Patiki:	Ke gona teng moo, re ungwetsweng gona. 2010 e thusitse ikonomi ya rona tota.
Peter :	Jang, tota?
Ngaka Patiki:	Shebisisa sentle Peter, dikago, batho ba rutilwe bokgoni mo dilong tse dintsi, e bile, madi a kana ka dibilione di le R33 a tsentswe mo go baakanyetseng tiro e, se ke peeletso gonne re santse re dirisa dikago tseo le gompijeno, batho ba ba neng ba di aga ba ne ba thapilwe, ba iponetse madi ka go thapiwa.
Peter:	E fetile 2010, jaanong puso e dira eng? Nna ke bona batho ba kgaratlha, ga gona ditiro, puso ga e dire sepe se se bonalang, nna ke sona se ke reng ga ke tshepe puso e

dilong tse dintsi. Madi a kana ka dibilione di le R33, a tsentswe mo go baakanyetseng tiro e, ke peeletso gonne dikago tseo le gompijeno di a dirisiwa, batho ba ba neng ba di aga ba ne ba thapilwe, ba iponetse madi.

- **Mosola wa The New Growth Path**

The New Growth Path, ke tsela e ntšhwa ya go godisa baagi mo nageng. Leano le, lebelela dikarolo tse go ka ribololwang ditiro gona. Le shebile thata botlhokatiro, tekatekano, lehuma, mme le rotloetsa ditheo tsa poraefete go tlhola ditiro tse. Go lebeleletse gore go tla nna le ditiro di ka nna dimilione di le 5 mo dingwageng tse 10 tse di tlang, se, se tla fokotsa botlhokatiro go tswa go 25% go fitlha go 15%.

- **Aforika Borwa e gwebisana ka eng le mafatshe a mangwe mo Aforika?**

Aforika Borwa e tsweletse go gokagana le dinaga Bokone mo Aforika. Ke motswedi wa kgwebo mo Aforika mo go tse di latelang: Dikago, thekenoloji ya tsa tlhaeletsano, maatla, tshedimosetso, metsi, tsamaiso ya kgotlhelesego, dipalangwa, tsa dikago, tsa temo, dimaene, jalo jalo. Go gontsi tota.

- **Maikutlo le segalo se se dirisiwang ke Peter**

Go ya ka mafoko (segalo) se Peter a se dirisang, o kgona go lemoga gore maikutlo a gagwe ke a go nyatsa le go nyema moko.

Ngaka Patiki:	Nnya Peter, lebelela fa, go nale se re se bitsang: "The New Growth Path", ke tsela e ntshwa ya go godisa baagi mo nageng ya rona. Leano le lebelela dikarolo tse go ka ribololwang ditiro ka gona.
Peter:	Jaaka eng, tota?
Ngaka Patiki:	Le shebile thata botlhokatiro, tekatekano, lehuma, mme le rotloetsa ditheo tsa poraefete go tlhola ditiro tse. Go lebeleletswe gore go tla nna le ditiro di ka nna dimilione di le 5, mo dingwageng tse 10 tse di tlang, se, se tla fokotsa botlhokatiro go tswa go 25% go fitlha go 15%.
Peter:	A ke gona gotlhe go puso e go dirang?, nna tota ga ke bone pharologano. Badiri ba bantsi ba ne ba latlhegelwa ke ditiro, ke bona mathata fela.
Ngaka Patiki:	Go gontsi Peter, gona ka 2010, go simolotswe go katisa le go oketsa bokgoni jwa bona bao ba ileng ba latlhegelwa ke ditiro ka ntlha ya ikonomi e e bokowa. Go ne go dirwa se, gore ba kgone go thapiwa le go itirela dikgwebo tsa bona. Go katisitswe badiri ka metlakase, go weltera, go kheneka, jalo jalo. Ka Motsheganong 2010, batho ba feta 710, ba ne ba ikwadisitse porojeke e.
Peter:	Go thusa eng go katisa batho ba sa duelwe sepe?
Ngaka Patiki:	Ga se nnete Peter, ba ne ba duelwa R2100.00 ka kgwedi. E bile puso e ikaletse go katisa bontsi jo bo kgonagalang, se ke tsela ya go thusa ikonomi ya rona.
Peter:	A mme gona re dirisana le dinaga tse dingwe ka kgwebo?
Ngaka Patiki:	Thata, gona jaana Aforika Borwa e tswetse go gokagana le dinaga Bokone mo Aforika. Ke motswedi wa kgwebo mo Aforika mo go tse di latelang: Dikago, thekenoloji ya tsa tlhaeletsano, maatla le tshedimosetso, metsi le tsamaiso ya kgotlhelesego, dipalangwa, tsa dikago, tsa temo, dimaene, jalo jalo. Go gontsi tota.
Peter:	Nnya, re utlwile Ngaka, go gontsi e le ruri, re tla kopana gape mo nakong e e tlang.
Ngaka Patiki:	Ke a leboga Peter.

Morago ga theetso

Didiriswa

Dibuka tsa go kwalela tsa barutwana

Dipene

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go sekaseka, go gakologelwa le go botsa dipotso.
- Go ba rotloetsa go itse le go nna le kgatlhego ka tsa ikonomi.

Mokgwa wa go ruta

- O ka tlotla ka kakaretso le barutwana ka kgang e pele ba dira tiro e.
- Ba beye ka ditlhopho tsa 4, leka go ba pekanya go ya ka bokgoni jwa bona.
- Ba rotloetse go gopola se ba neng ba se reeditse.
- Ba fe dintlha mo ba palelwang gona, gore ba kgone go buisana sentle.
- Ba rotloetse go neelana ka megopolo ya bona.
- Netefatsa fa botlhe ba tsaya karolo ka botlalo.
- Fa ba fetsa o ka kopa setlhopho sengwe le sengwe go neela ka pegelo ya nngwe ya dintlha tse ba ntseng ba buisana ka tsona.

- A ba botse dipotso, mme di arabiwe ke botlhe ga mmogo le wena.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Madiritota le Madirimatlhaedi

Madiritota

Ke madiri a a ikemetseng ka bo ona go nna le bokao.

Sekai:

Otlotleng o **rata** kgwebo.

Rata ke lediritota, le nale bokao jo bo feletseng.

Madirimatlhaedi

Ke madiri a a dirisiwang le madiritota, ka bo ona ga ana bokao, bokao jwa ona bo ikaegile ka madiritota. A kwalwa fa pele ga madiritota.

Sekai;

Otlotleng o **rata** go **thusa** badirisi.

Mokgwa wa go ruta:

- Boeletsa thuto ya madiri le barutwana.
- Netefatsa fa ba itse tlhaloso le tiriso ya madiri.
- Ba lemose gape gore re dirisa madiritota le madirimatlhaedi fa re bua le fa re kwala ka gale.
- Madirimatlhaedi ga a mantsi jaaka madiritota.

- Madirimatlhaedi a ka dirisiwa mo pakapheting le mo pakatlang.
- Kopa barutwana go neela ka madirimatlhaedi a mangwe a ba a itseng.
- Fa o netefaditse gore ba tlhologantse, o ka ba letla go dira tiro e ka bongwe, mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.
- A ba aroganye dibuka tsa bona go tshwaelana, mme ba neele dikarabo.
- O ka ba thusa mo ba tlhokang thuso gona.

Tiro ya katoloso:

- Tlhalosetsa ka botlalo ba ba tlhokang thuso gore madiri ke eng?
- Ba tlhalosetse pharologanyo magareng ga madirimatlhaedi le madiritota.
- Ba fe dipolelo tse dingwe mme bona ba nopole gore a ke madirimatlhaedi kgotsa ke madiritota.
- Ba ba kgonang, ba fe madirimatlhaedi mme o ba kope gore ba a dirise jaaka madirimatlhaedi le madiritota.

Dikarabo tse di solofetsweng:

Polelo	Leditotota kgotsa lediriletlhaedi?
Pula e tloga e na.	Leditriletlhaedi
Letsholo le tloga ka moso.	Leditritota
Ranta e tla tsoga e ole ka moso.	Leditriletlhaedi
Boitumelo o tsoga bosigo thata.	Leditritota
Ranta e tlhola e tlhatlhoga sentle.	Leditriletlhaedi
Ke tla tlhola tsa mebaraka kwa JSE.	Leditritota
Malome o tla sala a boloka tshelete.	Leditriletlhaedi
Aforika Borwa e sala dinaga dingwe morago ka ikonomi.	Leditritota
Baagi ba ntse mo tlepong.	Leditritota
Badirisi ba ntse ba ngongoregela maemo a ranta.	Leditriletlhaedi

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 7: Setlhangwa sa dikwalo – terama(Tsebe ya 53)

Pele ga puiso

Diponagalo tsa botlhokwa:

Baanelwa/Badiragatsi

Ke batsaya karolo mo terameng, ke bona ba diragatsang ditiragalo tsa terama.

Tiragalo

Ke tiragalo e e dirwang ke modiragatsi kgotsa kakanyo ya gagwe, e ka nna tiragalo e a e dirang a le nosi kgotsa le badiragatsi ba bangwe.

Mmuisano

Ke puisano gareng ga badiragatsi. Mo pading, puo ya moanelwa e tsena mo gare ga ditsejwana (""), fa mo terameng puo ya modiragatsi e etelelwa pele ke leina la gagwe.

Poloto

Ke tatelano ya ditiragalo tsa kgang, go tswa tshimologong go ya bokhutlong.

Kgotlhang

Ke kgotlhang kgotsa kgang e e ka dirang gore go se nne le kutlwano kgotsa tsamaelano ya dikakanyo. Kgotlhang e ka nna mo diragatsi ka boena, fa gare ga badiragatsi, le tikologo ya gagwe.

Maitshetlego

Ke boalo jo bo kwa morago jwa ditiragalo. Ke nako le lefelo, le ditiragalo di diragalang gona.

Moanedi

Ke motho kgotsa mokwadi jaaka a neela ditiragalo, a bolelela se se dirwang kgotsa se buiwang ke badiragatsi.

Thitokgang

Ke molaetsa kgotsa mooko wa kgang e mokwadi a re neelang yona, gore go buiwa ka eng mo terameng. Seno re ka re, ke kgang kgolo kgotsa morero.

Didiriswa

Diterama

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka mareo a dikwalo tsa terama

Mokgwa wa go ruta:

- Tlela barutwana ka diterama go tswa kwa laeaborari kgotsa kwa gae.
- Ba bontshe gore di kwadilwe jang.
- Ba kope go buisa mareo a a neetsweng.
- Tlhalosa le go tlotla le bona ka mareo o.
- Netefatsa fa ba a tlhologanya.
- Ba kope go tla ba neela dikai go tswa go diterameng tse ba kileng ba di buisa.
- Fa ba feditse, ba lemose gore lo tlile go buisa terama e khutshwane.
- Fa e le gore lo dira terama nngwe kwa sekolong, o ka dirisa yona e seng e e mo bukeng e.

Ka nako ya puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go oketsa kitso ya bona ya diponagalo le mareo a terama.
- Go ba rotloetsa go buisa mofuta o wa dikwalo.

Mokgwa wa go ruta:

- Pele ga lo buisa, ba letle go tlodisa matlho mo terameng e.
- Ba botse dipotso tse:
 - Setlhogo sa terama e ke mang?
 - Neela ka maina a le mabedi a badiragatsi?
 - A go nale mo mokwadi a neelang ka kanelo gona?
 - Fa lo akanya, go tla buiwa ka eng mo terameng e?
- A ba buise mela e mebedi ya ntlha, le e mebedi ya bofelo, go okola dintlha.
- Buisa le bona terama e.
- Fa lo fetsa a ba e buisetse kwa tlase ka bongwe.

Dikarabo tse di solofetsweng:

A	B
Mmemogolo, Akila, Boitshepo, Mothusi wa banka.	Badiragatsi
Mmemogolo le Akila ba ya go bula akhaonto kwa bankeng.	Tiragalo
Akila : (A gakgametse) Jaanong, bankeng re ya go dira eng? Mmemogolo : A re tsamaye, o tla bona kwa pele.	Mmuaisano
Akila ga a itse gore a thuse Marie kgotsa a ithekele diteki.	Kgotlang
Terama e, e ka ga bothokwa jwa go boloka tshetele	Lemorago
Ditiragalo di direga kwa ga mmemogolo, motshegare.	Maitshetlego
<i>Morago ga dikgwedi tse 4, mmagwe Akila, Boitshepo, ba kwa ga Mmemogolo.</i>	Moanedi
Mo terameng e, re bolelelwa ka : Go siama ga ga Akila	Thitokgang
Akila o ya go kopa thuso ya tshetele kwa go Mmemogolo. Ba ya go bula akhaonto Akila o bolelela batsadi ka mathata a a nang le ona. Akila o swetsa ka go thusa Marie	Poloto

Terama/Tiragatso

Go boloka tshetele

- AKILA Dumela Mmemogolo, a o tsogile sentle gompijeno?
- MEMMOGOLO: (O lebelela sentle) O mang ge, ngwanaka:
- AKILA: Ke nna Akila Mmemogolo, ke tlile go kopa tshetele, ke batla go reka diteki gore ke kgone go tsenela dikgaisano tsa mabelo tsa mafelo a ngwaga.
- MEMMOGOLO: Go setse dikgwedi tse 6 pele o tsenela dikgaisano, ga ke go fe tshetele, a re tsamaye re ye bankeng.
- AKILA: (A gakgametse) Jaanong, bankeng re ya go diraeng?
- MEMMOGOLO: A re tsamaye, o tla bona kwa pele.

- Fa ba fetsa o ka ba botsa dipotso, go lemoga gore a ba e tlhalogantse.
- Fa o feditse, tsaya mareo a ba ithutileng ona mme lo a nyalanye le diteng tsa terama e.
- Ba buisa tlhaloso mo kholomong ya **A**, mme ba tlhophe lereo le le maleba ba le kwale mo kholomo **B**.
- A ba dire tiro e ka ditlhopha.
- Fa ba fetsa, a e nne wena o tshwayang dibuka tsa bona.

Tiro ya katoloso:

- Fa go nale ba ba nang le bothata jwa go tlhaloganya le go nyalanya mareo le dikai, boeletsa go tlhalosa mareo gape.
- Ba gakolole ka dikwalo tse ba di buisitseng, gonne le tsona di nale diponagalo tse di tshwanang le tsa terama.
- O ka ba kopa gore ba bue kgang nngwe fela ya bona, mme go tswa mo go yona o nyalanye mareo a le se se diragalang mo kgannyeng ya bona.
- Ba rotloetse go buisa dibuka kwa laeborari go ba kgontsha go lemoga diponagalo tse ka bo bona.

(mmemogolo le Akila ba tsena kwa bankeng, memmogolo o bulela Akila akhaonto ya go banka)

MOTHUSI WA BANKA: O dira sentle Mmemogolo, morago ga dikgwedi di le mmalwa, go tla be go nale morokotso o montsi.

MMEMOGOLO: Ke a leboga ngwanaka. Fela Akila o tshwanela gore le ena a bone gore e a gola, a kere? (a lebelela Akila).

AKILA: Ee mma, ke tla leka jalo.

MOTHUSI WA BANKA: O ka dirisa nako e o sa direng tiro ya sekolo le ya kwa gae, go dira letseno, o ka tlhatswa dikoloi tsa barutabana kwa sekolong ka tlhwatlhwa e e kwa tlase, lo ka phephafatsa ditshingwana tsa bona kgotsa tsa baagisanyi, fa o fiwa tshelete kwa gae o e boloke go nale go reka dimonamone, jalo jalo.

AKILA: Ke a leboga, ke tla dira jalo.

MMEMOGOLO: Ao ke maele a mantle e le ruri, ke a leboga ngwanaka.
(o lebelela Akila) A re tsamaye, ke wena o tla bonang gore akhaonto e, e ya gola, nna ke e butse.
Morago ga dikgwedi tse 4, mmaagwe Akila, Boitshepo, ba kwa ga Mmemogolo.

MMEMOGOLO: Ke itumelela go lo bona bongwanaka, a lo tsogile sentle?

BOITSHEPO: Re tsogile mma, ke tlisitse Akila mo go wena, go nale se a batlang go go lebelela sona.

MMEMOGOLO: Ke eng, o tla ntshosa!

AKILA: Se tshoge memmogolo. O nthutile sentle tota. Ke ntse ke dira ditironyana, ke bolokile tshelete e ntsi, fela ga ke itse gore ke dire jang?

MMEMOGOLO: O ka reka diteki jaanong, ngwanaka

AKILA: Ga o tlhaloganye Mmemogolo, go nale ngwana mongwe kwa sekolong, Marie, ga a na ditlhako, gantsi ke ja dijo tsa me le ena. Utlwa gore go maruru jang. Fa ke mo rekela ditlhako, ga ke na go kgona go reka diteki. Batsadi ba me ba re ke thuse ngwana yo, ke kgaoganye tshelete e le ena, fela ga e na go lekana ditlhako tsa gagwe le tsa me, e ke salang ka yona, e ka se reke diteki, tota nna ga ke itse gore ke direng? Gongwe wena o ka nthusa

MMEMOGOLO: (O lebega a nagana thata) Akila, ke a go tshepa ngwanaka, dira se o bonang se tshwanetse e bile se tlhokega. Ya gae, o akanye bosigo jo, o tlaa tla, ka tharabololo.

BOITSHEPO: Mma, re a tsamaya, Akila o tla bona gore o dira jang, re lebelela kgakololo ya gago. (Ba a tsamaya)
(Kwa gaabo Akila)

AKILA: Mma, Marie o tlhoka go mpheta, ke feditse le maikutlo a me. Ke tla fa mmaagwe gore a mo rekele ditlhako, kgaisano e tla be e ntse e le gona ngwaga e e tlang.

BOITSHEPO: O tla segofadiwa ngwanaka. Tswelela ka go boloka tshelete, le rona re tla oketsa e re go fang yona. (o a mo atla)

Morago ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa go kwalela

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go thusa barutwana go tlhaloganya terama e.
- Go ba ruta go itumelela terama.

Mokgwa wa go ruta:

- Netefatsa fa ba tlhaloganya terama botlhe.
- Boeletsa mareo a ba a dirileng gore ba kgone go araba dipotso tse.
- Ba fe nako ya go kwala dikarabo tsa bona mo dibukeng tsa go kwalela.
- Ba lemose gore dikarabo tsa bona di ka farologana, fa fela ba neela ka mabaka a a dirang tlhaloganyo.
- A e nne wena o tlhatlhobang dibuka tsa bona go netefatsa fa ba tlhaloganya, le gore o kgone go thusa ba ba seng ba tlhaloganye sentle.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Mmemogolo, akila, boitshepo le mothusi wa kwa bankeng
 2. Ba pelotlhomogi, ba thusa ba ba tlhokang thuso ya bona, ba rata go boloka tshetele.
 3. Akila o ne a tlhoka tshetele, a kopa thuso le go ithusa ka boena. Marie o ne a tlhoka, mme a sa akanye gore a ka ithusa jaaka Akila a ne a dira.
 4. O ne a batla go mo ruta go boloka, gore a kgone go ithusa ka boena.
 5. Ee, gonne o ile a dira fela jalo, mme a boloka tshetele e a kgonneng go ithusa le go thusa Marie.
 6. Go ka nna le dikarabo tse pedi fa.
- Ee. Gonne o mo file mme a ikaelela go mo bontsha gore a ka dira jang go itirela letseno.
- Nnya. O ka be a simolotse kago mo bontsha gore a itirele letseno jang, fela jaaka mmemogolo wa gagwe a mo bontshitse.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Diane

Golaganya seane le bokao jwa sona

Mokgwa wa go ruta:

- Gopotsa barutwana ka popego ya diane le tiriso ya tsona, thuto e ba e dirile mo dibekeng tse di fitileng.

- Ba lemose gape mosola wa diane mo puong.
- Ba rotloetse go dirisa diane fa ba kwala le fa ba bua.
- Se se bontsha setso le ngwao ya Setswana.
- Ba lemose puo ya poko, gore bokao jwa mafoko a a dirisitsweng ga a dirise bokaojwa ona jo bo tlhamaletseng.
- A ba dire tiro e ka bobedi.
- Ba fe dikarabo mme mongwe le mongwe a itshwaele.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Bana ba kgwale ba bitsana ka molodi.
Motho o tsalana le motho yo o tshwanang le ena ka mekgwa.
2. Bopelonomi bo bolaile mamasilanoka.
Fa motho a le bonolo thata, batho ba ka mo tseela gotlhe.
3. Mebala ya kgaka e bonwa dikgakaneng.
Motho ga a ikgabise, o kgabisa bana ba gagwe.
4. Fifing go tshwaranwa ka dikobo.
Bana ba motho ba tshwanetse go thusana mo mathatheng.
5. Lore lo ojwa le sa le metsi.
Ngwana o rutiwa botho le maitseo a sa le monnye.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 8: Go kwala tlhamo ya maitlhommo(Tsebe ya 57)

Pele ga go kwala – go ipaakanyetsa go kwala.

Tirwana ka ditlhopho le ka morutwana ka nosi

Dintlha tsa botlhokwa:

- Tlhamo ya maitlhommo e tlhagisa dintlhakemo, dikakanyo/, mogopolo le maikutlo a mokwadi ka setlhogo se se rileng, sengwe se ka tlwaelo ba se ratang/ ba se tseelang tlhogong thata.
- E nale go nna le boena go nale go tsaya letlhakore.
- E tlhoka kagego/popego e e siameng mme ga go pateletsege gore e tlhagise bokhutlo jo bo utlwalang sentle, kgotsa gona go tlhagisa puisano e e lekalekanang, le fa gona e ka dira jalo.
- E ka nna le metlae/e kgatlhise kgotsa e tlhoafale.
- Kabakanya mogopolo:
(a) Neela tsibogo ya maikutlo.

- (b) Bontsha go tsaya letlhakore mo maikutlo a tsayang karolo e kgolo gona.
- (c) Nna le maikaelelo a go tlhama tshedimosetso le maikutlo a mokwadi go mmuisi.
- (d) Tlhagisa dikakanyo le maikutlo a a senolang botshepegi le botsaya karolo jwa gago.

Didiriswa

Dibuka tsa go kwalela tlhamo

Dibuka, makwalo dikgang, dimakasini, jalo jalo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go ipaakanyetsa go kwala ba dirisa mmepe wa tlhaloganyo/ letlhomeso.
- Go godisa kgatlhego mo go se ba tla kwalang ka sona.
- Go ba ruta go dirisana mmogo mo ditlhopheng.

Mokgwa wa go ruta:

- Tlisetsa barutwana metswedi e ba kae buisang go ba thusa ka dintlha.
- Ba tlhalosetse ka botlalo gore tlhamo ya maitlhamo ke eng.
- Ba tshwanetse go neela dikakanyo le megopolo ya bona ka setlhogo.
- Ba reetse fa ba ntse ba tlotla gore a ba mo setlhogong.
- Ba letle go kwala dintlha tse di tshegetsang dikakanyo kgolo tse di neetsweng.
- Ba lemose gore ba ka nna le dintlha tse di tshwanang fela kwa bofelong mongwe le mongwe o tshwanetse go dirisa setaele sa gagwe.
- Boleele jwa tlhamo ya gago e nne mafoko a a kana ka **250-300** kgotsa ditemana di le **5-8**.
- Fa ba feditse, ba lemose gore ba tla kwala ka bongwe.

Ka nako ya go kwala - Go kwala ditlhangwa tsa ntlha

Didiriswa

Dibuka tsa go kwalela tlhamo

Dibuka, makawalo dikgang, dimakasini, dipene, jalo jalo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go kwala ba dirisa mmepe wa tlhaloganyo/ letlhomeso.
- Go godisa kgatlhego mo go se ba tla kwalang ka sona.

- Go ba ruta godira ka nosi, ba rulaganya dintlha le go dirisa puo e e maleba.

Mokgwa wa go ruta:

- Aroganya barutwana gore ba dule ka bongwe.
- Ba gakolole gore ba dirise dintlha tse ba neng ba di tlotla.
- Tlhalosa dintlha tse ba tshwanetseng go di ela tlhoko, o netefatse gore ba itse gore ba tla kwala jang:
 - Go tlhopha mafoko a a tsamaisanang le setlhogo.
 - Go dirisa setaele se se maleba, le tlotlofoko e e supang gore ba kwala ka tsa ikonomi.
 - Ba tlhalose tsotlhe ka botlalo, mmuisi a kgone go bona se a se tlhalosang.
 - Ba bontshe maikutlo a bona go tswa mo go se a se kwadileng.

Morago ga go kwala:-

Go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Letlhare la go tlhatlhoba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go kwala tlhamo ya maitlhamo.
- Go ba ruta go rulaganya dintlha, go dirisa puo e e maleba, go tlhagisa maikutlo a bona.

Mokgwa wa go ruta:

- Ba kope gore ba dule ba lebelele diphoso tsa bona.
- A ba buise gape se ba se kwadileng mme ba buise.
- Fa ba feditse go baakanya, ba kope go buisa ga bofelo.
- A ba go neele tiro ya bona.
- Fa ba feditse, dirisa rubiriki go tlhatlhoba tiro ya bona mme o 'rekhote'/ kwale maduo.
- Ba fe maduo mme o a 'rekhote'/ kwale maduo a bona

Tirotlaleletso (Tirophaposi):

A ba dire tiro e, mo phaphosing:

Ba dire ka ditlhopho.

A ba dire tse di latelang:

- (a) Ba tseye tlhamo ya mongwe wa bona mo setlhopheng.

- (b) Ba ntshe maina.
- (c) Ba ntshe dipolelo tse e leng tsa modirisokgonengo.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 9: Puo e e sa ipaakanyediwang (Tsebe ya 58)

Didiriswa

Dibuka tsa ba ithuti.

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go neela ka puo ba sa ipaakanya.
- Go ba ruta ditogamaano tsa go neela ka puo.
- Go godisa kitso ya bona mo go tsa ikonomi le thutapuo.

Mokgwa wa go ruta:

- Neela tshedimosetso gape ka tsa ikonomi.
- Lemosa barutwana gore ba tshwanetse go supa kitso ya bona ya ikonomi.
- Tlhalosa dintlha tse ba di neetsweng tsa go neela ka puo, go netefatsa fa ba itse gore ba tlile go neela puo jang?
- Fa mongwe le mongwe metsotso e 2 go ya go 3 fela.
- Ba lemose gore ba:
 - Dirise lentswe sentle
 - Ba lebelele bareetsi
 - Ba dirise lobelo le le siameng
 - Ba dirise matsogo ka tshwanelo
- Ba ka dirisa setlhogo sa bona, kgotsa o ka ba letla go tlhopha go tswa mo go tse di latelang:
 1. A re ungwetswe ka 2010
 2. Kgwebo e o ka e dirang
 3. Kgwebo e o e ratang.
 4. O ka dira eng go thusa kgolo ya ikonomi mo karolong ya gaeno?
 5. A o akanya gore puso e dira ka natla go tlhola ditiro?
 6. A MaAforika Borwa ba thusa puso go tshegetsisa ikonomi?
 7. A baagisanyi ba tsaya ditiro tsa rona kgotsa ke rona re itsemeletsang go itirela?

Letlhare la go tlhatlhoba puo e e sa ipaakanyediwang

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Puosebui le Puopegelo

Tirotlaleletso (Tirogae):

Mokgwa wa go ruta:

- Gopotsa barutwana ka puosebui le puopegelo tse ba di dirileng mo dibekeng tse di fitileng.
- Ba lemose gore ba tlile go tswelela go ithuta mo gontsi ka tsona.
- Go nale diphetogo tse dingwe tse di diragalang jaaka, mo pakeng, fela fa go lebeleletse phetogo mo mafokong a a buang ka nako.
- A ba neele ka dikai gore ba ikatise ka go lemoga diphetogo.
- Ba ka dira tiro e ka bobedi, fa e le gore o akanya gore ba ka palelwa fa ba dira ka bongwe.
- Ba kwale dikarabo mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.
- Fa ba fetsa o ka tshwaya dibuka tsa bona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

Puosebui	Puopegelo
Otlotleng a re, "Puso e dira thata go tokafatsa ikonomi ya rona."	Otlotleng a re puso e dira thata go tokafatsa ikonomi ya bona.
Ka 2010 bontsi jwa batho bo ungwetswe mo kgwebong," ga bua Peter.	Peter a re ka 2010 bontsi jwa batho ba ungwetswe mo kgwebong.
Ngaka Patiki a tshwaela: "2010 e thusitse ikonomi ya rona tota."	Ngaka Patiki o tshwaetse ka gore 2010 e thusitse ikonomi ya bona tota.
Peter a botsa: "Re ungwetswe jang tota?"	Peter o botsa gore ba ungwetswe jang tota?
Ngaka Patiki a araba: "Peter, re dirile dikago, batho ba rutilwe bokgoni mo dilong tse dintsi."	Ngaka Patiki o arabile ka gore ba dirile dikago, ba rutilwe bokgoni mo dilong tse dintsi.
Peter o tshwaetse: "Malatsi a, go thata go bona tiro."	Peter o tshwaetse gore malatsi ao go ne go le thata go bona tiro.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 10: Go buisa leboko (Tsebe ya 59)

Pele ga puiso:

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Buka ya maboko e e dirisiwang mo sekolong

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go katisa barutwana ka poko.

- Go boeletsa se ba se dirileng mo dibekeng tse di fitileng le go lomaganya le leboko la mo sekolong.
- Go oketsa kitso ya barutwana ya poko.

Mokgwa wa go ruta:

- Kopa barutwa go bula dibuka tsa bona tsa maboko.
- Fa e le gore ga ban a yona, ba fe leboko jaaka o tlhola o dira.
- Boela kwa morago kwa beke 5 le 6 mme lo boeletse tshedimosetso e e neetsweng ka poko.
- Buisa leboko le bona.
- Ba botse dipotso go netefatsa fa ba le tlhaloganya.

Ka nako ya puiso

- Buisa leboko le barutwana jaaka o tlhola o dira le bona.
- Ba rotloetse go ka tlhotlhomisa bokao jwa mafoko.
- Ba botse dipotso fa ba sa tlhaloganye.

Morago ga puiso

- Netefatsa fa botlha ba tlhalogantse leboko le.
- O kaba letla go dira ka bongwe, fa e le gore o bona ba tlhoka thuso, ba ka dira ka ditlhopho.
- A ba arabe dipotso tse di latelang go ya ka diteng tsa maboko:

Dipotso:

1. Ke ponagalo efe ya poko e e tlhagelelang mo meleng e mebedi ya ntlha?
2. Neela mosola wa ponagalo e o e neetseng mo go 1 fa godimo.
3. Mmoki o ikutlwa jang mo lebokong le?
4. Neela dintlha di le tlhano ka ga ditlamorago tsa mogwanto wa Marikana.
5. Tlhalosa setlhogo se: "Megwanto le ikonomi" ka mafoko a gago.

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Dipotso:

1. Nopola leina le e leng leadingwa go tswa mo temaneng ya ntlha.
2. Neela leina le le siameng le le ka dirisiwang boemong jwa leadingwa leo.
3. Mainatswako a a latelang a bopilwe ka dikarolo dife tsa puo?
 - (a) Tlhoraboroko
- O ka re ba dire ka bobedi fa e le gore o lemoga gore ba ka se kgone fa ba dira ka bongwe.

(b) Lerulentsho

4. Tlhalosa maele a a latelang:

(a) Go fela pelo.

(b) Go tlalelwa

(c) Go supa letsatsi

5. Neela bokao jo bo tlhamaletseng jwa polelo e: Ba batla go emisa naga le bona'.

Tirwana ya 11: Tekatlhaloganyo - setlhangwa sa dikwalo (Tsebe ya 60)

Dintlha tsa botlhokwa:

Go neela tlhaloso ya bokao

Go tlhalosa bokao jwa mafoko jaaka a dirisitswe mo polelong.

Bokao jwa mafoko

BK - Ke se lefoko le se kayang, sekai, kgaogana go raya go aroganya.

Ntlhakemo ya mokwadi

Se, ke se mokwadi a se emelang, a dumelang mo le sona gonne o re bolelela ka sona mo terameng.

Ntlha le kakanyo

Ntlha ke nnete e e sa fetogeng.

Kakanyo ke monagano wa motho, o o ka fetogang nako nngwe le nngwe.

Bokao jo bo sa tlhamalalang.

Bokao jo bo sa kaiweng ke mafoko a a dirisitsweng. Fa o re motho keTau, o raya gore o bogale, Tau mo, ga e reye bokao jwa phologolo.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka puo ya papiso ka kakaretso
- Go ba ruta tlotlofoko

Mokgwa wa go ruta:

- Tlhalosetsa barutwana ka botlalo bokao jwa tshedimosetso e.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya bokao le ka fa dintlha tse di farologanang ka gona.
- Ba neele dikai tse dintsi jaaka go tlhokega.
- Ba letle gore le bona, ba neele dikai tsa bona.

Go neela tlhaloso ya bokao:

Go tlhalosa bokao jwa mafoko jaaka a dirisitswe mo polelong.

Bokao jwa mafoko:

Ke bokao jwa lefoko le le nosi, sekai: Kgaogana - go raya go aroganya.

Ntlhakemo ya mokwadi:

Se ke se mokwadi a se emelang, a dumelang mo go sona gonne o re bolelela ka sona mo terameng.

Ntlha le kakanyo:

Ntlha ke nnete e e sa fetogeng. Kakanyo ke monagano wa motho, o o ka fetogang nako nngwe le nngwe.

Bokao jo bo sa tlhamalalang:

Bokao jo bo sa kaiweng ke mafoko a a dirisitsweng. Fa o re motho ke Tau, o raya gore o bogale, Tau mo, ga e reye bokao jwa phologolo.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Bokao jwa mafoko:
 - (a) Tlhwatlhwa – Boleng jwa selo, gantsi jwa tshete
 - (b) Morokotso – Ke boleng jwa tshete jo bo tsenngwang mo 'balanseng'/ madi a a saletseng kwa morago ya tshete e e mo bankeng, bogolo jang fa o baya tshete nako e telelenyana.
 - (c) Banka – Setheo se go dirwang ka tshete mo go sona.
 - (d) Akhaonto – kgolagano ya tshete e modirisi a nang le yona le banka.
2. O raya gore Akila a tsenye tshete mo akhaontong ya gagwe gore e nne le morokotso, ke gona fa e gola.
3. Ee, gonne kwa bofelong Akila o boloka tshete.
4.
 - (a) Akila ke setlogolo sa ga Mmemogolo – Ntlha
 - (b) Akila o bolokile tshete kwa bankeng – Ntlha
 - (c) Dibanka di dira morokotso o montsi – Kakanyo
 - (d) Tshete e bolokega fela kwa bankeng – Kakanyo

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso**Tirotlaleletso (Tirogae):****Maele****Golaganya leele le bokao jwa lona.****Mokgwa wa go ruta:**

- Fa ba tlisa tiro go tswa kwa gae, phopholetsa gore a ba tlhaloganya maele sentle.
- Gopotsa barutwana ka popego ya maele le tiriso ya ona, thuto e ba e dirile mo dibekeng tse di fitileng.
- Ba lemose gape mosola wa maele mo puong.
- Ba rotloetse go dirisa maele fa ba kwala le fa ba bua.
- Se se bontsha setso le ngwao ya Setswana.
- Ba lemose puo ya poko, gore bokao jwa mafoko a a dirisitsweng ga a dirise bokao jwa ona jo bo tlhamaletseng.
- A ba dire tiro e ka bobedi.
- Ba fe dikarabo mme mongwe le mongwe a itshwaele.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Go tlhwaya tsebe.
Go reetsa sentle.
2. Go adima ditsebe.
Go reetsa.
3. Go itoma leleme.
Go dikadika o sa tswa ka nnete.

4. Go fetwa ke leleme.
Go bua dikgang tse di sa go lekanang.
5. Go tlhaba ka matlho.
Go lebelela thata.
6. Go tlhaetsa matlho.
Go nyatsa.

Review Copy

Polelo ya matseno

Kgaolo e, e go lemosa ka botlhokwa jwa go dira ditlhopho mo botshelong ka go tsaya ditshwetso dingwe tse di rileng. E re ruta le ka mokgwa o pegelo e kwalwang ka gona, go lebeleletse popego le diteng tsa yona. Go dirisitswe setlhogo sa go itirela tlhopho, gape go naya barutwana tshedimosetso ka botlhokwa jwa go dira tlhopho e e siameng mo botshelong. Go lotaganngwa ga dipopego tsa puo le melawana ya tiriso mmogo le dikgono tsotlhe tse o di sedimoseditsweng, di go ruta puo ka mokgwa wa tlhaeletsano.

Mo kgaolong e, o tllile go godisa dikgono tsa:

- **Go reetsa le go bua**
 - Go reetsa pegelo ya lekwalo dikgang
 - Tlhagiso ya molomo ya pegelo
- **Go buisa le go lebelela**
 - Go buisa pegelo ya lekwalodikgang
 - Go sekaseka diponagalo tsa leboko
- **Go kwala le go tlhagisa**
 - Setlhangwa se seleele sa tirisano - Go kwala pegelo

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso:

- Mediriso – modiriso - go, modirisotaelo, modirisokgonogo, modirisopego, modirisotlwaelo le modirisokeletso
- Diane le maele
- Bokao jo bo tlhameletseng
- Bokao jwa botshwantshi
- Poeletsomodumo (Ditumanosi)
- Mothofatso
- Matshwao nopo – letshwao la nopo le lenalana
- Dipolelonolo, dipolelopate le dipolelotswako
- Tira le tirwa

Beke 9 le 10:

Tlhopho ke ya gago

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go reetsa pegelo ya lekwalodikgang (Tsebe ya 62)

Pele ga theetso

Didiriswa

Makwalodikgang

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipegelo tsa makwalodikgang.
- Go ba ruta go tsaya motlotlo.
- Go ba ba baakanyetsa se ba tlileng go se reetsa.

Mokgwa wa go ruta:

- Barutwana ba ka dira ka ditlhopho tsa 3 kgotsa 4.
- Bontsha barutwana makwalodikgang.
- Ba lemoge gore diathikele di kwalwa jang?
- A ba lebelele athikele e e mo dibukeng tsa bona mme lo e rune mabapi le popego ya yona.
- Tshimolola ka dipotso tsa ntlha, gonne ba tshwanetse go itse gore pegelo ya lekwalodikgang ke eng, e kwalwa jang, jalo jalo?
- Fa o ntse o botsa dipotso, dira dikai ka gore, ba lebelele se ba buang ka sona mo lekwalodikgannyeng le ba le tshwereng.
- Fa o feditse ka diponagalo tsa pegelo ya lekwalodikgang, o ka tsena mo setlhogong sa se ba tlileng go se reetsa ka go ba botsa dipotso tse di latelang.
- O ka ba tshwaya diphoso go netefatsa fa ba tlhaloganya.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Ke lekwalo le le kwalwang go tlhagisa tshedimosetso e e farologaneng, le ka tlhagisiwa letsatsi lengwe le lengwe kgotsa gangwe ka beke.
2. Dikgang, tshedimosetso, tsa bosa, tsa kgwebo, tsa metshameko, dipapatso, jalo jalo.
3. Le kwalwa ke batho ba ba farologaneng.
4. Dikgang, tshedimosetso, tsa bosa, tsa kgwebo, tsa metshameko, dipapatso, jalo jalo.
5. E kwalwa mo dikholomong, ka ditemana, e nale setlhogo, ga e bolelele jwa padi, e nale matseno, mmele le bokhutlo, leina la mokwadi kgotsa bakwadi a a tlhagisiwa.
6. Padi e kwalwa ka ditemana, mokwalo o tlala ka letlhare go tswa molemeng go ya mojeng. Pegelo ya lekwalogdikgang e kwalwa ka ditemana fela yona e mo dikholomong. Gantsi o ka se fitlhele ditshwantsho mo pading, fa pegelo ya lekwalogdikgang e nale ditshwantsho, jalo jalo.
7. E ka ga metshameko kwa dikolong. Amogela le karabo nngwe fela e e maleba.
8. Ke go ikgethela magareng ga tse di neetsweng kgotsa tse di leng gona, ke boikgetelo.

Ka nako ya theetso

Dintlha tsa botlhokwa:

Kagego ya pegelo ya lekwalogdikgang

E kwalwa ka dikholomo. Ga e tlale mo letlhareng go tswa kwa molemeng go ya kwa mojeng. E kwalwa ka ditemana. E nale mokwadi, setlhogo, matseno, mmele le bokhutlo. Ditshwantsho di gogela mmuisi le go tshegetsa se go kwadilweng ka sona.

Diponagalo tsa pegelo ya lekwalogdikgang

Setlhogo se a tlhaloganyesega, se sekhutshwane, se kwalwa ka motho wa boraro. Se tshwanetse go nna sa nnete, se gogele, se se ka sa shotla ka bong, mmala kgotsa bodumedi.

Ditshwantsho dinne le mmala fa go kgonega, mokwalo e nne o o farologaneng. Temana ya ntlha e nna le mafoko a le 20-25, mang, kae, leng, eng? Dintlha tse di botlhokwa thata di kwalwa pele.

Rejisetara

Go dirisa mafoko kgotsa puo ka mekgwa e e farologaneng mo maemong a a farologaneng, go tswa gore o bua le bomang ka eng? Kgotsa o kwalela bomang, ka eng? Sekai: Fa o kwala ka tsa

metshameko, dirisa puo e e sa tlhomamang, ya metshameko.

Segalo

Ka mokgwa o lentswe le dirisiwang ka gona go fetisa maikutlo a mmui. Maikutlo a mokwadi a tlhagisiwa ka tlhopho ya mafoko a a supang maikutlo a a farologaneng a mokwadi.

Tiriso ya puo

Ke ka moo mokwadi kgotsa babui mo pegelong ba dirisang puo ka gona, go re lemosa maikutlo a bona, gore a ba itumetse, tenegile, jalo jalo.

Didiriswa

Buka ya morutabana

Makwalo dikgang

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go ela tlhoko puo, popego le diponagalo tsa pegelo ya lekwalogdikgang.
- Go ba rotloetsa go bua le go ranola se ba se utlwang.

Mokgwa wa go ruta:

- Ba tlhalosetse mareo a, ka botlalo, o netefatse gore ba a tlhaloganya.
- Ba gopotse gore o tla ba buisetsa mme ba reetse go lemoga tse di tlhalositsweng fa.
- Buisetsa barutwana pegelo.
- Buisa ka mokgwa o o tla dirang gore ba lemoge tse di mo ditlhalosong.
- Ba kope go neela ka dikai tsa ditlhaloso tse, go tswa mo pegelong e o e buisitsweng.
- Rejisetara e e dirisitsweng fa, ke ya puo ya metshameko, jaaka, dimitara, sekgala, metsotswana, dimetala, babogedi, jalo jalo.
- Tlhopho ya mokwadi ya mafoko e re lemosa fa go le boitumelo, go nale babogedi ba bantsi, batho ba tshwere dipelo ka matsogo go bona gore go tla fenyha mang. Go raya gore mokwadi o dirisitse tlhopho e e maleba ya puo.

Tiro ya katoloso:

- Fa go nale ba ba sa kgoneng go lemoga ditlhaloso tse di neetsweng, ka go neela dikao go tswa mo pegelong, ba fe dikai.
- Dirisa puo ka go farologana mme o ba botse gore a o supa fa o tenegile, o itumetse, o utlwile botlhoko, jalo jalo.
- Ba fe, mafoko a boitekanelo mme o ba lemose gore ke se re se bitsang, rejisetara.

- Dira jalo ka dintlha tsotlhe tse di neetsweng mo lebokosong gore ba tlhloganye ka botlalo bokao jwa mareo a.

Lekwalodikgang la Seipone

MOSETSANA WA MOGAKA O ITLHOPHELA GAUTA

Ka: Tshiamo R.S.

A mosetsana wa bonako jwa legadima! O re bontshitse gape. O iponetse medale kwa dikgaisanong tsa dikolo tsa porofense mo lebaleng le legolo la Mmabatho, ka mafelo a beke. O ne a gaisana le barutwana ba dikolo tse di neng di fentse kwa didikeng tsa bona.

O ne a bua le mmegadikgang a fegelwa a re: “Ke itumetse thata, ke tabogile monate tota, ka madimabe ga ke a simolola ka lobelo go tswa tshimologong, ke ne ke ratile go fetsa mo metsotsong e le 30, ke solofela fa ke sa swabisa mokatise wa me, fela ke itumetse gore ke mofenyi, ke tla ithuta go tswa mo diphosong tse ke di dirileng”.

O simolotse a le kwa morago, se ke leano la gagwe. Babogedi, e leng bontsi barutwana ba sekolo sa gagwe, ba ne ba lebega ba tlhontse, difatlhego di ole, ba gototse matlho, ba rile tu! Lenakana le metsotswana lona le ne le taboga, le sa lebelela Okutlo. E rile fela go setse dimitara di le 50, a ikatimetsa ka iketlo le ka go itshepa, a gatile direthe tsa ga Akila, yo o neng a le kwa pele pele. O fetile bagaka ba bangwe ba ba itsegeng ba dikolo tse dikgolo mo porofenseng jaaka, Akila, Elmarie, le Ntombi.

Lebala le ne la tshela loshalaba fa ba bona Okutlo a feta Akila, bontsi bo nyenya fela. O ne o ka nagana gore Akila o eme fela ga a siane, fa Okutlo a ne a mo feta jaaka legadima.

Okutlo o gatile motlhala wa bofelo mo nakong ya metsotswana e le 40. Ke mogaka wa motabogi wa dimitara tse 200, o gapetse sekolo sa bona medala wa gauta. Kgaisano e e fentswe ke mosetsana wa kwa Madikwe ngwaga e e fetileng, e mo go yona Okutlo o neng a tswile mo maemong a boraro, ka metsotso e le 46.

Okutlo, wa dingwaga tse 16, o ne a oketsa dimedala tsa sekolo sa bona, sekolo se gapile medala wa gauta mo kgweleng ya dinao le wa selefera mo bolotloeng. Mogokgo o motlotlo ka bona gonne sekolo sa gagwe se ikgapetse dimedala tse dintsi go feta dikolo tse dingwe.

O dirile sekolo sa gagwe motlotlo, batsadi le ditsala tsa gagwe. O tshwanelwa ke go dira ka natla gore ngwaga e e tlang, a robe rekhotso ya gagwe ya ngwaga e. Dipuopuo tse di neng di mo farafere tsa gore o mokima, o ja thata, e bile a ka se siane, di fedile jaanong. Okutlo a tlogele go ja, jaaka o ka re ga se motabogi kgotsa mmametshameko, a itlhokomele. Go tla tswa mo go ena gore a o boele kwa mokgweng wa gagwe, wa go ja thata

Morago ga theetso

Go araba dipotso, go tlhatlhoba, go tlhagisa mogopolo, go sekaseka le go buisana ka diphitlhelelo.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go katisa barutwana go naganela kwa teng.
- Go lemoga gore a ba reeditse ka tlhoafalo le go tlhloganya.

Mokgwa wa go ruta:

- Bua pegelo e, gabedi pele o botsa barutwana dipotso.
- A ba dire ka ditlhopha tsa 4 gore ba thusane.
- Ba lemose gore o batla gore ba itse gore pegelo ya dikwalodikgang e kwalwa jang, gonne ba tla ikwalela ya bona.
- Boela kwa ditlhalosong tse, ba di kwale kwa ntlheng gore ba kgone go araba dipotso ka rejisetara, segalo le tiriso ya puo.
- Tswelela ka go ba fa dikai tse dingwe fa ba palelwa.
- Ba rotloetse go neela ka maikutlo a bona.
- Ba ka neela dikarabo ka molomo fela.
- Ba fe tshono ya gore ba ye go buisa makwalodikgang gonne ba tla neela ka pegelo mo nakong e e tlang.
- Netefatsa ba fa dira tse di latelang go ipaakanyetsa neelo ya pegelo:
 - (a) Ba ithulaganye le go ipaakanya ka go buisa.
 - (b) Ba rulaganye gore ba tla bua eng mo **matsenong, mmele le bokhutlo** jwa pegelo ya bona.
 - (c) Fa e le gore go nale ditshwantsho tse ba ka di dirisang, ba letle go dira jalo, go di dirisa fa ba ntse ba bega.

- (d) Ba ka dirisa 'dinoutsu' fa ba ntse ba neela ka pegelo.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Seipone.
2. Tshiamo RS
3. Mangwe a maina a: Okutlo, Akila, Ntombi le Elmarie.
4.
 - (a) Mokatisi, taboga, dimitara, sekgala, dimedala.
5. "Okutlo a tlogele go ja jaaka o ka re ga se motabogi kgotsa mmametshameko, a itlhokomele."
 - (a) Gore mokwadi o a nyatsa
6. "Loshalaba, gapa, nyenya". Mokwadi o dirisitse puo e go supa gore:
 - (a) Babogedi ba itumetse.
7. Okutlo o akanya gore ga a dira bojotle jwa gagwe.
8. Gonne a re gongwe o swabisitse mokatisi wa gagwe. Le gore o akanya gore a ka be a simolotse ka go taboga thata kwa tshimologong.
9. Amogela dikarabo tse di supang gore ba naganela kwa teng. Fela ga a dira tlhopho e e siameng gonne batho ba lemogile gore o ne a sa je sentle, gonne o ne a le mokima pele ga a tsenela dikgaisano
10. Ee.
11. Boima jwa gagwe bo ne bo siame, ke ka moo a kgonneng go fenya.
12. A ba buisane ka maikutlo a mokwadi a a bontshang mo pegelong e, a ba akanya gore a mokwadi o tlagisitse pegelo e sentle, maikutlo a mokwadi ke afe ka Okutlo, ka metshameko, jalo jalo.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

• **Mediriso**

Mediriso

Lediri le ka dirisiwa ka mekgwa e e farologaneng:

1. Modirisogo:

Ke fa lediri le dirisiwa jaaka leina ka go tsenya tlhogo **go**.

Sekai:

Go seba ga go a siama.

Ke rata go tshameka.

Fa, **go seba** go dira jaaka leina, go tshwana le fa o ka re **Mothusi** ga a siama, **Mothusi** ke leina.

2. Modirisotaelo:

Fa lediri le dirisiwa go laela, mmui o laela motho go dira sengwe.

Sekai:

Taboga!

Ntlela ka sejana.

3. Modirisokgonego:

Modiriso o o supa go kgonagala ga tiro e e supiwang ke lediri, go dirisiwa **ka**, mo pele ga lediri.

Sekai:

Mpho a **ka** fenya sejana.

Rajesh a **ka** tansa a le nosi

4. Modirisopego:

Mo tirisong e, lediri le dirisiwa go bega.

Sekai:

Sekolo sa bona se fentse dikgaisano tsa metabogo.

Rajesh o itlhopela botsala.

5. Modirisotlwaelo:

Mo lediri le supa fa tiro e e kaiwang e sa gakgamatse le fa e diragala sewelo. Go dirisiwa **tle, ne** le **aga** fa go dirisiwa modirisotlwaelo.

Sekai:

Babogedi ba **ne** ba goa, ba **ne** didimala nakwana.

Rajesh o a **tle** a fenye dijana tse dikgolo.

Mosetsana yo o **aga** a tlhopha ditsala tse di sa siamang.

6. Modirisokeletso:

Modirisokeletso ka gale o supa taelo e e nang le tlotle, e supa keletso kgotsa kopo. Go dirisiwa lekopanyi **gore** go kopanya dipolelwana.

Sekai:

Babogedi ba batla gore Mpho le Rajesh ba fenye.

Baatlhodi ba ba laetse gore ba emise go tansa.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Mokgwa wa go ruta

- Ruta barutwana botlhe ka nako.
- Ba gakolole gore lediri ke eng.
- Buisa le bona tshedimose tso e e neetsweng.
- Neela dikai kgotsa ba kope go neela dikai mo modirisong mongwe le mongwe.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pele o ba fa nako ya go araba dipotso.

Tiro ya katoloso:

- Dira le ba ba sa kgoneng kwa thoko.
- Tlhalosa ka botlalo tshedimose tso e e neetsweng.

- Ba kope gore ba dire se modiriso mongwe le mongwe o se tlhalosang, sekai: Modirisopego - kopa mongwe gore a dire sengwe, mme yo mongwe a bege se a se dirang.
- Modirisotaelo – kopa mongwe gore a laele yo mongwe go dira dira sengwe.

- Dira jalo ka mediriso yotlhe go fitlha o netefatsa gore mongwe le mongwe o tlhalogantse.
- Ba ba se nang bothata o ka ba kopa gore ba neele dikai tsa bona tsa modiriso mongwe le mongwe fa o ntse o thusa ba ba sa kgoneng.

Dikarabo tse di solofetsweng:

Polelo	Modirisogo	Modiriso taelo	Modiriso kgonego	Modirisop ego	Modirisot lwaelo	Modiriso keletso
Opang diatla!		√				
Motsamaisatiro o kopa gore ba ope diatla.						√
Go opa diatla go a rotloetsa.	√					
Babogedi ba ne ba opa diatla thata.				√		
Mpho o a tle a fenye dijana.					√	
Mpho, tlhopho boiphedisano jo bo maleba.		√				
Babogedi ba ka utlwa botlhoko fa a ka latlhegelwa.			√			
Go dira tlhopho e e maleba go bonolo thata.	√					
Ke rata gore Mpho a fole ka bonako.						√
Morutabana o tla ba tlhophela dirutwa tse di maleba.				√		
Go fenya go a direlwa.	√					

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 2: Tlhagiso ya molomo ya pegelo (Tsebe ya 66)

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go neela ka pegelo.
- Go ba ruta go itshepa

Mokgwa wa go ruta:

- Barutwana ba dira tiro e ka bongwe.
- A ba se dire pegelo ka selo se le sengwe fela.
- Ba tlele makwalodikgang, ba buise dipegelo mme ba neele ka pegelo.
- Fa mongwe le mongwe metsotso e le 2-3 go neela pegelo.
- Ba lemose gore o tla ba tlhatlhoba fa ba ntse ba bua.
- A e nne wena o tlhatlhobang barutwana.
- Baakanya letlhare la tlhatlhobo ya morutwana mongwe le mongwe.

- Fa o feditse go tlhatlhoba o tla rekota maduo a bona mme o ba fe matlhare a go a boloka sentle mo difaeleng tsa bona.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Didiriswa:

Dibuka tsa baithuti

Mokgwa wa go ruta:

- Kopa barutwana go gopola se se neng se tlhagisiwa.
- Ba kope gore ba sekaseke paka e e dirisitsweng mo tlhagisong ya molomo ya pegelo.
- Ba gopotse ka modirisopego.
- Fa ba palelwa boeletsa thuto e.
- A setlhopho sengwe le sengwe se neelane ka dipolelo di le pedi tse di mo modirisopegong.

Tiro ya tlaleletso:

Tira le Tirwa

Tira:

Ke fa sediri se dira tiro mo polelong. Polelo e simolola ka sediri.

Sekai:

Mosetsana (**sediri**) o raga kgwele (**sedirwa**).

Tirwa:

Ke fa polelo e simolola ka sedirwa, go supa tiro e e dirilweng.

Sekai:

Kgwele (**sedirwa jaaka lediri**) e ragwa ke mosetsana.

Dipaka:

Tirwa le tira di ka kwalwa ka dipaka tse di farologaneng.

(a) **Pakajaanong:**

Mosetsana o raga kgwele.

Kgwele e ragwa ke mosimane.

(b) **Pakafetileng:**

Mosetsana o **ragile** kgwele.

Kgwele e **ragilwe** ke mosetsana.

(c) **Pakatlang:**

Mosetsan o **tla raga** kgwele.

Kgwele e **tla ragwa** ke mosetsana.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dipene

Ditilo

Tafole

Mokgwa wa go ruta:

- Gopotsa barutwana ka tlhaloso ya lediri gonne ba le dirile mo dibekeng tse di fitileng.
- Ba tlhalosetse bokao jwa tirwa le tira.
- Buisa le bona tshedimosetso e e neetsweng fa, ka tira le tirwa.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya ka go kopa gore ba dire dilo tse di farologaneng mo phaphoseng mme ba fetolele se se dirwang mo tirweng, jaaka: Mongwe o phimola tafole, mme ba bue gore go diragala eng ka tafole, mongwe o tsaya pene, mme yo mongwe a bue gore go diragala eng ka pene? jalo jalo.

Tiro ya katoloso:

- Ba ba tlhalogantseng o ka ba fa tshono ya gore mongwe a neele polelo mo tireng mme yo mongwe a e fetolele mo tirweng.
- Ba ka dira se, ka go bua fela gonne ba tlile go kwala dipolelo tsa thutiso tse di mo dibukeng tsa bona.
- Ba ba ba iseng ba tlhaloganye, o ka ba dirisa ditiro di le mmalwa ka go dirisa sengwe le

sengwe fela mo phaphoseng, jaaka, go phimola letlapakwalelo, go kwala polelo, go latlhela pene, go kuka setilo, jalo jalo.

- Fa mongwe a dira tse di boletsweng fa godimo fa, yo mongwe o bua gore go diragala eng ka seo? Sekai: Setilo se tsholediswa ke Olorato, polelo e kwalwa ke Akila, jalo jalo.
- Netefatsa gore mongwe le mongwe o tlhalogantse, pele ba kwala dikarabo.
- Fa e le gore o nagana gore ga go bonolo go bona, o ka ba letla go dira tiro e, ka bobedi.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Kwala dipolelo tse di latelang go ya ka **Tirwa:**
 - (a) Sejana se amogelwa ke bafenyi.
 - (b) Batsayakarolo ba katisiwa ke Peter.
 - (c) Lebala le dikologiswa ke Okutlo.
 - (d) Diatla di opiswa ke babogedi.
 - (e) Tlhopho e ntle e dirwa ke bašwa.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 3: Go buisa pegelo ya lekwalodikgang (Tsebe ya 68)

Pele ga puiso

Poloto:

Ke tatelano ya ditiragalo tsa kang, go tswa tshimologong go ya bokhutlong.

Baanelwa:

Ke batsaya karolo mo dikwalong, ke bona ba diragatsang ditiragalo tsa dikwalo.

Maitshetlego:

Ke nako le lefelo le ditiragalo di diragalang gona.

Moanedi :

Ke motho yo o neelang ditiragalo tse di kwadilweng ke mokwadi, a bolela se se dirwang ke baanelwa e seng se se buiwang ke baanelwa.

Maikutlo:

Ke tiriso ya mafoko a mokwadi a a dirisang, a re bolelela ka fa a ikutlwang ka gona.

Thitokgang:

Ke molaetsa kgotsa moko wa kang e mokwadi a re neelang yona, gore go buiwa ka eng mo terameng, pading, pokong, kangkhutsweng, pegelo, jalo jalo.

Didiriswa

Buka ya morutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go gwetlha barutwana go akanya.
- Go ba rotloetsa go buisa pegelo.
- Go ba ruta ka diponagalo tsa pegelo

Mokgwa wa go ruta:

- A ba dire botlhe ka gangwe.
- Ba dire gore ba lokologe.
- Buisa le bona diponagalo tse di neetsweng.
- Di tseye bongwe ka bongwe mme lo neele dikai go netefatsa fa botlhe ba tshaloganya diponagalo tse.

- Ba gakolole gore ba dirile diponagalo tse mo dibekeng tse di fetileng, mme lo dira poeletso ya tsona ka go di dirisa mo pegelong e ba tla e buisang.

Ka nako ya puiso:

Pele ga lo buisa ka go tsenelela, lo tla okola dintlha, lo tlodisa matlho mo setshwantshong le mo pegelong le go lebelela diponagalo tsa pegelo. Morutabana o tla lo botsa dipotso mme lo buise ka tsenelelo.

Seipone

16 Mopitlwe 2014

Tshiamo RS

Pegelo ya athikele ya lekwalogang la Seipone

E ke pegelo e e tswang mo lekwalo dikgang la **Seipone** ka mosimane le mosetsana, ba ba neng ba tshwanelwa ke go dira tlhopho e e boima mo botshelong jwa bona. Maitlomo a pegelo e, ke go sedimosetsa babuisi ka kgwetlo ya go tlhopho magareng ga phenyo, boitekanelo le botsala.

Peter o ne a godile a rata go tansa mo serameng, mme a palelwa ke go fenywa mo dikgaisanong. O ne a simolola go katisa bana gore ba dire se a sa kgoneng go se dira. O ne a katisa mosimane le mosetsana ba bidiwa Mpho le **Rajesh**. Ba ne ba ya dikgaisanong tse dikgolo ka **2006** kwa **Kapa**. E ne e le mo maitsiboeng a **Masupologo** fa bobedi bo,bo ne bo gaisana, tsotlhe di tsamaya ka thelelo, ba lelesela mo godimo ga serame.

Rajesh le Mpho e ne e le bona ba tansang bontle tota, go le mo pepeneneng gore ke bona bafenyi, ba bogedi ba ba rotloetsa ka losalaba. Rajesh o ne a tshoetsa Mpho kwa godimo, a leka go dira setaele se se neng se sa itsiwe mo kgaisanong e, ka maikaelelo a gore o batla go dira sengwe se se kgethegileng. Ka madimabe Mpho o ne a ruthagana fa fatshe, a gobala leoto a ba a palelwa ke go ema. Peter o ne a tla go mo lekola, a lemoga gore o utlwile botlhoko a mo sidila. O ne a botsa Mpho gore a o tla tswela kgotsa jang, mme ena a re o utlwile botlhoko thata, a ka se kgone.

Baatlhodi ba ne ba fa bobedi tlhopho ya gore, Rajesh a ka tansa a le nosi, fa a fenywa o tsaya medala a le nosi, kgotsa ba tlogele gotlhelele ka bobedi. Peter o ne a tlogela bobedi go dira tshwetso. Babogedi ba ne ba batla gore Rajesh a tswela a le nosi, Mpho o ne a setse a ineetse gore o utlwile botlhoko, a ka se kgone.

Rajesh o ne a itse sentle gore o tla fenywa, fela o ne a lebelela Mpho a le mo fatshe a palelwa ke go ema ka ntlha ya kgobalo, mme a latlhela seditsi, a tlhopho go inama, a sidila Mpho, a mo tshoetsa mme ba tswela kwa ntle ga lebala.

Se ke tshwetso e e supang fa Rajesh e le motho yo o seng bogagapa. O itse kwa a tswang gona le Mpho. O tlhophile botsala go nale tshetele e o neng a tla e bona fa a fenywa.

Didiriswa:

Dibuka tsa barutwana

Buka ya morutabana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go okola, go tlovisa matlho go itse diponagalo tsa setlhangwa.
- Go itseela dintlha ka bonako mme ba tlhaloganya.

Mokgwa wa go ruta:

- Kopa barutwana botlhe go lebelela athikele le pegelo fela ka bonako.
- Ba bolelele gore o ba fa motsotso fela go tlovisa matlho.
- Ba kope go tswala dibuka tsa bona mme o ba botse dipotso tse:
 - (a) Leina la lokwalo dikgang le ke mang?
 - (b) Letlha le le neetsweng fa ke lefe?
 - (c) Mokwadi wa athikele e ke mang?
 - (d) Neela dinomoro tse o di gopolang mo go se o tlovisitseng matlho mo go sona.
 - (e) O gopola maina afe mo go se o se buisitseng.
- Fa ba fetsa go araba dipotso, ba fe metsotso e mebedi go okola dintlha ka go dira sengwe sa tse di latelang: Go buisa polelo ya ntlha le ya bofelo ya temana nngwe le nngwe, go buisa temana yotlhe ya ntlha le ya bofelo yotlhe.
- Fa metsotso e mebedi e fela, a ba tswale dibuka mme o ba botse dipotso tse di latelang:
- *Pegelo e tswa mo lekwadikgang lefe?*
 - (a) Mokwadi o re begela ka eng mo pegelong e?
 - (b) Ke mang a dirileng tlhopho fa?
 - (c) O dirile tlhopho ya eng?
- Fa o kgotsofetse gore ba kgonne go dirisa ditogamaano tse sentle, lo ka lebelela gape diponagalo tsa pegelo mo pegelong e, jaaka matseno a yona, mmele wa yona le bokhutlo, o di bapisa le tshedimosetso e ba e neetsweng pele ga ba buisa.
- Fa lo feditse, ba fe nako go buisa ka tsenelelo.

Ditiro tsa katoloso:

Fa go nale ba ba sa kgoneng, tlhaloganya dintlha ka go okola dintlha le go tlovisa matlho, ba katise ka go dirisa makwalodikgang a o nang le ona mo phaphosing.

- Ba simolole ka gore ba lebelele ditshwantsho mme ba bonele pele gore athikele e ka ga eng?

- Ba dirise mekgwa ya go okola le go tlovisa matlho mme o ba botse dipotso tse di maleba le athikele e ba tla e buisang.
- Dira jalo go fitlha ba tlhaloganya ditogamaano tse tsa go buisa.
- Ba ba neng ba kgona o ka ba kopa gore ba buise le go buisana ka pegelo e, ka go tsenelela.

Dikarabo tse di solofetsweng:**Dikarabo tsa go tlovisa matlho:**

- (a) Leina la koranta e ke Seipone
- (b) Letlha le le neetsweng fa ke **16 Mopitlwe 2014**
- (c) Mokwadi wa athikele e ke Tshiamo R.S.
- (d) 2014, 2006.
- (e) Rajesh, Peter, Mpho, Kapa.

Dikarabo tsa go okola dintlha:

- (a) Pegelo e tswa mo lekwadodikgang la Seipone.
- (b) Mokwadi o re begela ka batansi ba babedi ba ba neng ba tlhagelwa ke kotsi mme ba tshwanelwa ke go tlogela go gaisana.
- (c) Ke Mpho ka go tlogela go tansa gonne a Utlwile botlhoko.
Ke Rajesh ka go tlogela kgaisano, phenyo le tshetele.
- (d) O dirile tlhopho ya go tlogela phenyo mme ka gonne molekane wa gagwe a ne a utlwile botlhoko..

Morago ga puiso

Lo buisitse ka botlalo. Jaanong lo tla araba dipotso go supa fa lo tlhalogantse ka botlalo.

Didiriswa:

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go akanyetsa kwa teng.
- Go ba ruta go sekaseka, tlhatlhoba, go farologanya le go bapisa.

Mokgwa wa go ruta:

- Baya barutwana ka ditlhopho tsa 4 kgotsa 5.
- A ditlhopho di dire nngwe ya setlhopho sa dipotso.
- Fa e le gore o lemoga gore dipotso di dintsi, o ka di aroganya gape, fela netefatsa gore setlhopho sengwe le sengwe se nale dipotso tse di dirang gore ba akanyetse kwa teng.

- Ka ba letla gape go buisa pegelo gore ba tlhaloganye ka botlalo.
- Ba fe nako ya go araba dipotso mo ditlhopheng.
- A ba kwale dikarabo.
- Fa ba feditse ba ka tlhopho yo o tla neelang ka dikarabo go botlhe.
- Ba fe dikarabo tse di nepagetseng mo ba paletsweng gona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Mpho, Rajetsh.
2. Ditaragalo tsa pegelo e di diragala kwa lebaleng la motanso wa aese.
3. Nnya.
4. Ke go lemosa mmuisi gore nako dingwe motho o tshwanetse go dira tlhopho e e boima.
5. O ne a paletsweng ke go tsenela dikagaisano ka nako ya gagwe, gape o ne a rata motshameko o.
6. Mpho le Rajesh ba na le semelo se se tshwanang. Ee. Mpho ga a kganela Rajesh gore a gaisane a le esi, o pelo e ntle. Rajesh o ne a utlwela Mpho botlhoko, a bona gore ba ka latlhegelwa ka bobedi, e seng Mpho fela.
7. Amogela karabo e e nang le mabaka a a utlwalang.
8. **Lošhalaba** – modumo o o dirwang ke go opa diatla ga batho ba bantsi le go goeletsa ga bona.
Sediti – ke mogatla wa pitse o o dirisiwang gantsi ke dingaka tsa setso.
Madimabe – go tlhoka lesego, fa dilo di sa direge jaaka o rata.
9. Polelo e e dira gore o nne le maikutlo a a utlwaleng botlhoko.
10. A na le bokao jo bo bo sa tlhamalalang gonne fa a raya gore o ne a ineela, ga a reye mogatla wa pitse.
11. Tlhopho e e supang botsala jwa nnete.
12. Amogela karabo e e dirang tlhaloganyo.

Mokgwa wa go ruta

- Gakolola barutwana ka maele le diane tse ba di ithutleng mo dibekeng tse di fitileng.

- Ba lemosa gore re tsenelela kwa teng jaanong, ka tiriso le bokao jwa maele.
- Buisa le bona ditlhaloso tse di neetsweng.
- Ba lemosa gore mafoko a a dirisitsweng mo maeleng le mo dianeng, a dirisitswe ka bokao jo bo sa tlhamalalang, fa o re go betsana ka noga e utlwa, o raya motho a tshwere noga e e tshelang mme a betsa motho ka yona, fela leele le le raya gore batho gab a utlwane, ke bokao jwa botshwantshi.
- Dira jalo ka bokao jwa mafoko a a dirisitsweng mo dianeng le mo maeleng go supa pharologanyo magareng ga bokao jwa tlhamalalo le jwa botshwantshi.
- Fa ba tlhalogantse ba ka dira tiro e ka bobedi kgotsa ditlhopho tse dinnye.
- Ba lemosa gore ba tshwanetse go ithuta le go tshwarelela diane le maele a mo ditlhaloganyong tsa bona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Diane

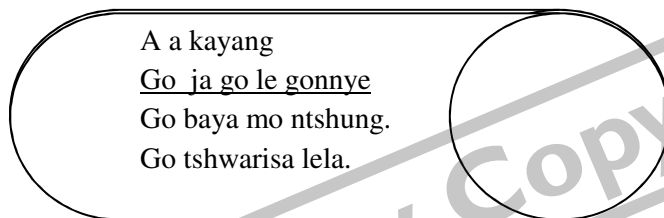
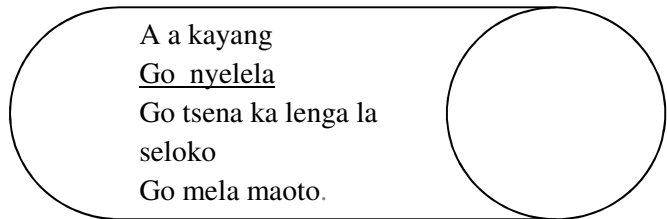
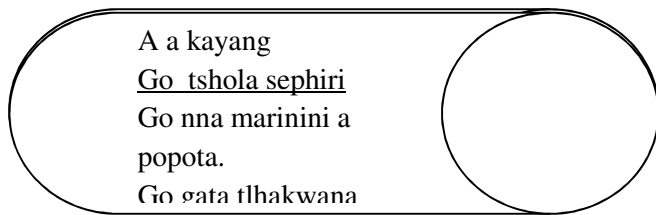
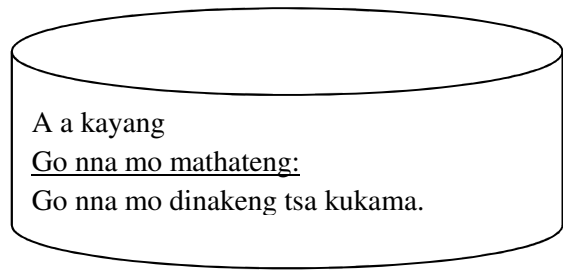
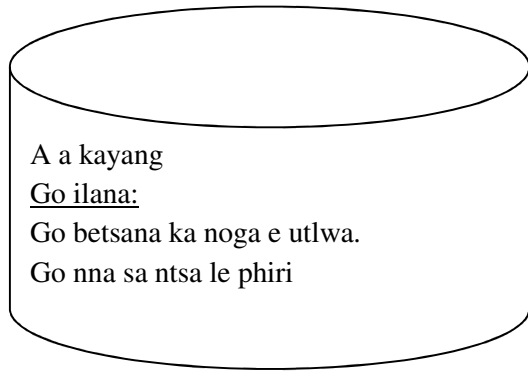
Seane	Bokao
Khumo segwagwa e a pharuma	Mohumi a ka humanega nako nngwe le nngwe.
Moepalemena o a le ikepela.	Fa o eleletsa mongwe bosula, le wena bo ka go diragalela.
Maru ga se pula, mosi ke ona molelo.	Fa o re selo ke sona, o be o se bone ka matlho.
Ditau di senang seboka, di siiwa ke none e tlhota.	Fa batho ba se seposengwe, ba tlholwa le ke tiro e nnye.
Bana mamphorwana, maatlhamela babolai.	Bana gab a na molato, ba ka wela le mo kotsing bas a itse kgotsa go lemoga.
Se nkanang se nthola morwalo.	Gantsi fa motho a go kganela sengwe, o a be a go faposa kotsi e e ka go tlhagelang.

2. Maele

Sekai:

Go ratana

- Go ntshana se inong.
- Go nna mathe le leleme.
- Go nna monwana le lenala

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 4: Go buisa leboko (Tsebe ya 70)

Diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko

1. Popego e e kwa ntle ya leboko:

Mafoko

Mafoko ke ona a neelang ka diteng tsa leboko le molaetsa wa mmoki.

Mela

Mafoko a rulaganngwa mo meleng. Gantsi re lemoga moribo mo bokhutlong jwa mela go ya ka fa mafoko a utlwalang ka gona.

Ditemana

Mafoko a dira mela, mme mela yona e bopa ditemana.

2. Popego ya ka fa gare ya leboko

Dingwe tsa tse di fitlhelwang mo gare ga leboko ke:

Moribo

Ke morethetho kgotsa go kibakiba ga leboko go tlisiwa ke go lekalekana ga ditemana.

Sekao: O ne/ a le teng /mosimane

E le/ teng /kgosikgolo

E amiwa/ fela/ ke tsona

Morumo

Ke poeletso ya medumo e e tshwanang mo dinokong tse di mo bofelong jwa mela e mebedi kgotsa go feta mo lebokong.

Thitokgang le molaetsa

Thitokgang ke ntlha e mmoki a batlang gore bolelela ka yona. Re bona molaetsa/thuto go tswa mo thitokgangnyeng.

Bokao jwa Papiso:

Ke puo e e nang le tlhaloso kgotsa bokao jo bo sa tlhamalalang. Mafoko a a dirisitsweng ga a reye bokao jo bo tlwaelegileng.

Sekai:

Sediti – ke mogatla wa phologolo jaaka pitse, o dirisiwa thata ke dingaka tsa setso.

Rajesh a latlhela **seditsi** – Rajesh a ineela, a se tswelele pele, (bokao jwa papiso, jo bo sa tlwaelegang, seditsi ga se reye mogatla fa).

Maikutlo

Mmoki a ka dira gore o nne le maikutlo a a rileng fa o buisa leboko, a ka go dira gore o itumele, o tenege, o utlwe botlhoko, jalo jalo. Ke ka moo mmoki a dirisang mafoko ka gona go go tsenya maikutlo ao.

Thulaganyo, setaele le ditebego

Mmoki o rulaganya leboko ka ditemana le mela ka go farologana. Mmoki a ka dira gore leboko la gagwe le lebege ka se a buang ka sona. Sekai, fa a boka apole, a kwala leboko le mo setshwanong sa apole, ka jalo, leboko le nale tebego eo.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mothofatso

Ke papiso e mo go yona dilo tse di sa tsheleng di dirang dilo tse di dirwang ke batho kgotsa o ka re di a tshela.

Sekai:

Loso, o setlhogo tota.

Poeletsomodumo (ditumanosi le ditumammogo):

Ke fa mafoko a mabedi kgotsa go feta, a nale tumanosi kgotsa tumammogo e e tshwanang mo moleng. Ke mkgabiso fela wa mmoki, go jesa ditsebe monate le go ngoka kgatlhego mo go se se buisiwang.

Sekai :

Ba goa ka losalaba, diatla di phaphathela boatleng
Dikgomo di kgaotse dikgole tsa makgowa

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka diponagalo tsa leboko.
- Go ba ruta go itumelela poko.
- Go ba ruta ka puo ya maboko.

Mokgwa wa go ruta

- Mo ditirwaneng tse di fetileng barutwana ba dirile diponagalo tsa leboko ka go dirisa maboko a a fitlhelwang mo dibukeng tse tsa bona.
- Buisa le bona tshedimosetso go netefatsa fa ba e tlhaloganya, ba rotloetse go neela dikai tsa bona.

- Jaanong dirisa maboko a ba a tlhophetsweng mo sekolong gore ba dire diponagalo tse go tswa mo mabokong a.
- Ba botse pele gore ba bue gore popego ya leboko le ba tlileng go le buisa e ntse jang.
- Ba lemosa gore tiriso ya mafoko, palo ya mela le ya ditemana ke dilo tse di tsamaisanang le molaetsa o mmoki a batlang go o fitlhisa.
- Ela tlhoko gore o sale morago dikgato tsa **pele ga puiso, ka nako ya puiso le morago ga puiso.**

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mothofatso le Poeletsomodumo

Mothofatso:

Ke papiso e mo go yona dilo tse di sa tsheleng di dirang dilo tse di dirwang ke batho kgotsa o kare di a tshela.

Sekai:

Loso, o setlhogo tota.

Poeletsomodumo (ditumanosi):

Ke fa mafoko a mabedi kgotsa go feta, a nale tumanosi e e tshwanang mo moleng. Ke mkgabiso fela wa mmoki, go jesa ditsebe monate le go ngoka kgatlhego go se se buisiwang.

Sekai:

Ba goa ka loshalaba, diatla di phaphathela boatleng.

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosa barutwana gore se ba se ithutang fa, ke puo ya poko.
- Ba lemosa gore ke tsona dilo tse di dirang gore poko e nne monate.
- Buisa le bona bokao jo bo neetsweng.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya, o neele dikai tse dingwe.
- A ba dire tiro e ka bobedi, mme e nne wena o tshwayang tiro ya bona.

Tiro ya katoloso:

- Ba ba nang le bothata jwa go tlhaloganya, ba tlhalosetse ka botlalo.
- Ba neele dikai tse di ntsinyana.
- Ba neele dipolelo tse dikhutshwane tsa poeletsomodumo.
- Ba lemosa gore go gatelelwa ka fa ditumammogo di utlwalang ka gona, e seng ka fa di peletiwang ka gona, gone tumammogo e le nngwe e ka nna le medumo e e farologaneng.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Mothofatso
 - (a) O fentse bonolo thata.
 - (b) Phenyo, o se nkatoge.
 - (c) Ke nale tsala ya nnete tota.
 - (d) Lefufa, se kgaoganye ditsala ke a kopa.
 - (e) Lošhalaba lwa bona le bitsa motho a le kgakala.
2. Poeletsomodumo wa tumanosi
 - (a) O bopile motho, lotlhaka loleele – modumo wa tumanosi “o”
 - (b) Hililili, Se iteye, itlole, ipoke, o itumetse! - modumo wa tumanosi “i”
 - (c) Metsi, a elela ka kelelo e ntle. - modumo wa tumanosi “e”

Tirogae

Fa barutwana ba go dira tiro e kwa gae ka bongwe. A ba dirise madiri a a latelang go bopa polelonolo: Amogela dipolelo tse di bontshang gore dipolelo tse di nale madiri a, ka paka e e neetsweng mo go ona:

- (a) Taboga
- (b) Gaisana
- (c) Gobatsa
- (d) Tlhophha
- (e) Itumedisa

A ba thalele polelwana e, e sa kgoneng go ikemela ka bo yona mo dipolelopathe tse di latelang:

- (a) Mpho o emisitse go tansa gonne o Utlwile botlhoko.
- (b) Fa a ka fola, o tla tswela ka go tansa.
- (c) Babogedi ba ne ba goeletsa le fa a ne a gobetse
- (d) Ke tla mo fa dijo fa ke tla mo fitlhela kwa gae.
- (e) Ga a fenya gonne o gobetse.

A ba dirise makopanyi a a latelang go bopa dipolelotswako:

Amogela dipolelo tse di dirang tlhaloganyo:

- (a) Kampo
- (b) Kgotsa
- (c) Fela
- (d) Mme
- (e) Kana

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 5: Go kwala pegelo (Tsebe ya 72)

Pele ga go kwala – Go ipaakanyetsa go kwala

Pegelo e tshwanetse go kwalwa jang?

- O simolola ka go bua ka setlhogo le matseno (lemorago, maitlhommo).
- Mmele (mang? Eng? Goreng? Kae? Leng? Jang?).
- Bokhutlo (ditshitshinyo mabapi le pegelo, metswedi – a go nale mo o boneng tshedimosetso e gona, dimametlelelo – a go nale ditokomana tse o tsamaisang pegelo e le tsona go gatisa pegelo ya gago?)
- O e kwale o itse gore o totile babuisi ba fe le gore maitlhommo a pegelo ke eng?

Didiriswa:

Dibuka tsa barutwana
Makwalodikgang
Dimakasini

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go kwala pegelo
- Go ba ruta go nna mo dipuisanong
- Go ba ruta go ithulaganya pele ba kwala

Mokgwa wa go ruta:

- A barutwana ba nne ka ditlhophha tsa 4.
- Bolelela baithuti gore ba ipaakanyetsa go kwala mofuta ofe wa setlhangwa.
- Ba bontshe diathekele tsa makwalodikgang le dimakasini go ba lemosa gore pegelo e ka ga dilo tsa boammaruri, e seng tsa maitlhamelo.
- Fa o na le dipegelo, le tsona di ba bontshe gore ba bone gore di kwalwa jang.
- Ba fe nako ya go buisa tshedimosetso e e neetsweng.
- Ba fe nako ya go tlotla ka bobona pele o buisana le bona botlhe.
- Fa ba feditse go buisana, o ka ba botsa dipotso mabapi le se ba se buisitseng le go tlotla ka sona go netefatsa fa ba tlhaloganya gore ba tla kwala jang ya bona.
- Ba tshwae diphoso le go dira gore ba tlhaloganye ka botlalo.

Ka nako ya go kwala:

Lo tshwanetse go dira eng gape pele lo kwala?

- Ipaakanye ka go kokoanya tshedimosetso mme o rulaganye dintlha tsa gago ka go dirisa letlhomiso/mmepe wa tlhaloganyo.
- Tlhopho ya lona ya mafoko e nne e e maleba.
- Lo dirise dipolelo tse di farologaneng le tsa boleele jo bo farologaneng.
- Ditemana e se nne tse dileele thata, tsa mela kgotsa dipolelo tse 5-6, O dirise setaele (tlhopho ya mafoko e neela ka maikutlo) se se siameng, lo neele ka maikutlo le ntlhakemo ya lona.
- Dirisa motho wa boraro (*o ne a, e seng ke ne ke*)

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Makwalodikgang

Dimakasini

Letlhare la go kwalela

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go dira sethangwa sa ntlha.
- Go ba ruta go dirisana le go buisana.
- Go ba ruta go tlathloba le go neela ka ditshwaelo.

Mokgwa wa go ruta:

- A ba dire ka bobedi.
- Ba gakolole gore ba itse gore pegelo e lebeja jang, jaanong ba tshwanetse go itse diteng tsa yona.
- A ba buise se ba tshwanetseng go se dira fa ba kwala.
- Buisa le bona, o ba tlhalosetsa ntlha nngwe le nngwe.
- Ba lemose gore go nna botlhofo fa ba buisa athikele nngwe mme ba beje ka yona.
- Fa e le gore ba batla go bega ka se se ba diragaletseng go siame, fa fela e se maitlhamelo.
- Ba fe letlhare le bat la kwalelang mo go lona gone ba dira tiro e ka bobedi.
- Netefatsa fa ba dirisana go kwala sethangwa sa ntlha.
- Fa ba fetsa, a ba aroganye matlhare a ba kwaletseng mo go ona.
- Ba bontshe gore ba tlathlobane jang, le gore fa ba fetsa ba neele bobedi letlhare la bona.
- Boleele jwa sethangwa sa lona e nne mafoko a a kana ka **160-180**.

- Netefatsa fa ba dirile tse di latelang:

- (a) Ba kokoantse tshedimosetso le go rulaganya dintlha tsa bona.
- (b) Tlhopho ya lona ya mafoko e nne e e maleba.
- (c) Ba dirise dipolelo tse di farologaneng le tsa boleele jo bo farologaneng.
- (d) Ditemana e se nne tse dikgolo thata, tsa mela kgotsa dipolelo tse 5.
- (e) Ba dirise setaele (tlhopho ya mafoko e neela ka maikutlo) se se siameng, ba neela ka maikutlo le ntlhakemo ya bona.
- (f) Ba dirisa motho wa boraro (*o ne a, e seng ke ne ke*)

Tiro ya katoloso:

- Go ka tswa go nale ba ba sa tlhaloganye sentle.
- Tlhopho athikele nngwe fela mo lekwalodikgangnnyeng mme lo e buise mmogo.
- Dira pegelo le bona, pele lo dira jalo, ba buisetse dintlha tse ba tshwanetseng go di ela tlhoko, netefatsa fa ba di tlhaloganya ka botlalo.
- Tlotla le bona gore ba tla bega jang, go ya ka ditlhokego tse di neetsweng.
- Kwala pegelo le bona, go netefatsa fa ba tlhaloganya.
- Ba ba se nang bothata, o ka ba neela diathekele gore ba dire pegelo go tswa mo go tsona kgotsa ba ikwalele dipegelo tsa bona.
- Fa botlhe ba siame, ke gona ba ka dirang tiro ka bobedi.

Letlhare la netefatso la go tlathloba:

Dintlha	Ee	Nnya
Ba kokoantse tshedimosetso.		
Ba dirisitse mafoko a a siameng.		
Dipolelo tsa bona di farologane ka boleele.		
Ditemana ga di dikgolo thata.		
Mmuisi o kgona go lemoga maikutlo go tswa mo tirisong ya mafoko		
Ba dirisitse motho wa boraro		

Morago ga go kwala - Go boeletsa le go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Letlhare la go tlathloba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go kwala pegelo.
- Go ba ruta go dira mmogo.

- Go ba ruta go tlhatlhoba

Mokgwa wa go ruta:

- Ba kope gore ba dule ba lebelele diphoso tsa bona.
- A ba buise gape se ba se kwadileng mme ba buise ditshwaelo.
- A ba baakanyetse diphoso tsa bona mo dibukeng tsa go kwalela, bongwe ka bongwe.
- Netefatsa fa ba diragatsa ditshwaelo le go baakanya.
- Fa ba feditse go baakanya, ba kope go buisa ga bofelo.
- A ba go neele tiro ya bona.
- Ba tshwaele o dirisa letlhare la netefatso.

Go nne le bosupi jwa gore **dikgato tsa go kwala** tsotlhe di setswe morago mo bukeng ya gago, tsona ke tse:

- Go dira ipaakanyetsotiro
- Go kwala ditlhangwa tsa ntlha
- Go boeletsa
- Go tseleganya
- Go tlhotlha diphoso le go tlhagisa.

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosa barutwana gore mopeleto o raya dilo tse di farologaneng e bile o ithutiwa fela jaaka go ithutiwa dikarolo tse dingwe tsa puo: Sekai: Matlhaodi, madiri, maetsi, jalo jalo.
- Ba lemose botlhokwa mopeleto.
- Ba ka dira tiro e ka bongwe kgotsa ka bobedi fa e le gore o lemoga gore ba ka palelwa fa ba dira ka bongwe.
- A e nne wena o tshwayang tiro ya bona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- (a) Motsumi o **hula** ditholo ka sethunya.
- (b) Dikgomo di **fula** bojang fa thoko ga noka.
- (c) Ke kopa o **fudue** nama.
- (d) O batla go tsamaya le **lona**.
- (e) **E rile** a tla ke be ke tsamaya.

Matshwao a puiso:

- (a) “Ke tsamaya ka Labotlhano,” ga bua Okutlo.
- (b) “Taboga!”, a goeletsa.
- (c) “Ke fentse,” ga goeletsa Mpho.
- (d) “Ke batla go itlhophela boiphedisano jo bo siameng,” ga bua moithuti.
- (e) Morutabana a re, “Itseng gore se o se tlhophang gompijeno, se laola gore o tla tshela jang mo isagong.”

1. Re na le boikgethelo (1)
2. Le se re se batlang mo botshelong. (1)
3. Gore di age mebele ya rona le gore e se nne dijo tse di tla nnang le ditlamorago tse di sa siamang. (2)
4. Tsala e ka go tswela mosola ka go go aga mo botshelong le go go gakolola fa o sa dire dilo tse di siameng (2)
5. Dingwe tsa tse pedi tse di latelang:
 - (a) Itse go lemoga molemo le bosula.
 - (b) Itse fa o sa dire tse di tshwanetseng.
 - (c) Amogela fa o dirile phoso.
 - (d) Nna le maikaelelo a go fetoga fa e le gore o tlhoka go fetoga. (2)
6. Amogela karabo e e maleba e e supang maitemogelo a ngwana. (2)
7. Amogela karabo e e supang fa ngwana a ikwatlhela se se bosula se a kileng a se dira (1)
8. Barutwana ba ka neela dikarabo tsa tse di latelang:
 - (a) Re tshwanetse go dira tlhopho e e siameng mo botshelong.
 - (b) Re tshwanetse go nna le ditsala tse di agang.
 - (c) Re tshwanetse go tlhokomela mebele ya rona ka dijo tse re di jang, jalo jalo (2)
9. Amogela karabo e e maleba fa fela e nale mabaka. (2)

[15]

Karolo ya B: Tiriso ya puo

Potso ya 2

Buisa temana e e fa godimo gape mme o arabe dipotso tse di latelang:

1. Makaelagongwe a mafoko a a latelang:
 - (a) Tlhopho > kgetha (1)
 - (b) Utlwa > reetsa (1)
2. Leemedi (1)
3. Batho ba ba tshwanang ka mekgwa gantsi ba tsamaya mmogo kgotsa e nna ditsala. (2)
4. Boitshelo bo lebalwa ke batho. (1)
5. Re kgona go itlhophela
 - (a) Pakaphethi – Re kgonne go itlhophela (1)
 - (b) Pakatlang – Re tla kgona go itlhophela. (1)
6. A mabedi a tse di latelang: Phegelwana, khutlo le letshwao la potso. (2)
7. Mkwadi o ne a botsa mmuisi gore a o nale ditsala tse di siameng. (2)
8. Papetlana ka go tsenya letshwao mo le tshwanetseng:

Polelo	Polelonolo	Polelopate	Polelotswako
Motho o dira tlhopho	✓		
Motho o dira e e maleba.	✓		
Le fa go se bonolo, motho o dira tlhopho.		✓	
Motho o dira tlhopho mme o e sala morago.			✓

(3)

Maduo otlhe [30]

KGWEDITHARO YA

2

Kgaolo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Go buisa le go lebelela	Go kwala le go tlhagisa	Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso
4. Botsalano	1 - 2	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa kang Dipuisano tsa makgotlhana/ditlhopha: setso 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo - kgangkhutswa Go buisa lokwalo lwa boswa le tesetamente 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala bukatsatsi 	<ul style="list-style-type: none"> Diane le maele Bokao jo bo tlhamaletseng, le kwa botshwantshi Maemedi Matshwao a puiso – dikhutshwafatso Tira le tirwa Dipaka
	3 -4	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa go tlhaloganya: kgatiso ya motlotlo o o diragadiwang Go dira puiso e e sa ipaakanyediwang 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa naane Go sobokanya setlhangwa 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala thadiso ya setlhangwa 	<ul style="list-style-type: none"> Madiri Madiritota Madirimatlhaedi Puosebui le puopegelo
5. Ubuntu	5 - 6	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa setlhangwa sa theetso – potsotherisano Go tsaya karolo mo dipuisano tsa ditlhopha 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa naane Go buisa leboko Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya – dikgemetšana tsa khomiki Poeletso ya popego ya tshobokanyo 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa tirisano – kitsiso, lenanetema le metsotso 	<ul style="list-style-type: none"> Dikutu, ditlhogo, megatlana, matlhaodi Dipaka, Popego ya dipolelo, Temana ya matseno, Temana ya bokhutlo Diane le maele
	7 - 8	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa papatso e e gatisitsweng Go dira tlhagiso ya molomo: thanolo ya papatso 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa/lebelela setlhangwaponono – papatso Poeletso ya tshobokanyo Poeletso ya dikwalo 	<ul style="list-style-type: none"> Ditlhangwa tse dikhutshwane – Thadiso ya papatso 	<ul style="list-style-type: none"> Maina, Maemedi, maamanyi, maitiri, mabotsi, madirimatlhaedi Dipaka, Dithuanyi, Tira le tirwa, Puosebui le puopegelo Maadingwa, Makaelagongwe, Malatodi Matshwao a puiso – Mopeleto, Dikhutshwafatso

	9 - 10	• Tlhatlhobo	• Tlhatlhobo	• Tlhatlhobo	• Tlhatlhobo
Tlhatlhobo ya Kgweditharo ya 2					
Tiro 1: Tiro ya molomo		Tiro 2: Go kwala		Tiro 3: Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga	
Puiso e e ipaakanyeditsweng/motlotlo/dipuisano tsa setlhophha		Thadiso/Tlhagiso ka ga tiragalo nngwe (tiragalo ya mongwe ya botshelo)/kitsiso/lenanetema le metsotso		Pampiri 1: Tiro ya molomo Pampiri 2: Tekathaloganyo, Tshosobanyo, Tiriso ya puo (Diura di le 2) Pampiri 3: Go kwala (Ura e le 1) Pampiri 4: Tsibogelo ya Dikwalo (Ura e le 1 le metsotso e le 30)	

Review Copy

Polelo ya matseno

Kgaolo e, e go lemosa ka mefuta ya botsalano jwa ba lelapa le jwa ditsala. Go dirisitswe setlhogo se go ruta barutwana ka tiriso ya puo ka kakaretso le dikgono tsa go bua, go reetsa, go buisa le go kwala. Kgaolo e, e neela gape ka maele le ditogamaano tsa go kwala bukatsatsi le thadiso. Barutwana ba lemosiwa ka diponagalo tsa dikwalo jaaka poko, kgangkhutshwe, motlotlo, jalo jalo. Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso e tla go thusa go dirisa le go ithuta puo ka botlalo, gonne di golaganngwa le tse ba ithutang tsona mo kgaolong e.

Mo kgaolong e, o tlele go godisa dikgono tsa:

Go reetsa le go buisa

- Go reetsa kgang
- Dipuisano tsa makgotlhana/ditlhopho: Setso
- Go reetsa go tlhaloganya: kgatiso ya motlotlo o o diragadiwang
- Go dira puiso e e sa ipaakanyediwang.

Go buisa le go lebelela

- Setlhangwa sa dikwalo - kgangkhutshwe
- Go buisa lokwalo lwa boswa le tesetamente
- Go buisa naane
- Go sobokanya setlhangwa

Go kwala le go tlhagisa

- Setlhangwa sa tirisano - Go kwala bukatsatsi
- Go kwala thadiso ya setlhangwa

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

- Diane le maele
- Bokao jo bo tlhamaletseng, bokao jwa botshwantshi
- Maemedi
- Matshwao a puiso –dikhutshwafatso
- Tira le tirwa
- Dipaka
- Madiri, madiritota le madirimatthaedi
- Puosebui le puopegelo

Beke 1 le 2:

Botsala jwa batsadi le bana

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go reetsa kgang (Tsebe ya 79)

Pele ga go reetsa:

Botsalano

Ditsala di a thusana

Ditsala di a gakololana

Tsala ga e fufegele tsala

Dintlha tsa botlhokwa ka go reetsa kgang:

Dintlhakgolo le dintlha tse di tshegetsang

Dintlhakgolo ke dikakanyo tse mokwadi kgotsa mmui a batlang go di neela mmuisi kgotsa moreetsi. Dintlhakgolo di tshwanetse go nna le dintlha tse dinnye tse di tshegetsang gore di tlhaloganyeseg. Fa o re motho o lerato, dintlha tse o tla di neelang, di tshwanetse go supa gore ke eng fa o re o lerato, o dira eng kgotsa o bua eng se se supang gore o lerato, lerato ke ntlhakgolo, mabaka a o a neelang gore o lerato ke ona dintlha tse di tshegetsang.

Tiriso ya puo:

Tiriso ya puo ke go dirisa mafoko ka tshwanelo, o dirisa melao ya puo sentle, matshwao a puiso e le a a maleba, o dirisa mefuta e e farologaneng ya dipolelo, tse dikhutshwane le tse di leele, dipotso, jalo jalo. O tshwanetse go dirisa puo e e tlhapileng, kwa bofelong, o tshwanetse go tlhaloganyesega fa o bua kgotsa o kwala.

Rejisetara

Rejisetara ke go dirisa mafoko kgotsa puo ka mekgwa e e farologaneng mo maemong a a farologaneng, go tswa gore o bua le bomang ka eng, kgotsa o kwalela bomang ka eng.

Sekai: Fa e le gore o kwala a botsotsi, le mafoko a o a dirisang a tshwanetse go supa gore o bua ka ditsotsi, go tla nna le mafoko a a seng fomale a ditsotsi di a tleng di a dirise.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka ditogamaano tsa go reetsa.
- Go ba lemosa se ba tshwanetseng go se lebelela fa ba buisa kgotsa ba reeditse.

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosa barutwana gore ba tlile go reetsa fa o ba buisetsa.
- Buisa le bona tshedimosetso e e neetsweng mme o ba lemose gore ba tla e tlhoka fa ba go reetsa mo tirwaneng e e latelang.
- Ba tlhalosetse ka botlalo se ba se boneng mo tshedimosetsong.
- Ba lemose pharologanyo magareng ga rejisetara le tiriso ya puo.
- Ba rotloetse go neela ka dikai.

Ka nako ya theetso

Boitshwarelo

Mmatshupo o ne a lebea mo bathong jaaka mme yo o neng a rata bana ba gagwe ba babedi, Mpho le Pule, ka go tshwana. Fela Mpho ena o ne a lemoga fa go ne go nale sengwe se se neng se sa siama. Mmabona o ne a sa ba tseye ka go tshwana. Mpho e ne e le ngwana yo o botlhale kwa sekolong, Pule o ne a sa fiwa thata, o ne a le mo mophatong o le mongwe le Mpho gonne a kile a salela kwa morago mo kereiting ya 5. Ka jalo, mmabona o ne a mo fa nako e ntsi gonne o ne a akanya gore Mpho ga a tlhoke thuso epe mo go ena.

E ne e le Labone mo maitseboeng fa Mpho a ne a gakolola Mmatshupo gore o tla be amogela sekgele sa go gaisa botlhe mo dithutong. Mmatshupo o ne a re ga a na go kgona gonne o ne a setse a rulagantse le Pule gore o tla mo thusa ka tiro ya sekolo.

“Mma, o a itse gore ga go ope yo o ka tlang le nna, ke eng fa o sa tlogele Pule a dira tiro ya sekolo a le nosi, kana ke kgale ke go boleletse ka moletlo o”, ga bua Mpho ka pelo e e botlhoko.

Mmatshupo o ne a fetola ka gore, “Ke a itse ngwanaka, fela wena o bua ka go amogela sekgele, Pule ena o na le mathata a le wena o a itseng.”

Mpho o ne a ipaakanya a utlwile botlhoko tota. Gonne ntlo ya bona e ne e se kgakala le sekolo, o ne a itsamaela ka dinao a le nosi a fitlha a dula a le nosi go emela gore leina la gagwe le bidiwe. E rile fa leina la gagwe le bidiwa, a tsamaela Kwa pele, a sa lemoge gore Pule o ne a le mo morago ga gagwe. Pule o ne a fitlha a mo tlampurela le go mo akgolela go amogela sekgele. Mmagwe ena o ne a eme kwa morago, matlho a gagwe a ikgeletse dikeledi. Le ena o ne a fitlha a mo tlampurela thata. Mpho o ne a itumetse tota, a nyenya fela.

Fa ba le mo tseleng go boela gae, Pule o ne a mo raya a re: “Mpho, intshwarele, ke kopa gore o itshwarele le Mme. Ke mo lemositse gore ke lemogile gore ga a re tseye ka go tshwana. Ena o leka go ntlhokomela go feta wena, ga a lemoge gore o go utlwiswa botlhoko.”

Mmatshupo o ne a lemoga gore o ntse a sa dire sentle. O ne a ba bolelela gore o ne a sa lemoge gore o utlwiswa Mpho botlhoko. O ne a leboga Pule gore le ena a be a mo bontshitse phoso e a neng a e dira. Go simolola letsatsi leo ba ne ba tshela monate. Fa mongwe a dira phoso o ne a e lemosiwa mme a ikopele maitshwarelo.

Didiriswa

Buka ya morutabana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go ela tlhoko puo.
- Go ba lemosa rejisetara le dintlhakgolo le tse di tshegetsang.
- Go ba rotloetsa go bua le go araba dipotso morago ga go reetsa fela.

Mokgwa wa go ruta:

- Ba tlhalosetse mareo a ka botlalo, o netefatse gore ba a tlhaloganya.
- Ba gopotse gore o tla ba buisetsa mme ba reetse go lemoga tse di tlhalositsweng fa.
- Buisetsa barutwana kgang.
- Buisa ka mokgwa o o tla dirang gore ba lemoge tse di mo ditlhalosong.
- Ba kope go neela ka dikai tsa ditlhaloso tse go tswa mo pegelong e o e buisitseng.

- Rejisetara e e dirisitsweng fa ke ya puo e e dirisiwang ke maloko a lelapa magareng ga bana le mogolo.
- Tlhopho ya mokwadi ya mafoko e re lemosa ka maikutlo a baanelwa. Go raya gore mokwadi o dirisitse tlhopho e e maleba ya puo.

Tiro ya katoloso:

- Fa go nale ba ba sa kgoneng go lemoga ditlhaloso tse di neetsweng ka go neela dikao go tswa mo kgannyeng, ba fe dikai.
- Dirisa puo ka go farologana mme o ba botse gore a o supa fa o tenegile, o itumetse, o utlwile botlhoko, jalo jalo.
- Dira gore ba tlhaloganye dintlhakgolo le tse di tshegetsang ka go neela dikai, o ka ba botsa gore ba ikutlwa jang. Fa ba neela maikutlo a bona, ba botse gore mabaka ke eng ba ikutlwa jalo, mabaka ao ke ona a tshegetsang ntlhakgolo ya ka fa ba ikutlwang ka gona.
- Ba ba se nang bothata o ka ba botsa dipotso tse dingwe fela go tswa mo kgannyeng.

Morago ga theetso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go katisa barutwana go reetsa ka go tlhaloganya.
- Go araba dipotso ba sa buisa, ba reeditse fela.

Mokgwa wa go ruta:

- A barutwana ba arabe dipotso tse ka bongwe.
- Ba bue dikarabo fela kwa ntle ga go kwala.
- Netefatsa fa ba kgona go lemoga dintlhakgolo le tse di tshegetsang.
- Ba lemose rejisetara le botlhokwa jwa yona.

Tiro ya katoloso:

- Fa e le gore bangwe ba palelwa ke go araba dipotso, o ka buisa gangwe gape.
- Pele o buisa ba lemose gore ba utlwelele dintlha dife.
- Fa ba sa kgone go lemoga pharologano magareng ga dintlhakgolo le tse di tshegetsang, ba fe dikai tse dintsinzana.
- Ba ba kgonneng go araba kwa ntle ga bothata o ka ba botsa dipotso tse dingwe mabapi le kgang e.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Lelapa le le nale maloko a le mararo.

2. Mpho o ne a amogela sekgele ka Labone.
3. Gonne o ne a batla go thusa Pule ka tiro ya sekolo.
4. Mpho o ne a ya go amogela sekgele sa go gaisa botlhe mo dithutong.
5. Mmatshupo o ne a ela tlhoko Pule thata go feta Mpho
Mmatshupo o thusa Pule ka tiro ya sekolo.
6. Pule o ne a sa rate se mmabona o neng a se dira. O ne a lemosa mmagwe le go mo kopela maitshwarelo mo go Mpho.
7. Amogela karabo e e supang fa ba ithutile sengwe jaaka go itshwarelana, go ratana le fa yo mongwe a dira diphoso, go amogela diphoso, jalo jalo.
8. Amogela karabo e e bontshang fa ba akanyetsa kwa teng le go dirisa diteng tsa kgang.
9. Amogela karaba e e neelang ka mabaka a a utlwalang, bangwe ba ka re ee, bangwe ba re nnya, fela ba tshwanetse go neela ka mabaka a a utlwalang.
10. "Utlwile botlhoko, ikgeletse dikeledi, jalo jalo.
11. Ee.
12. Malatodi:
Tlampirela – leseletsa
Nosi – bantsi
Itumetse - hutsafetse

Dipopego tsa puo le melawana ya tirisogo tswa mo temaneng ya theetso.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Malatodi
 - (a) Tlampirela – tlogela, leseletsa
 - (b) Nosi – bantsi, ntsi
 - (c) Itumetse - khutlogile, tlhontse, sulafaletswe
2. Puopegelo:
"Mma, ke eng fa o sa tlogele Pule a dira tiro ya sekolo a le nosi", Ga bua Mpho ka pelo e e botlhoko.
Mpho o ne a botsa ka pelo e e botlhoko gore ke eng Mmagwe a sa tlogele Pule a le nosi.
Pule o ne a mo raya a re: "Mpho, intshwarele, ke kopa gore o itshwarele".
Pule o a kopa Mpho gore a mo itshwarele.

Dipopego tsa puo le melawana ya tirisog

Diane le Maele:

Diane le Maele di dirisiwa go laya batho kgotsa go ba tsibosa ka botshelo. Ke thuto, di supa botlhale jo

bo feletseng ka go tlhagisa maemo a dilo mo botshelong.

Diane:

Seane ga se fetolwe, se nale sebopego se se tlhomameng.

Sekai: Legong le ojwa le sa le metsi.

Maele:

Ke dipolelwana tse dikhutshwane tsa papiso, di nale bokao jo bo feletseng. Maele a kwalwa ka go simolola ka lefoko **go**, mme fa a buiwa go tlogelwa lefoko **go**.

Sekai: Go akga leleme

Bokao jo bo tlhamaletseng le jwa botshwantshi:

Mo seaneng se leele le le neetsweng, mafokoa a dirisitsweng ga a dirisiwa ka bokao jwa ona jo bo tlhamaletseng.

Bokao jo bo tlhamaletseng:

Legong = selo se o se bonang go tswa mo setlhareng.

Ojwa = go mena kgotsa go fetola seemo sa selo.

Akga = go lepeletsa.

Bokao jwa botshwantshi:

Bokao jwa mafoko a ke jwa botshwantshi; Legong, ojwa, akga.

Legong fa le raya ngwana, go dirisiwa legong gonne le konega monate fa le le metsi.

Fa motho a akga leleme ga go reye gore o tsamaya a lepeletitse leleme, go raya gore o dirisa leleme le go bua maaka.

Mokgwa wa go ruta:

- Gakolola barutwana ka diane le maele tse ba di dirileng mo dibekeng tse di fitileng.
- O ka ba botsa ka diane le maele a ba a itseng.
- Ba kope go neela ditlhaloso tsa tsona.
- A ba dire tiro e ka bobedi.
- Gakologelwa gore diane tsa bona di ka farologana, netefatsa fela gore ba neetse diane tota.
- A e nne wena o tshwayang tiro ya bona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1.

- (a) Kgetsi ya tsie e kgonwa ke go tshwaraganelwa.

Tsie e fofa moswang.

- (b) Bana ba kgwale ba bitsana ka molodi. Bana ba motho ba kgaogana tlhogo ya tsie.

- (c) Ngwana yo o sa reetseng molao wa batsadi o tla reetsa wa manong.
- (d) Mafura a ngwana ke go rongwa.
- (e) Phokoje ga e ke e latlha mosesele e le wa yona.

2.

- (a) Ke tshaba tsie gonne e loma botlhoko.
- (b) Bana ba rata go tshamekela mo metsing.
- (c) Ngwana wa gagwe o tsena sekolo kgakala.
- (d) Mafura a mantis ga a siamela mebele ya rona.
- (e) Phokoje ke phologolo e e nnang kwa nageng.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Go buisa setlhangwa sa dikwalo - kgangkutshwe (Tsebe ya 82)

Pele ga puiso

Didiriswa

Dikwalo

Dibuka tsa go kwalela

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go godisa lerato la go buisa mo barutwaneng.

Mokgwa wa go ruta:

- Dirisa kgangkutshwe ya “**Bo a tsalelwa**” go tswa go e nngwe ya buka ya dikwalo tse lo di tlhaolelsweng monongwaga ya Kgobokanyo ya dikwalo.
- Fa e le gore ga lo na lekwalo le, o ka dirisa kgankutshwe nngwe le nngwe fela.
- Netefatsa fa barutwana ba itse gore kgankutshwe ke eng.
- A ba sekaseke setlhogo sa kgangkutshwe gore o tle o itse go bonela pele se kgangkutshwe e tlileng go bua ka sona.
- Ba botse ka bokao jwa setlhogo se sa ‘Bo a tsalelwa’?
- Ba letle go tshwaela ka setshwantsho se se fa godimo.

Ka nako ya puiso

Mokgwa wa go ruta:

- Netefatsa fa mongwe le mongwe a nale se a se buisang.

- O ka ba bolelela gore ba buisetse kwa godimo kgotsa kwa tlase.
- Ba lemosa gore ba tlike go araba dipotso go tswa mo kgangkhutsweng.
- Lo ka tla lo dira tlotlofoko go netefatsa fa ba tlhaloganya.

Mokgwa wa go ruta:

- Fa e le gore o kgotsofalela tiro ya bona, ba ka araba dipotso ka bongwe.
- Ba ka dira ka bobedi fa e le gore ba kgona go thusana.
- Ba letle go kwala dikarabo mo dibukeng tsa bona.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 3: Go kwala bukatsatsi (Tsebe ya 83)

Pele ga go kwala

Bukatsatsi ke eng?

Ke bukana e motho a kwalang ditiragalo tsa letsatsi mo go yona. Se se kwalwang mo bukeng e, ga se a tshwanela go bonwa ke mongwe le mongwe, kwa ntle ga kitso ya mokwadi wa yona.

Maitlomo/maikaelelo a yona ke eng?

Ke go neela ka se se diragalelang motho, go neela ka maikutlo a gagwe mo dilong tse di diragalang, e le gore a di gopole le go di buisa nako nngwe le nngwe.

Kagego ya bukatsatsi:

- Ditiragalo di kwalwa ka tatelano ya tsona, o simolola ka se se diragatseng mo mosong mme o feleletse ka tse di diragatseng mo bokhutlong jwa letsatsi.
- Go kwalwa ka motho wa ntlha.
- O neela ka tlhaloso e e feletseng ya se o se neelang, o kwala fela tse di botlhokwa.
- Bukatsatsi e ka ga se se ditiragalelang mokwadi, ke sephiri sa gagwe, ga o kwale thata ka batho ba bangwe, o kwala ka wena.
- O tshwanetse go tlhalosa mabaka, sekai, gore ke eng o itumetse, o tenegile, o utlwile botlhoko, jalo jalo.
- O tshwanetse go sosologa go kwala maikutlo a gago, gore o ikutlwa jang.
- Tiriso ya puo e nne e e maleba, o dirisa rejisetara e e siameng, dipolelo tse di farologaneng le makopanyi.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Bukatsatsi

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka bukatsatsi
- Go ba lemosa gore e kwalwa jang.

Mokgwa wa go ruta:

- Tla ka bukatsatsi nngwe fela, kgotsa o ba kope gore ba tle ka tsa bona fa e le gore ba na le tsona.
- Simolola ka go ba botsa gore a ba kile ba di bona kgotsa a ba na le tsona.
- Ba ba itseng ka tsona a ba tlhalose gore di ntse jang, di dirisiwa ke bomang, mosola wa tsona ke eng.
- Buisa le bona tshedimosetso e e neetsweng.
- Tlhalosa ntlha nngwe le nngwe go netefatsa fa ba tlhalogantse.
- A ba lebelele sekao sa Bukatsatsi se se fa tlase gore ba kgone go ikwalela ya bona.

Bukatsatsi:

Phukwe 15, 2014

Ke Labobedi gompijeno. Sekolo se tswile ka pele, ke itumetse gonne ke tla thusa mme ka tiro ya lelapa. Ke ikutlwa ke itumetse thata gonne mme ke tla fokoletsa mme tiro. Gonne mme ke sefofu, dilo tse dingwe ga a kgone go di dira a le nosi, jaaka go apaya. Ke simolotse ka go tlhatlhega dipitsa, fa di ntse di butswa, ka phepafatsa mo ntlong. Jaanong nka dira tiro ya ka ya sekolo, mme o nkgopotsa nako le nako gore ke se lebele tiro ya me ya sekolo, nka se e lebele.

Ke ura ya borataro jaanong, ke feditse go thusa mme, ke dirile tiro ya sekolo, keya go tlhapa ke be ke robala, ka moso re kwala teko ya Saense.

Phukwi 16, 2014

Re simolotse ka go kwala teko. Ga ke a itumela, ke belaela gore ga kena go dira jaaka ke ikitse. Ke rapela gore ke e falole, go se nneng jalo ga ke itse gore ke tla raya mme ke reng.

Ga ke ikutlwe go tshameka le balekane ba me gompijeno, le bona ba tshwenyegile ka nna.

Ke fitlhile kwa gae, mme ke sefofu, fela o kgona go lemoga gore ga ke a itumela. Ke utlwisiwa botlhoko ke gore ngwaga e ya bokhutlong. Ngwaga e e tlang ke tshwanetse go ya go tsena sekolo kwa motseng wa Taung.

Se se ntshwenyang ke gore ga ke na go kgona go

thusa mme fa sekolo se tswa gonne ke tla be ke tsena thari mo gae.

Mme ga a itumela gonne o tshwenyegile ka nna. Ke bosigo, ke tla khubama ke rapela gore kenne le maatla a go amogela gore nako nngwe ke tla tshwanelwa ke go tlogela mme ke

ya go dira fa ke feditse sekolo. Ke itumelela gore ke tla tsamaya le ena gore a dule le nna, nka se mo tlogele, le fa kena le kgaitisadiake, ke rata mme thata.

- Ba tla kwala bukatsatsi ya malatsi a le supa ka sengwe le sengwe se se lo diragaletseng mo bekeng e lo e tlhophileng.
- Boleele jwa bukatsatsi e nne mafoko a le **100-110**.
- A ba dire ipaakanyetsotiro ka mmepe wa tlhaloganyo/letlhomeso.
- Ba ele tlhoko gore mo letsatsing lengwe le lengwe o neelane ka dintlha tse di latelang:
 - Lefelo le o leng mo go lona
 - na le mang?
 - O/lo dira eng?
 - ikutlwa jang, ke eng fa o ikutlwa jalo?
- Fa ba fetsa ba neele balekane go ba tlhatlhoba ka go dirisa lenaanetefatso.
- A ba itirele letlhomeso fela mo ditlhopheng tsa bona.

Ka nako ya go kwala

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Bukatsatsi

Letlhare la go tlhatlhoba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka bukatsatsi
- Go ba lemosa gore e kwalwa jang.
- Go ba ruta go tlhatlhoba tiro ya bona.

Mokgwa wa go ruta:

- Netefatsa fa ba tlhalogantse tlhaloso ya bukatsatsi mo tirwaneng e e fitileng.
- O ka buisa sekai sa bukatsatsi e o tlileng ka yona gore ba bone gore e kwalwa jang.
- Ba lemosa gore mongwe le mongwe o na le se a ka kwalang ka sona.
- Ba lemosa gore ba ka kwala ka tse di monate le tse di bosula tse di ba diragalelang.
- Ba gakolole gore ba ele tlhoko tse di latelang:
 - Lefelo le a leng mo go lona
 - A na le mang?

- A /ba dira eng?
- A kutlwa jang, ke eng fa a ikutlwa jalo?

- Fa ba fetsa, a ba neelane dibuka tsa bona to tlhatlhoabana.
- Ba fe letlhare la netefatso le le latelang.
- Ka jaanong ba dirile letlhomeso mmogo, a yo mongwe le yo mongwe a ikopololele dintlha tse go dumalanweng ka tsona fa ba ne ba dira letlhomeso gore ba ye go ikwalela ditlhangwa tsa ntlha tsa bukatsatsi kwa gae.
- Boleele jwa bukatsatsi e nne mafoko a le **100-110**.
- Fa ba fetsa ba tlhatlhobane ka go dirisa letlhare la netefatso le le latelang:

Dintlha	Ee	Nnyaa
A o kwadile mo mothong wa ntlha?		
A go na le dikakanyokgolo le tse di tshegetsang.		
A o dirisitse puo ka nepagalo.		
A tiriso ya mafoko e supa fa go kwadile ngwana wa Kgato e kgolwane?		
A o dirisitse makopanyi?		
A ditiragalo di latelana sentle?		
A o neetse maikutlo a gago?		

Morago ga go kwala

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go kwala bukatsatsi.
- Go ba ruta go tlagisa mokwalo o o baakantsweng o o phepha o se na diphoso.

Mokgwa wa go ruta

- Kopa barutwana go buisa bukatsatsi ya bona gape.
- A ba buise ditshwaelo tsa motlhatlhoabi.
- A ba baakanye diphoso tsa bona.
- Pele ga ba neela mokwalo wa bofelo, tsamaya mo gare ga bona go lebelela gore a ba baakantse diphoso le gore a batlhatlhoabi ba dirile tiro ya bona ya go lemoga diphoso tse ba ka tswang ba di dirile.
- Netefatsa gore mongwe le mongwe o baakantse diphoso fa di ne di le gona.
- O ka tsaya tiro ya bona mme wa dirisa letlhare le ba neng ba le dirisa go tshwaya tiro ya bona.

Tiro ya katoloso:

- Ba ba nang le bothata o ka ba tseela fa thoko.
- Boeletsa le bona tshedimosetso e e neetsweng kwa ntlheng.

- O ka ba botsa gore ba dirile eng kgotsa ba diragaletse ke eng mme wa ba rotloetsa go kwala.
- Ba rotloetse go neela maikutlo a bona.
- Ba ba se nang bothata o ka ba rotloetsa go neela ka ditiragalo tsa malatsi a mantsi.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso go tswa mo bukatsatsing

A ba buise bukatsatsi gape gore bat le ba kgone go araba dipotso tse di fa tlase tse:

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Difofu.
2. Leinagotlhe.
3. Letlhalosi la nako.
4. Kgaoganya dipolelo tse di latelang tse go ya ka dipolelwana tsa yona:
 - (a) Ke itumetse.
Gonne ke tla thusa mme ka tiro ya lelapa
Polelopathe
 - (b) Mme ke sefofu.
Fela o kgona go lemoga gore ga ke a itumela
Polelopathe
 - (c) Ngwaga e e tlang ke tshwanetse go ya go tsena sekolo kwa motseng wa Taung.
Polelonolo
 - (d) Ka moso re kwala teko ya Saense.
Polelonolo

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Maemeditho

Maemeditho a dirisiwa boemong jwa maina a batho.

Sekai: Nna, bona,

Maemeditota:

Maemeditota a dirisiwa mo maineng a a sa kayeng batho.

Sekai: Yona, tsona

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Mokgwa wa go ruta:

- Gakolola barutwana ka maemedi gonne ba a dirile mo dibekeng tse di fitileng.
- Ba lemose gore leemedi le a emela, le emela lefoko lengwe.
- Leemeditho le emela maina a batho.

- Ba lemose fa maemedi a emela maina fela, e ka tswa e le maina a a kayang batho kgotsa a a kayang dilo.
- A ba dire tiro e ka bongwe ka go kwala dikarabo mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.

Tiro ya katoloso:

- Ba ba ka tswang ba n ale bothata, ba neele tlhaloso ya maemedi ka botlalo.
- Ba kope gore ba neele ka dilo tse di mo phaphosing mme ba neele maemedi a tsona.
- A ba neele ka maina a a kayang batho jaaka morutabana, mooki, molemisi, jalo jalo, mme ba neele ka maemedi a tsona.
- Ba ba kgonang o ka ba kopa gore ba neele maina a batho le a dilo mme ba neele maemedi a bona/tsona.
- Ba ka neela le ka bontsi jwa maemedi ao.
- Fa e le gore ba santse ba nale bothata, o ka kopa gore ba arabe ka bobedi.

Dikarabo tse di solofetsweng:

Leina	Leemedi mo bongweng	Leemedi mo bontsing
Letlhafu	Lona	Ona
Tsala	Yona	Tsona
Sera	Sona	Tsona
Bogobe	Bona	Ona
Mosimane	Ena	Bona
Motsadi	Ena	Bona
Nkgonne	Ena	Bona
Sekolo	Sona	Tsona
Molomo	Ona	Yona
Buka	Yona	Tsona
Malome	Ena	Bona

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Dipuisano tsa makgotlhana/ditlhophahane ka ga Setso (Tsebe ya 86)

Mo puisanong ya makgotlha go abelanwa ka dikakanyo tse di farologaneng kgotsa tshedimosetso go tswa mo metsweding e e farologaneng.

Go nna le modulasetilo yo o dirang tse di latelang:

- O dira gore go se nne tlhakatlhakano
- O laola nako
- O netefatsa gore ga go rathiwe naga fa go buiwa
- O rotloetsa mongwe le mongwe go tsaya karolo
- Ga a tseye letlhakori

- O ngoka ditshitshinyo kgotsa ditlhopho
- Dibui di tshwanetse go:
- Sekaseka dikakanyo tse di farologaneng.
 - Ba reetsane le go amogela fa bas a fenyne
 - Ba se kgoreletsane go bua
 - Dintlha tsa bona di lomagane sentle le ka tatelano
 - Ba tlhomame mo setlhogong.
 - Sebui sengwe le sengwe se bue ka ntlha e e rileng ya setlhogo
 - Fa sebui se tsena yo mongwe ganong, a dire jalo ka tlotlo.
 - Ba neele ka dikakanyo tsa bona ba neela le ka mabaka

Didiriswa

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka dipuisano tsa setlhopho.
- Go ba ruta gore ba tshwanetse go itshwara jang fa ba le mo dipuisanong.

Mokgwa wa go ruta

- Botsa barutwana gore a ba kile ba nna mo puisanong ya setlhopho.
- Ba botse gore ba tshwanetse go itshwara jang mo setlhopheng.
- Buisa le bona tshedimosetso ka mokgwa wa go buisana mo makgotlhaneng.
- O tle o ba botsa dipotso ka ntlha nngwe le nngwe go netefatsa fa ba tlhaloganya.
- Gona jaanong netefatsa fa fela ba tlhaloganya tshedimosetso pele ga ba tsenela dipuisano.
- Fa ba tlhalogantse, a dule ka ditlhopho tsa 6 mme ba buisane ka setso sa bona.
- Ba kobise dintlha tsa bona thata mo kgolaganong magareng ga batsadi le bana, jaaka, go ya ka setso sa bona, bana ba bontsha jang tlotlo mo bagolong, ba tshwanetse go itshola jang mo pele ga bagolo, ba tshwanetse go apara jang mo pele ga bagolo.
- Fela jaaka bana, bagolo ba tshwanetse go itshwara jang mo pele ga bana, Meaparo, dijo, metshameko, tlotlo, tirisanommogo, jalo jalo.
- Ba gopotse gore ba ele tlhoko tse di latelang:
 - Go batla tshedimosetso pele ba neela ka dipuisano.
 - Go lhopha modulasetilo.
 - Ba tseye metsotso e le 20 go buisana.
 - Mongwe le mongwe a itse dintlha tse a tla buang ka tsona.

- O tla tlhatlhoba ba ba ntse ba tsweletse.

Dingwe tsa dintlha tse ba ka buang ka tsona ke:

- meaparo,
- dijo, metshameko,
- tlotlo,
- tirisanommogo, jalo jalo.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Matshwao a puiso le mopeleto

Dikhutshwafatso

Gantsi go khutshwafadiwa maina a maleele a mekgatlo kgotsa mafoko fela go fefofatsa mokwalo. Fela re tshwanetse go ela tlhoko gore dikhutsafatso di tlhaloganyega go babuisi gore ba se tshware bothata fa ba buisa. Go botlhokwa go dirisa lefoko pele mme o neele khutsafatso morago, gore fa o e dirisa morago mmuisi a be a tlhaloganya gore e raya eng.

Sekai: beke = bk

Kgaoganyo ya mafoko

Kgaoganyo ya mafoko e ama mopeleto, fa mafoko a sa kgaoganngwa sentle, mopeleto ga oa a siama.

Sekai

Mafoko a a tshwanetse go kgaoganngwa:
E kete, e leng, e ka re.

Mokgwa wa go ruta

- Lemoa barutwana gore re tlhoka dikhutsafatso
- Ba lemose gore re tshwanetse go itse gore re ka kgaoganya mafoko jang gonne go thusa fa re buisa le fa re kwala.
- Go botlhokwa go lemoga pharologano magareng ga tsona.
- Ba botse gore a ba tle ba bone nngwe ya tse di umakilweng fa.
- Ba lemose gore khutsafatso nngwe le nngwe e itsiwe ke mmuisi mongwe le mongwe.
- A barutwana ba dire tiro e ka bongwe
- Ba di kwale mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.

Dikarabo tse di solofetsweng.

1.
 - (a) Gompieno
 - (b) Ke ne ke tla
 - (c) E kare
 - (d) E re
 - (e) Ya re
 - (f) E leng
 - (g) Dilo tsa

2.

- (a) Metara - m
- (b) Kgwedi - kd
- (c) Jaaka - jk
- (d) Motheo - mt
- (e) Mmaele ka ura – m.k.u

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Setlhangwa sa tshedimosetso - Lokwalo lwa boswa le tesetamente (Tsebe ya 88)

Pele ga puiso

Popego ya lokwalo lwa boswa:

- Maina ka botlalo le aterese ya mokwadi wa lokwalo lwa boswa.
- Bolela ka go itekanela ga gago mo tlhaloganyong.
- Fa e le gore o ne o tlele wa dira lokwalo lengwe pele, kwala gore lokwalo leo ga le sa dira, o a le phimola.
- Neela leina la modiragatsi/motlhokomedi wa lokwalo lwa gago, e nne motho yo o tshepagalang le yo o tlhaloganyang dilo tse.
- Mo neele tetla ya go duela melato yotlhe ya gago.
- Mo fe tetla ya go rekisa se o ratang se rekisiwa, o neele ka lenaneo la dilo tseo.
- Tlhalosa ka botlalo gore mongwe le mongwe o neelwa karolo efe ya boswa, go akaretsa le tshelete.
- O ka neela ka motlhokomedi yo mongwe fa e le gore sengwe se ka diragala ka motlhokomedi wa ntlha.
- Netefatsa fa o saena lokwalo le lwa boswa.

Ka nako ya puiso

Lekwalo la boswa lwa ga Mmatshupo Moloi

Nna Mmatshupo Moloi wa 10 Tshepe street, Mogopela, ke ikana gore ke itekanetse sentle mo tlhaloganyong le gore le ke lokwalo lwa ka lwa bofelo lwa boswa.

Ke re nale bana ba le 2, e bong Mpho le Pule. Ke tlhopha Rangwane Lebogang go nna modiragatsi le motlhokomedi wa lokwalo lwa me lwa boswa.

Ke neela Rangwane Lebogang tetla ya go duela melato yotlhe e ke tla beng ke nale yona ka nako ya fa ke tlhokafala. Ke mo fa le tetla ya go rekisa ntlo le koloi mme a kgaoganye madi a, go bana ba babedi ba me. Dikgomo tse di gona ka nako ya fa ke tlhokafala, a di kgaoganye ka tekatekano magareng ga bona.

Fa go ka diragala gore fa ke tlhokafala bongwanake ba be ba le dingwaga tse di ka fa tlase ga 18, ke tlhopha nna, Remofilwe, go nna ena motlhokomedi wa bona. Ke mo fa tetla ya gore a dirise

- Le beye mo go babalesegileng gona, o ka bolelela modiragatsi wa lekwalo la gago gore o le beile kae.

Maitlhommo le tiriso ya puo:

Maitlhommo ke go neela ka dikeletso tsa mokwadi gore di diragadiwe fa a sena go tlhokafala.

E thusa gore ba ba salang, ba se ke ba nna le kgogakgogano ka dilo tsa moswi.

Go dirisiwa puo e e nang le tlotlofoko ya molao, fela e tshwanetse go tshaoganyesega sentle.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

- Lekwalo la boswa

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka lekwalo la boswa.
- Go lemoga gore ba itse go le kae ka lona.

Mokgwa wa go ruta:

- Lemosa barutwana gore lo tlele go dira ka lekwalo la boswa.
- Simolola pele ka go ba lemosa gore ba tla itse ka botlalo gore lekwalo la boswa ke eng.
- Fa e le gore ga ba se ba le bone, ba tlele ka lona kgotsa papetlana/khopyi ya yona.
- Buisa le bona diponagalo tse tsa lekwalo la boswa.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya kgato nngwe le nngwe.
- Tlhalosa mafoko a a ka tswang a sa tlhaloganyesega.
- Ba lemose gore ba go buisa lekwalo le, mme morago ba arabe dipotso go bontsha fa ba tlhalogantse.

tshelete e ba e neetsweng go ba tswaledisa mo dithutong tsa bona tsa sekolo.

Fa go ka direga gore mongwe wa bana ba me a tlhokafale pele ga ke tlhokafala, dilo tsotlhe tse ke nang le tsona di tla ya kwa go ena, ga go tlhokafale gore di rekisiwe.

Fa go diragala gore bongwanake ba tlhokafale pele ga ka, dithoto tsotlhe tsa me di tla aroanngwa bonkgonne ba le ba babedi le bonnake ba le bararo ka go lekana.

Ke fa Rangwane Lebogang tetla ya go dirisa tshelete go duelela ditshenyegelo tsotlhe tsa phitlho ya me. Fa go ka diragala gore Rangwane Lebogang a tlhokafale pele ga me, ke tlhopha nnake e leng Remofilwe go nna ena motlhokomedi le modiragatsi wa diteng tsa lokwalo lwa me la boswa.

Ka letsatsi le la _____ la kgwedi ya _____ ya 2014, mo lefelong le la _____, ke saena tokomane e le go netefatsa fa e le lokwalo la mew lwa bofelo la boswa.

Paki ya ntlha

_____ yo o dulang mo _____

Saena

Kwala leina

Paki ya bobedi

_____ yo o dulang mo _____

Saena

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Lekwalo la boswa

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka lekwalo la boswa.
- Bo ba lemosa ka popego ya lona.

Mokgwa wa go ruta:

- Ba bolelele ka botlalo gore ba tlile go buisa ka eng.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya gore bokao jwa lefoko boswa ke eng.
- Ba bontshe lekwalo la mannete la boswa.
- Ba botse gore a ba kile ba le bona.
- Ba botse fa ba ntse ba buisa gore a popego ya yona e tsamaisana le tshedimosetso e e neetsweng.
- Ba ka buisa makgetlonyana go netefatsa fa ba tlhaloganya.
- Ba lemosa gore ba tla araba dipotso go supa fa ba tlhaloganya.

Tiro ya katoloso:

- Go ka tswa go nale ba ba sa tlhaloganyeng gore lekwalo la boswa ke eng?
- Ba tlhalosetse ka botlalo maitlhommo a lekwalo le.

- Ba lemosa gore lelapa lengwe le lengwe le akanya ka go neela bana boswa, fela gantsi ke gore ga go ke go kwala fa fatshe gonne go nale ba ba bolelelwang gore go sale go diragala eng fa bagolo ba ka tlhokafala.
- Ba lemosa mosola wa go kwala maikaelelo fa fatshe.
- Ba fe dikai tse o ka di akanyang go netefatsa fa ba tlhaloganya.

Morago ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dipene

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go akanyetsa kwa teng.
- Go ba ruta go sekaseka, tlathloba, go farologanya le go bapisa.

Mokgwa wa go ruta:

- Baya barutwana ka ditlhophi tsa 4 kgotsa 5.
- O ka ba letla gape go buisa lekwalo la boswa gore ba tlhaloganye ka botlalo.
- Ba fe nako ya go araba dipotso mo ditlhopheng.
- A ba kwale dikarabo.
- Fa ba feditse ba ka tlhopha yo o tla neelang ka dikarabo go botlhe.

- Ba fe dikarabo tse di nepagetseng mo ba paletsweng gona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Lekwalo la boswa ke lekwalo le le neelang ka dikeletso tsa motho gore di diragadiwe fa a se na go tlhokafala.
2. Le kwalwa ke motho yo o nang le dithoto mme a batla gore di aroganngwe magareng ga ba a tla ba tlogelang mme a batla gore ba di fiwe.
3. Le kwalelwa ba bat la salang fa a se na go tlhokafala.
4. Le kwalwa ka nako ya botshelo jwa o o batlwa go neela ka dithoto tsa gagwe.
5. Amogela karabo e e nang le mabaka a a utlwalang.
6. Gantsi fa e le gore dithoto di dintsi, fa e le gore ba ba salang ga ba utlwane kgotsa go dirisana mmogo, ba ka di lwela mme ga nna le kgotlang magareng ga bona.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso go tswa mo lokwalong lwa boswa

Dikarabo:

1. Nna.
2. Lebogang – leinatota
Lekwalo – leinagotlhe

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tira:

Ke fa sediri se dira tiro mo polelong. Polelo e simolola ka sediri.

Sekai:

Mpho (**sediri**) o amogela sekgele (**sedirwa**).

Tirwa:

Ke fa polelo e simolola ka sedirwa, go supa tiro e e dirilweng.

Sekai:

Sekgele se amogelwa ke Mpho.

Dipaka:

Tirwa le tira di ka kwalwa ka dipaka tse di farologaneng.

(a) Pakajaanong

Mpho (**sediri**) o amogela sekgele (**sedirwa**).

Sekgele se amogelwa ke Mpho.

(b) Pakafetileng:

Mpho o amogetse sekgele.

Sekgele se amogetswe ke Mpho.

(c) Pakatlang:

Mpho o tla amogela sekgele.

Sekgele se tla amogelwa ke Mpho.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Mokgwa wa go ruta:

- Tlhalosetsa barutwana pele ka sediri le sedirwa.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pharologanyo magareng ga tsona.
- Ba lemose gore mareo a le ona a thusa go ka tlhalosa bokao - tira le tirwa.
- O ka ba kopa go neela ka sediri le sedirwa pele gab a neela karabo ya polelo nngwe le nngwe.
- A ba dire tiro e ka bongwe, fa e le gore o lemoga gore ba ka se nne le bothata.
- Ba lemose phetogo mo pakeng.

Tiro ya katoloso:

- Go ka tswa go nale ba ba sa tlhaloganyeng sentle.
- Ba dire gore ba dire sengwe mme ba fetolele se se dirwang mo tirweng, jaaka, mongwe a phimole letlapa la go kwalela, mme o botse gore go dirwa eng mo letlapeng?
- Dira jalo ka dilo di le mmalwa mo phaphosing go fitlhela o ikgotsafaditse gore ba tlhalogantse.
- Ba ba se nang bothata o ka ba kopa gore ba kwale dipolelo tse dingwe tse ba ka di akanyang.
- Netefatsa fa o lebelela dipolelo tsa bona go ba netefaletsa fa ba tlhalogantse, mme o ba akgolwe.

Dikarabo tse di solofetsweng:

- (a) Mpho o rata batsadi.
- (b) Mpho o ratile batsadi.
- (c) Mpho o tla rata batsadi.
- (d) Batsadi bar utile bana.
- (e) Batsadi ba gakolola bana.
- (f) Batsadi ba gakolotse bana.
- (g) Batsadi ba tla gakolola bana.

Beke 3 le 4:

Botsalano le balekane

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 6: Go reetsa kgatiso ya motlotlo o o diragadiwang (Tsebe ya 91)

Pele ga theetso

Pele ga re reetsa, re ka dira tse di latelang go ngoka kgatlhego:

- Tlotla ka se re tlileng go reetsa ka sona go bona lemorago la sona.
- Bua ka tlotlofoko e e ka tlhagelelang mo go se re tlileng go se reetsa.
- Araba dipotso jaaka ketapele ya se re tlileng go reetsa ka sona.

Ka nako ya go reetsa re ka dira tse di latelang:

- Sekaseka melaetsa, sekaseka sebui.
- Go batla bokao jwa se neng se reeditswe.
- Go akanya le go tlathloba se se reeditsweng.
- Kwala dinoutsu.

Fa re fetsa go reetsa re ka dira tse di latelang go supa fa re tlhalogantse:

- Botsa dipotso.
- Sobokanya dintlha.
- Bua ka se se builweng.
- Go dira ditshwetso, fana ka dikakanyo, sekaseka ka botlalo, jalo jalo.

Didiriswa

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta bana ka mekgwa e e siameng ya go reetsa.

Mokgwa wa go ruta:

- Gakolologelwa gore o batla go ruta barutwana ka mekgwa e e siameng ya go reetsa, ka jalo, o lebeletse go reetsa ga bona fela, e seng sepe gape.
- Tshimolola ka gore ba lebelele se se diragalang mo setshwantshong mme ba bue gore ba tlhaloganya eng ka sona.
- O ka ba letla go araba fela, ba se mo ditlhopheng.
- Ba botse gore a ba itse go reetsana, botlhokwa jwa go reetsa ke eng, ba ikutlwa jang fa bas a reediwe, jalo jalo?
- Buisa le bona ditogamaano tsa go reetsa.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya ka go neela dikai tsa dintlha tse di neetsweng fa.

Tiro ya katoloso:

- Barutwana bangwe ba ka nna le bothata jwa go tlhaloganya tshedimosetso e.
- O ka ba dira gore ba etsise tiragalo ya go bua le go reetsa mo ditlhopheng.
- Ba kope gore fa bangwe ba bua, ba ba tshwanetseng go reetsa ba se reetse mme le bona ba bue fela.
- Ba botse gore a go ka nna motlhofo go kwala se ba ntseng ba se reeditse.
- Bontsi jwa bona bo ka go bolelela gore ba ka se kgone.
- Ba lemose gore ke ka ntlha ya gore ba ne ba sa reetsa ka tlhoafalo.
- Ba lemose gore go botlhokwa go reetsana.

Ka nako ya theetso:

Pule o na le balekane ba gagwe, Rajesh, Themba, le Thabo, ba kopana kwa sekolong mme ba a tlotla.

Pule: Dumelang ditsala. Le lebega le itumetsegompijeno.

Rajesh: Ja, re itumetse, wena?

Pule: Eish! ke itumetse fela go na le se se ntshwenyang, waitse?

Themba: Tla ka tsona, wa itse nna ke rata ditaba.

Pule: Hey monna! Ke nale ditsala tse dingwe tse ke ntseng ke 'bloma' le tsona. Fela ke lemogile gore ba dira dilo tse di sa siamang, tse ke sa di rateng.

Themba: Ke eng tsona tseo?

Pule: Eish monna! Ba a 'tsuba', ba nwa bojalwa, nna ga ke rate, 'dae goetes'.

Rajesh: Tswa mo go bona 'mfana', a kere wa re ga o rate se ba se dirang?

Pule: Ke nnete, fela bona ke ditsala tse di 'sharp', ke ithutile dilo tse 'baie', mo go bona, ba nkaga, Ba botlhale e bile ke ditsala tsa nnete.

Rajesh: Wena o re senyetsa nako, fa o sa rate dilo tse ba di dirang, tswa mo go bona.

Pule: Thabo, o didimaletseng, wena war eng tsala?

Thabo: Tota go thata 'gents', ke tlhaloganya maemo a ga Pule. O tlhoka ditsala gape, fela ga a rate mekgwa ya bona.

Rajesh: A a tswa mo go bona 'once', waitse 'gents', gantsi batho fa e le ditsala, ba feleletsa ba

	dira dilo tse di tshwanang. Go itse mang, Pule a ka feleletsa le ena a dira dilo tse.
Themba:	Haai, a ka se ke, gape ke a mo tshepa yo Pules, o kgona go ikemela.
Rajesh:	Nna 'mafana', ke go gakolola gore, tswa mo bathong bao, gonne le fa o sa dire se ba se dirang, fela go tsamaya le bona, batho ba akanya gore o dira se ba se dirang.
Thabo:	Ke nnete Rajesh, Pule a tswe mo mathakeng a, ba tla felelsa ba mo raela. Nna ga ke batle go golaganngwa le batho ba ba dirang dilo tse di sa siamang. Gona jaanong o tsala gape le rona, batho ba ba go boning o tsamaya le ditsala tseo, ba ka akanya gore le rona re dira dilo tseo gonne o tsala ya rona.
Themba:	Ke a tlhaloganya jaanong, wa reng jaanong Pule, a o setse o nagana gore o tlhoka ditsala tseo?
Pule:	Tota ke tlhakane tlhogo, ga ke itse gore ke direng, 'bafana' ba ke a ba rata, ba ntsha bodutu.
Thabo:	Rona re go file dikgakololo, go tswa mo go wena. Fela itse gore rona re a go rata jaaka tsala ya rona, ga re battle go go bona o dira dilo tse di 'snaaks'. Tshwetso ke ya gago.
Pule:	Ke lo utlwile 'gents', ke lemoga gore ke lona ditsala tsa nnete, ke tla tswa mo go bona.
Themba:	Tsala e bua jaaka wena jaana, a re akanyeng ka bokamoso jwa rona, dilo tse dingwe tse, ke tshenyo ya nako le tshelete fela.

Didiriswa

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta mekgwa e e siameng ya go reetsana.
- Go ba lemosa ka ketsiso.

Mokgwa wa go ruta:

- Tlhalosetsa barutwana gore ketsiso ke eng?
- Ba rute gore ke go tsena mo ditlhakong tsa motho yo o mo etsisang, ka jalo, o tshwanetse go dira le go bua fela jaaka ena.
- Buisang terama e pele gore ba tlhaloganye baanelwa sentle.
- Ba botse dipotso mabapi le baanelwa, gore ba tlhaloganye baanelwa ka botlalo.
- Tlhophisa barutwana ba le 4 ka nako go etsisa baanelwa ba.
- Fa ba fetsa tlhophisa ba le 4 gape go etsisa baanelwa.
- Fa e le gore o lemoga gore ba setse ba tlwaetse baanelwa ba, o ka dirisa ketsiso nngwe fela, jaaka, puisano gare ga ditsala, ngwana le motsadi, morutwana le morutabana, jalo jalo.
- Fela ba tshwanetse go itse gore bat la araba dipotso go tswa mo terameng e e mo bukeng ya bona.

Morago ga theetso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go katisa barutwana go reetsa ka go tlhaloganya.
- Go araba dipotso ba sa buisa, ba reeditse fela.

Mokgwa wa go ruta:

- A barutwana ba arabe dipotso tse ka bongwe.
- Ba bue dikarabo fela kwa ntle ga go kwala.
- Netefatsa fa ba kgona go lemoga dintlhakgolo le tse di tshegetsang.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Pule, Rajesh, Themba, le Thabo.
2. Ba tlotla ba le kwa sekolong.
3. Amogela karabo e e neetsweng.
4. Amogela mabaka a a tsamaisanang le se se buiwang ke moanelwa kgotsa se se buiwang ke ena.
5. Ke Pule.
6. Ke ka gore o na le bothata jwa go dira tshwetso ka ditsala tsa gagwe, o a ba rata, fela ga a rate mekgwa ya bona.
7. Amogela mabaka a a nang le tlhaloganyo le lemorago la puisano e.
8. A re ditsala tseo di mo ntsha bodutu le gore o ithuta dilo tse dintsi mo go tsona.
9. Bua le bona, go tswa mo go bona, jalo jalo.
10. Amogela karabo e e maleba.
11. Amogela mabaka a a utlwalang.
12. Ka ga botsala jwa nnete/ ditsala di mefuta/ditsala di a gakololana/re bona dilo tse di farologaneng go tswa go ditsala tse di farologaneng/jalo jalo

Dipogego tsa puo le melawana ya tiriso:

1. Nna ga ke rate 'dae goetes'.
2. Goga
3. Leinatota.
4. Leinatota.
5. N-,din-
6. Kgakololo.
7.
 - (a) Seburu
 - (b) Seburu
 - (c) Sekgowa
8. Thabo a re ga a batle go golaganngwa le batho ba ba dirang dilo tse di sa siamang.

Go buisa le go lebelela**Tirwana ya 7: Go buisa naane (Tsebe ya 92)****Pele ga puiso****Didiriswa**

Dikwalo

Dibuka tsa go kwalela

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go godisa lerato la go buisa mo barutwaneng.

Mokgwa wa go ruta:

- Netefatsa fa barutwana ba itse gore naane ke eng?.

Dikarabo tse di solofetsweng

Polelo	Leditotota	Leditletlhaedi
O batlile tsala ya gagwe kwa sekolong.	✓	
Ke batlile go raelwa ke ditsala.		✓
Basimane ba aga ba tshameka ka katse.		✓
Basimane ba aga ntlo ya bojang.	✓	
Malome o nama a ragoga fela a sa laela.		✓
Mosetsana o nama mo bolaong.	✓	
Bana ba letse mo gae.	✓	
Barutwana ba letse ba gorogile le masigo.		✓

- A ba sekaseke setlhogo sa naane gore o tle o itse go bonela pele se naane e tlileng go bua ka sona.
- Ba botse ka bokao jwa setlhogo se sa naane.
- Ba letle go tshwaela ka setshwantsho.
- A ba buise naane ka tsenelelo.
- Morago ba arabe dipotso.

Dipogego tsa puo le melawana ya tiriso

1. Tlhalosang maele a a latelang;
 - (a) Go itemeletsa go dira sengwe kgotsa go dipa.
 - (b) Go bua le bagolo go sa tshwanela kgotsa go balabala.
2. Ditsebe di reetsa le tse di sa tshwanelang go di reetsa.
3. Amogela karabo e e maleba.

Dipogego tsa puo le melawana ya tiriso**Madiri****Mokgwa wa go ruta**

- Boeletsa tlhaloso ya lediri go barutwana.
- Ba lemose bokao jwa tlhaedi mo lediriletlhaedi, gore lediri le le supa fa le tlhaela sengwe go feleletsa bokao jwa lona.
- Lemoso barutwana gore lediriletlhaedi ka metlha le dirisiwa le lediritota.
- A barutwana ba dire tiro e ka bobedi.
- Tshwaya tiro ya bona.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 8: Thadiso ya setlhangwa (Tsebe ya 94)

Pele ga go kwala – Go ipaakanyetsa go kwala

Fa o neela thadiso/tlhagiso o tshwanetse go dira tse di latelang:

- Simolola ka go neela setlhogo sa buka, mokwadi, baphasalatsi, lefelo la phasalatso, ngwaga ya phasalatso.
- Buka e ka ga eng, baanelwa bagolo ke bomang, ke karolo efe ya buka e o e ratang thata kgotsa e o sa e rateng?
- Gopola gore o thadisa buka e o e buisitseng, e seng buka e o eletsang gore mokwadi a ka be e kwadile.
- O ka akaretsa tshedimisetso ka mokwadi; dipalo tsa gagwe, tse a itsegeng ka tsona, jalo jalo.
- Akanya gore o direla mang tlhagiso e, a ke motho yo o rekisang dibuka, a ke motsadi, a ke motho yo o batlang fela tshedimisetso e e riling?
- Fa o neela ka bokhutlo jwa thadiso, a e nne bokhutlo, e seng dintlha tse dišwa gape.
- A o ratile buka e, a go na le sengwe se o neng o ka se fetola mo bukeng e, a o kile wa nna mo maamong a moanelwa mongwe, jalo jalo.
- A o ka eletsa motho go buisa buka e?
- Ke mofuta ofe wa batho ba o ka ba laletsang go buisa buka e.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dithadiso tsa dibuka go tswa mo dikuranteng, dimakasini, jalo jalo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka thadiso.
- Go ba ruta go dira thadiso.
- Go ba bontsha gore e lebega jang.

Mokgwa wa go ruta

- Simolola ka go tlhalosetsa barutwana gore thadiso ke eng.
- Ba botse gore a ba kile ba e bona kgotsa go e buisa.
- Fa o kgonne, ba bontshe thadiso e o ka tswang o e tshwere.
- Ba lemose mosola wa thadiso.
- Buisa le bona tshedimisetso e e neetsweng.
- Ba botse lebaka la ntlha nngwe le nngwe e e neetsweng.
- O ka dira se ka go bua le bona botlhe, kgotsa o ka ba beya ka ditlhopho mme ba akanya ka mabaka a ntlha nngwe le nngwe e e neetsweng, sekai; ke eng fa thadiso e tshwanetse go neela ka setlhogo sa buka, ke eng fa tshedimisetso ka mokwadi e tshwanetse go neelwa, jalo jalo.
- Fa e le gore o ba beile ka ditlhopho, ba fe sebaka sa go neela ka mabaka a bona go botlhe.
- Fa lo feditse ka dintlha tse, dirang thadiso ka bonako fela ka buka e o itseng gore ba e buisitse, e ka tswa e le ya ngwaga e e fetileng kgotsa e ba e buisang mo ngwageng o.
- Netefatsa fa botlhe ba tlhalogantse.

Ka nako ya go kwala – go kwala ga ntlha, go boeletsa le go tseleganya

Thadiso/tlhagiso

Setlhogo sa buka: _____

Mokwadi: _____

Tshedimisetso ka mokwadi: _____

Baanelwa bagolo: _____

Buka e ka ga _____

Ke ratile buka e gonne _____

Re ratile karolo e _____

Re ka go eletsa go buisa buka e gonne _____

Batlhagisi: _____

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dithadiso tsa dibuka go tswa mo dikuranteng, dimakasini, jalo jalo

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka thadiso.
- Go ba ruta go kwala thadiso.
- Go ba bontsha gore e lebeja jang.

Mokwa wa go ruta

- Barutwana ba buisitse le wena ka thadiso.
- A ba dire ka bobedi go kwala thadiso ya buka e ba e buisitseng, e ka tswa e le ya ngwaga e e fetileng kgotsa ya yona ngwaga e.
- Gape o ka ba fa kgangkhutswe, mme wa ba fa nako ya go e buisa mme morago ba kwale thadiso ya yona.
- Ka ba fa kgang nngwe fela go tswa mo makasining kgotsa lekwadikgang mme wa re ba dire thadiso ya yona go lemosa bangwe gore ba e buise.
- A ba dirise letlhomiso le ba le filweng go ba thusa go rulaganya dikakanyo tsa bona.
- Netefatsa fa ba buisana pele ga ba kwala go dumalana ka dintlha.
- A ba ele tlhoko tse di latelang:
 - Ba dirise popego e e nepagetseng ya go kwala.
 - Ba gopole gore maitlomo a go kwala thadiso ke go dira gore mmuisi a eletse go buisa ka motho yo.
 - Go nne le dikakanyokgolo le tse di tshegetsang.
 - Tiriso ya puo e nne e e siameng e bile go bonale gore o kwalela bomang ka go dirisa rejisetara e e maleba.
 - Dintlha tsa bona di latelane sentle, dipolelo e nne tse di farologaneng.
 - Ba netefatse gore dintlha tsa bona di lomagana

Morago ga go kwala – go tlhotlha diphoso le go tlhagisa

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

1. A setlhopho sengwe le sengwe se dirise setlhangwa sa thadiso se ba se kwadileng gosekaseka dikarolo tsa puo tse ba di dirisitseng mo setlhangweng seo.
Netefatsa fa ba itse dikarolo tsotlhe tsa puo, fa

ba sa di itse, ba rute gape ka tsona gore ba kgone go dira tiro e.

2. Dikhutshwafatso

Dikarabo tse di solofetsweng

Nomoro - no.

Karabo - kar.

Jaaka - jk.

Thapama - tp.

Khilogarama - kg

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Puosebui le puopegelo

Puosebui

Ke puo e e tlhagisiwang ka tlhamalalo ke mmui.

Sekai:

Themba a gakolola a re: "Tswa mo ditsaleng tseo gonne ga di a siama."

Matshwao a nopo a dirisiwa go supa fa mafoko a builwe ke sebui ka tlhamalalo.

Puopegelo

Ke puo e e begiwa ke motho a bua ka se yo mongwe a se buileng.

Sekai:

Themba o ne a gakolola Pule gore a tswe mo ditsaleng tsele gonne ga di a siama.

Mokwa wa go ruta

- Boeletsa tlhaloso ya gore puosebui le puopegelo ke eng.
- Matshwao a nopo ga a dirisiwe fela mo go supeng gore motho o a bua, ga a bege.
- Ba lemosa gore ba buise se se tsentsweng mo matshwaong a nopo pele ba ka re se se mo gare ga matshwao a ke mafoko a mmui ka tlhamalalo.
- Ba lemosa gore mafoko a a neng a buiwa ke bo Pule ga a tsenngwe matshwao a nopo gonne ke terama.
- Letla barutwana go dira ka bobedi fela mongwe le mongwe a kwalela mo bukeng ya gagwe.
- Tshwaya dibuka tsa bona.

Tiro ya katoloso:

- Tlhalosetsa ba ba tlhokang thuso e e tseneletseng gore matshwao a nopo ke eng?
- Ba letle go bua dipolelo.
- A mongwe a di kwale mme a tsenye matshwao a puo mo go se a se buileng.

- Ba lemose gore a botlhokwa gonne kwa ntle ga ona mmuisi a ka se itse gore mafoko a builwe ke mang.
- A ba dire ka bobedi kgotsa ditlhophla gore ba thusane.
- Ba ba kgonang ba ka itlhamela dipolelo tsa bona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

“Le lebega le itumetse kajeno.”

“Re itumetse.”

“Ke itumetse fela go na le se se ntshwenyang waitse.”

“Tla ka tsona, wa itse nna ke rata ditaba.”

“Fela ke lemogile gore ba dira dilo tse di sa siamang, tse ke sa di rateng.”

“Tswa mo go bona mfana, a kere wa re ga o rate se ba se dirang”

Puopegelo :

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Pule a re ba lebega ba itumetse kajeno.
2. Rajesh a re ba itumetse.
3. Pule a re o itumetse fela go na le se se mo tshwenyang.
4. Themba a re Pule a tle ka tsona, gonne Pule wa itse gore ena o rata ditaba.
5. Pule a re o lemogile gore ba dira dilo tse di sa siamang, tse a sa di rateng.
6. Rajesh a re a tswe mo go bona ka gore a re ga a rate se ba se dirang.

Polelotswako:

Polelotswako:

Ke polelo e e bopilweng ka dipolelwana tse pedi kgotsa go feta, fela dipolelwana tse di ikemetse ka botsona, kgotsa ka bobedi di dira tlhaloganyo.

Sekai:

Ke rata ngwanake **gonne** o a ikanyega.

Dipolelwana tse pedi ke:

1. ke rata ngwanake
2. O a ikanyega.
Dipolelwana tse ka bobedi jwa tsona di ikemetse ka botsona.

Mokgwa wa go ruta:

- Boeletsa go ba ruta ka mofuta o wa polelo wa polelopate.
- Ba lemose gore nako le nako fa ba bua, ba dirisa mofuta mongwe wa polelo.

- Netefatsa fa ba tlhaloganya gore lediri ke eng pele.
- Ba kope gore ba bue dipolelwana, o di kgaoganye mme ba bue gore a polelwana nngwe le nngwe e dira tlhaloganyo.
- Fa e sa dire tlhaloganyo ka boyona ke polelopate.
- Fa o kgotsofetse gore ba a tlhaloganya, ba ka araba dipolelo ka go di kwala mo dibukeng tsa bona.
- Fa ba fetsa ba neele dikarabo mme mongwe le mongwe a itlhatlhobe.

Tiro ya katoloso:

- Fa go nale ba ba nang le bothata, ba rute ka lediri pele.
- Ba kope gore ba dirise madiri ao mo dipolelong.
- Ba lemose mofuta ya dipolelo tse ba di neelang.
- O ka ba kopa gore ba neele ka dipolelo tsa bona.
- Ba kope gore ba bue gore a go dirisitswe lediri le le lengwe kgotsa a mabedi.
- Ba lemose dipolelwana fa e le gore ke dipolelwana tse pedi.
- Ba botse gore a di kgona go ikemela ka botsona kgotsa nnya.
- Ba fe dipolelo di le mmalwa mme ba dire pele ka bobedi.
- Fa ba tlhaloganya o ka ba fa tiro ka bongwe.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Pule o rata ditsala tse di siameng gonne ke tsala e e siameng.
2. Morutabana o teng, motlhaope a ka re thusa ka maele.
3. Ba nkgakolotse mm eke ne ka ikgatolosa kgakololo ya bona.
4. Ke a mmona, e kete ena ga a mpone.
5. Ke tlotla ditsala e bile ke a di rata.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 9: Puiso e e sa ipaakanyediwang (Tsebe ya 96)

Didiriswa

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go neela ka puo bas a ipaakanya.
- Go ba ruta ditogamaano tsa go neela ka puo.

Mokgwa wa go ruta:

- Tlala barutwana ka temana kgotsa sengwe fela se se ka ga botsalano.
- Tlhalosa dintlha tse ba di neetsweng tsa go neela ka puiso go netefatsa fa ba itse gore ba tlile go buisa jang.
- Fa mongwe le mongwe metsotso e 2 go ya go 3 fela.
- Ba lemose gore ba:
 - Tiriso e e maleba ya lentswe, segalo le lebelo.
 - Ba utlwale sentle, bas a goe thata e bile ba sa taboge fa ba buisa.
 - Ba buise matshwao a puiso sentle.
 - Ba kgaotse fa ba bona khutlo, ba eme go se nene fa ba bona phegelwana.
 - Ba tsholetse lentswe go se nene fa ba bona letshwao la puiso.
 - Lentswe le utlwale go supa kgakgamalo fa o bona tsiboso, jalo jalo.
 - Puo ya mmele e nne maleba.
 - Go bonale gore o a buisa, a se nne lefelo le le lengwe fela, dikarolo tsa gagwe tsa mmele di tsikinyege, a dirise mabogo, matlho, jalo jalo.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 10: Go dira tshobokanyo (Tsebe ya 96)

Tshobokanyo:

Mmatshupo o ne a lebea mo bathong jaaka mme yo o neng a rata bana ba gagwe ba babedi, Mpho le Pule, ka go tshwana. Fela Mpho ena o ne a lemoga fa go ne go na le sengwe se se neng se sa siama. Mmabona o ne a sa ba tseye ka go tshwana. Mpho e ne e le ngwana yo o bo tlhale kwa sekolong, Pule o ne a sa fiwa thata, o ne a le mo mophatong o le mongwe le Mpho gonne a kile a salela kwa morago mo kereiting ya 5. Ka jalo, mmabona o ne a mo fa nako e ntsi gonne o ne a akanya gore Mpho ga a tlhoke thuso epe mo go ena.

E ne e le Labone mo maitseboeng fa Mpho a ne a gakolola Mmatshupo gore o tla be amogela sekgele

sa go gaisa botlhe mo dithutong. Mmatshupo o ne a re ga a na go kgona gonne o ne a setse a rulagantse le Pule gore o tla mo thusa ka tiro ya sekolo.

“Mma, o a itse gore ga go ope yo o ka tlang le nna, ke eng fa o sa tlogele Pule a dira tiro ya sekolo a le nosi, kana ke kgale ke go boleletse ka moletlo o”, ga bua Mpho ka pelo e e botlhoko.

Mmatshupo o ne a fetola ka gore, “Ke a itse ngwanaka, fela wena o bua ka go amogela sekgele, Pule ena o na le mathata a le wena o a itseng.”

Mpho o ne a ipaakanya a utlwile botlhoko tota. Gonne ntlo ya bona e ne e se kgakala le sekolo, o ne a itsamaela ka dinao a le nosi a fitlha a dula a le nosi go emela gore leina la gagwe le bidiwe.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana tsa go kwalela

Mokgwa wa go ruta:

- Tlhalosetsa barutwana gore tshobokanyo ke eng?
- Ba lemose dintlha tse tsa botlhokwa
 - O tshwanetse go kwala dintlhakgolo fela.
 - Buisa temana ka tlhoafalo gore o bone mooko/kgangkgolo ya yona.
 - Buisa temana gape mme o thalele dipolelo tse di botlhokwa.
 - Kwala setlhangwa sa ntlha.
 - Buisa setlhangwa sa ntlha gape, o tsamaya o fokotsa mafoko a a sa tlhokagaleng.
 - Buisa temana gape o tsamaya o ntsha matlhalosi, matlhaodi, jalo jalo.
 - Bala palo ya mafoko mme fa e santsane e nale mafoko a le mantsi, a fokotse gape.
 - Tseleganya tshobokanyo ya gago.
 - Kwala setlhangwa sa gago sa bofelo.
 - Kwala palo ya mafoko mo masakaneng.

A ba buise temana e e fa tlase mme ba e sobokanye ka mafoko a le **70-80** kgotsa ka dintlha di le 7.

Ba direse mafoko a bona fela bokao bo sa fetoge.

Ba bale mafoko mme ba kwale palo ya ona kwa tlase ga tshobokanyo ya gago.

Polelo ya matseno

Ubuntu ke lereo le le dirisiwang ke bathobants'ho le le rayang go nna le botho. Go bothokwa mo barutwaneng go itse mareo le go a dirisa ka ntlha ya fa a tla ba ruta botho jo bo tshwanetseng ngwana wa Motswana. Ka fa gare ga Ubuntu, go na le kutlwelobothoko le tisanommogo tse barutwana ba tshwanetseng go di ithuta. Botho ke bona fela jo re tshwanetseng go bo ruta bana ba rona gore ba gole e le batho setšhaneng.

Mo kgaolong e, o tšile go godisa dikgono tsa:

1. Go reetsa le go bua

- Go reetsa setlhangwa sa theetso: potsotherisano
- Go tsaya karolo mo dipuisanong tsa ditlhophu
- Go reetsa papatso e e gatisitsweng.
- Go dira tlhagiso ya molomo: thanolo ya papatso.

2. Go buisa le go lebelela

- Go buisa setlhangwa sa dinaane.
- Go ithuta diponagalokgolo tsa leboko.
- Go buisetsa/go lebelela go tlhaloganya: dikgemetšhana tsa khomiki.
- Poeletso ya popego ya tshobokanyo.
- Go buisa le go lebelela setlhangwaponu: papatso
- Go boeletsu tshobokanyo
- Go boeletsu dikwalo

3. Go kwala le go tlhagisa

- Go kwala setlhangwa sa tirisano: kitsiso, lenanetema le metsotso.
- Go totisa mogopolo mo dikgatong tsa go kwala.
- Go kwala ditlhangwa tse dikhutshwane tsa tirisano: thadiso ya papatso

4. Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

- Go dira ka mafoko: dikutu, ditlhogo, megatlana, matlhaodi, maina, maemedi, maamanyi, maitiri, mabotsi le madirimatlhaedi.
- Go dira ka polelo: dipaka, popego ya polelo, temana ya matseno, temana ya bokhutlo, dithuanyi, tira, tirwa, puosebui le puopegelo.
- Go itse bokao jwa mafoko: diane, maele, maadingwa, makaelagongwe le malatodi.

Go dirisa matshwao a puiso, mopeleto le dikhutshwafatso

Beke 1 le 2:

Kgotlhelelano

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go reetsa setlhangwa sa theetso: potsotherisano (Tsebe ya 99)

Mokgwa wa go ruta

Pele ga theetso

Laela barutwana go sekaseka ditshwantsho tse di mo dibukeng tsa bona gore ba tle ba kgone go:

- Bonelapele se setlhangwa se tšileng go bua ka ga sona.
- Bona gore ke eng se se tshwanang ka ditshwantsho tsotlhe tse di mo tirwaneng e.

Ka nako ya theetso

- Rotloetsa barutwana go botsa dipotso fa ba sa tlhaloganye.
- Ba rotloetse le go tlhomamisa bokao jwa mafoko a ba sa a tlhaloganyeng.
- Bolelela barutwana gore o tšile go ba buisetsa potsotherisano e e mo bukeng ya gago gararo, mme ba reetse ka tlhoafalo.
- Fa oe buisa lwa ntlha, ba reetse fela, ba se tseye dintlha.
- Ba neele dipotso go di lebelela, mme morago o buise temana gape.
- Ba laele go tsaya dintlha ka nako ya puiso ya bobedi.
- Ba bolelele gore o tšile go buisa temana lwa boraro e bile e le lwa bofelo, mme ka nako ba ka kwala dikarabo.

Temana ya theetso

Dipotsottherisano magareng ga mme Masigo yo monna wa gagwe a tlhokafetseng ka nako ya thuntshano fa gare ga maphodisa le badiri ba moepo wa Lonmin mo Porofenseng ya Bokone Bophirima le mogasi wa seyaalemowa ka ga loso lwa monna wa ga mme Masigo.

Mogasi: Dumela mme Masigo o amogetswe mo setudiong sa rona.

Mme Masigo: Dumela rre Kegomoditswe.

Mogasi: Go diragetse eng ka letsatsi la bofelo le o boneng monna wa gago ka lona?

Mme Masigo: Monna wa me o tsogile mo mosong a ya go tsenela mogwanto o o neng o setse o na le malatsi a le mane o ntse o le teng, o mo go ona badiri ba neng ba batla dituelo tsa bona di okediwa. Fa a tsamaya mo mosong ke ne ka mo kopa go tsamaela kgakala le maphodisa, ke ne ke itewa ke ditshikare.

Mogasi: E le gore ke eng se tota se neng se dira gore o ikutlwe jaana?

Mme Masigo: Toro ya bosigo jo bo fetileng ke yona e neng e dira gore ke itewe ke ditshikare. Ke lorile batho ba kgobokane mme botlhe ba apere bontsho, go le selelo se se neng se tlhaba motho mo pelong. Ka jalo ka tsoga ke tshwenyegile e le tota.

Mogasi: A o ne wa kgona go mo bolelela ka toro e ya gago?

Mme Masigo: Ee rra, ke mo boleletse fela a se ke a nkuhlwa. Fa a tswa kwa gae go ne go na le sengwe se se nthayang se re ga a kitla a tlhola a boa. Ke lekile go kgapela kakanyo e kwa thoko fela segakolodi sa me sa bua le nna.

Mogasi: O ikutlwa jang ka go tlhokafala ga gagwe?

Mme Masigo: Ke tletse tenego le kutlobotlhoko. Ke utlwile botlhoko thata ka ntlha ya fa motho yo o ntseng a re tlamela a re tlogetse. Rra, ga ke dire mme ke na le bana ba le bane, ke ya go ba tlamela ka eng? Tenego ke ya gore nka be ke mo kganetse go ya mogwantong. Le fa ke mmoleletse ka toro, ga ke a gatisa se ke neng ke se bua.

Mogasi: Mma Modimo o teng o tlaa lo tlamela ka a sa latlhe bana ba ona.

Mme Masigo: Tlaa re solofele jalo. Gongwe o tlaa dira gore re bone dituelo go tswa kwa bathaping.

Mogasi: Ke lebogetse nako ya gago mma, o sidilege.

Mme Masigo: le nna ke lebogetse go kgathala ga lona rra.

Morago ga theetso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Mme Masigo le mogasi wa seyaalemowa/Rre Kegomoditswe.
2. Loso lwa monna wa ga Mme Masigo.
3. Badiri ba meepo ya Lonmin.
4. Ba ne ba batla tlhatlhoso ya dituelo.
5. Lonmin.
6. Bokone Bophirima
7. Tenego le kutlobotlhoko
8. Ee gonne fa losa dire jalo ga lo kitla lo boba ditlhatlhoso tsa dituelo/nnayaa, gonne go feleletsa go na le mathata a dipolaano.
9. E ka nna maphodisa gonne ba ne ba tshwanetse go tlhokomela gore ga ba dirise dikolo tse di bolayang.

Tirogae (morutwana ka nosi)

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso (go tswa mo temaneng ya theetso)

Mokgwa wa go ruta

- Laela barutwana go kwalela tirwana e mo dbukeng tsa bona tsa thutapuo.
- A ba ye go batlisisa ka maele a a fa tlase a go tswa mo temaneng e o ba buiseditseng yona.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Tlhaloso ya maele a a latelang:
 - (a) Go itewa ke ditshikare > go tshoga/go utlwa gore sengwe ga se a siama.
 - (b) Go kgapela kwa thoko > go ntsha mo tlhologanyong.
 - (c) Go re tlogela > go tlhokafala.
 - (d) Go sidilega > go fola/go nna botoka.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Go buisa setlhangwa sa dinaane (Tsebe ya 100)

Mokgwa wa go ruta

- Sekaseka diponagalo tse di latelang tsa dinaane le barutwana.
- Simolola ka go ba bolelela ka mesola ya dinaane le mefuta e e farologaneng ya dinaane.
- Ba rute diponagalo tsa dinaane tse di fa tlase tse. Tlhalosa mareo a mme morago lo sekaseke naane go bona diponagalo tse lo di dirileng.

Diponagalo tsa dinaane

Mefuta ya dinaane:

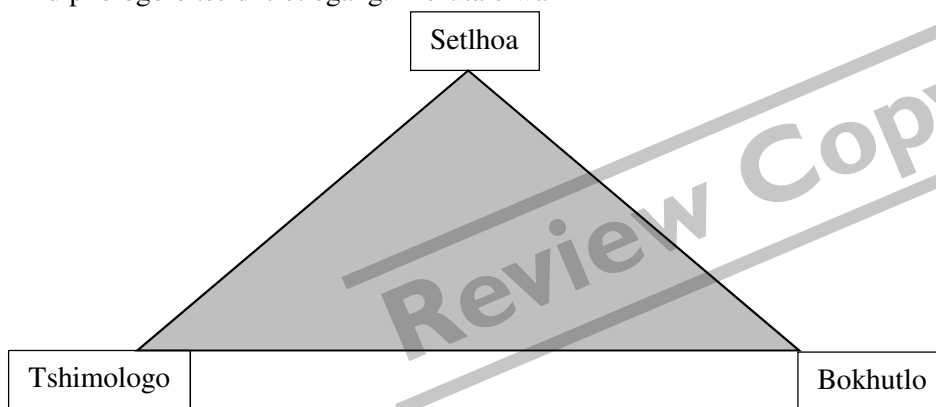
Re na le mefuta e le mene ya dinaane yona ke e e latelang:

- Dikinane: Baanelwa e ka nna batho kana diphologolo tse di tlotlegang. Mofuta o wa

dinaane o re bolelela ka tlholego ya dilo dingwe mo lefatsheng. Di re bolelela gore go tlile jang gore dilo dingwe din ne ka mokgwa o di ntseng ka ona. Sekao. Go tlile jang gore metsi a lewatle a nne letswai, go tlile jang gore fa batho ba swa ba se bowe ba ele ruri.

- Mainane: Baanelwa e ka nna dinonyane le diphologolo, fela batho ba ka tlhagelela fale le fale. Tsona di bua ka dilo fela, di ka bua ka lefufa, boferefere, jalo le jalo.
- Dinaane tsa batho: Baanelwa ke batho mme diphologolo di ka fitlhelwa fale le fale. Ke dinaane tse gantsi di nang le dipina.

Kgolo ya poloto: Poloto ke tatelano ya ditiragalo go tloga kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong di na le mabaka a di a tlholang. Poloto ya dinaane e khutshwane ka jalo e tlhamaletse. Dikgato tsa poloto ke tse di latelang:

Tshimologo

Tshimologo: Ke mo ditiragalo di thaegang teng. Dinaane gantsi di simolola ka ga twe e rile kgotsa bogologolotala majwe a santsane a tobetsega/diphologolo di santsane di itse go bua.

Setlhoa: Fa ditiragalo di le fa, motsetse o a be a ja ka seatla, go senyegile.

Bokhutlo: dinaane di felela ka mafoko a a reng: E be e nna tsona tsotlhe kgotsa mme e felele foo.

Kgotlhang: Ke ntwaga kgotsa go sa dumelane ka sengwe. Gantsi mo dinaaneng go na le dilo tse baanelwa ba sa dumalaneng ka tsona. Baanelwa bangwe ba iphitlhela ba dumalane ka di tsiediwa ke tse dingwe ka botlhale.

Boanedi: Naane e a anelwa, e tlotliwa maitsibowa go itisitswe.

Mmuisano: Dinaane di na le mmuisano o mokhutshwane o o sa lebalesegeng.

Thitokgang: Seno ke ntlhagolo kgotsa morero. Thitokgang e ka nna: matlhajana, boferefere, bogodu, bosula, jalo le jalo.

Maitshetlego: Ke boalo jo bo kwa morago jwa ditiragalo. Go na le maitshetlego a nako le a lefelo. Go bonolo go bona maitshetlego a nako ka di simolola ka: 'bogologolotala majwe a santsane a tobetsega' kgotsa 'diphologolo di santsane di itse go bua'.

Melaetsa: Dinaane fela jaaka dikwalo tse dingwe di na le molaetsa/thuto e di re rutang yona.

Pele ga puiso

Mokgwa wa go ruta

- Botsa barutwana gore ba tlhaloganya eng ka setlhogo se sa 'Ntswa le Mokgonyane'?
- Ba kope go tlhalosa lereo le la 'Mokgonyane'.

Ka nako ya puiso

- Laela barutwana go buisa naane ya Ntswa le Mokgonyane go tswa mo bukeng ya bona ya puiso gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Bogologolo
2. Mosadimogolo Mmapitsa/Nteseng le Keatubelwa
3. O ne a ntshitse mowa/go ne go nkg sephinya.
4. Batho ba tshwanetse go ratana/re le batho re tshwanetse go tlhokomela diphologolo gonne e le tsona di re tlhokomelang.
5. Kgololosego/ditlhopho

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Phetolelo ya dipolelo tsa puosebui go puopegelo:
 - (a) Mosadimogolo o ne a kgalemela Keatubelwa ka bogale ka gore o rile a sute fa a neng a le teng le gore ke eng a sa reetse fa motho a bua le ena.
 - (b) Keatubelwa o ne a botsa nkoko Mmapitsa ka bonolo gore a sutele kae.
 - (c) Mmapitsa o ne a bua fa malatsi a jaanong a le monate.
 - (d) Nkoko Mmapitse o ne a araba ka gore ngwana wa gagwe ga a itse.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 3: Go kwala kitsiso, lenanetema le metsotso (Tsebe ya 102)

Ruta barutwana ka dintlha tse ba tshwanetseng go di ela tlhoko fa ba kwala kitsiso, lenanetema le metsotso. Sekaseka sekao se se neetsweng sa kitsiso, lenanetema le metsotso le bona gore ba tle ba tlhaloganye lenanetema le metsotso bonolo.

Dintlha tsa botlhokwa

Go kwala memorantamo, lenanetema, le metsotso go botlhokwa fela fa di na le bokao. Tsela e e siameng ya go dira gore ditirwana tse di kwalwang di dire, ke go letlelela barutwana go lebelela bidio, kgotsa go tsenela kopano ya nnete le go ba letla go kwala metsotso, go kwala lenanetema go tswa mo go yona, mme ba bapise lenanetema la bona le lenanetema le metsotso ya nnete ya kopano. E seng jalo, barutwana ba tlhoka go ka rutiwa dikagego ka tsela ya go inaganela. Tlhama lenanetema la gago le le tla nnang le maloko a maitirelo/a o inaganelang ona mme o letle barutwana go kwala ka seo ba neng ba nagana gore metsotso e ka ga sona, ba etse tlhoko gore ba itepatepanya le lenanetema la metsotso. E, tota ke tirwana ya go kwalwa e e farologaneng gotlhelele go tswa mo go kwaleng metsotso ya nnete.

Lenanetema

- Neela dintlha ka se go tla buisanwang ka sona kwa kopanong
- Romelela balalediwa lenanetema pele ga kopano
- Ka metlha lenanetema le thalwa ke modulasetilo le mokwaledi ba o mo gareng ga dilo tse dingwe ba o ba lekolang metsotso ya kopano e e fetileng go bona dintlha tse di fetiseditsweng kwa kopanong e tlang.
- Dira lenane le go phutha dintlha tse kopano e tlaa tlhokang go bua ka tsona le go
- Rulaganya dintlha go ya ka botlhokwa jwa tsona pele ga kopano
- Lekanyetsa gore ke nako e e kae e e tla neelwang ntlha e nngwe le e nngwe.

Sekao sa kitsiso, lenanetema le metsotso

Kitsiso ya kopano

Maloko otlhe a Mokgatlho wa 'Batlhokomedi' a lalediwa go tla kopanong ya tshoganyetso ka 30 Mopitlwe 2013. Pitso e tlaa tshwarelwa kwa kerekeng ya Lutere mo Banogeng ka ura ya bone thapama.

Lenaneo la kopano

1. Pulo le kamogelo
 2. Batlapitsong
 3. Maitato
 4. Metsotso ya kopano e e fetileng
 5. Ditswametsotsong
 6. Dintlhakgolo tsa pitso
- Tlhokomelo ya balwetse.

- *Maitlamo*

1. *Kakaretso*
2. *Tswalelo*

Metsotso ya kopano ya tshoganyetso ya mokgatlho wa 'Batlhokomedi' e e neng e tshwaretswe mo kerekeng ya Lutere ka 30 Mopitlwe 2013.

1. *Pulo le kamogelo*

Mme Manase o ne a bula kopano ka thapelo ka ura ya bone thapama.

2. *Batlapitsong*

Maina otlhe a maloko a ne a kwalwa.

3. *Maitato*

Go ne go se ope yo o tlisiseng maitato.

4. *Metsotso ya kopano e e fetileng*

Metsotso ya kopano e e fetileng e ne ya buisiwa, ga dumalanwa ka yona ya be ya saeniwa.

5. *Ditswametsotsong*

Go ne go se sepe.

6. (a) *Dintlhakgolo*

(b) *Tlhokomelo ya balwetse*

- *Modulasetulo o kopa maloko go tiisa dipelo fa ba tsena kwa balwetseng ka gore fa ba sa dire jalo ba ka ba okeletsa bolwetse. O ne a tladiwa ke rre Senokwane mo ntlheng e.*

- *Modusetulo o ne a saenisa maloko otlhe maitlamo a gore malwetse a bawetse e tla nna khupamarama.*

7. *Kararetso*

Go ne go se sepe.

8. *Tswalelo*

Kopano e tswaletswe ke mme Somolekae ka thapelo ka ura ya borataro thapama.

Tshaeno ya Modulasetulo.....

Mokwaledi.....

Letlha:..... Letlha:

Tirwana ka ditlhophha

Mokgwa wa go ruta

Kgaoganya barutwana ka ditlhophha di le pedi. Setlhophha se sengwe le se sengwe se nne le mokwaledi, le modulasetulo. Ba bangwe mo ditlhophheng e nne maloko a a tlileng kopanong. A setlhophha se sengwe se diragatse fa setlhophha se sengwe se ba lebeletse. Mokwaledi a kwale metsotso ya kopano fa modulasetulo ena a tsamaisa kopano.

Tiragatso ya lenanetema le metsotso:

Go tshwanetse ga nna le modulasetulo, mokwaledi le maloko a mokgatlho. Modulasetulo ke ena yo o etelelang pele tsamaiso ya pitso. Mokwaledi ena a

kwalele maloko kitsiso ya pitso pele e e nang le lenanetema la kopano. Fa kopano e tsena jaanong mokwaledi o kwala dintlha tsa botlhokwa tse go buiwang ka tsona.

Dintlha tsa botlhokwa

Fa o kwala kitsiso ya pitso, o tshwanetse wa dirisa paka e e tlang gonne o laletsa maloko go tla pitsong. Sekao. *Maloko a lalediwa go tla pitsong e e tlaa tshwarelwang mo kerekeng ya Lutere.* Fa o kwala metsotso o dirisa **pakaphethi** ka o kwala ka selo se se fetileng. Sekao. *Modulasetulo o ne a lelebelela go itsosa ga maloko.*

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Laela barutwana go tlhokomela dipopego tsa puo le melawana ya tiriso tse di dirisiwang thata mo go kwaleng kwala kitsiso, lenanetema le metsotso.

Tirwana ka ditlhophha le ka nosi

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go kwala kitsiso, lenanetema le metsotso ya kopano ya Mokgatlho wa bona wa Thusano. Ba boelelele gore boleelele jwa setlhangwa e nne mafoko a a kana ka 160-180. Ba boelelele gore gompiano ba tlaa kwala letlhomeso/pele ga ga kwala fela mme morago ga se, yo mongwe le yo mongwe a ikopololele dintlha tse go dumalanweng ka tsona gore a ye go ikwalelela a le esi kwa gae. Letlhomeso e ka nna mmepe wa tlhologanyo, kgobokanyo ya dikakanyo kgotsa tshate ya dikakanyo. Fa ba kwala a ba totise mogopolo mo dikgatong tsa go kwala tse di latelang;

- Go dira ipaakanyetsotiro: Ba ka dira mmepe wa tlhologanyo.
- Go kwala ditlhangwa tsa ntlha: Ba rotloetse go kwala ditlhangwa tse di mmalwa kwa gae gore diphoso di fokotsege.
- Go boeletsa: A ba siamise tlhopho ya mafoko le kagego ya dipolelo..
- Go tseleganya: A ba ntshe puo e e bokaobontsi, ya tlaopo le e e seng maleba.
- Go tlhotlha diphoso: A ba lebelele gore a mopeleto o nepagetse.

Dipolego tsa puo le melawana ya tiriso

Mokgwa wa go ruta

Ruta barutwana ka dikarolo tsa puo tse di latelang. Ba botse pele gore ke eng se ba se tlhologanyang ka dikarolo tse tsa puo. O ka ba neela tirwana go bona

gore ke eng se ba se tlhologanyang ka dikarolo tse tsa puo. Fa ba tlhologantse dikarolo tse tsa puo, ba laele go araba dipotso tse di boditsweng mo dibukeng tsa

bona. A ba kwalele tirwana e mo dibukeng tsa bona tsa thutiso.

Dintlha tsa botlhokwa

Maina a bopilwe ka ditlhogo le dikutu, mme dikutu tse di ka gokelelwa megatlana.

Ditlhogo tsa maina	Maina (bongwe le bontsi)	Mogatlana	Leina
Mo-	Motho	-ana	Mothoana>mothwana
Ba-	Batho	-ana	Bathoana>bathwana
Se-	Sekolo	-ana	Sekoloana>sekolwana
Di-	Dikolo	-ana	Dikoloana>dikolwana
Mo-	Mosimane	-nyana	Mosimanyana
Ba-	Basimane	-nyana	Basimanyana
Se-	Sekolo	-nyana	Sekolonyana
Di-	Dikolo	-nyana	Dikolonyana

Matlhaodi

Bokao jwa letlhaodi: Letlhaodi ke lefoko le le tlaolang leina mo polelong.

Popego ya matlhaodi: Matlhaodi a a na le dikutu tsa tlhago, tsona ke tse di latelang: -golo, -khutshwane, -ntsho, -bedi, -raro, -hibidu, -tala, -kima, jalo le jalo. Dikutu tse tsa matlhaodi, di tlhongwa ditlhogo tsa maina a a tlaolwang.

Dikao

Maina	Dikutu tsa matlhaodi	Lesupi le tlhogo ya leina	Letlhaodi
Motho	-sweu	yo mo	yo mosweu
Batho	-ntsho	ba ba	ba bantsho
Setlhare	-telele	se se	se setelele
Ditlhare	-telele	tse di	tse ditelele

Mefuta ya matlhaodi: Go na le mefuta e le meraro ya letlhaodi, yona ke e e latelang:

- **La palo:** Sekao. Basimane **ba bararo** ba ya sekolong.
- **La mmala:** Sekao. Modise o apere borukgwe **jo botala** fa Els a tswela jo bo serolwana.
- La popego: Dikao.
 - Mosimane yomokima o apere borukgwe jo bo serolwana.
 - Mosimane yo mosesane o ragela yo mokima kgwele.
 - Mosimane yo mosesane o apere borukgwe jo botala

Tiriso ya matlhaodi

Matlhaodi a ka dirisiwa mo dipolelong jaana:

- **Sediri sa polelo**
 - **Bantsho** ba ja monate mo lefatsheng
 - **Tshetlha** e utlwala gaufi le rona.
- **Thui**
 - Dijo **tse bagolo** di fedile.
 - Diaparo **tse banyana** di dintle tsotlhe.
- **Sedirwa sa polelo**

- Batho ba ketekile **montsho**
- O felegeditse **bagolo**

Tirwana ka nosi

Lawla barutwana go buisa emana e e mo dibukeng tsa bona mme morago ba arabe dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Banyana > sediri sa polelo
 - (a) di le pedi >letlhaodi la palo
 - (b) banyana
 - (c) bagolo
 - (d) bantsho
 - (e) ya bantsho
2. di le pedi
3. dingwaganyana
4. bathwana

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Dipuisano tsa setlhophu (Tsebe ya 101)

Mokgwa wa go ruta

Ruta barutwana ka melawana ya dipuisano e e fa tlase go ba kgontsha go tsaya karolo sentle mo dipuisanong. Go botlhokwa gore ba tlotlana le go tshegetsana melawana e.

Dintlha tsa botlhokwa

Ditlhopho di bua ka dilo tse di diragalang gompiano tse di ba kgatlhang.

- Melawana ya dipuisano tsa makgotlhana
- Thefosano
- Tiriso ya puo
- Dikganetsano mo dipuisanong
- Tlhomamo mo setlhogong
- Tsweletso ya motlotlo
- Matseno le bokhutlo

Tirwana ka ditlhopho

Kgaoganya barutwana ka ditlhopho tsa botlhano gore ba tle ba buisane ka dikao tsa kutlwelobotlhoko tse di latelang:

Sekao 1: Tsala ya lona Boitumelo yo lo ntseng ditsala go tloga kwa sekolong se se potlana o tlhorisiwa ke mosimane mongwe mo sekolong. Fa kgang e e simolola lo ne lo ithaya lo re o a tshameka jaanong lo lemogile gore Boitumelo o utlwisiwa botlhoko ke kgang e. Boitumelo o leka ka bo jotlhe go nna kgakala le mosimane yo fela mosimane yo ga a boele morago. Barutwana bangwe mo sekolong ba santsane ba ithaya ba re se se a tshegisa. Lo tshwanetse go ka dira eng go kganela mosimane yo go bogisa tsala ya lona ya tlhogo ya kgomo.

Sekao 2: Motsadi wa tsala ya gago ya tlhogo ya kgomo o tlhokafetse. Tsala e batla gore o tle go robala le ena ka labotlhano pele ga phitlho ka ntlha ya fa a santsane a utlwile botlhoko. Rraago o go reketse thekete ya go bona setlhopho sa kgwele ya dinao se o se ratang thata. O ka mo kgothatsa jang kgotsa o ka dira eng.

Neela setlhopho sengwe le sengwe sekao se ba tshwanetseng go buisana ka sona mo ditlhopheng tsa bona. Ba se lebelela melawana ya dipuisano e e fa godimo. Go nne le morutwana yo o tlleng go neela pegelo.

Morago ga dipuisano tse, a setlhopho sengwe le sengwe se itlhatlhobe ka lenanenetefatso le le latelang:

Dintlha tsa kelo	Ee	Nnyaa
A re kgonne go refosana?		
A re dirisitse puo sentle?		

A re kgonne go ganetsana sentle?		
A re kgonne go tlhomama mo setlhogong?		
A re kgonne go tsweletsa motlotlo?		

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Go sekaseka diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko (Tsebe ya 107)

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go buisa leboko la 'Kgotlhelano' le le mo dibukeng ya bona tsa puo gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Neeletsano
2. Go gokaganya dikakanyo
3. Batho ba tshwanetse go tshedisa/ba dirisane mmogo.
4. Batho ke dirisanammogo/matlo go šwa a a mabapi/batho ke go thusana.
5. Ela tlhoko dikarabo tsa barutwana.
6. Ela tlhoko dikarabo tsa barutwana.

Tirotlaleletso (Tirogae)

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Buisa leboko la 'Kgotlhelano' gape gore o tle o itse go araba dipotso tse di boditsweng

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Bantsho/bagolo/bannye
2. bantsho re basweu / bagolo re bannye ka tlhago /bagolo bannye
3. Mašwi a kgomo ke phepa ke le nosi selabe se tla le motsayakgamelo' ka botlalo.
4. Batshelammogo

Go kwala le go tthagisa

Tirwana ya 6: Go kwala kitsiso, lenanetema le metsotso (tsweletso) (Tsebe ya 108)

Tirwana ka sebedi le ka nosi

Laela barutwana go refosana dibuka tsa bona gore ba tle ba kgone go tshwaelana diphoso. Ba thuse ka go ba kwalela mkgwa o mafoko a kgaoganngwang ka teng le mopeleto o o nepagetseng kwa patitšhokong. Ba gabolole gore gab a a tshwanela go aba maduo ka

tiro e e le ya gago. Fa ba feditse go tshwaya a ba busetse dibuka kwa go bang ba tsona gore ba tle ba kgone go kwala tiro e gape ka fa tlase ga tlhokomelo ya gago. Ba laele gore ba baakanye diphoso tse di tlhagisitsweng ke molekane. Fa go na le se ba se belaelang, a ba go botse. Ba se le bale dikgato tsa go kwala tse di fa tlase.

- Go dira ipaakanyetsotiro
- Go kwala ditlhangwa tsa ntlha
- Go boeletsa
- Go tseleganya
- Go tlhotlha diphoso

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ka nosi

Mokgwa wa go ruta

- Gakolola barutwana ka mefuta ya dipolelo e e farologaneng.
- A ba buise temana e e fa tlase e gore bat le ba itse go mefuta e e farologaneng ya dipolelo.

1. Buisa temana e e fa tlase o tle o itse go ntsha mefuta ya dipolelo e e farologaneng.

Matlhogonolo le mmaagwe ba ne ba dula mo ntlong ya kwa gaabo. Ba ne ba ja fela ba sa bonagale. Batho ba ntse jalo, ba ka go itebatsa fa o le mo mathateng. Batho bangwe ba ka go thusa, bangwe ba go tlogela. Moeteledipele o ne a re itsise gore batho ba tshwanetse go utlwelana botlhoko. O ne a utlwela ngwana wa ga Thabo botlhoko. Motho ke go itshwareletsa ka ba bangwe.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 7: Go buisetsa/le go lebelela go tlhaloganya: Dikgemets'hana tsa khomiki(Tsebe ya 109)

Mokgwa wa go ruta

Tlhokomedisa barutwana dintlha tsa botlhokwa tsa go sekaseka sekgemetshana sa khomiki. Ba rute ka mefuta ya dipudula tse di farologaneng. Seno se tlaa ba thusa go mo tshekatshekong ya khomiki. Ba rute gore khomiki e na le diforeime ba bontsha tsona mo kgemetshaneng e e mo dibukeng tsa bona. Ba bontshe le dipudula tse di farologaneng tse di bontshitsweng mo khomiking e. Fa o fetsa go araganya kitso e le bona, o ka ba kgaoganya ka ditlhophahlela gore ba arabe tirwana e mmogo. Seno ke go ba tlwaetsa go sekaseka khomiki fela, gore mo nakong e e tlaang ba kgone go ikemela ka bo bona.

Dintlha tsa botlhokwa

Fa o sekaseka dikgemets'hana tsa dikhomiki o tshwanetse go tlhokomela dintlha tse di latelang:

- Dikhomiki ke setshwantsho se se feteleditsweng ka maswe sa mongwe kgotsa sa tiragalo e nngwe, se a tshegisa.
- Gantsi di bontsha tiragalo ya jaanong/ e ka nna ya dipolotiki.
- Di kwalelwa mo diforeiming
- Dikhathunu di ka dirisa ipudula kgotsa ga kwalwa dintlhatlhaloso fela.
- Mmuisano o dirisiwa go utolola maikutlo le dikakanyo tsa mokwadi.

- **Banelwa:** A setshwantsho se tlhagisitswe sentle kgotsa se feteleditswe. Difatlhego tsa banelwa di ka fetelediwa.
 - Tlhokomela tebo ya matlho le puo ya dikarolo ya mmele ya moanelwa.
- **Maitshetlego:** tiragalo e e diragaletse kwa kae le gona leng? A khathunu e ageletswe mo dintlheng kgotsa mo dikakanyong?

- **Puo le tiriso ya matshwao a puiso:** A khathunu e e dirisa puo ya ditlhophha tse di rileng kgotsa ya ditiro tse di rileng.
- **Mosola wa khathunu:** Dingwe di a ruta, tsibosa, kgalema, jalo le jalo.

Tshekatsheko ya dikgemetshana tsa khomiki
Pharologanyo magareng ga :

Tirwana ka ditlhophha ka thuso ya morutabana

Pele ga puiso

- Laela barutwana go sekaseka dikgemetshana tsa khomiki mmogo mo ditlhopheng. Ba rute ka diforeime le dipudula mo kगतong ya pele ga puiso go baakanyetsa bokao.

Ka nako ya puiso

- Ba rotloetse go go botsa dipotso fa ba sa tlhaloganye.
- Ba thuse go sekaseka sekgemetshana se se fa godimo sa khomiki. Ba thuse go araba dipotso tse di boditsweng mo dibukeng tsa bona.

Morago ga puiso

Diikarabo tse di solofetsweng

1. Di le nne.
2. Pudula ya puo, pudula ya go nagana le pudula ya go bontsha tshakgalo.
3. A re ga a itse gore o mo dirile eng gonne a sa gopole a bua sepe se se maswe le ena.
4. O utlwile botlhoko gonne a sa gopole a bua sepe se se maswe le ena.
5. O šakgetse gonne a re ga a lele Modise.
6. O makgakga gonne a raya mosetsanyana a re ke tšhilisi.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. ipotsa
2. eng? eng?

3. Kgaoganya polelotswako e e mo foreiming ya ntlha ka dipolelo tsa yona o be o di neela maina.
4. (a) Ke ipotsa gore ke mo dirile eng> polelwanakutu
(b) gonne>lekopanyi
(c) ga ke gopole ke bua sepe se se maswe le ena>polelanakutu
5. A re ke tšhilisi ka ena a ne a leka go mo thusa.
6. Pakajaanong –tsweledi.
7. Tshwantshiso.
(a) Ngwana yo o sa leleleng o swela tharing.
(b) Ngwana sereto o itsiwe ke mmaagwe.

Tirwana ka nosi

Pele ga puiso

Mokgwa wa go ruta

- Neela barutwana metsotso e le meraro fela go okola le go tlovisa matlho mo setlhangweng se gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng.
 - Ba botse gore kgangkgolo ya khomiki e ke eng?
 - Ba itse eng ka tiragalo e go buiwang ka yona mo khomiking e?

Ka nako ya theetso

- Ba rotloetse go botsa dipotso
- A ba tlhomamisa bokao jwa mafoko a ba sa a tlhaloganyeng.

- A ba buise dikgemetšhana tsa khomiki e e latelang ba tle ba itse go araba dipotso tse di boditsweng.

Tirwana ka nosi

Dikarabo tse di solofetsweng

1. E ka nna buka ya boreile/buka ya mokwalo wa difofu.
2. Batho ba ba neng ba lelets divuvuzela kwa godimo/ditsebe di ka tswa di sentswe ke divuvuzela tse di neng di leletswa kwa godimo.
3. Kgolegolong ka go na le lephodisa le le mo tlhokonetseng/o newa maboratšhe a a tla a dirisang.
4. Didirisiwa tsa go tlhapa.
5. (a) Motho o goga motsoko.
(b) Ba ya go tshameka kolefo.
(c) Nowa sengwe /bojalwa.
6. Gore ka lona re tshwanetse go thusa batho ba ba tlhokang/ba ba lwalang le ba ba kwa dikgolegolong.
7. Bogodu/bogwebi jwa diritibatsi/go neela Moporesidente Zuma tšotšo gore a se tshwarelwe diritibatsi.
8. Ditiro tse dintle ka letsatsi la ga Mandela..
9. Gore ka letsatsi la ga Mandela ke dire sengwe se se tlaa amang botshelo jwa mongwe sentle.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso go tswa mo khomiking

1. Buisetsa le thusa
2. Bana, difofu, molaolamotshameko/disusu.
3. Ba ba tlhokang.
4. Molaolamotshameko wa Sejana/sa lefatshe.
5. Se buisetse bana.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 8: Go boeletsa popego ya tshobokanyo (Tsebe ya 112)

Tshobokanyo e setse e dirilwe mo dikgaolong tse di fetileng. Gakolola barutwana ka dintlha tse ba tshwanetseng go di e la tlhoko fa fa ba sobokanya.

Dintlha tsa botlhokwa

- Ba ka kopiwa go sobokanya temana ka dintlha kgotsa ka temana.
- Fa ba sobokanya ba ntshe matlhalosi le matlhaodi.
- A ba dirise lefoko boemong jwa polelwana.
- A ba kwale dintlhakgolo fela.

- Fa ba fetsa go kwala tshobokanyo, a ba kwale palo ya mafoko a ba a dirisitseng (mafoko a le 70-80).

A ba buise temana e e mo dibukeng tsa bona gore ba kgone go e sobokanya ka mafoko a a kana ka 70-80 ka mafoko a bona fela bokao bo sa fetoge.

Beke 7 le 8:

Mabogo a a tlhatswana

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 9: Go reetsa papatso e e gatisitsweng (Tsebe ya 113)

Ruta barutwana ka dintlha tsa botlhokwa tsa papatso.

Dintlha tsa botlhokwa

- Go ngoka kgatlhego ya mmuisi – o netefatsa gore mafoko a tiriso a tlhagelela sentle.
- E bake keletso ya go rua kungo kgotsa tirelo eo
- E dire gore mmuisi tota a ye go reka kgotsa a dirise kungo kgotsa tirelo eo.
- Tlhokomela dintlha tse di latelang fa o tlhama papatso:
 - Bareki kgotsa badirisi ba ba tobilweng (e papatso e ikaeletseng go ba fitlhelela/batho ba e batobileng)
 - Lefelo le papatso e yang go tlhaga mo go lona (fa kae mo kuranteng, mo makasineng kgotsa momofuteng ofe wa tlhaeletsano) (papatso e ya go tlhagelela fa kae le gona leng – mo mmediengofe, ka nako mang kae mo lenaneong kgotsa mo makasineng?)
 - E ngoke kgatlhego (papatso e ngoka go le go kae?)
 - Sebopego le bogolo jwa fonto (mokwalotlanyo)
 - Maikutlo (bonnete kgotsa go tlhoka nnete) le tekanyo magareng ga ntlha le kakanyo
 - Nonofa ya tlhopho ya mmala kgotsa go tlhokagala ga mmala
 - Puo e e dirisitsweng (A ke puo e e dirisiwang ka metlha)

Pele ga theetso

Laela barutwana go buisana ka mareo a a latelang pele ba reetsa papatso e e gatisitsweng:

- Tiriso ya puo: Puo e e dirisiwang fao ke efe? A ke puo ya maikutlo, e e digelang, e e tlhotlheletsang, ya ka metlha kgotsa ya mo mebileng.
- Segalo: Go ya tlase le godimo ga lentswe.
- Lebelo: A mobatsi o buela ka bonako kgotsa ka iketlo?
- Melawana: A ba obamela melawana ya go bua.
- Kwala dintlhathuto: A barutwana ba ithute go tsamaya ba kwala dintlha gore ba se le bale dintlha tsa botlhokwa.
- Lo setse lo dirile mareo a mo dikgaolong tse di kwa pele.

Laela barutwana go sekaseka setshwantsho se se mo dibukeng tsa bona mme ba bonele pele gore setlhangwa se se tlileng go reediwa se tle go bua ka ga eng.

Ka nako ya theetso

- Laela barutwana go reetse papatso e e gatisitsweng e ka tlhoafalo gore ba tle ba kgone go tshwaela ka se se diragalang mo go yona.
- Ba rotloetse go botsa dipotso fa ba sa tlhaloganye.

Dikarabo tse di solofetsweng

Morago ga theetso

1. (a) Tiriso ya puo: Puo e e dirisiwang fao ke efe? A ke puo ya maikutlo, e e digelang, e e tlhotlheletsang, ya ka metlha kgotsa ya mo mebileng.
(b) Segalo: Go ya tlase le godimo ga lentswe.
(c) Lebelo: A mobatsi o buela ka bonako kgotsa ka iketlo?
2. Kwala dintlhathuto: A barutwana ba ithute go tsamaya ba kwala dintlha gore ba se le bale dintlha tsa botlhokwa.
3. Ela tlhoko dikarabo tsa barutwana.
4. Ela tlhoko dikarabo tsa barutwana.
5. Ka kotsi ya sejanaga/bana ba thudilwe ke koloi.
6. A lela.
7. Ela tlhoko dikarabo tsa barutwana

Morago ga puiso

1. (a) Tiriso ya puo: Mophasalatsi o dirisitse puo ya maikutlo: a re o ikutlwe o bolokesegile.
(b) Segalo: Go digalo tse di farologaneng tse di dirisitsweng mo papatsong, jaaka sa bana ba ban eng ba goeletsa ka se se diragetseng. Lentswe le le kima le utlwala le bapatsa inšorense ya Phanda.

- (c) Lebelo: Ditiragalo di diragala ka lobelo lo logolo ka ntlha ya fa batho ba bone dikotsi. Go a goeletswe mo papatsong mme e re morago go tlhage lentswe le le bonya la motho yo o bapatsang inšorense ya Phanda.

2. Laela barutwana go tsamaya ba ikwalela dintlhathuto go tswa mo papatsong.
3. Koloi e e thulang ntlo le batho.
4. Ba ba mo ntlong e e thutsweng.
5. Mokgweetsi o paletswe ke go laola koloi mme a ya go thula ntlo e e neng e na le batho ka mo gare mme le bona ba bona kotsi/mokgweetsi o ne a nole bojalwa go fetisa selekano.
6. O a lela.
7. Nnyaa, gonne o tshwanetse go itse gore fa a nwele a se kgweetse.

Tirotlaleletso (Tirogae)

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso go tswa mo papatsong

Bulela papatso e gape mme o laele barutwana go e reetsa gape gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ijoo! Thuu!
2. A motho go utlwisa batho botlhoko.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 10: Go buisa/lebelela setlhangwapono – Papatso (Tsebe ya 115)

Ka jaanong barutwana ba setse ba ithutile ka ga papatso mo kgaolong e, jaanong a ba dire tirwana gore ba bone gore ba itse go le kae.

Pele ga puiso

Tirwana ka ditlhophha

Kgaoganya barutwana ka ditlhophha tsa borataro. Ba laele go tlodisa matlho le go okola mo papatsong e e mo dibukeng tsa bona gore bat le ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng mo dibukeng tsa bona. Ba bolelele gore ban a le motsotso o le mongwe fela go tlodisa matlho le go okola ntlhakgolo. Lebelela nako, fa o ba laela go emisa ba emise gonne se se botlhokwa ga se karabo e e nepagetseng, mme ke go ikatisa go buisetsa ka bonako.

- Ba botse gore setshwantsho se kaya eng ka batho ba babedi ba ba tlhagelelang mo papatsong e e mo dibukeng tsa bona.
- Ba botse gore setlhangwa se ba dirang ka sona ke mofuta ofe wa setlhangwa.
- Ba kope go go neela kgangkgolo go tswa mo setlhangweng se.

Ka nako ya puiso

- Laela barutwana go buisa papatso e e mo dibukeng tsa bona gore ba tle ba itse go araba dipotso tse di boditsweng.
- Ba rotloetse go botsa dipotso fa ba sa tlhaloganye.
- Ba kope go ipopela bokao jwa mafoko go ya ka diteng tsa setlhangwa.

Tirwana ka nosi

Morago ga puiso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Banka/polokelo
2. E naya batho motlamparelo o o bolelo
3. Batho ba ba bolokang madi/mongwe le mongwe yo bolokang madi.
4. Mo banking/polokelong.
5. Go go naya motlamparelo o o bolelo.
6. Go raya gore o mofuta wa motho yo o gwalaletseng dinaledi.
7. Gongoka babuisi/badirisi
8. E na le kamogelo e e bothitho.
9. Go itumelela sengwe le sengwe se se diragalang mo polokelong mme eseng go itumelela madi fela.

Dipotso tsa dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirotlaleletso (Tirogae)

Tirwana ka nosi

Sekasekang papatso e fa godimo mmogo gore lo kgone go araba dipotso tse mo ditlhopheng tsa lona.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ntsi.
2. Polokelo
3. Kakanyo
4. Go fitlhelela dilo tse di tona/tse di kwa godimo.
5. Go fitlhelela maemo a a kwa godimo
6. Neela makaelagongwe a mafoko a a latelang:
 - (a) Bolelo>fisa
 - (b) Tshepagalang> ikanyegang

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 11: Go kwala thadiso ya papatso (Tsebe ya 116)

Tirwana ka ditlhophha le ka nosi

Mokgwa wa go ruta

Ka jaanong barutwana ba itse dintlha tse di botlhokwa tsa papatso, ba laele go kwala papatso eo mo go yona ba bapatsang **tirisanommogo** mo sekolong sa bona, ba tlhokometse gore ba dirisa puo ya maikutlo, e e digelang le puo e e tlhotlheletsang. A papatso ya bona e nne le letshwao la setheo. Gompiano ba tlaa dira pele ga go kwala/ letlhomese mmogo mo ditlhopheng tsa bona, mme morago morutwana yo mongwe le yo mongwe a ikwalele dintlha tse ba dumalaneng ka tsona gore a ye go ikwalelela ditlhangwa tsa ntlha a le esi kwa gae. Boleele jwa papatso e nne mafoko a a kana ka 100-110. Ba gakolole go sala dikgato tsa kwala.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Maina, dikutu, ditlhogo, megatlana, matlhaodi, maemedi, maamanyi, maitiri, mabotsi le madirimatlhaedi.

Laela barutwana go dira ditirwana tsa dikarolo tsa puo tse di kwadilweng mo dibukeng tsa bona ka mokgwa wa poeletso ka ntlha ya fa ba setse di dirile mo dikgaolong tse di kwa pele, dikarolo tse tsa puo, gape di setse di dirilwe mo Mephatong e e kwa tlase. Ba rute ka maamanyi, maitiri le mabotsi fela, mme dikarolo tse dingwe tsa puo di dirwe jaaka poeletso.

Dintlha tsa botlhokwa

Maamanyi: Ke mafoko a a dirisiwang go tlhaola leina mo polelong. Le fa a dira tiro ya letlhaodi mo polelong, fela popego ya ona e fapaana le ya letlhaodi ka ntlha ya fa ona a bopiwa ka go gokelela –ng mo mading le dikarolo tse dingwe tsa puo, ga a dirise dikutu tsa matlhaodi.

Dikao

- Leamanyi go tswa mo lediring: Mosimane **yo o disang** o tsamaile/Bana **ba ba jang** ba feditse
- Leamanyi go tswa mo leineng: Mosetsana **yo o bogale** o jele nama/Ngwana **yo o botlhale** o falotse.

- Leamanyi go tswa mo letlhalosing: Batho **ba ba kwa pele** ba feditse metsamao ya bona/Ntswa **e e kwa morago** e jele nku.

Maitiri: Ke karolopuo e e supang fa motho a itira sengwe, tiro e e dirigalang mo sebuing e dirwa ke sebui ka namana. Maitiri a bopiwa ka go gokelela popi ya leitiri e leng **i-** fa pele ga lediri.

Dikao tsa maitiri ke tse di a latela:

Mme o ipetsa ka molamu.

Rre o ikgaotse monwana ka thipa

Mabotsi: Ke mafoko a o a dirisang fa o batla go itse gore se kae. O ka batla go itse leina la sengwe kgotsa o ka botsa o itse leina fela o batla gore selo se se tlhaolwe mo go tse dingwe.

Dikao tsa mabotsi ke tse di latelang: Kae? Mang?Eng? Mokae? Sekae? Dilae? jalo le jalo.

Tiriso ya mabotsi

- Sediri: **Mang** o a mo bitsa?
- Seditrwa sa polelo: O bitsa **mang**?
- Thui: O tshotse ngwana **wa mong**?
- Letiro la polelo: Wena **o mang**?
- Tlhalosi ya letiro:
 - Tlhalosi ya lekpanyi: O tsamaile **le mang**?
 - Tlhalosi ya sediriso: O tsamaile **ka eng**?
 - Tlhalosi ya felo: O tshetse metsi **mo go eng**?
- Tatlhelwa: **Mang**, e seng ena!
- **Kae**, e seng mo gae!

Tirwana ka nosi

1. Laela barutwana go lebelela ditshwantsho tse di fa tlase gore ba tle ba itse go ipopela dipolelo tse di nang le maitiri mo go tsona go ya ka ditshwantsho.
2. Ba kope go dirisa ditshwantsho tse gape go itlhamela dipolelo tse di nang le mefuta e e farologaneng ya matlhaodi.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. (a) Mosimane o **itshega** monwana ka thipa.
(b) Mosetsana o **itshegile** monwana ka thipa.
(c) Mosetsana o **ipetsa** ka thobane.
(d) Mosimane o **ipetsa** ka lebolo.
2. (a) Mosimane **yo montsho** o apere sekipa **se se hibidu**.
(b) Mosimane **yo montsho** o na le tlhogo e **kgolo**.
(c) Mosetsana **yo mosweu** o apere mosese **o montsho**.

- (d) Mosetsana **yo mosweu** o na le mmele **o mosesane**.
 - (e) Mosimane **yo montsho** o apere sekipa **se se botala jwa legodimo**.
3. (a) Bona/lona/ona/yona/ona
(b) lo lo ratanang thata/ tse di siameng/ ba ba ka go tshegetsang
(c) **tse di makatsang** >e tlhaloa dilo/ **a a senang tshegetso** > malapa/ **mo lelapeng** > kagiso
(d) tlhalosi/leina/leinakgopolo kgotsa leina/leinakgopoplo kgotsa leina/leina

Tirwana ya tlaleletso

Tirogae

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Popo ya diane ka mafoko a a latelang:
 - (a) Manong a ja ka losika
 - (b) Motho ke motho ka batho ba bangwe (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko)
 - (c) Molao o lapeng.
2. Malatodi a mafoko a a latelang:
 - (a) Kagiso > ntw: Go tlhola go le ntw kwa ga Moremongwe.
 - (b) Lerato>letlhoo: Mosimanyana wa gagwe o tletse letlhoo fela mo go ena.
 - (c) Bokhutlong>Tshimologong: Kwa tshimologong, tlhokomela gore o bue ka go itshepa gonne seno se tlaa dira gore o ngokele bareetsi.
 - (d) Lesego>madimabe: Ruri ngwana yo o madimabe e le ruri, sengwe le sengwe se a se tshwarang ga se tsamaye sentle.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 12: Tlhagiso ya molomo: thanolo ya papatso (Tsebe ya 118)

Mokgwa wa go ruta

Pele ga theetso

- Laela barutwana go dirisa motsotso fela go tlovisa matlho mo setlhangweng se se mo dibukeng tsa bona mme ba bue gore se bua ka ga eng.

Tirwana ka ditlhophha

Buisang setlhangwa se se fa godimo mme lo leke go araba dipotso mmogo. Fa lo fetsa go di araba, a go nne le yo o tlhagisang kwa pele.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Papatso.
2. Banwi ba bojalwa/khadi.
3. Go ngokela badirisi/babuisi.
4. Ke tshedimosetso e mobapatsi a ratang go e aroganya le banwi ba khadi.
5. A le gaufi gonne baanelwa ba bonagala sentle.
6. Di tlaa emelelana le dkgwetlho ts nako/e tatso monate.
7. Ke kakanyo gonne ga go na bonnete jwa gore Khadi e monate/khadi e ka nna monate mo go ba bangwe mme go ba bangwe e se nne monate.

Tirwana ka nosi

Pele ga theetso

- Bolelela barutwana gore ba na le motsotso o le mongwe go okola setshwantsho se se mo dibukeng tsa bona mme ba bue gore kgangkolo ke eng.

Ka nako ya theetso

- Ba rotloetse go botsa dipotso mo ba sa tlhaloganyeng teng.

Morago ga theetso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Papatso
2. Batho botlhe.
3. Letsatsi la ngwao boswa.
4. Ke go ngoka batho gore ba tlotle letsatsi le la ngwao boswa.
5. Kopano ke maatla.
6. Tlaa re itumeleleng ditso tsa rona tse di farologaneng.
7. E humile ka ditso.
8. Go ngoka babuisi.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Maina a a latelang a bopilwe ka dikarolo dife tsa puo.
 - (a) Pesonama>Lediri+Leina
 - (b) Ngwaoboswa>Leina+Leina
2. Ke sekapuo sefe se se dirisitsweng mo papatsong e?

3. Kopano ga se maatla.
4. Khumo le lehuma di lala mmogo.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 13: Poeletso ya tshobokanyo (Tsebe ya 120)

Tirwana ka nosi

Ka lo setse lo ithutile go sobokanya temana mo Dikgaolong tse di fetileng, buisang temana e e latelang mme lo e sobokanye ka dintlha gore e nne le mafoko a a kana ka 70-80. Fa o fetsa go kwala tshobokanyo, bala mafoko a o a dirisitseng mme o kwale palo ya ona kwa tlase.

Dikarabo tse di solofetsweng

- Tatlhegelo ya tsala kgotsa wa losika e na le go nna bokete.
- Bangwe ba ka iphitlhela ba le kwa maokelong ka ntlha ya se.
- A masika le ditsala a thuse ba ba utlwileng bothoko.
- Batho ga ba Tshwane ka mokgwa ba tshwaraganang le mathata ka gona.
- A batho ba buisane ka mathata a bona go na le go didimala.
- O ka buisana le ba Saekholoji.
- A maloko a losika a rotloetsane go bua ka se se ba tlhagetseng.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 14: Go tshwaelana (Tsebe ya 121)

Tirwana ka sebedi

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go refosana dibuka tsa bona gore ba tle ba kgone go tshwaelana diphoso. Ba thuse go dira tiro e ka go ba bontsha gore mafoko a kgaoganngwa jang le go ba bontsha mopeleto o o nepagetseng. Ba se abe maduo ka tiro e e le ya gago. Fa ba feditse go tshwaya, a ba busetsa dibuka kwa go bang ba tsona gore ba tle ba kgone go kwala tiro e gape ka fa tlase ga tlhokomelo ya gago. Ba rotloetse go baakanya diphoso tse di tlhagisitsweng ke balekane. Ba rotloetse go botsa fa e le gore go na le se ba se belaelang.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dipaka, dithuanyi, popego ya polelo, tira, tirwa, puosebui le puopegelo.

Tirwana ka nosi

Laela barutwana tirwana e go ikatisa le go boeletsa dikarolo tsa puo tse o di dirileng le bona mo dikgaolong tse di fetileng. A ba buise temana e e mo dibukeng tsa bona gore ba tle ba itse go kwala dithuanyi tse di nepagetseng mo mafokong a ntshofaditsweng.

o/di/re/a/a

1. Phetolelo ya temana go nna puopegelo.
 - (a) Monnamogolo Modise a re batho ba a tle ba re kopano ke maatla.
 - (b) Mosidi o ne a botsa gore a mme kopano e a kgonagala mo metsesetoropong.
2. Phetolelo ya tira go tirwa.
3. Ditiragalo tsa tlhokomelo le go bontsha lerato di ka tsosoloswa ke kutlwelobotlhoko. Maikutlo a kgona go bontshwa ke lesea la ngwaga. Kutlwelobotlhoko e bontshwe ke batho mo go ba bangwe.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 15: Poeletso ya dinaane (Tsebe ya 122)

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go buisa naane ya 'Ntswa le Mokgonyane' gape go tswa mo dibukeng tsa bona

tsa dikwalo gore ba tle ba itse go araba dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ke phologolo
2. Keatubelwa o ngongorega kgatlhanong le puso. A reng ka puso ya jaanong?
3. Neela dilo di tharo tse Nteseng a di ratang ka puso ya jaanong?
4. A Keatubelwa o bua nnete fa a re mo go bona dintswa dilo ga di a fetoga? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.

Go kwala le go tthagisa

Tirwana ya 16: Go kwala setlhangwa sa bofelo sa thadiso ya papatso (Tsebe ya 122)

Ka jaanong ba kwadile ditlhagwa tsa ntlha tsa papatso, ba ka kwala setlhangwa sa bofelo. sa thadiso ya papatso ba lebeletse diphoso tse di baakantsweng ke molekane. Boleele jwa setlhangwa sa bofelo e nne mafoko a a kana ka 100-110. Ba gakolole ka dikgato tsa go kwala tse di fa tlase:

- Go dira ipaakanyetsotiro
- Go kwala ditlhangwa tsa ntlha
- Go boeletsa
- Go tseleganya
- Go tlhotlha diphoso

Tirwana e e tlaa tlhatlhabiwa ka ruburiki.

Dikarabo

Pampiri 2

Nako: Diura di le 2

Maduo: 30

Potso 1

Karolo A

1. Moagi o tlhotse mo kgaisanong (1)
2. A re rekeng mo Aforika Borwa. (1)
3. Loeto go ya moseja. (1)
4. Lefapha la Puso Selegae (1)
5. _Lokwalo lwa mosepele (1)
- _ Lokwalo lwa itshupo (1)
- _ Lokwalo lwa go kgweetsa (1)
- _Lokwalo lwa botsalo (1)
- (Tlhophla le le lengwe fela)
6. Go tlhoka lokwalo lwa mosepele. (1)
7. Ka go romelelwa molaetsa gore o tle go tsaya lokwaloitshupo lwa gago. (1)
8. Ee, ka ntlha ya fa e le mofenyi e bile a itumeletse go nna mofenyi./ Nnya, ke eng a sa etele mafelo a a mo nageng ya Aforika Borwa ka gore---- (Dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko) (1)
9. Ke ne ka tla itumela thata./ Ke ne ke ka se itumele ka gore ke tshaba go palama sefofane. (Dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko).

Karolo ya B: Tiriso ya puo

Potso 2

1. Tlhaloso ya leele le sekaleele tse di fa tlase:
 - (a) go ema nokeng > go thusa motho. (1)
 - (b) tii-tii pote > moloi. (1)
2. **Kgomo** mogobeng e wetswa ke namane. (1)
3. Re ya go fitlha moswi. Ke tla fitlha ka ura ya sethoboloko kwa Thekwini.
4. Kgaoganyo ya mafoko go tswa mo setlhangweng ka tlhogo, modi le mogatlana: phatlhaladiwa (phatlhaladi- > modi; -iwa > mogatlana), fatakaka (fat- modi >; -akaka > mogatlana) (2)
5. Thuanyisediri.
 - (a) Ditsamaiso tsa merafe fa go tla mo ntlheng e di a farologana. (2)
6. Malatodi: gomotsa > ledisa; tsoga > robala (2)
7. Letlhaodi le mofuta wa lona.
 - (a) Sebaka se seleele. > letlhaodi la popego. (2)
8. Leka lagongwe la lefoko le le ntshofaditsweng mo polelong:
 - (a) Moswi o ne a **fitlha** ka letlao la kgomo. (bolokwa) (1)
9. Dirisa maemedi boemong jwa maina:
 - (a) mogoga > ona (1)
 - (b) phiri > yona (1)

Gotlhe [25]

Potso 3

Karolo C: Tshobokanyo

- Tau e tsewa e le phologolo e e tshabegang.
- Ditšhaba tse dintsi di dirisa setshwantsho sa yona mo di folageng.
- Kgale ditau di ne di bonwa kwa Greece le Middle East.
- Tau e tona le e tshegadi di a farologana.
- Ditau di tsamaya ka setlhophu, di dira mmogo go aroganya ditiro.
- Ditau tse ditshegadi di tsala ditawana tse pedi kgotsa tse tharo.
- Tau e tshela go fitlhela dingwaga tse sometharo.

Kabo ya maduo: **10**

Dintlha: **7**

Puo: **3**

Pampiri 3

Karolo A: Tlhamo

Potso 1

Morutabana o tla tshwaya dipotso tse ka rubric. (20)

Karolo B: Setlhangwa sa tirisano

Potso 2

Morutabana o tla tshwaya dipotso tse ka rubric (10)

Pampiri 4

Karolo A: Poko

Potso 1

1.1

1. Ditlhopho tsa Aforika Borwa tsa 19 (1)
 2. Go nna makgabe a dipapetla. (1)
 3. Kgololosego. (1)
 4. Ka 1994. (1)
 5. Mola 14. (1)
 6. Mothofatso. (1)
 7. Tlogelo. (1)
 8. Bojang jwa pitse ke jo bo mo mpeng jo bo ganong e swa E bo hupile. (1)
 9. (a) Lonaka lo lo dirisiwang kwa motseng go bitsa batho Tla pitsong. (1)
 - (b) Ngwana yo o sa tswang go belega./tiragalo e ntshwa e e leng santlha e dirwa. (1)
- (10)

Potso 1.2

1. Neeletsano. (1)
2. Enjambamente. (1)
3. mothofatso. (1)
4. A kutlobotlhoko. (1)
5. Marikana. (1)
6. Bakgweetsi ba dilori. (1)
7. (a) Re seka ra lapa. (1)
- b. Go okelediwa madi mo tirong (1)

8. (a) Ranta.
- (b) Dollara.

(10)

Potso 1.3

1. Neeletsano. (1)
2. Tshwantshanyo. (1)
3. Enjabamente. (1)
4. (a) Kgale/bogologolo tala. (1)
- (b) Modimo. (1)
- (c) Oketsega/ntsifala. (1)
5. Mothofatso. (1)
6. Fa ngwana a sa reetse batsadi fa ba mo kgalemela o tla tsena mo kotsing o ntle nna madimabe. (1)
7. Go nna fatshe mogolo a eme. (1)
8. a,b,c,a

(10)

Potso 2

Karolo B: Kgankhutshwe

1. Tshwanelo le motheo. (2)
2. Ka nthla ya fa batsamaisa ba kgaisano ba sa mo letla go tsenela ka ntlha ya mabadi a a mo sefatlhego sa gagwe. (3)
3. (a) O moleelenyana ka seemo. (1)
- (b) O bopegile sentle. (1)
- (c) Mathlo a botala jwa legodimo. (1)
4. (a) O na le kutlwelobotlhoko-ga a kgathale mabadi a sefatlhegosa ga tswanelo. (1)
- (b) O rata botshalano-o buisana le tshwanelo go itse gore ke eng a sa tsenele kgaisanong. (1)
5. Kgaisano ya mabontle. (1)
6. (a) Dithunya. (1)
- (b) Go ipaakanyetsa go bua. (1)
- (c) Tiro e o diragatsang o solofetse moputso. (1)
7. O ne le boitshepo lo dumela mo go ena. (2)
8. Nnya, ke ne ke tla godisa ngwana ee, ke tshaba go sebiwa ka ntlha ya gore ke petelelo (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko).

(20)

Potso 3

Karolo C: Naane

1. Mokgonyane. (1)
2. Monkgo wa sephinya. (1)
3. O ne a itumelela go utlwa monkgo wa sephinya. (1)
4. Sopo ya dinawa. (1)
5. Kgololosego ya bantsho. (1)
6. -kgale bantsho ba ne ba sa itlhophele baeteledipile ba bone, gompiano go iwa toropong fa letsatsi le phirima. kgale go ne go sa tlolwe meelwane o sa tswanela go dula kwa toropong, gompiano re nna motoropong. (1)
7. Keatubelwa. (1)
8. Ee, ka gore mokgonyane o ne a phinya gore batho ba itheye gore ke ntshwa e phinyang.
9. (a) Kgang e a eletsega/o ka re tla nna le seabe mo kgannyeng.
- (b) motho o reetsa dilo tse di buiwang fa lefa di sa mo lebana.
10. 1994.

11. Nelson rolihlahla mandela.
12. Dipuo o ne a se a ipaakanya.
13. Gore dintswa ga di newe tshono ya go itlhophela sepe.dipuso di a fetoga,tsona di tshela botshelo bo le bongwe fela.ga di tshono ya go nna le lefoko mo matshelelong a bona.
14. Nnya, ka ntlha ya gore re gololesegile
(a dikarabotsa barutwana di elwe tlhoko)
15. Nnya, ka gore fa o na le mathata o tshwanetse go kopa thuso
jaaka go kopa ntlwanaboithusetso. (a dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko).

Potso 4

Karolo D: Terama

1. O ne a batla gore a itse a fa a bone lekgarebe le le mo fang madi mme a batla go le dirisa fela. (1)
2. Venda. (1)
3. Go dira kwa teng. (1)
4. Ke mosadi yo o ratanang le monna yo nyetseng.
5. Ee, mmaagwe sentebeng o ne a ya go adima r30 000 kwa bankeng gore a e fe maekele. (5)
6. a. O a tsietsa- o ne a tsietsa sentebeng ka go mo neela madi a ithaya gore o tota a mo rata.
- b. O maaka- o ne a aketsa sentebeng gore ga ise a nyale.
- c. O na le sebele- o kgona go bolelela mosadi gore o ratanana le sentebeng.
- d. O motlhomantsi- o nyetse mme o ratana le sentebeng.
- e. Ke leferefere- fa a sena go dirisa madi a gaabo sentebeng,o fudugela kwa katlegong gore sentebeng a seka a itse kwa a dulang gona.(kwala dintlha tse pedi fela)
7. a. gore o direla mmaagwe lekgaitsadie yo o tlhokometseng mmaagwe.
- b. Kgaitadie yo o tlhokometseng mmaagwe a dire.
- c. O batla go agela mmaagwe ntlo.
8. Nnya, ka gore gompieno go tletse malwetse.ee fa motho tlhoka thuso fa, fa moraba o phunyegile ke go ne fela. (2)
(dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko)
1. Nnya, ka gore o go diela nako.ee, banna ga ba bantsi.
(dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko)
2. Nnya, o ne a mo dirisetsa go aga ntlo ya gagwe/o ne afuduga o sa mo itsise. (2)

Maduokakaretso a pampiri: 60

KGWEDITHARO YA

3

Kgaolo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Go buisa le go lebelela	Go kwala le go tthagisa	Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso
6. Matlhotlhapelo a tlholego	1 – 2	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa mmuisano Dipuisano tse di thaetsweng mo go tlhaloganyeng lokwalo lwa boswa le tesetamente 	<ul style="list-style-type: none"> Go lokwalo lwa boswa le tesetamente Go buisa leboko Go buisetsa go tlhaloganya: khathunu 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala lokwalo lwa boswa le tesetamente 	<ul style="list-style-type: none"> Mainakgopolo Matlhaodi Makopanyi Puosebui le puopegelo Maadingwa
	3 - 4	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa potsotherisano 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe Go buisa leboko 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala lekwalo phelegetso le lokwaloikitsiso 	<ul style="list-style-type: none"> Tira le tirwa Makaelagongwe Malatodi Madumotshwano Makwalotshwano
7. Bagaka	5 - 6	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa ngangisano mo seyalemoweng Go tsaya karolo mo dingangisanong 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya Tshobokanyo ya setlhangwa 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala tlhamo ya kanelo 	<ul style="list-style-type: none"> Maetsi Malatlhelwa Mefuta ya dipolelo Popego ya dipolelo Bokao jo bo tlhamaletseng le jo bo sa tlhamalalang
	7 - 8	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa puo e e tthagisiwang le mongwe wa maemo a a tlotlegang mo loagong Motlotlo o o ipaakanyeditsweng 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe Go buisa leboko Go buisa/lebelela setlhangwa 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa tirisano – Karata ya taletso le kamogelo ya taletso 	<ul style="list-style-type: none"> Matlhaodi Temana ya tlhaloso Temana e e itlhophelwang Temana e e aroganyang
3. Kgotlhelano	9 - 10				
Tlhatlhobo ya Kgweditharo ya 3					
Tiro 1: Tlhatlhobo ya molomo		Tiro 2: Go kwala		Tiro 3: Teko 2	
Puiso e e ipaakanyeditsweng/motlotlo/puo e e ipaakanyeditsweng/tiragatso (kitsiso)/ngangisano/dipuisano tsa lokwaloikitsiso/lokwalo la boswa le tesetamente		Tlhamo ya tlhaloso/kanelo/maitlhomano/ngangisano Lekwalophelegetso le lokwaloikitsiso		Tekatthaloganyo le tiriso ya puo	

Polelo ya matseno

Matlhotlhapelo a tlhago: Merwalela

Kgaolo e, e tšile go lemosa barutwana ditiragalo dingwe tse di diragalang mo lefatsheng le re tshelang mo go lona tse motho wa madi le nama a senang taolo mogo tsona mme di baka matlhotlhapelo mo go utlwisang botlhoko.

Beke 1 le 2:
Merwalela

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go reetsa mmuisano (Tsebe ya 135)

Mokgwa wa go ruta

- Laela barutwana go buisana ka matlhotlhapelo a tlhago gore o tle o itse le go tlhaloganya boteng jwa kitso ya bona ya pele.
- Ba tlhalosetse gore mmuisano ke eng jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya morutwana.
- Netefatsa gore barutwana ba diragatsa se ba laetsweng go se dira go ya ka ditaelo tse di mo bukeng ya morutwana jaana
- Ba kope go kgwarakgwara dintlha tse ba tlileng go buisana ka ga tsona .
- Ba laele go lebelela ditshwantsho tsa matlhotlhapelo a tlhago le go tlotla ka ditiragalo.
- Kopa yo/ba ba kileng ba itemogela kgotsa ba utlwela matlhotlhapelo mangwe a tlhago go kgaogana kitso le ba bangwe.
 - Ba laele go tlotla ka ditlamorago tse di bakilweng ke matlhotlhapelo a tlhago le dithuso tse di dirilweng go namola batswasetlhabelo.
 - A ditaelo tse dingwe tse di tlhagelelang mo bukeng ya morutwana di salwe morago.

Ka nako ya puisano dira tse di latelang:

- Ba bitse ka sebedi ka sebedi go buisana ka se ba se ipaakanyeditseng.
- Laela barutwana go lebelela puisano mo bukeng ya morutabana fa o ba tlotlela, ba tsibose go ela tlhoko ka mokgwa le tiriso ya matshwao a puiso a a mo setlhangweng.
- Ba tlotlele puisano magareng ga mmegadikgang le motswasetlhabelo sa merwalela ya Taung o dirisa rejisetara, setaele le lentswe tse di nepagetseng tsa babuisani, puo e e tlhapileng, o tlhomaganye dintlha ka nepagalo, kangpuisano e nne le tshimologo, mmele le bokhutlo.
- A puisano e diragadiwe morago o ba botse dipotso tse di tswalegileng le tse di bulegileng ka setlhogo sa puisano.

Dikarabo tse di solofetsweng.

1. Ke ka matlhotlhapelo a a bakilweng ke morwalela o o amileng dikgaolo dingwe kwa Taung
2. Mmegadikgang le motswasetlhabelo(kgosana ya motse).
3. Amogela dikarabo tse di maleba jaaka ba ne ba sa batle go tlogela mabitla a bo rrabona mogolo/ ba ne ba akanya gore ba fudusediwa ko go senang mafulo a matalana.
4. Amogela dikarabo/ dikakanyo tse di maleba le setlhogo
5. Amogela dikarabo tse di maleba tse di tshegeditsweng ka lebaka
6. Amogela dikarabo tse di maleba
7. (a) Go fudugela kwa motsheo wa noka go efoga mabifi a merwalela
(b) Go godisa boatlhamo jwa letamo thata le gore le epelwe kwa tennyana gore le tle le kgone go tshegetsa metsi a le matsi.
8. Ee, kgosana e ne ya tsamaya le mmegadikgang kwa kgosing gore a ye go bega ditsitsinyo tsa gagwe.
9. Amogela dikarabo tse di maleba

10. Amogela dikarabo tse di maleba.

Tirotlaleletso (Tirogae)

- Laela barutwana go ya go botsolotsa kwa gae ka matlhotlhapelo mangwe a a kileng a diragala, ba gakolole go botsolotsa jaaka mmegadikgang a ne a botsolotsa kgosana rre Dikepu.
- Ba laele go ela tlhoko puosebui le puo pegelo ka nako ya puisano.

Go buisa le go lebelela

Tirwana 2: Go buisa lokwalo lwa boswa le testamente tse di khutsafaditsweng (Tsebe ya 137)

Tlhalosetsa barutwana gore lokwalo la boswa ke eng, ba tlhalosetse mesola ya lona/bokao jwa go nna le lona mmogo le popego ya lona.

Pele ga puiso ba laele go dira tse di latelang:

- Go lebelela lokwalo lwa boswa le tesetamente ka keletlhoko
- Go dira ditogamaano tsa pele ga puiso jaaka go okola le go tlodisa matlho mo setlhangweng go batlana le dintlhakgolo. Ba tlhalosetse gore ba na le metsotsonyana e ka nna meraro go dira tirwana ya go okola le go tlodisa matlho.
- Ba laele go emisa morago ga metsotso e meraro mme o ba botse dintlhakgolo/diteng tsa botlhokwa. Ba laele go sekaseka setlhogo le go bonela diteng le bokhutlo pele.

Ka nako ya puiso laela barutwana go dira tse di latelang:

- Go buisa lokwalo lwa boswa la ga Puleng Seipei Somolekae go feta gangwe ba lo buisetsa kwa godimo.
- Go kapodisa mafoko ntle le go fetola bokao ka lentswe le le utlwalang ebile ba buisa ka thelelo, ba etse matshwao a puiso tlhoko le go a diragatsa ka nepagalo.
- Ba laele go sobokanya diteng tsa lokwalo lwa boswa ba etse tlhoko diponagalo tse di tlhagisitsweng mo bukeng ya morutwana.

Morago ga go buisa lokwalo la boswa ba botse dipotso tse di tswalegileng le tse di bulegileng ka lona.

Dikarabo tse di solofetsweng:

1. Ke Diloru Somolekae

2. O bo abela Puleng Seipei Somolekae ka gonne ke setlogolwana sa gagwe/ ngwana wa ngwaneagwe
3. (a) Maina a moababoswa ka botlalo le sefane,
(b) dinomoroitshupo tsa moababoswa le tsa yo o abelwang/moabalwaboswa
(c) dithoto tse di abiwang
(d) aterese ya moababoswa
4. Lefatshe / poloto e ke agileng mo go yona le leruo
5. Aterese e tlhagelela mo gare ga diteng tsa lokwalo, lo na le dipaki
6. Amogela dikarabo tse di maleba le lokwalo la boswa.
7. Ka tshaeno ya dipaki tse pedi le dinomoroitshupo tsa bona
8. Nnyaa, moababoswa o tlhagisitse mo lokwalong gore ga go yo o nang le dithata tse go dira diphetogo go aketsa le kgotlatshekelokgolo.
9. Go netefatsa diteng tsa lokwalo.
10. Amogele dikarabo tse di maleba jaaka dikoloi, madi jalo jalo.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso: Bokao , popego le tiriso ya Makopanyi

Mokgwa wa go ruta

- Tlhalosetsa barutwana popego le tiriso ya makopanyi jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya morutwana
- Sedifatsa dikao tse di mo Bukeng ya Morutwana.
- Ba laele go neela dikao/ go dirisa Makopanyi mo dipolelong tse pedi kgotsa go feta.
- Ba laele go dira tirwana ya 4 ka Makopanyi e e mo bukeng ya morutwana

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ke abelwa setlogolwana sa me dithoto le lefatshe.
2. Ke dirile lokwalo la boswa gore bana le ba losika ba seka ba sala ba lwela dithoto tsa me
3. Balosika ba rata go gogagogana ka dithoto tsa moswi le fa lokwalo la boswa le ntse lo le teng.
4. A lo tlhalogantse le go amogela se moswi a se kwadileng mo lokwalong kgotsa a lo ikaletse go gogela dingongorego tsa lona kwa kgotlatshekelo kgolo ?
5. Rre Diloru Somolekae o abetse setlogolwana sa gagwe dithoto tsotlhe le mororo balosika ba tsweletse go gogagogana.

6. Ba feleleditse ba itlhobogile mme dipelo tsona di rotha khudu e khibidu.
7. Ba ne ba sena boikgethelo ka gonne diteng tsa lokwalo la boswa di ne di sa potepote, di ne di tlhalosa gore mojaboswa ke mang.
8. Maemo a ne a boela tlwaelong morago ga dikgwedinyana le gale ga re itse gore go tlike go diragalang mo nakong e e tlang.
9. Moababoswa a ka bo a ba tlogeletse lemme la dithoto tsa gagwe kgotsa ba ka bo ba sa gogagogane jaana.
10. O rulagantse tsotlhe fa pele ga dipaki ebile o thadiseditse mmueledi wa gagwe maikaelelo a gagwe.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 3: Setlhangwa sa tirisano - Go kwala lokwalo lwa boswa le tesetamente (Tsebe ya 140)

- Laela barutwana go dira tirwana ka nosi
- Ba laele go ipaakanyetsa tiro ka go kgwarakgwara dintlhakgolo.
- Ba gakolole go ela tlhoko diponagalo tsa lokwalo lwa boswa le kagego ya lona jaaka: moabi wa boswa le dinomoro itshupo tsa gagwe, moja boswa le dinomoro itshupo tsa gagwe, boswa jo bo abiwang/jo bo kgethegileng, letlha le lefelo tse lokwalo le kwadilweng, dipaki le dinomoro itshupo tsa bona, tshaeno ya moababoswa le dipaki.

Bokao popego le tiriso ya matlhaodi.

- Gakolola barutwana bokao, popego le tiriso ya matlhaodi
- Sedifatsa dikao tse di mo Bukeng ya Morutwana
- Laela bana go neela dikao tsa bona morago ba dire tirwana ya 6 ka nosi

Bokao, popego le tiriso ya matlhaodi

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Merwalela e bolaile dikgomo di ka nna sekete. letlhaodi la palo
2. Mosadi yo mosetlhana o wetswe ke ntlo. letlhaodi la mmala
3. Basimane ba ba kima ba palelwa ke go thuma. letlhaodi la popego

4. Lokwalo la boswa le tshwanetse go sainiwa ke dipaki di le pedi. Letlhaodi la palo
5. Barwa ba gagwe ba bararo ba ne ba ngongoregela gore ga ba abelwa sepe. Letlhaodi la palo.
6. Setlogolwana se se nnye ke sona mojaboswa. Letlhaodi la popego
7. Dipodi tse di ngolwana di tserwe ke merwalela di dusa. Letlhaodi la mmala.

Bokao , popego le tiriso ya Mainakgopolo/ Mainamatswa

- Tlhalosa bokao, popego le tiriso ya Mainakgopolo/Mainamatswa jaaka go tlhalositswe mo Bukeng ya Morutwana
- Sedifatsa dikao tse di neetsweng
- Ba laele go naya dikao tsa bona.
- Laele barutwana go bopa maina ka dikutu tsa matlhaodi
- Ba gakolole go tlhomela tlhogo ya maina bo-morago ba bope dipolelo ka maina a o a bopileng.

Bokao, popego le tiriso ya maadingwa

- Tlhalosa popego le tiriso ya maadingwa
- Sedifatsa dikao tse di mo bukeng ya maadingwa
- Dirisa maadingwa mo dipolelong.
- Laela barutwana go dirisa maadingwa a ba a itseng mo dipolelong

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Dipuisano tse di thaetsweng mo go tlhaloganyeng lokwalo lwa boswa le tesetamente (Tsebe ya 142)

Tirwana ka ditlhophu

Mokgwa wa go ruta

- Laela barutwana go buisa lokwalo lwa boswa lo lo mo tirwaneng e ba e dirileng gape mme lo buisane ka ditlhogo tse di latelang mo ditlhopheng tsa lona:
 - Tiriso ya puo
 - Puo e e digelang
 - Pulo le tswalelo
 - Tshwetso
- Ba laele go tswelala go bua ka dintlha tsa botlhokwa tse di tlhagisitsweng mo bukeng ya

morutwana jaaka: kagego ya lokwalo lwa boswa, maitlhommo a lona, mokwadi le moamogedi wa lona.

- A morutwana mongwe le mongwe mo setlhopheng a itlhatlhobe ka lenaanenetefatso le le tlhagisitsweng mo bukeng ya morutwana
- Ba laele gore ba buisane metsotso e le 10 go ya go e le 15 fela

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko: Loapi le morwalela (Tsebe ya 142)

Mokgwa wa go ruta

Tirwana ya morutwana ka nosi

- Gakolola barutwana diponagalo tsa leboko ka go ba botsa dipotsanyana go netefatsa kitso ya pele
- Buisa leboko la **'Loapi le morwalela'** le go le diragatsa go tswa mo bukeng ya lona puiso ya Kgobokanyo ya dikwalo lotlhe ka keletlhoko.
- Tlhalosa mareo a mašwa
- Sekaseka ddiponagalo tsa poko temana ka temana
- Laela barutwana go ranola setlhogo sa leboko le go naya bokao jwa bona
- Ba laele go lebelela molaetsa le morero wa leboko fa o ntse o tsweletse ka puiso
- Botsa barutwana dipotso tse di tswalegileng le tse di bulegileng ka leboko.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. "O ka re masole a ya tlhabanong"
2. Ke sekapuo sa tshwantshanyo.
3. Ke sekapuo se se dirisiwang go tshwantsha dilo tse pedi, se lemogiwa ka ka tiriso ya: 'jaaka, tswana le, o kare, e kete'
4. O ngomotswe pelo ke ditlamorago tsa morwalela le ka mokgwa o motho a tlhakatlhakantseng tlhago ka teng
5. 'kutlwelobotlhoko'
6. 'tsi'
7. Ditlamorago tsa morwalela o o bakilweng ke go feretlhana le tlhago
8. Temana nngwe le nngwe e na le mokibo wa yona.

Tirwana ya 6: Go buisetsa go tlhaloganya: khathunu (Tsebe ya 143)

Amogela dikarabo tse di maleba tse di tshegeditsweng ka mabaka.

1.

- (a) Maru a ikgobokanya mo loaping
- (b) Maru a thibile a le mantsho a supa gore pula e gaufi thata le go na
- (c) Koloi e nwetse mo metsing,

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mokgwa wa go ruta

- Gakolola barutwana boko, popego le tiriso ya puosebui le puopegelo tse di dirilweng mo nakong e e fetileng
- Ba laele go fetolela dipolelo mo puosebuing le mom puopegelong
- Laela barutwana go buisa leboko la **'Loapi le morwalela'** gape mme morago ba arabe dipotso tse di boditsweng tsa dipopego tsa puo le melawana ya tiriso.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Bolela gore dipolelo tse di fa tlase tse di mo pakeng efe:
 - (a) Pakapheti
 - (b) Pakajaanong
2. Fetolelang dipolelo tse di latelang mo kganetsong:
 - (a) Matlo a mmu ga se matsapa.
 - (b) Ga o a fetsa botshelo jwa batho le diphologolo.
3. Fetolelang dipolelo tse di fa tlase go nna puopegelo:
 - (a) Mmoki o buile gore pula e ne e sa emise
 - (b) Motswasetlhabelo a re morwalela o setlhogo e le tota.

Tlhaloganya: khathunu

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go buisa khathunu mme morago ba arabe dipotso.

Pele ga puiso

- Laela barutwana go dira ditogamaano tsa pele ga puiso jaaka go okola khathunu go ntsha ntlhakgolo ya yona.

- Ba laele go tlovisa matlho gore ba kgone go ntsha dintlha tsa tshegetso.
- Gatelela gore ba na le metsotso e le meraro go dira ditogamaano tsa pele ga puiso.

Ka nako ya puiso

- Ba laele go buisetsa setlhangwa kwa godimo.
- Ba laele go tlhotlhomisa bokao jwa mafoko a lo sa a tlhaloganyeng.
- Ba botse dipotso tse di maleba le khathunu

Dikarabo tse di solofetsweng

1. O utlwile botlhoko
2. Dithoto tsa bone di gogotswe ke morwalela
3. Ba tshogile
4. O a rapela
5. O rapelela gore matlhotlhapelo a merwalela a fele
6. Ke mosadi yo o ikantseng Modimo ka dinako tsotlhe, o na le tumelo e e tletseng gore ba tlaa bolokiwa ke thapelo.
7. Go sa feleletseng mafoko go tlogela dipotso di le dintsi tsa gore o ne a ya go fetsa ka go reng. Go bontsha a fedisiwa pelo ke gore mosadi o a rapela ga a gomotse bana ba lela kgotsa o tsaya gore mosadi o senya nako fela.
8. Ba lapisa fela jaaka bana./ Ba rata go rapela.
9. Amogela dikarabo tse di tshageditsweng ka mabaka a a utlwalang.
10. 'Ntsha bana ba fa, a ga o utlwe gore ba dira modumo'

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Buisang khathunu gape morago lo arabe dipotso tsa dipopego tsa puo.

1. Dipolelo tse di fa tlase di mo dipakeng dife
 - (a) Pakatlang
 - (b) Pakajaanong
 - (c) pakajaanong
2. Fetolela dipolelo tse di latelang mo puosebuing:
 - (a) "Nna ke a tshaba" ga bua jalo mosimanyana wa dingwaga di le nne
 - (b) "Re ya go swa gompiano" ga riallo mosimanyana wa dingwaga di le nne.

Beke 3 le 4:

Ditlamorago tsa merwalela

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 7: Go reetsa potsotherisano (Tsebe ya 145)

- Tlhalosa potsotherisano jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya Morutwana
- Laele barutwana go ranola ditshwantsho le go bonelapele diteng tsa potsotherisano e o tlaa ba e buisetsang
- Ba laele go tlotla ka ditiragalo tse di mo ditshwantshong.
- Laela barutwana go botsa dipotso ka sebedi ka ditshwantsho tse di tlhagelelang mo phousetareng.
- Ba botse dipotso tse di tswalegileng le tse di bulegileng, ba botsa maitemogelo le kitso ya gago ka ditlamorago tsa merwalela le kgwanyape.
- Buisetsa barutwana potsotherisano ka merwalela e e tlasetseng tikologo ya Taung.
- **Lesego:** Ke kopa gore o ikaele bareetsi, simolola ka go ba dumedisa.
- **Mmonelapele wa maemo a loapi:** Ke a le dumedisa bareetsi, ke nna rre Raditladi, ke tswa kwa Galeshewe kwa Porofenseng ya Kapa Bokone. Ke direla kgaso ya bosetšhaba ya Aforika Borwa mo kaneleng ya boraro kgotsa SABC 3.
- **Lesego:** Ga ke simolole go utlwa ka merwalela e e padimotseng kgaolo ya Taung, Ke eng se se bakang merwalela kwa kgaolong eo?
- **Mmonelapele wa maemo a loapi:** Go mabaka a le mmalwa a a bakang merwalela, ke tla umaka a se kae, go baya bareetsi mo leseding. Merwalela e bakwa ke dipula tsa matsorotsoro tse di nang lobaka lo leele, metsi a tlatsa dinoka gore di feleletse di penologa le go tlhatsa, matamo a a sa agegang sentle a bo a feleletsa a thubegile, kgaolo ya ditlhare e e bakang kgogolego ya mmu, dipula di gogolela mmu mo dinokeng le mo matamong o o feletsang o ikgatile go dira diolo mo boalong jwa dinoka, se se dira gore boatlhamo jwa matamo le dinoka bo fokotsege, di bo di feleletsa di sa kgone go amogela bophadiphadi jwa metsi, Fa matamo a sa kgone go eledisa metsi sentle, le matamo a a penologa, metsi a tlala kgalefo a bo a

taboga ka lebelo le le kwa godimo, se ke sona se dirang gore metsi a feleletse a rwalela sengwe le sengwe se a kopanang le sona

- **Lesego:** Ke eng se se ka dirwang go tila mathata a merwalela?
- **Mmonelapele wa maemo a loapi:** Kgaolo ya ditlhare e ka thibelwa le go elediwa go efoga kgogolego ya mmu e e bakang diolomankwane mo boalong le mo dintshing tsa matamo le dinoka, go ka agiwa matamo a seemo se se kwa godimo a a nang le boatlhamo jo bogolo jo bo boteng.
- **Lesego:** Re lebogetse tshedimosetso e o neelaneng ka yona, ke solofela fa bareetsi ba inopeletse go le gontsi mo go wena, le ka moso.
- **Mmonelapele wa maemo a loapi:** Ke solofela jalo le nna rra, salang sentle bareetsi. Ke a leboga.

Marago ga go ba buisetsa potsottherisano ba laele go dira tse di latelang

- Go tsenela dipotsottherisano, le bue ka se batsenelapotsottherisano ba neng ba bua ka sona.
- Go sekaseka le go sobokanya potsottherisano.
- Botsa dipotso tse di tswalegileng le tse di bulegileng tse di maleba le potsottherisano.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Mogasi mo seyalemoyeng
2. Amogela dikarabo tse di maleba
3. (a) Ke dipula tsa matsorotsoro tse di nang lobaka lo leele
(b) Metsi a mantsi a a tlatsang dinoka gore di feleletse di penologa le go tlhatsa.
(c) Matamo a a sa agegang sentle a bo a feleletsa a thubegile.
4. (a) Go thibela go kgaolwa ga ditlhare go efoga kgogolego ya mmu e e bakang diolomankwane mo boalong le mo dintshing tsa matamo le dinoka.
(b) Go agiwa ga matamo a seemo se se kwa godimo a a nang le boatlhamo jo bogolo jo bo boteng.
5. Amogela dikarabo/ ditshwaelo tse di maleba
6. *SABC 1, SABC 2, e TV*, jalo jalo
7. Amogela dikarabo tse di maleba
8. (a) Makhubu a moya o o bolelo
(b) Go wa ga semathana
(c) Serame se se tseneletseng/se se thubang marapo

9. Ke kgaolo e e agegetseng kwa tlase / Ga go na ditlhare / e leboa.
Amogela dikarabo tse dingwe tse di maleba
10. (a) Batswasetlhabelo ba ka rekelwa dijo le diaparo
(b) Batswasetlhabelo ba ka tlamelwa ka matlo a nakwana kgotsa ba agelwa matlo
(Amogela dikarabo tse di maleba)

Tirotlalaletso (Tirogae)

- Laela barutwana go neela pegelo ya dipatlisiso tsa mabaka a a dirang gore baagi ba gane go fudugela kwa mafelong a a sa amiweng ke merwalela
- Neela barutwana sebaka sa go tlotla ka dikakanyo tsa bona tse di farologaneng morago ga dipegelo.
- Ba laele go sobokanya dipatlisiso tsa bona tse di farologaneng.

Dipoego tsa puo le melawana ya tiriso

Bokao, popego le tiriso ya makaelagongwe le malatodi

- Tlhalosa/ neele bokao jwa makaelagongwe le malatodi jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya morutwana.
- Sedifatsa dikao tse di mo bukeng
- Laela barutwana go neela dikao tsa bona.
- Laela barutwana go dira tirwana ka makaelagongwe le malatodi

1. Neela makaelagongwe a mafoko a a mo masakaneng.

Dikarabo tse di solofetsweng

- (a) Noka e tletse ebile e a **tshologa**.
 - (b) Dipula tse di neleng ka maatla di **thubile** letamo ka bogare.
 - (c) Mmonelapele wa maemo a **bosa** o neetse bareetsi tshedimosetso e e maleba.
 - (d) Go ne go nna **serame** thata mo mosong morago ga go nyerologa ga kapoko.
 - (e) Baagi ba kganelwa go **kgaola** ditlhare go efoga kgogolego ya mmu.
- #### 2. Neela malatodi a mafoko a a thaletsweng.
- (a) Pula e nele morago ga malatsi a mararo.
 - (b) Metsi a tletse mo matamong otlhe mo tikologong.
 - (c) Go ne go bonala mebotoboto ya mebu e e magelejwa morago ga merwalela.
 - (d) Paka ya selemo e ratiwa ke diphefo tse di tsubutlang.

- (e) Metsi a tlile a suma go tlhaga kwa tlase ga thaba.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 8: Go buisa kgangkhutswe (Tsebe ya 147)

- Tlhalosa bokao le diponagalo tsa khutswe jaaka di tlhalositswe mo bukeng ya morutwana.
- Laela barutwana go dira ditogamaano tsa pele ga puiso jaaka go lebelelang ditshwantsho tsa khutswe e e yang go buisiwa ka keletlhoko le go di ranola
- Ba laele go itlhamela diteng tsa kgang ka go ranola setlhogo sa khutswe, go bonelapele diteng tsa yona.
- Ba laele go tlovisa matlho le go okola dintlhakgolo mo khutsweng metsotso e ka nna metlhano.
- Ba gakolole go ela tlhoko le go netefatsa gore khutswe e agegile sentle.
- Latela dikgato tse di mo bukeng ya morutwana tsa nako ya puiso ya khutswe.

Khutswe e e maleba go tswa mo kgobokanong ya dikwalo

Botsa dipotso tse di latelang ka khutswe e e buisitsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Maina a baanewa ba padi
(a)
(b)
2. A padi e o e buisitseng e na le poloto?, tlhalosa ka mokgwa o ditiragalo di neeletsanang ka gona
3. Moanelwamogolo / baanelwabagolo ba padi ke bo mang, ke goreng o akanya gore ke bona baanelwabagolo?
4. Molaetsa wa padi e o e buisitseng _____
5. Amogela dikarabo tse di maleba
6. Thitokgang ke _____
7. Tlhalosa puo le setaele sa mopadi ka go nopola di pedi tsa tse di latelang le go di tlhalosa:
(a) Diane
(b) Maele
(c) Puo ya papiso/tshwantshanyo

8. Amogela dikarabo tse di maleba

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Bokao, popego le tiriso ya tira le tirwa

- Tlhalosa bokao, popego le tiriso ya tira le tirwa jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya Morutwana
- Sedifatsa dikao tse di neelweng
- Laela bana go neela dikao mo dipolelong
- Laela barutwana go dira dirwana ka tira le tiwana tse di mo bukeng ya morutwana.

1. Fetolela dipolelo tse di latelang mo tireng.

- (a) Morwalela o bolaile diphologolo
- (b) Dipula tse di maatla di gogotse mmu.
- (c) Matlhotlhapelo a tlhago a gaitse leruo la ga Puleng.
- (d) Kgwanyepa ya kgwedi e e fetileng e robile ditlhare
- (e) Dipula tsa matsorotsoro, tse di nang sebaka se seleele di bakile merwalela.

2. Fetolela dipolelo tse di latelang mo tirweng

- (a) Mebotoboto ya mebu mo tikologong ya rona e bakilwe ke merwalela.
- (b) Lokwalo la boswa le buisediwa balosika ketswe ke mmueledi .
- (c) Matlo a a fa tlase ga thaba a rutlumolotswe ke diphefo.
- (d) Letamo le le kwa ntlheng ya borwa jwa tikologo ya Taung le thubilwe ke dipula.
- (e) Diphologolo tse di betilweng ke metsi e tlhatsitswe ke melapo.

Go kwala le go tthagisa

Tirwana ya 9 : Go kwala lokwalophelegetso le Lekwaloikitsiso (Tsebe ya 150)

- Tlhalosetsa barutwana bokao le diponagalo tsa Lokwalophelegetso le Lekwaloikitsiso
- Laela barutwana go lebelela sekao sa Lekwaloikitsiso la ga Olaotse Masedi Bosugakobo mme ba bolele le go tlhalosa gore lo farologana jan le makwalo a mangwe
- Ba laele go ele diponagalo tsa lokwaloikitsiso tlhoko
- Ba laele go ikwalela lokwaloikitsiso ka nosi
- Ba gakolole go dira ipaakanyetsokwalo pele ba tthagisa setlhangwa sa bofelo jaaka ba laetswe go dira mo bukeng ya Morutwana

- Ba gakolole go batla tshedimosetso mo metsweding e mengwe jaaka dimakasini, makwalodikgang inthanete jalo le jalo, go kgobokanya dintlha tse ba yang go kwala ka tsona.
- Ba laele gore fa ba kwala lokwaloikitsiso ba ka dirisa ditiro tse di phasaladitsweng mo makwalodikgang gore lokwaloikitsiso lo tsamaelane le phatlhatiro e e phasaladitsweng.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya I0: Go buisa leboko (Tsebe ya 152)

Mokgwa wa go ruta

- Gakolola barutwana diponagalo tsa pako tse ba dirileng mo nakong e e fetileng jaaka moribo lemorumo, neeletsano ya mafoko mo meleng, enjambamente, tshwantshiso jalo jalo
- Laela barutwana go dirisa setlhogo kgotsha setshwantshokgolo go bonela pele diteng le molaetsa wa leboko pele ga ba buisa leboko
- Ba laele gape go tsaya metsotso e ka nna meraro go okola le go tlovisa matlho go batla diponagalo tse di tlhagisitsweng ke mmoki mo lebokong

Latela dikgato tse di latelang ka nako ya puiso ya leboko:

- Buisa leboko lotlhe ka keletlhoko o kapodisa mafoko ntle le go fetola bokao
- Dirisa puo ya mmele segalo le rejisetara ya lentswe ka nepagalo
- Tlhalosetsa barutwana mareo a mašwa mme o ba laele go dirisa mareo a a tlhalositsweng mo dipolelong go bontsha fa ba tlhalogantse
- Sekaseka temana ka temana le kelelo ya dintlha,
- Sobokanya dintlhakgolo morago ga puiso
- Laela barutwana go ela tlhoko maikutlo a mmoki
- Ba laele go lebelela morero le molaetsa wa leboko
- Laela barutwana go diragatsang leboko le le buisitsweng.

Morago ga puiso le tiragatso ya leboko laela barutwana go araba dipotso ka leboko le le buisitsweng (Leboko le kwa bukeng ya puiso)

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Go buiwa ka
Amogela dikarabo tse di maleba

2. Neela moribo o o tlhagelelang mo temaneng ya bo_____
3. Neeletsano ya mafoko e tlhagelela mo moleng wa _____
4. Molaetsa wa leboko ke_____
5. Amogela dikarabo tse di maleba
6. Nopola tshwantsho/ tshwantshiso e le nngwe mo lebokong
7. Tshobokanyo ya leboko (Amogela dikarabo tse di maleba)

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mokgwa wa go ruta

- Tlhalosa bokao, popego le tiriso ya makwalotshwana, madumatshwana le mafokotshwana jaaka a tlholositswe mo bukeng ya morutwana.
- Neela dikao le go sedifatsa tse di mo bukeng ya Morutwana
- Ba laele go neela dikao tsa bona mo dipolelong le go tlhagisa pharologano ya tsona
- Ba laele go kwala tirwana e e mo bukeng ya morutwana

Dikarabo tse di solofetsweng

1. (a) Motshidisi o tlhabisitswe kgala ke go tsena thari kwa sekolong maabane
(b) Basetsana ba thuga kgala ya mabele.
2. (a) Kgomo e e betilweng ke metsi e ne e šwele sebetse
(b) Baagi ba supa ba na le sebetse sa tau, ba tshwere kgothakgothe e e mogote le tonakgolo.
3. (a) Metsi a merwalela a ka go kgama wa ba wa tlhokafala .
(b) Kgosi Seretse Kgama o busitse naga ya Botswana sebaka se se leele.
4. Baagi ba tsibositswe gore ba se tlhole ba rema ditlhare
(b) Mmemogolo a re o tla ja mašwi a sena go rema
5. (a) Balseraele ba ne ba nna kwa lefatsheng la Kanana
(b) Baagi ba repile ba mo kanana

Polelo ya matseno

Mo kgaolong e, barutwana ba tlile go tlhaloganya seabe sa bagale ba se tsayang mo setšhabeng. Ba tlile go lemoga pharologanyo e bagale ba e tlisitseng mo matshelong a batho. Ba tlile gape go ithuta ka bagale ba naga ya rona le ba boditšhaba-tšhaba. Lemosa barutwana gore ba ka ithuta le go itseela go le gontsi mo bagaleng ba ba farologaneng. Ba tlaa tlhaloganya mabaka a a dirang gore bagale ba nne le serorumo se se kwa godimo go gaisa.

Beke 5 le 6:

Tshusumetso ya bagaka

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go reetsa ngangisano mo seyalemoyeng (Tsebe ya 157)

Mokgwa wa go ruta

- Tlhalosetsa barutwana gore ngangisano ke eng jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya morutwana: Ngangisano ke tsela ya puisano e e tshwarwang ke babuisani ba ba mo matlhakoreng a mabedi a a farologaneng e bong letlhakore le le dumelanang le le le ganetsang kgang kgotsa setlhogo se go buisanang ka sona. Bangangisani ba tshwanetse go tlhalosa le go tshegetsang ka mabaka a a utlwalang gore ke goreng ba dumelana kgotsa ba ganetsana le kgang/ setlhogo se go ngangisanwang ka tsona. Ngangisano e laolwa ke modulasetilo yo o tlhaloganyang setlhogo kgotsa tlhagiso le lemorago la yona. Modulasetilo o laolela dibui nako, le go itsese setlhogo sa ngangisano .
- Ba neye sebaka sa go bua kitso ya bona ya pele ka go tlotlotlotla ka dingangisano tse ba kileng ba di tsenela.

- Ba gakolole dikgato tse di tsewang ka nako ya ngangisano.

Pele ga theetso

- Laela barutwana go sekaseka le go ranola ditshwantsho
- Ba gakolole gore ngangisano e tshwarwa ke matlhakore a mabedi la tshegetso le la kganetso ka jalo ba ikgaoganye ka ditlhopho go diragatsa ngangisano ba dirisa ditshwantsho go bonela pele diteng tsa ngangisano e ba tlileng go e reetsa.
- Ba laele go dirisa tlotlofoko e e godileng ya seemo sa bona, makopanyi, dipaka, puo ya botshwantshi, matlhaodi le matlhalosi ka nepagalo.
- Gatelela gore dibui tsa bofelo mo matlhakoreng otlhe di tshwanetse go sobokanya dintlha tsa ngangisano le go ba gakolola gore setlhopho se se fentseng ke se se tshegeditseng dintlha ka mabaka a a utlwalang go gaisa

Ka nako ya theetso

- Laela barutwana go reetsa ngangisano e e gatisitsweng ka bagale ba ba farologaneng mo seyalemoyeng.
- Ba laele go neela matlhakore otlhe tsebe ba ele tlhoko mokgwa le tlhagiso ya lentswe le segalo di dirisitsweng ka teng mo dintlhakemong tse di farologaneng.
- Ela tlhoko le go netefatsa gore a ba supa kgatlhego mo tshedimosetsong a ba e reeditseng, ba ka dira seo ka go kgwarakgwara dintlha tsa botlhokwa le mabaka a a ditshegetsang mo pampitshaneng jaaka maina a bagale ba ba umakilweng le seabe se ba se tsereng mo setšhabeng.
- Ba laele go sekaseka molaetsa le go botsa dipotso mo lo sa tlhaloganyeng teng.

Morago ga theetso

Dikarabo tse di solofetsweng.

Barutwana ba tla neela dikarabo tse di farologaneng. Ela tlhoko gore ba ntshitse mabaka a a utlwalang.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso Bokao jwa mafoko jo bo tlhamaletseng le bokao jwa mafoko jo bo sa tlhamalalang

Dikarabo tse di solofetsweng

- Tlhalosa gore bokao jwa mafoko jo bo tlhamaletseng ke bofe le bokao jwa mafoko jo bo sa tlhamalalang jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya Morutwana: Bokao jwa mafoko jo bo tlhamaletseng ke fa puo e sa ipatika, e bitsa selo jaaka se ntse.
- Bokao jwa mafoko jo bo satlhamaletseng bo na ke fa mafoko a na le bokao jo bo ipatikileng, bo sa tote selo jaaka sentse. (mafoko ga a bitse seolo seolo). Ke puo e e ipatikileng kgotsa e e tshwantshwang.
- Sedifatsa dikao tse di neelweng mo bukeng ya Morutwana
- Laela barutwana go neela dikao tsa bokao jo bo tlhamaletseng le tsa bokao jo o sa tlhamalalang.
- Laela barutwana go buisa temana mo bukeng ya Morutwana morago ba neele mafoko a bokao jo bo sa tlhamaletseng le jo bo sa tlhamalalang go tswa mo go yona.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Go buisa kgangkhutshwe (Tsebe ya 159)

Mokgwa wa go ruta

Pele ga puiso

- Tlhalosetsa barutwana gore kgangkhutshwe jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya morutwana
- Tlhalosa diponagalo tsa kgangkhutshwe
- Ba laele go buisa tshedimosetso e e mo bukeng ya morutwana
- Laela barutwana go bapisa/tshwantsha kgangkhutshwe le ditlhangwa tse dingwe.
- Laela barutwana go ranola le go sekaseka setlhogo sa kgangkhutshwe go bonela diteng
- Ba laele go dira ditogamaano tsa pele ga puiso jaaka go okola le go tlovisa matlho mo khutshweng metsotso e ka nna meraro go batla

dikakanyokgolo le go bonela pele diteng le bokhutlo jwa kgangkhutshwe

- Ba laele go ranola ditshwantso le go di dirisa go bonela pele diteng le bokhutlo jwa kgangkhutshwe
- Ba laele go ikgakolola le go buisa tshedimosetso ka diponagalo tsa kgangkhutshwe tse di tlhagelelang mo bukeng ya Morutwana le go netefatsa gore a khutswe e ba tlileng go e buisa e agegile ka nepagalo.

Ka nako ya puiso

- Laela barutwana go buisetsa kgangkhutshwe kwa godimo ka go refosana, ba etse tlhoko diponagalo tse di tlhagelelang tsa khutshwe jaaka kgotlang, lefelo la ditiragalo, baanelwa, tharabololo, setlhoa sa ditiragalo, thitokgang molaetsa o babuise ba o inopoletseng jalo jalo.
- Ba laele go buisa ka kebele go ya ka maitlhommo ka seemo se se lebeleletsweng sa mophato wa gago, ba tla botsa dipotso mo bo sa tlhaloganyeng mme o ba tlhalosetse mareo a ba sa a tlhaloganyeng mme bona ba bopa dipolelo go bontsha fa ba tlhalogantse bokao.
- Barutwana ba tla diragatsa kgangkhutshwe 'Wa me'

Kgangkhutshwe: 'Wa me' go tswa mo kgobokanong ya dikwalo

Morago ga puiso

Araba dipotso ka kgangkhutshwe e e buisitsweng

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Diponagalo tsa khutshwe di tshwana le tsa padi ke fela diteng tsa kgangkhutshwe di di khutshwane go na le tsa padi.
2. Matheatau a ne a aga mokhukhu o a neng a tlhatswetsa diteki mo go ona.
3. Kgotlang e bakilwe ke go sa utlwaneng ga ga Koketso le Matheatau ka go dirisa madi a dikotlo tsa bogodi go ya go lebelela mokgaolakgang a motshameko wa kgwele ya dinao.
4. Amogela dikarabo tse di maleba tse di tsheditsweng ka mabaka
5. Tharabololo ya mathata e diragetse fa Matheatau a loga leano la go dira letseno ka go aga Mokhukhu o a neng a tlhatswetsa diteki mo go ona

6. Matheatau e ne e le rre yo o lorato, yo o ratang kagiso e bile a rata le mosadi wa gagwe thata. Ga se motho wa puo e telele.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso Maetsi

Mokgwa wa go ruta

Tlhalosa gore Maetsi ke eng jaaka go tlhalositswe mo bukeng ya Morutwana: Maetsi ke mafoko a a tlhalosang tiro e motho a e itemogelang ka dirwe tsa kutlo, a tlhalosa modumo, mmala, monkgo, mokgwa, maemo a tiro kgotsa tiragatso. A na le mefuta e mebedi ebong a tlhologo le a a bopilweng mo dikarolong tse dingwe tsa puo.

- Sedifatsa dikao tse di tlhagelelang mo bukeng ya Morutwana
- Naya barutwana sebaka sa go neela dikao tsa bona.
- Ba laele go dirisa maetsi a a neelweng mo bukeng ya morutwana mo dipolelong

Dikarabo tse di solofetsweng

- (a) Thulaganyo o ne a re **ruthu!** fa fatshe, fa maina a bagale a buisiwa.
- (b) Baemakgatlanong ba ne ba itlhatlhela ka diphaposi ba re **golwe!** ba sa batle go tsenela moletlo.
- (c) Serala se ne se rile **talaa!** Ka ditšheshe tse di neng di kgabisitse.
- (d) Tafale e ne e ntse e re **phatsi!** ka dikgele tse di neng di tlile go abelwa bagale.
- (e) Letsatsi le ne le ntse le re **tserr!** ka moletlo wa go rorisa bagale ba thuto bomme Mamphelela Ramphela.

Malatlhelwa

- Tlhalosa bokao jwa malatlhelwa jaaka bo tlhalositswe mo bukeng ya Morutwana
- Sedifatsa dikao tse di neelweng
- Naya barutwana sebaka sa go neela dikao tsa bona mo dipolelong
- Ba laele go naya malatlhelwa a a tsamaisanang le dipolelo tse di neetsweng

Dikarabo tse di solofetsweng:

- (a) Bagaetsho! Ammaruri! lo digatlamelamasisi tsa mankgwenthe
- (b) Ammaruri! Bomma! Borra! Ke eletsa go tlotlega jaaka rre Mandela
- (c) Bagaetsho! Bongwanake! Bathong! Mogalamakapaa! a lo bone tlotlo e bagale ba e neetsweng?

- (d) Ammaruri! Ruri! mmamoratwa wa metshameko ya kerikete o re emetse sentle
- (e) Ija!re ithutile go le gontsi mo botshelong jwa ga mmarona Theresa

Go kwala le go tthagisa

Tirwana ya 3: Go kwala tlhamo ya kanelo (Tsebe ya 161)

Mokgwa wa go ruta

- Tlholosetsa barutwana tlhamo ya kanelo jaaka go tlhalositswe go tlhalositswe mo bukeng ya Morutwana.
- Ba laele go buisa le go lebelela tlhamo ya kanelo e ba e kwaletsweng.

“O ne o seyo, mpotse ke go boleelele, go ne go nka go sa bola, tšhega e ne e fapogile marogo. Ga nkitla ke lebala Lamatlhatso wa Lwetse a roga ngogola. Baagi ba ne ba kwetogile go tswa khutlong tse nne tsa lefatshe go tla go keteka moletlo wa go tlotlomatsa bagale ba naga ya rona, borre Mandela, rre Tutu, rre De Klerk, bo Makhaya Ntini le bona ba sa lebalwa ka tsa metshameko. Go ne go laleditswe bagale ba dinaga tsa boagisane bo mme Keitseng go tswa Botswana, Morena Letsie iii go tswa Lesotho.

Maitlhomomagolo a moletlo e ne e le go lemosa baagi ka kakaretso seabe se bagale ba se tsereng go ama matshelo a bona. Bagale ba nnile le tshosometso e e boitshogang mo matshelong a bona. Batho ba le bantsi ba ne ba tseegile maikutlo, ba sena go tlhalosediswa seabe sa bagale mo matshelong a bona jaaka bogatlamelamasisi jwa bona go lwela ditshawnelo tsa setšhaba, go emela dinaga tsa bone sentle mo gare ga ditšhabatšhaba, go ikentsha batswa setlhabelo boemong jwa setšhaba sa bona.

Go ne go go rile tu! Ka tshisibalo e o neng o ka utlwa lemao le wela fa fatshe, e se motho, e le tlang lo bone! Dithulaganyo e ne e le tsa seemo se s ekwa godimo. Bo eseng mang ba le gona, le bone ba tshologile. Dijo e ne e le nyetlenyetle, lenao la motho le sena fa lo ka gatang teng. Go rile thii!

matshwititshwiti a tlile go itseela ka tsebe, go se ope yo o batlang go utlwa ka magatwe. Motho o ne o ka ipotsa gore a go na le batho bangwe gape felo gongwe mo lefatsheng ntle le ba ba neng ba le kwa o moletlong ka mokgwa o go neng go feresela ka teng.”

- Gakolola barutwana dintlha tse ba tshwanetseng go di ela tlhoko fa ba kwala tlhamo ya kanelo tse ba di dirileng mo kgweditharo ya ntlha beke ya 7 le 8
- Ba gakolole go dira ipaakanyetsokwalo pele ba tlhagisa tlhamo e ba yang go e ikwalela
- Ba laele go dira mmepe wa tlhaloganyo ka ditlhopha go kgobokanya dintlha tsa botlhokwa tse ba yang go kwala ka tsona.
- Ba gakolole gape gore ba ka dirisa metswedi e e farologaneng jaaka dimakaseni, makwalodikgang le mafaratlhatlha a inthenete go kgobokanya dintlha tsa botlhokwa ka mogale o ba yang go kwala ka ena.
- Ba laele go dirisa puo e e phepa/tlhapileng, tlotlofoko e e godileng e e lebeleletsweng ya seemo sa mophato wa bona fa ba ntes ba kokoanya dintlha
- Laela barutwana go refosanang mmepe ya tlhaloganyo le go tlhopha ditlhokwa (tlhotlha diphoso), go di siamisa le go tseleganye se lo se kwadilweng pele mongwe le mongwe a ka ikwalela tlhamo ya gagwe ya kanelo

Ka nako ya go kwala

Tirwana ka nosi:

- Laela barutwana go tlhophela mogale yo o ka kwalang ka ena tlhamo ya kanelo, o sale dikgato tse o di dirileng mo tirwaneng ya go ipaakanyetsa go kwala morago jaaka go dirisa metswedi e e farologaneng jaaka dimakaseni, makwalodikgang le mafaratlhatlha a inthanete go kgobokanya dintlha tsa botlhokwa tse o yang go kwala ka tsona, go kgwarakgwara mmepe wa tlhaloganyo jalo jalo.
- Ba laele gore boleele jwa tlhamo e ba e kwalang e nne mafoko a a kana ka 250-300 kgotsa ditemana di le 5-8.
- Ba gakolole go se lebele dikgato tsa ipaakanyetsokwalo tse di tlhagisitsweng mo bukeng ya Morutwana

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mefuta ya dipolelo

Mokgwa wa go ruta

- Tlhalosa ka botlalo le go neela dikao tsa mefuta ya dipolelo ebong: polelonolo, polelopate le polelotswako.
- Sedifatsa dikao tse di mo bukeng ya Morutwana

- Laela barutwana go neela dikao tsa mefuta ya dipolelo
- Ba laele go lokolola dipolelopate ka dipolelwana kutu le dipolelwana kalaina tsa tsona.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Batho ba ba diretseng setšhaba sa bona ka bopelokgale, botswapelo le ka bopelotelele ke bagale.
Batho ba ba diretseng setšhaba sa bona: **polelwana kutu** ka bopelokgale, botswapelo le ka bopele telele ke bagale:
polelwana kalatthalosi ya mokgwa
2. Bagale ke bommamoratwa ebile ba tlotlega lefatshe ka bophara.
Bagale ke bommamoratwa: **polelwana kutu** ebile ba tlotlega lefatshe ka bophara:
polelwana kalaina
3. Ga se mang le mang o ka ka bidiwang mogale
Ga se mang le mang: **polelwana kutu** o ka ka bidiwang mogale: **polelwana kalaina**
4. Rre Martin Luther wa boraro ke mongwe wa bagale ba ba swetseng kgolelosego ya bathobantshe.
Rre Martin Luther wa boraro ke mongwe wa bagale: **polelwana kutu** ba ba swetseng kgolelosego ya bathobantshe: **polelwana kalatthalodi**.
5. Masole a ntwaga ya bobedi ya lefatshe ba bontshitshe gore ga se bodišaše
Masole a ntwaga ya bobedi ya lefatshe : **polelwana kutu** ba bontshitshe gore ga se bodišaše:
polelwana kalatthalodi
6. Moletlo wa go sepotso sa go tlotlomatsa bagale: **polelwana kutu** o tla tshwarwa ngwaga le ngwaga: **polelwana kalatthalosi ya nako** go ba naya tlotlo e e ba tshwanetseng: **polelwana kalaina**
7. Naga ya rona e na le bagale: **polelwana kutu** ba sepolotiki, mmimo, ntwaga, thuto, kgwebo, metsatshameko, saensele bongaka jalo jalo:
polelwana kalatthalodi
8. Christiaan Barnard: **polelwana kutu** yo o tsaletsweng kwa Kapa Botlhaba:
polelwana kalatthalosi ya felo ke ngaka ya ntlha mo lefatsheng go dira karo e e atlegileg ya pelo: **Polelwana kalatthalodi ya palo** ka 3 tsa Sedimonthole ngwaga wa 1967:
Polelwana kalatthalosi ya nako

9. Mogaka wa moIndia rre Mahandas (Mahatma) Gandhi : **polelwanakutu** o boeletswe go lwela ditshwanelo tsa batho: **polelwanakalatlhaodi**.
10. Josia Thugwane o gapile metale wa gauta: **polelwanakutu** kwa metshamekong ya diolimpike tsa kwa Atlanta: **polelwanakalatlhalosi ya felo** ka 1996 : **polelwannakalatlhalosi ya nako**

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Tsaya karolo mo dingangisanong (Tsebe ya 164)

Ka ditlhophha

- Laela barutwana go ikgaoganya ka ditlhophha le go, ngangisanang ka mabaka a a dirang gore ba rate bagale bangwe mme ba tlhoe ba bangwe.
- Ba laele go ele tlhoko dintlha tsa ngangisano tse di tlhagisitsweng mo bukeng ya Morutwana.
- Gatelela gore ngangisano e tseye metsotso e le 10 go ya go e le 15.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya(Tsebe ya 164)

Pele ga puiso

- Ba laele go okola setlhangwa sa papatso sa ‘**Senthara ya ikatiso ya Bagauta**’ se se tlhagisitsweng mo bukeng ya Morutwana le go ntsha dikakanyokgolo mo go yona.
- Barutwana ba tlodisa matlho go ntsha dintlha tsa tshegetso mo papaptsong.
- Ba laele go sekaseka setlhogo le setshwanstsho gore le go bonelapele diteng.

Ka nako ya puiso

- Buisang setlhangwa se ka tsenelelo.
- Tlhotlhomisa bokao jwa mafoko a o sa a tlhaloganyeng mo papatsong.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ke setlhangwa sa papatso.
2. Go rotloetsa batho go ikatisa

3. Senthara ya ikatiso
4. “Dinako tsa go ikatisa: Ura ya 6 mo mosong letsatsi le lengwe le lengwe go fitlhela ka ura ya 8 bosigo”.
5. “A o batla go nna mogaka?”
6. “Re go ratela botshelo!”
7. A o batla go nna mogaka?

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Buisa papatso gape morago o araba dipotso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Neela mefuta ya maina a a latelang:
 - (a) Senthara/ Bagauta
 - (b) Botshelo/
 - (c) Mogala/ 084 534 2435
2. (a) duela
(b) letsatsa
(c) ikwadise
3. Nnyaa, ga ke batla go nna mogaka / A ga o batle go nna mogaka?

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 6: Tshobokanyo ya setlhangwa (Tsebe ya 165)

- Laela barutwana go buisa temana ya ga Clad e e tlhagisitsweng mo bukeng ya morutwana mme morago ba e khutswafatse ka mafoko a le 80-90 (ditemana di ka nna pedi)
- Botsa barutwana dipotso tse di maleba le kgang ya ga Clad.

Dikarabo tse di solofetsweng.

1. Ke leina tota
2. Dipolelo tse di latelang di mo dipakeng dife?
 - (a) Pakapheti
 - (b) “Pakapheti
 - (c) Paka jaanong
3. Fetolela dipolelo tse go nna puopegelo:
 - (a) Clad a re o ne a lemoge gore phenyo e na le bokao bofe mo nageng ya bona go fitlhela ba bowa kwa London
 - (b) Clad o ne a bua gore o santsane a batla go fitlhelela go le gontsi mo go thumeng.

Beke 7 le 8:

Bagaka ba naga ya rona

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 7: Go reetsa puo e e tlhagisiwang ke mogale (Tsebe ya 167)

Mokgwa wa go ruta

Pele ga theetso

- Laela barutwana go lebelelang, go sekaseka go ranola setshwantsho le go tlotla ka se lo itseng mogale yo o mo setshwantshong le se a tumileng ka sona lefatshe ka bophara.
- Ba laele go diragatsa puo e a kileng a neelana ka yona ba dirisa rejisetara, segalo le lentswe le le maleba la gagwe.
- Ba gakolole gore sebui sengwe le sengwe se tshwanetse go ipaakanyetsa puo pele se simolola go ema setšhaba kgotsa morafe ka lefoko ka ga jalo ela tlhoko gore a mogale yo o tlaa neelanang ka puo o dirile dipaakanyo tse di tlhagelelang mo bukeng ya Morutwana tsa puo e e ipaakanyeditsweng.

Ka nako ya theetso

- Laela barutwana go sekaseka molaetsa le se o se ba se ithutileng mo puong ee tlhagisitsweng.
- Ba gakolole go ela dintlha tsa botlhokwa mo puong jaaka go ela tlhoko gore a sebui se simolotse ka go ditumediso ka dilo ka go fapaana go lebogela gore o laleditswe go ema setšhaba ka lefoko, gore a go dirisiwa puo e e phepa e e nonneng ka dikapuo le dinopolo, gore a puo e na le matseno, mmele le bokhutlo, gore a sebui se khutlisitse ka go lebogela theetso ya bareetsi le batho ba ba mo laleditseng go neelana ka puo.

Puo ya rre Nelson Mandela ka tlhomo semmuso ya moPoresidente wa ntlha wa motho montsho wa naga ya Aforika Borwa kwa Tshwane ka di 10 tsa Motsheganong ngwaga wa 1994 (motswedi: andcip@WN.APC.ORG (tim jenkins) Date: Wed, 11 May 1994 13:37:00 -0400)

“Batlotlegi botlhe ditilo ka go farologana le ditsala ke a lo dumedisa.

Gompieno rotlhe ba re leng fa go tswa kwa dikarolong tse di farologaneng tsa naga le baeng go tswa dinageng tsa boagisane le lefatshe lotlhe jaaka le ikadile, gompieno re keteka go tsalwa ga kgololosego ya naga ya rona.

Go ya ka maitemogelo a rona a tshotlego le kgatelelo ya sebaka se seleele se re tswang mo go sona, go tshwanetse go tsalwe setšhaba se se nang le botho se rotlhe re tla se itumelelang.

Ditiro tsa rona tsa letsatsi le letsatsi jaaka Ma Aforika Borwa di tshwanetswe go tsala Aforika Borwa ya mankgwenthe e e tlaleletsang tumelo ya botho mo bosiamising, go gagamatsa go itshepa mo botlhaleng jwa mowa wa setho le go tswelatsa ditsholofelo tsa rona.

Go kgoma mmu wa lefatshe le, go dire gore rotlhe re ikutlwe re ntšhwafetse ka fa teng re tshwane le fa re tsibikediwa ke mowa wa boitumelo fa tlhaga e talafala le ditšheshe/dibolomo di thunya. Phešhwana e tsiditsana e e fokang, e tshwane le mowa wa lerato le le tshwanetseng go nna mo gare ga rona

Re leboga go tswa boteng jwa dipelo tsa rona botlhe ba ba tsereng karolo jaaka ba dikereke le ditumelo tse di farologaneng, makoko a a farologaneng a sepolotiki, baša le botlhe segolo jang motlatsa moPoresedente wa bobedi, Motlotlegi F.W de Klerk

Kwa bofelong re fitlhetse se re sa bolong go se kgaratlhela, kgololosego. Letsatsi le, ke le le kgethegileng go bagale botlhe lefatshe lotlhe ka bophara ba ba tsereng karolo gore kwa bofelong re bo re gololosegile ka ga jalo re tshwanetse re kopane re direng mmogo.

A kagiso e nne ya rona rotlhe le bosiamisi e nne jwa mongwe le mongwe. Naga e, e seka ya bo ya tlhola le ka tsatsi lepe la motlholo, e itemogela kgatelelo le tshotlego, go tlhoka sereti le go le tsewa jaaka diabololo ke dinaga tse dingwe tsa lefatshe.

A kgololosego le kagiso di rene gotlhe. Letsatsi le, e nne segopotso sa go galaetsa katlego ya setho.

A Morena a tshegofatse Aforika ka metlha. Ke a leboga”.

Morago ga theetso.

Laela barutwana go araba dipotso tse di bulegileng le tse di tswalegileng ka nosi ka puo e e tlhagisitsweng ke Motlotlegi rre Mandela go supa fa o ntse o reeditse ka tlhoafalo

Tirwana ka nosi

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ela tlhoko gore a ba diragatsa puo e e neng ba e reeditse le gore a ba dirisa segalo le rejisetara ya lentswe ka nepagalo.
2. Molaetsamogolo wa puo ke go bona ga kgololosego ya naga ya Aforika Borwa
3. A Morena a tshagofatse Aforika ka metlha
4. Go kgoma mmu wa lefatshe: Go gata lefatshe /
5. Go tsibikediwa ke mowa wa boitumelo: Go itumela mo go feteletseng
 - (a) Dithuto tsotlhe di ne di dirwa ka loleme la seAforikanse.
 - (b) Go ne go kgetholola batho go ya ka mmala sekao ditlamelo tsa maemo a a kwa godimo e ne e le tsa bathobasweu fela, barutwana ba bathobasweu e ne e le bona fela ba newang ditšhono tsa go ithuta kwa ditheong tsa maemo a thuto e e kwa godimo, bontsi jwa bona ba duelelwa ke puso le ditheo tsa dikgwebo tse di tumileng. Amogela mabaka a mangwe gape a a utlwalang.

Tirogae:

- Laela barutwana go ya go dira dipatlisiso ka bagale ba bangwe ba naga le ba diboditšhabatšhaba.
- Ba laele go dirisa metswedi e e farologaneng jaaka dimakasine, makwalodikgang, dikgang tsa seyalemoja/thelebišene.
- Ba laele go ikatisetsa go neelana ka puo, ka go bua ba itebeletse mo seiponeng, ba itshwaya diphoso le go di baaakanya fa ba ntse ba bua.
- Ba ka ikatisa gape ka go bua fa pele ga balosika.
- Ba kope go neelana ka puo le dipatlisiso tse bad i dirileng mo phaposing ka letsatsi le le beilweng morago ga go kgobokanya tshedimosetso. Fa ba tlotla ba ele a tlhoko tse di dirilweng pele ga theetso le ka nako ya theetso ya puo e e tlhagisitsweng ke rre Mandela, ba dire jalo ka go refosana, ba tseye karolo botlhe.

Dipopego tsa puo le melawana

Matlhaodi.

- Gakolola barutwana bokao, popego le tiriso ya matlhaodi
- Ba laele go naya mefuta e e farologaneng ya matlhaodi

- Ba laele go bopa dipolelo ka mefuta ya matlhaodi
- Ba laele go nopola polelo e e nang le mefuta e e farologaneng ya matlhaodi go tswa mo puong ya ga Motlotlegi rre Mandela.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Letlhaodi la mmala: Fa tlhaga e **talafala** le ditšheshe di thunya.
2. Letlhaodi la palo: moPoresedente **wa bobedi**, Motlotlegi F.W de Klerk
3. Letlhaodi la popego: Aforika Borwa ya mankgwenthe

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 8: Go buisa kgangkhutswe (Tsebe ya 169)

Mokgwa wa go ruta

- Gakolola barutwana diponagalo tsa kgangkhutshwe tse di dirilweng mo beke 5 le 6 le mo Kgweditharo ya 1.

Pele ga puiso ya kgangkhutshwe.

- Laela barutwana go lebelela setshwantsho mme le tlotle ka sona ka go refosana.
- Ba laele go bonelapele diteng tsa kgang e e tlilweng go buisiwa ka go ranola ditshwantsho.
- Ba neye metsotso e ka nna metlhamo go tlodisa matlho mo kgangkhutshweng le go okola dintlha tsa botlhokwa.
- Ba laele go ranola setlhogo sa khutshwe le go se dirisa go bonelapele diteng le bokhutlo jwa kgang.

Ka nako ya puiso

- Laela barutwana go buisetsa kgangkhutshwe kwa godimo ka go refosana ba dirisa segalo sa lentswe, ka nepagalo, ba buise ka kelelo go ya ka maitlhamo ba sa fetole bokao.
- Ba laele go ela tlhoko diponagalo tse di tlhagelelang tsa kgangkhutshwe go netefatsa gore e agegile sentle.
- Ba tlhalosetse mo ba sa tlhaloganyeng morago o ba laele go bopa dipolelo ka mareo le dikapuo tse di tlhalositseng go bontsha fa lo tlhalogantse bokao.
- Laela barutwana go diragatsa kgangkhutshwe ka ka mogale wa motshameki wa kgwele ya maoto Sipiwe Tshabalala ka ditlhopha.

(Kgangkhutshwe e tlhagelela mo bukeng ya morutwana)

Morago ga puiso

Ba laele go araba dipotso ka kgangkhutshwe

Dikarabo tse di solofetsweng.

1. Karabo e tshegediwe ka mabaka a le mabedi a a utlwalang
2. Lucas Radebe, Ke mokapoteni wa ntlha wa motho montsho wa setlhophu sa naga sa Bafana Bafana, ke mokapoteni wa ntlha wa motho montsho wa naga go etelela setlhophu sa kwa Yuropa se *Leeds United* pele. Ke segatlhamelamasisi mo boeteledipeleng, o rotloetsa le go upolola talente mo batshameking ba setlabošane, o tshegetsa le go rotloetsa ditlamo di le dintsi go etleetsa metshameko mo bašweng.
Amogela dikarabo tse dingwe tse di tshegeditsweng ka mabaka.
3. (a) nno ya **ntlha**
(b) Bafana Bafana e ne e **tshameka kgatlhanong** le setlhophu sa naga ya Mexico
(c) Divuvuzela di **lelela kwa godimo** a baletsu
(d) Babogedi ba dithelebišheneng le ba diyalemoya ba ne **ba sa salela kwa morago**.
(e) Kagisho Dikgacoi ke mongwe wa batshameki ba ba kotsi **/batshameki ba ba nang le bokgoni jo bo feteletseng**.
(f) Dikgele le dimentlele tsa ga Tshabalala di dintsi thata
4. Ke motshameki wa ntlha wa setlhophu sa naga sa Aforika Borwa sa kgwele ya dinao go nosa nno ya ntlha ya motshameko wa Sejana sa lefatshe sa 2010 se se neng se tshwaretse lantlha mo nageng ya Aforika.
5. (a) Nno e a nositseng ka nako ya fa Bafana Bafana e tshameka kgatlhanong le Equatorial Guinea ka ngwaga wa 2008,
(b) Ka nako ya fa ne a nosa nno ya ntlha ya setlhophu sa Bafana Bafana ka nako ya metshameko ya sejana sa lefatshe ya ngwaga wa 2010.
(c) Dino tse a di nositseng kwa setlhopheng sa Kaiser Chiefs go e dira bommampodi ba dijana tse di farologaneng.
6. (a) Ba tlhalose pele gore mogale ke eng mme ba tshegetse dikarabo tsa bona ka mabaka

7. Diponagalo tsa kgangkhutshwe tse di tlhagelelang mo kanelong ya ga Simphiwe Tshabalala.
(a) Thitokgang: Mogale wa kgwele ya maoto
(b) Molaetsa: Go dira ka natla le ka pelo yotlhe mo go sengwe le sengwe se o se direlang setšhaba, o dira ka bogatlhamelamasisi le bopelokgale, o emela setšhaba sentle / o ba dira motlotlo go godisa serorumo sa gago ebile o tshwanelwa ke go nna mongwe wa bagale
8. Amogela ditshwaelo le dintlha tse di maleba ka Siphwe Tshabalala.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 9: Go kwala karata ya taletso le kamogelo ya taletso (Tsebe ya 171)

- Tlhalosa diponagalo le bokao jwa tsa karata ya taletso le karata ya kamogelo ya taletso.
- Ba laelele go buisa tshedimosetso e e mo bukeng ya Morutwana.
- Gatelela dintlha tse ba tshwanetseng go di ela tlhoko fa ba kwala karata ya taletso le kamogelo ya karata ya taletso tse di tlhagisitsweng mo bukeng ya Morutwana
- Ba laele go buisa le go lebelela sekao sa karata ya taletso le kamogelo ya taletso
- Sedifatsa dikao tsa dikarata.
- Ba laele go ithlaphela nngwe ya ditlhogo tse di mo bukeng ya morutwana do dira karatataletso le karata ya kamogelo ya taletso e ba e tlhophileng.
- Ba gakolole go dira dikgato tsa ipaakanyetsokwalo pele ba dira dikarata jaaka go kgwarakgwara dintlha tsa botlhokwa, go dirisa metswedi e e farologaneng jaaka dikaratataletso tse meletlo e e fetileng le mafartilhatlha a inthenete go kgobokanya dintlha tsa botlhokwa tse ba yang go kwala ka tsona, go dirisa puo e e phepa/tlhapileng le setaele se se maleba sa go kwala karatataletso, go refosanang tiro le go tlhophu ditlhokwa (tlhotlha diphoso) le go di siamisa pele mongwe le mongwe a ka ikwalela /itirela karatataletso ya gagwe
- Ba gakolole go tseleganye se ba se kwadileng pele ba tlhagisa setlhangwa.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mefuta ya ditemana

Mokgwa wa go ruta

- Tlhalosa bokao, popego le tiriso ya mefuta ya ditema ebong: temana ya tlhaloso, temana e e itlhophelwang le temana e e aroganyang, dirisa tshedimosetso e e tlhagisitsweng mo bukeng ya Morutwana.
- Ba laele go itlhophela mogale a le mongwe yo o mo ratang mme ba itlhamele ditemane di le nne ka ena, ba kwale mefuta e e farologaneng ya ditemana.
- Ba gakolole gore ba ele dintlhakgolo tsa go kwala tlhamo e e agegileng ka nepagalo tse di tlhagisitsweng mo bukeng ya Morutwana .

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 10: Motlotlo o o ipaakanyeditweng (Tsebe ya 173)

Mokgwa wa go ruta

- Tlhalosa gore motlotlo oo ipaakanyeditweng ke ofe
- Tlhalosa gore o farologana jang le metlotlo e mengwe
- Neela dikao tsa metlotlo e e ipaakanyeditweng
- Sedifatsa tshedimosetso e e tlhagisitsweng mo bukeng ya Morutwana

Pele ga theetso

- Ba laele go sekaseka setshwantsho, go se ranola le go se dirisa go bonela pele se ba yang go se reetsa
- Ba neele sebaka sa go tlotla ka tokologo kitso ya bona ya pele e e maleba le setshwantsho/ kgang e e nyalanang le posetara

Ka nako ya theetso

- Laela barutwana go go reetsa ka tlhoafalo fa o ba tlotlela ka ditiragalo tsa letsatsi la di 16 tsa Seetebosigo 1976 kwa Soweto

Dikhuduego tsa Soweto tsa di 16 tsa Seetebosigo 1976

“Ka di 16 tsa Seetebosigo 1976, bana ba dikolo mo tikologong yotlhe ya motsesetoropo wa Soweto ba ne ba diraditshupetso le go bolotsa megwanto ya ba ngongoregela tiriso ya puo ya loleme la seAforikanse

mo dithutong. Ba ne ba tsitsinya gore puo ya Sejatlhapi/Seesemane e dirisiwe mo go ruteng go ithuta le go rupelela ka go lekana le ya seAforekanse.(ke gore tiriso e nne 50:50). Ba ne ba le kgatllhanong le tiriso ya maemo a a kwa godimo ya puo ya seAforekanse mo thutong le ditlathhobo go ralala naga le mororo baagi ba le bantsi ba naga e le ba ditso tse di dirisang puo ya gae ya maleme a seAforika.

Barutwana le baithuti ba ne ba kgobokana le go bolotsa mogwantwa wa kagiso mme maemo a fetoga, a ya masweng morago ga gore mapodisi a goroge. Setlhophla sa bagwanti ba barutwana ba ka nna dikete di le 10,000 ba simolola go tsosa merusu la go konopa dikoloi tsa mapodise ka majwe. Mo thulanong le sepodise ga bolawa maloko a le mabedi a Lekgotlatsamaiso la Ranta Bophirima, dintša di le dintsi tsa sepodise, dikoloi le dikago tse di lebagangwang le tsa sepodisi le moago wa dikantoro tsa Thuto tsa jewa ka molelo.

Go ne go le segongwana sa barutwana ba ka nna masome a mararo se phuthegile fela ka fa ntle ga Sekolopotlana sa Phefeni ba opela pina e e neng e tumile thata ka dinako tseo e e reng 'Morena Boloka Sechaba Sa Heso'. Erile go bona mapodise ba tlala kgakalo le mowa wa ntwana, ba ne ba nesetsa dikoloi tsa mapodise sefako ka majwe mme bona ba ikarabela ka go thuntha gase ya dikeledi maikaelelo e le go ba phatlhalatsa. Morago ga sebakanyana ke fa mapodise a dirisa dikolo/marumo a nnete. Ga go ise go tllhamalale le gompieno gore mapodise ba neetswe ke mang ditaelo tsa go thuntsha barutwana.

Go ne ga nkgaga go sa bola, barutwana ba tlalatlala le dintlha tsoitlhe tsa Soweto, bangwe ba wela fa fatshe ka ntlha ya dikgobola, bangwe ba gatana ka ntlha ya go tlhakangwa tlhogo ke megebeletego ya dithunya, lerole la re thi! mo moyeng

Mosimane wa ntlha go thuntshiwa le go bolawa ke mapodise ka letsatsi leo ke Hastings Ndlovu, ka go tlhoko letlhogonolo go ne go se batsayaditshwantsho le babega kgang mo gaufi ke so na seo a sa tumang jaaka Hector Pieterse yo sentlentle e leng wa bobedi go bolawa.

Go tlhokafetse batho ba ka nna 400 ka dikhuduego tsa 1976.

Hector one a wela mo khoneng ya mebila ya Moema le Vilakazi morago ga go thuntshiwa, O ne a kukiwa ke morutwana yo o neng a le dingwaga di le Somea robedi / 18 ka nako eo ebong Mbuyisa

Makhubo . O ne a mo kukaganela le kgaisadie ebong Antoinette yo o neng a le mogolwane mo go monnawe Hector ka digwaga di le tharo

Ba ne ba taboga ka ena ba mo tshwaraganetse ba tabogela kwa koloing ya ga ran towards Sam Nzima mmegadikgang . Sophie Tema a kgweetsa kolo ka lobelo le le kwa godimo go mo tabogisetsa kwa tlilinkeng e gaufi. Fa ba goroga maloba e ne e setse e le maabane. Hector le Hastings Ndlovu ba boloketswe kwa dirapeng tsa baswi tsa Avalon kwa Soweto.

Ka di 16 tsa Seetebosigo 2002 go ne ga bulwa le go ribolola semmuso Musiamo yo o bidiwang ‘ Hector Pieterse Memorial’ gaufi le fa a neng a thuntshediwa teng kwa Orlando West mo Soweto. Go dirilwe segopotso le go mo tlotlomatsa mmogo le botlhe ba ba neng ba latlhegelwa ke matshelo ka letsatsi la dikhuduego tsa 1976”.

Morago ga theetso

Laela barutwana go araba dipotso tse di tswalegileng le tse di bulegileng ka letsatsi la dikgoduego tsa Soweto tsa 1976.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Baša/ barutwana ba ne ba le kgaatlhanong le tiriso ya puo ya seAforikanse e e neng e dirisiwa gotlhe, mo thutong le mo ditlathobong ka pateletso
2. Mapodise ba mo thuntshitse, a wela mo marakanelong a mmila wa Vilakazi le wa Moema kwa Orlando west, atabogisediwa tlilinkeng go setse go le thari
3. Amogela dikarabo tsotlhe tse di tshageditsweng ka mabaka
4. Amogela dikarabo tsotlhe/ maikutlo otlhe a a utlwalang ebile a le maleba tse di tshageditsweng ka mabaka
5. Amogela dikarabo tsotlhe tse di farologaneng tse di tshageditsweng ka mabaka
6. Le itsege jaaka letsatsi la Baša
7. Amogela dikarabo tsotlhe tse di tshageditsweng ka mabaka a a maleba a utlwalang.
8. Amogela ditshwaelo tse di farologaneng tse di utlwalang

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 11: Go buisa leboko (Tsebe ya 174)

Diponagalo tsa leboko

Mokgwa wa go ruta

Pele ga puiso

- Gakolola barutwana diponagalo tsa poko ka go ba laela gore ba neye tse ba di itseng/ tse ba di dirileng mo nakong e e fetileng
- Ba laele go dirisa setshwantsho sa leboko go bonelepele diteng
- Ba laele go sekaseka setlhogo le go se ranola
- Ba laele go tlodisa matlho mo lebokong go netefatsa le go batla diponagalo tse di tlhagisitsweng

Ka nako ya puiso

- Buisetsa barutwana leboko lotlhe ka kelotlhoko
 - Ba laele go le buisetsa godimo ka go refosana ba kapodisa mafoko ba sa fetole bokao, badirisa segalo sa lentswe ka nepagalo le puo ya mmele le sefatlhego jaaka o ntse o diragatsa
 - Eta o tlhalosa mareo , puoo ya malepa le tsotlhe tse di tlhokang go nolofadiwa
 - Lebelela puo ya botshwantshi le tlhalosa bokao jwa yona
 - Ba laele go ranola setshwantsho le go sobokanya dintlhakgolo
 - Laela barutwana go ela tlhoko maikutlo a mmoki
 - Ba laele go diragatsa leboko
- “Bagaka ba diparalimpiki ba 2012”.

Leboko le mo Bukeng ya puiso

Morago ga puiso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Go gaisana kwa metshamekong ya boditšhabatšhaba ya diOlimpiki
2. abaac
3. Lwa
4. Amogela dikarabo tse di farologaneng
5. Amogela dikarabo tse di farologaneng
6. Amogela dikarabo tse di farologaneng

7. Amogela dikarabo tse di farologaneng tse di maleba di tshegeditswe ka mabaka a a utlwalang.
8. Lwa tla lo le botautona, digatlhamelamasisi
9. Ke bogatlhamela masisi jwa bagaka ba rona ba diparalimpiki
10. Amogela dikarabo tse di farologaneng tse di maleba, di tshegeditswe ka mabaka a a utlwalang

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 12: Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya(Tsebe ya 176)

Mokgwa wa go ruta

Pele ga puiso

- Laela barutwana go dira ditogamaano tsa pele ga puiso jaaka go tlovisa matlho metsotso e ka nna meraro mo papetleng, go okola dintlhakgolo/dikakanyokgolo

Ka nako ya puiso

- Ba laele go buisetsa godimo ka go refosana
- Ba gakolole go kapodisa mafoko sentle ba sa fetole bokao
- Go kgwarakgwarela dintlha tsa botlhokwa mo sekgametshaneng puiso e ntse e tswelletse
- Go botsa dipotso mo ba sa tlhaloganyeng
- Ba tlhalosetse tshedimosetso e e mo papetleng ka botlalo.
- Kgaodisa puiso o botse dipotso tse di maleba go netefatsa fa ba setse puiso morago.

Morago ga puiso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Chad le Clos
2. Bert le Clos
3. Wa go thuma
4. Ke maikaelelo le maikarabelo a gagwe.

5. Amogela dikarabo tsotlhe tse di tshegeditsweng ka mabaka
6. Kwa diolimpiking fa a fetsa go fenya sekgele sa gagwe.
7. Amogela dikarabo tsotlhe tse ditshegeditsweng ka mabaka

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Bert le Clos a re mosimane yo o santsane a tlile go nna mogaka mo go tsa go thuma, yo Aforika a iseng a ke a nne le ena. A tswelela ka gore le fa a dumela thata mo morweng wa gagwe, fela o dumela gore dikeletso tsotlhe tsa bona di ka diragala fa Modimo a ka mo tshola a siame.
2. Fentse

Dikarabo tse di solofetsweng tsa dipotso tsa papetlana

1. Ba laele gore ba ithlophela bagale ba le batlhano mme ba kwale ka mongwe wa bone, ba tlhagise dintlha tsa botlhokwa tse di tlhalositsweng mo bukeng ya morutwana.
2. Ke rre Nelson Mandela
3. Amogela dikarabo tse di farologaneng tse di tshegeditsweng ka mabaka
4. Amogela dikarabo tse di farologaneng tse di tshegeditsweng ka mabaka a a utlwalang
5. Amogela dikarabo tse di farologaneng tse di tshegeditsweng ka mabaka ebile tshedimosetso e le maleba.

Tirogae:

- **Ba laele go ya go dira** tirwana ka sebedi, ba dire dipatlisiso le go batla tshedimosetsoe e e tseneletseng go tlhaloganya boteng/ ka botlalo ka bagale ba ba mo papetleng,
- Ba laele go dirisa metswedi e e farologaneng jaaka makwalodikgang, dimakasine, laeborari/ bokgobabukeng le mo mafaratlhatlhena a tshedimosetso ya setegeniki (*internet*) go bona tshedimosetso e e tseneletseng.

Polelo ya matseno

Kgaolo e, e go lemosa ka fa motho mongwe le mongwe a tshwanetseng go tshwarwa ka teng. Motho ga a tshwanelwa go kgethololwa ka tsela nngwe fela e ka nna ka bong, bodumedi kgotsa maemo mangwe a a rileng. Kwa bofelong jwa kgaolo e, o tla lemosa fa batho ba sa kgone go itshokelana e le ruri mo dilong tse dintsi. Mo letlhakoreng la dipopego tsa puo le melawana ya tiriso di tla go dira mankge le moratapuo wa gaeno yo o manontlhotlho.

Mo kgaolong e, morutwana o tlele go godisa dikao

Beke 9 le 10:
Boitshoko

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go tlotla kgang (Tsebe ya 180)

Didiriswa
Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go katisa barutwana go nna mo dipuisanong.
- Go dira gore ba nee le go itshepa.
- Go oketsa tlotlofoko ya bona.

Mokgwa wa go ruta

- Ba fe setlhogo kgotsa o ba lokolole go bua ka setlhogo se se amanang le itshokelano.
- Ba beye ka ditlhopho tsa 3 kgotsa 4 gore ba kgone go dirisana sentle.
- A ba tlotle sebaka sa metsotso e le 5-7.
- Netefatsa gore fa ba tlotla ba tlhokomela tse di latelang:
- Dikgono tsa go bua.
- Segalo le kapodisho tse di siameng.
- Tiriso ya puo ya matsogo le dikarolo tsa mmele tse di maleba.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Buisa temana e e fa tlase e gore o tle o itse go araba dipotso.

setediamong sa Athlone go ne go na ga nna dikgaruuruu morago ga fa moperesidente Jacob Zuma a sena go fologa serala, batlamoletlong ba ne ba goeletsa Patricia de Lille wa Democratic Alliance (DA) fa a ne a tantabela serala. Go ne go bontsha fa batlamoletlong ba ne ba sa tlhaloganye tota gore moletlo e ne e le wa baagi ba Aforikaborwa, e seng moletlo wa PAC, DA kgotsa ANC.

Mokgwa wa go ruta

- Lemosa barutwana fa bat la araba dipotso ka dikarolo tse di farologaneng tsa puo.
- O ka ba botsa ka dikarolo tse pele ba ka araba dipotso ka tlhamalalo.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Madiri: fologa, goeletsa, tantabela, bontsha, tlhaloganye.
2. Patricia, Zuma.
3. Batlamoletlong.
4. Ke thuanzi.
5. Go ne go bontsha.
Fa batlamoletlong ba ne ba sa tlhaloganye tota. Gore moletlo e ne e le wa baagi ba Aforikaborwa'.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Setlhangwa sa dikwalo sa terama: Maraba o phunyegile (Tsebe ya 181)

Pele ga puiso

Terama ke eng?

Ke setlhangwa se badiragatsi ba lehang go diragatsa sengwe ba ntse ba dirisa mafoko a a kwadilweng mme ba a buisa.

Mefuta ya diterama

- Terama ya masetlapelo
- Terama ya metlae
- Terama ya tshegiso
- Terama ya filimi
- Terama ya serala
- Terama ya radio
- Terama ya kgaolo e le nngwe

Didiriswa

Dikwalo

Diterama

Dikgangkhutswe

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e:

- Go ruta barutwana ka terama.
- Go ba ruta bo buisana mo ditlhopheng.

Mokgwa wa go ruta

- Tlela barutwana ka dikai tsa terama.
- Ba letle go di lebelela gore ba bone pharologanyo magareng ga tsona le dikwalo tse dingwe jaaka dipadi, maboko, jalo jalo.
- Ba lemose pharologanyo ya dikwalo tse, gore di kwadilwe jang, popego ya tsona, jalo jalo.
- Tsamaya mo gare ga bona go netefatsa fa ba buisana ka dipotso tse di mo dibukeng tsa bona.
- O ka kopa ditlhopho go araba, setlhopho se araba potso e le 1 kgotsa tse 2.
- Ba se arabe ka **ee** kgotsa **nnya** fela, ba rotloetse go neela mabaka, o ntse o ba botsolosa go fata dikakanyo tse di tseneletseng

Dikarabo tse di solofetsweng

A re lebeleleng dintlha tse di latelang ka go ipotsa dipotso

- Batsayakarolo ba setlhangwa sa padi ga ba bue ka bobona ka dinako tsotlhe, ka dinako tse dingwe mokwadi ke ena a buang ka se baanelwa ba se buang kgotsa dirang.
- Batsayakarolo ba terama ba bua ka tlhamalalo.
- Ke terama
- Amogela maikutlo a a farologaneng a baithuti, fela dikarabo tsa bona di nne le mabaka a di a tshegetsang.
- Amogela karabo e e nang le mabaka a a utlwalang.

Ka nako ya puiso

Badiragatsi

Batsayakarolo mo terameng ba diragatsa go simolola mo tshimologong go ya kwa bokhutlong.

Tiragalo

Ke mokgwa o badiragatsi ba diragatsang ka ona.

Mmuisanano

Go refosana ka puo ga badiragatsi mo mmuisanong.

Go na le badiragatsi ba babedi kgotsa go feta ba aroganya dikakanyo mo mmuisanong.

Poloto

Tatelano ya ditiragalo jaaka di ntse mo setlhangweng go simolola kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong di na le mabaka a di a tlholang.

Kgotlhang

Ke yona mooko wa setlhangwa sengwe le sengwe. E dira gore setlhangwa se nne le botshelo. Badiragatsi ba ka fenya kgotsa go fenngwa.

Maitshetlego

Ke nako le lefelo le ditiragalo di diragalelang mo go lona. Ditiragalo di tshwanetse go dumalana le motlha le lefelo.

Moanedi

Ke motho kgotsa mokwadi jaaka a anela ditiragalo jaaka di ntse.

Thitokgang

E bontsha fela kgangkgolo e mokwadi a ikaegileng ka yona.

Didiriswa

Buka ya terama

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e:

- Go ruta barutwana ka terama.
- Go ba ruta bo buisana mo ditlhopheng.
- Go ba ruta go sekaseka terama

Mokgwa wa go ruta

- Buisa le barutwana tshedimosetso e e neetsweng ka diponagalo tsa terama.
- Ba tlhalosetse mareo otlhe, o netefatse gore ba a tlhaloganya.
- Fa lo ntse lo buisa nngwe le nngwe ya tsona, ba lokolole go neela ka dikai.

- Ba kope go dirisa tshedimosetso go tswa mo diterameng tse ba di buisitseng mo dikereiting tse di fetileng.
- Ba fe tshono e ntsi ya go neela ka dikarabo.

Tiro ya katoloso

- Fa go ka tswa go le bangwe ba bas a tlhaloganyeng, ba buisetse terama nngwe fela e khutshwane.
- Ba tlhalosetse ka botlalo diponagalo tse tshedimosetso e e neetsweng.
- Fa o netefaditse gore ba a tlhaloganya, o ka ba tsenya mo ditlhopheng tsa ba tlhaloganyang gore ba thusane.
- Ba ba se nang bothata o ka ba kopa gore ba neele ka diponagalo tsa diterama tse ba di buisitseng ka bobona.
- Tsamaya mo gare ga bona go netefatsa fa mongwe le mongwe a tsaya karolo.

Dikarabo tse di solofetsweng

- Dikarabo tsotlhe di tla bonwa go tswa mo terameng e e buisiwang ke barutwana.
- Netefatsa gore ba amanya ka nepagalo dintlha le se ba se buisitseng.

Morago ga puiso

Didiriswa

Buka ya terama

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e:

- Go ruta barutwana ka terama.
- Go ba ruta bo buisana mo ditlhopheng.
- Go ba ruta go sekaseka terama

Mokgwa wa go ruta

- Dirisa terama go tswa mo lekwalong le lo le dirisang mo sekolong sa lona.
- Fa lo sa dire terama, e batle gore ba amanye se ba ithutileng ka terama ka tthamallalo.

- A barutwana ba buise terama e, fa e le gore ba tllile ba e buisa, a ba e buise gape.
- Ba beye ka ditlhophha tsa 3 go buisa.
- O ba botse dipotso ka tlotlofoko gore ba tlhaloganye thata.

Dikarabo tse di solofetsweng

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Maekele: Mma, ga go tshwenye.

Dipolane re na le tsa rona.

Modimo le ena, o na le dipolane tsa gagwe ka rona.

Morogo fa o le teng, re o neetswe ke Modimo.

Morogo fa o seyo,

Modimo ke ena a neng a sa batle gore ka nako eo, re ba re na le ona

Mosidi: O ntse a dira jang kwa Gauteng?

Ntlo e, e tloga e re wela.

Ke itumelela fa ke bona o ntse o reka mabati le difesetere.

Ke na le tsholofelo ya gore Modimo o tla go thusa gore o kgone go

tswelatsa ditoro tsa gago tsa go aga ntlo fano.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Difensetere.

Matlhabaphefo a tshwanetse go bulwa fa go le motshegare.

2. Ke na le tsholofelo ya gore Modimo o tla go thusa.

Gore o kgone go tswelatsa ditoro tsa gago tsa go aga ntlo fano.

3. Pakajaanong.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 3: Setlhangwa sa tirisano: Mmuaisano (Tsebe ya 183)

(Mosidi o kopana le Maditlhong)

- Mosidi: Ga twe go letse go bonwe setopo sa motho yo o sa itsiweng mo sekgweng.
- Maditlhong: Ke eng o ka re o tla ntshosa jaana, setopo! A o bua nnete tota.
- Mosidi: Setopo sa mosimane yo o dulang kwa motsanene wa Seoding, yo o bidiwang Thapelo.
- Maditlhong: (ka kgakgamalo) Thapelo ofe? Ka gore ke itse boThapelo ba babedi kwa Seoding.
- Mosidi: Ke raya Thapelo Makhutle.
- Maditlhong: A o raya Thapelo yo ke mo itseng yo o ratanang le batho ba bong jwa gagwe.
- Mosidi: Ee, ena yo!
- Maditlhong: Ao ruri batho ba setlhogo ba ka dira selo se se bosula ka go bolaya Thapelo ke ne ke mo rata thata. E bile o ne a fentse sekgele ka go tsaya maemo a ntlha mo kgaisanong mmabontle wa ba Bong bo bo tshwanang wa Kuruman. Hee! go a iponatsa fa go le batho ba ba ratanang ba bong bo le bongwe.
- Mosidi: Ke utlwile fa mokgatlho wa *Lesbian Gay Organisation* (Legbo) mo Kapa Bokone o o emelang batho ba mofuta o, ba šakgetshe ka tiragalo.
(Go tsena Lebogang)
- Lebogang: Dumelang, ditsala motse wa rona o fetogile, a lo utlwile dikgang tsa ga Thapelo.
Mosidi le Maditlhong: Ee, a masisapelo.
- Lebogang: O ne o ka utlwa botlhoko fa o ka bo o ne o reeditse Keletile Masilo, yo e leng tsala ya ga Thapelo ya gore o ntse a sa kgathale go tswala setswalo. A re setswalo sa gagwe ga se tswalege sentle ka ntlha ya fa go sena matshosetsi a go tsenelelwa ke batho mo motseng wa rona. E bile go ne jaanong o tshaba go ya kwa kholetšheng kwa a ithutang teng.

Pele ga go kwala/ipaakanyetsotiro

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa gore mmuisano o kwalwa jang.
- Go ba ruta go ipaakanyetsa go kwala wa bona.

Mokgwa wa go ruta

- A barutwana ba buisetse mmuisano o kwa godimo botlhe ka gangwe.
- Ba tlhalosetse gore mmuisano ke puo magareng ga batho gantsi ba le babedi.
- Gantsi mmuisano o mokhutshwane fa o tshwantshanngwa le terama.
- Ba lemose ka popego kgotsa diponagalo tsa yona.
- Netefatsa fa ba tlhalogantse.
- Ba lemose gore ba tlile go ikwalela wa bona ka bongwe.
- Fa ba feditse e bile o netefatsa gore ba tlhalogantse, ba fe setlhogo se gore ba kwale ka sona: wena le nnake wa gago lo lwela gore ke mang yo o tshwanetseng go phepafatsa gompieno.
- Boleele jwa mmuisano e nne mafoko a a kana ka **160-180**.

- Ba lemosa gore ba sale dikgato tse di latelang tsa go kwala morago:
- Go dira ipaakanyetsotiro/pele ga ga go kwala
 - Go kwala ditlhangwa tsa ntlha
 - Go boeletsa
 - Go tsereganya
 - Go tlhotlha diphoso le go tlhagisa

Morago ga go kwala

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta bana gore mmuisano o kwalwa jang.
- Go ba ruta tlhatlhoba le go neela ka ditshwaelo.

Mokgwa wa go ruta

- Bontsha barutwana gape mmuisano gore di kwalwa jang.
- A ba dire tiro e ka bobedi.
- Ba gopotse dintlha tse:
- Motlotlo o tshwanetse go tswela.
- Babuisani ba refosane go bua le go reetsana.
- Mongwe le mongwe a emele ntlha ya gagwe.
- Fa go tlhokega ba tlatsa diphatlha le go rotloetsa babui ba bangwe.
- Ba abelane ka dikakanyo le maitemogelo
- Ela tlhoko gore ba latela dintlha tse ba di neetsweng go kwala mmuisano.
- Fa ba fetsa ba kope gore ba fapaanye dibuka tsa bona gore ba kgone go tshwaana diphoso.

- Fa ba feditse go tshwaana diphoso, a yo mongwe le yo mongwe a busetse buka kwa go mong wa yona gore a ye go kwala setlhangwa sa bofelo a le nosi.
- Ba fe letlhare le le latelang go tlhatlhobana.
- Ba dire letshwao la $\sqrt{\quad}$ mo kholomong e e maleba, mme ba kwale tshwaelo

Tirotlaleletso (Tirogae)

- Ba fe tiro e go dira kwa gae.
- Ba buise sekao sa mmuisano se se fa godimo mme ba arabe dipotso ka go di kwala mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Neela mefuta ya maina a a latelng:
 - (a) Setopo - leinagotlhe
 - (b) Mosimane - leinagotlhe
 - (c) Thapelo - leinagotlhe
2. Neela makaelagongwe a mafoko a a latelang:
 - (a) Masisapelo – kutlobotlhok
 - (b) Šakgetshe – tenegile
 - (c) Sekgele – sejana
 - (d) Fentse – falotse

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Masupi

Lesupi

Lesupi ke lefoko le le supang maemo kampo mafelo a mararo malebana le mmui.

Fa mmui a supa selo se le gaufi le ena a re se

Fa selo se le gaufi le ena a re **seo**

Fa se le kgakala le bona ba le babedi a re **sele**.

Setlhopha maemo 1 maemo 2 maemo 3

1.	mo-	yo	yoo	yole
	Ba-	ba	bao	bale
2.	Mo-	o	oo	ole
	Me-	e	eo	ele
3.	Le-	le	leo	lele
	Ma-	a	ao	ale
4.	Se-	se	seo	sele
	Di-	tse	tseo	tsele
5.	N-	e	eo	ele
	Di-	tse	tseo	tsele
6.	Lo-	lo	loo	lole
	Di-	tse	tseo	tsele
7.	Bo-	bo/jo	boo/joo	bole/jole
	Ma-	a	ao	ale

Mokgwa wa go ruta

- Tlhalosetsa barutwana gore lesupi le raya go supa.
- O ka ba kopa gore ba supe sengwe mo phaphosing mme ba lemoge gore ba dirisa masupi.
- Ba gakolole ka ditlhopha tsa maina le gore di tsamaisana thata le masupi.
- Fa o fetsa go ba ruta botlhe ka tshedimosetso e e neetsweng fa godimo fa, o ka ba kopa gore ba dirise masupi a a neetsweng fa godimo fa, mo dipolelong tsa bona.
- Ba kwale dikarabo mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.

Tiro ya kwa gae

A ba buise temana latelang gore ba tle lo kgone go dirisa maemedi boemong jwa mafoko a a ntshofaditsweng.

O ne o ka utlwa **bona** fa o ka bo o ne o reeditse **ena**, yo e leng **yona** ya ga **ena** ya gore o ntse a sa kgathale go tswala **sona**. A re setswalo sa gagwe ga se tswalege sentle ka ntlha ya fa go sena **ona** a go tsenelelwa ke **bona** mo go **ona** wa bona. E bile gona jaanong o tshaba go ya kwa go **yona** kwa a ithutang teng.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Tiragatso ya mmuisano(Tsebe ya 186)

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go diragatsa.
- Go oketsa go itshepa ga bona.
- Go lemoga gore a ba dirisa puo sentle.

Mokgwa wa go ruta

- Barutwana jaanong ba itse gore mmuisano le terama ke eng.
- Ba gakolole fa go tlhokega.
- A barutwana ba nne ka palo ya badiragatsi.
- O leke go fa morutwana mongwe le mongwe tshono ya go diragatsa.
- Ba gakolole ka dintlha tse di latelang tsa go buisana:

- Tiriso ya puo.
- A go nne thefosano ya mafoko.
- Dirisa dikarolo tsa mmele mo go tshwanetseng.
- A diponagalo tsa setlhangwa di bonale.

Morago ga theetso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go diragatsa.
- Go oketsa go itshepa ga bona.
- Go lemoga gore a ba dirisa puo sentle.

Mokgwa wa go ruta

- Fa e le gore ga ba kgona go diragatsa botlhe, o ka tsweletsa tiro e ka letsatsi le le latelang gore mongwe le mongwe a nne le tshono ya go diragatsa.
- Go ritela mmuisano le tiragatso, o ka ka botsa dipotso tse di latelang.
- O ka ba letla go araba fela ka go bua dikarabo kgotsa go tlotla ka tsona barutwana botlhe ka gangwe mo phaphosing.
- Ba rotloetse go neela ka maikutlo le mabaka a dikarabo tsa bona.
- Amogela dikarabo tse di maleba le tse di dirang tlhaloganyo, dipotso ke tse:
 - Lo ithutile eng mo mmuisanong?
 - A go botlhokwa mo botshelong gore go nne le mmuisano?
 - A fa e ne e le wena motho a sa go tseye sentle o ne a ka dira gore go nne le mmuisano magareng ga lona?

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Go buisa leboko (Tsebe ya 186)

Pele ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go bonela pele
- Go ba ruta ka tiriso ya puo mo pokong

- Go godisa lerato la bona la poko

Mokgwa wa go ruta

- Tlotla le barutwana, o ba beile ka ditlhophha.
- Go dira jalo ke go lemoga gore kitso ya bona ya poko e kana kang.
- Ba kope go go neela maboko a ba a itseng le gore molaetsa wa leboko e ne e le eng.
- Ba fe dibuka tse o nang le tsona tsa maboko go ba lemosa ka fa leboko le lebegang ka gona, gore ga le kwalwe jaaka padi.
- Ba fe setlhogo sa leboko le - Boitshoko.
- Netefatsa fa bas a lebelela le go buisa leboko gore o kgone go lemoga gore a ba kgona go tlhaloganya setlhogo le go se dirisa go bonela pele.
- Ba kope go tlhalosa gore se raya eng, le gore ba bonela pele gore leboko le ka ga eng.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pele o fetsa.

Tiro ya katoloso

- Fa go na le ba ba palelwang, ba gakolole gore go bonela pele go kaya eng.
- Ba fe sekao sa go bonela pele maemo a loapi.
- Ba lemose gore o ka tswa o sa nepa dintlha tsotlhe fa o bonela pele, fela o tshwanetse go neela dikarabo tse di tsamaisanang le setlhogo.
- Ba botse dipotso go netefatsa fa ba tlhalogantse.

Ka nako ya puiso

Dintlha tsa botlhokwa

1. Diponagalo tsa poko

(a) Tlogelo

Tlogelo e lemogiwa fa lefoko le dirisitswe mo lebokong mme go tlogetswe tlhogo ya lona.

‘fatshe la Batswana- Lefatshe la Batswana

(b) Morumo

Morumo ke go tsamaelana ga medumo mo dinokong tsa bofelo tsa melatheto.

(c) Tlhatlagano

Tlhatlagano ke fa lefoko kgotsa polelwana e e tlhagelelang mo temathetong ya ntlha e tlhagelela mo temathetong ya bobedi ka go tlhatlagana.

(d) Tshekagano

Ke mafoko a a tlhagelelang mo meleng e mebedi e e salang morago ka go tshekagano. Gape o ka e bona ka lefoko le

le simololang mola wa ntlha le bo le felela mo moleng wa bobedi.

(e) **Neeletsano**

Ke mafoko kgotsa lefoko le le tlhagaelelang mo bofelong jwa mola wa ntlha le bo le simolola mola wa bobedi.

2. **Dikapuo mo pokong**

(a) **Phepafatso**

Ke sekapuo se re dirisang puo e e sa fatlheng kgotsa e e bosula.

Sekao

Monna o a thetheekela.> Monna o thiba dipotsane.

(b) **Tshwantshanyo**

E tshwantshanya dilo tse pedi e dirisa mafoko a a latelang **jaaka, tswana le, o ka re, e kete.**

(c) **Tshwantshiso**

Tshwantshiso e tshwantshanya dilo tse pedi e dirisa popi "**ke**"

(d) **Pheteletso**

Pheteletso ke sekapuo se ka sona tiro e diragalang go fetisa selekanyo.

(e) **Kaediso**

Kaediso e bitsa selo ka se se tsamaelanang le sona.

Sekao

Mosadi o timilwe thari> go raya gore ga a belege.

(f) **Mothofatso**

Mothofatso ke sekapuo se se fiwang maemo a batho. Dilo tse di sa phelang di a mothofadiwa.

3. **Popego e kwa ntle ya leboko**

Leboko le bopilwe ka molatheto le tematheto. Go na le mela e e farologaneng go ya ka mofuta wa leboko fela jalo ka temana.

Boitshoko

Malatsi ano batho ba fetogile
Ga ba sa tlhole ba itse dibopiwa
Dibopiwa tsa setshwano sa Modimo
Botsang borraetsho gore ba fetile kae.

A go bolaya go rarabolola mathata
Madi a tletse ka ntlha ya letlhoo
Madi a tletse ka ntlha ya kgethololo

Ya batho ba ba sa batleng tlhabologo.

Tsamaya lo ye go batla thuso

Thuso e e ka thusang go nna boitshoko

Itseng gore boitshoko ke sebetisa segolo

A lo batla go fetsa sebopiwa.

Lesang go tsogalana kgatlhanong

Ipopeng lo nne seoposengwe

Supa boitshoko go yo mongwe

Go tlogela go sekisa ba bangwe

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipopego tsa leboko
- Go ba ruta ka tiriso ya puo mo pokong
- Go godisa lerato la bona la poko
- Go thusa go tlhaloganya le go itumelela poko.

Mokgwa wa go ruta

- Buisetsa leboko le kwa godimo pele o le nosi.
- Buisa ka matlhagatlhaga, gore ba kgone go lemoga moribo le morumo.
- Fa o fetsa ba letle go buisetsa kwa godimo botlhe ka gangwe.
- Fa ba fetsa, tlhopha bangwe go buisetsa kwa godimo ka bongwe.
- Ba lemose ka fa ba tshwanetseng go buisa ka gona.
- Ba utlwise ka diponagalo go ya ka tshedimosetso e ba e neetsweng.
- O ka ba baya ka ditlhopho tsa 2 kgotsa gofeta gore ba thusane dipotso.
- A ba kwale dikarabo tsa bona mme e nne wena o tshwayang tiro ya bona.

Tiro ya katoloso

- Fa go na le ba ba tlhokang thuso, dira le bona ba le nosi.
- Tsaya mola ka mola, o ba bontshe ka fa ba ka arabang dipotso ka gona.
- Ba gakolole ka diraeme tse ba neng ba di dira kwa dikereiting tse di kwa tlase.
- Ba fe dikai tse di dintsi gore ba tlhaloganye ka botlalo.

Morago ga puiso

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Dibuka tsa maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go lemosa barutwana ka dipopego tsa leboko
- Go godisa lerato la bona la poko
- Go thusa go tlhaloganya le go itumelela poko.

Mokgwa wa go ruta

- Baya barutwana ka ditlhopho.
- Ba gakolole leboko, ba ka le buisa gape mo ditlhopheng tsa bona.
- Ba fe nako ya go buisana ka dikarabo.
- A ba tlhophe dikarabo tse di maleba mme ba di kwale mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela, kgotsa o ka ba fa matlhare a go kwalela.
- Ba kope go neela ka dikarabo go botlhe.

Dikarabo tse di solofetsweng

Dikarabotse di solofetsweng

1. Neeletsano
2. Tlhatlagano
3. Mothofatso
4. Rebaone Ganakgomo
5. (a) Go tsaya yo mongwesentle, jaaka ba bangwe.
(b) Go dira mmogo mo sengweng se se siameng.
(c) Go nna le bopelotelele
(d) Go tshwanologa
6. Enjabamente
7. Kutlobotlhoko

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

1. Mokgwa wa go kwala polelo

- Polelo e tshwanetse go nna le sediri, letiro le sedirwa e nne polelo e e khutshwane e e ka bopiwang ka mafoko a a ka nna lesome go ya lesomepedi.
- Kwala dintlha tsa botlhokwa fa o kwala polelo.

2. Temana ya bokhutlo

Fa o kwala temana ya bokhutlo, dipolelo tsa tsona di tshwanetse go nna mo meleng e e ka nnang mele e meraro go ya go e metlhano. Temana e, ya bokhutlo ke yona e sobokanyang diteng kgotsa setlhogo se se neetsweng.

3. Lefoko le le emelang polelwana

A re ithuteng mafoko a a latelang:

(a) Mefuta ya batho

- Mosadi wa kgosi ke **mohumagadi**
- (b) **Mefuta ya bogobe**
- Bogobe jo bo apeilweng ka mašwi ke **logala**
- (c) **Mefuta dinama**

- Nama e e jewang mo losong ke **mogaga**.

(d) Mefuta ya dijo

- Dijo tse di dirwang go itumedisa badimo ke **dithota/maswe/badimo**

(e) Mefuta ya bojalwa

- Bojalwa jo bo dirilweng ka seretse ke **khadi**.

(f) Mefuta ya dipula

- Pula e e nang ka tidimalo ke **medupe**.

(g) Mefuta ya dinaledi

- Naledi e e tlhagang fa bosa bo sa ke **mphatlhalatsane**.

Mokgwa wa go ruta

- Maikaelelo a tshedimosetso e ke go oketsa kitso ya barutwana ya puo ya Setswana.
- Ba lemosa fa se e le tlotlofoko.
- Ba tlhalosetse bokao jwa tlotlofoko le kitso kakaretso.
- Ba kope gore ba go neele tlotlofoko e ba e e itseng mabapi le e e neetsweng fa.
- Ba botse gore a ba tlile nna le maitemogelo a tshedimosetso e e neetsweng fa, a ba kile ba ja dijo tse, ba bona dinaledi tse, jalo jalo.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 6: Go kwala

lenaanetema le metsotso (Tsebe ya 189)

Pele ga go kwala - Go sekaseka lenaanetema le metsotso

Lenaanetema le metsotso

Lenaanetema

Ke lenaane la tse go tla buiwang ka tsona mo kopanong, go ya ka tatelano ya tsona, go simolola ka maina a balalediwa go feleletsa ka gore kopano e fedile leng. E neela ka dintlha tse go tla buiwang ka tsona, fela ga go patelesege go neela ka gore ntlha nngwe le nngwe e tla tsaya nako e kae. Le tshwanetse go neelwa malatsi pele ga kopano gore

batsayakarolo ba itse gore bat la buisana ka eng mo kopanong.

Ka gale le rulaganngwa ke modulasetilo le mokwaledi, mme bona ba lekola metsotso ya nako e e fetileng go bona dintlha tse di fetiseditsweng kwa kopanong e e tlang.

Ba rulaganya dintlha go ya ka botlhokwa jwa tsona.

Metsotso

Ke tokomana e e kwadileng dintlha tsa kopano, maikaelelo e le go itsise ba ban eng ba le mo kopanong le ba ban eng ba se teng ka dintlha tse din eng di tshotliwa mo kopanong. Di kwalwa ka nako ya kopano gore batlapitsong ba nne le seabe. Ka go dira jalo ke go thusa batlapitsong go itse dintlha tse di ka bong di sekasekiwa mo kopanong kgotsa tse di builweng mo nakong e e fetileng ya kopano.

Mo go tsona o fitlhela:

- Maina a balalediwa
- Dintlha tsa lenaanetemana
- Ditshwetso tse di tswerweng ke batlapitsong /balalediwa
- Dintlha tse di tshwanetseng go salwa morago ka matlha a tsona
- Le sengwe le sengwe fela se go tlhokagalang gore se salwe morago kgotsa go buiwe ka sona.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Buka ya metsotswana

Lenaanetemana la kopano

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka go kwala metsotswana le lenaanetemana la kopano.
- Go ba lemosa botlhokwa jwa tsona.
- Go ba lemosa tiriso ya tsona.

Mokgwa wa go ruta

- Bontsha barutwana metsotso le manaanetemana a o ba tletseng ona gore ba lebelele gore a lebeja jang.
- Buisa tshedimosetso le barutwana botlhe ka gangwe.
- Ba kope gore ba neele ka maitemogelo a bona ka lenaanetemana le metsotso.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya tsotlhe.
- Ba lemosa gore ba tla ikwalela tsona mo tirwaneng e e tlang.

Ka nako ya go kwala - Go kwala setlhangwa sa ntlha

Dibuka tsa barutwana

Buka ya metsotswana

Lenaanetemana la kopano

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka go kwala metsotswana le lenaanetemana la kopano.
- Go ba ruta tlhatlhoba le go neela ka ditshwaelo.

Mokgwa wa go ruta

- Bontsha barutwana gape lenaanetema le metsotso gore di kwalwa jang.
- A ba dire tiro e ka ditlhopa tsa 3-4.
- Ba lemosa gore gore popego ya tsona e ntse jang ka go boela kwa go tse di neetsweng.
- Ba lemosa gore ba ele tlhoko tse di latelang:

Lenaanetema le bontshe:

- Lefelo
- Letlha
- Nako
- Dintlha ka tatelano ya tsona

Metsotso e bontshe:

- Lenaanetemana la kopano
- Maitato
- Metsotso ya kopano e e fetileng
- Ditswametsotsong
- Kakaretso
- Tswalelo
- Letlha le kopano
- Tshaeno
- Fa ba fetsa ba kope gore ba fe bobedi jo bongwe go tshwaya tiro ya bona.
- Ba fe letlhare le le latelang go tlhatlhobana.
- Ba dire letshwao la $\sqrt{\quad}$ mo kholomong e e maleba, mme ba kwale tshwaelo.

Morago ga go kwala - Go boeletsa le go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa.

Didiriswa

Dibuka tsa barutwana

Letlhare la go tlhatlhoba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana ka go kwala metsotswana le lenaanetemana la kopano.
- Go ba ruta tlhatlhoba le go neela ka ditshwaelo

Mokgwa wa go ruta

- Ba kope gore ba dule ba lebelele diphoso tsa bona.
- A ba buise gape se ba se kwadileng.
- Ba fe letlhare le lengwe la go kwala setlhamo sa bofelo.
- Netefatsa fa ba baakanya diphoso.
- Fa ba feditse go baakanya, ba kope go buisa ga bofelo.
- A ba go neele tiro ya bona.
- Ba tshwaele o dirisa letlhare rubiriki e e neetsweng fa.
- Ba fe maduo ka bobedi.

Dipopego tsa puo le melawana

Mopeleto o o fosagetseng le o nepagetseng

Mopeleto o o nepagetseng	Mopeleto o o fosagetseng
Itsise fetisetsa bafeti ntlo bolwetse	Itsisi fitisetsa bafiti ntl bolwetsi

Maemedi

Maemedi a tsamaisana thata le ditlhogo tsa maina, mo bongweng le mo bontsing.

Ditlhophatso tsa maina kutu ya maemedi

1. Mo- -ona -
Ba- -ona bona
2. Mo- -ona ona
Me- -ona yona
3. Le- -ona lona
Ma- -ona ona
4. Se- -ona sona
Di- -ona tsona
5. N(e)- -ona yona
Di n- -ona tsona

6. Lo- -ona lona
Din- -ona tsona
7. Bo- -ona bona
Ma- -ona ona
Go- -ona gona

Mokgwa wa go ruta

- Lemosa barutwana gore gantsi re dira phoso ya gore re pelete mafoko ka mo re a buang ka gona.
- Se se siame, fela go na le mo re sa tshwanelang go dira jalo gona.
- Ba kope gore ba bue mafoko a o a neetseng fa gore ba utlwe gore a utlwala jang fa ba a bua.
- Dira gore ba bue mafoko a ka tshwanelo mme o ba lemose gore ke ka mo ba tshwanetseng go a peleta ka gona.
- Boletsa thuto ya maemedi gape.
- Netefatsa fa ba tlhalogantse.
- Letla barutwana go arabela dipotso mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.

Dikarabo tse di solofetsweng

Mopeleto

1. Mofenyi
2. Ntlong
3. Itsise
4. Setlhareng
5. Ga ke itse

Maemedi

1. Batho – bona
2. Molapo – yona
3. Melapo – yona
4. Lefifi – lona
5. Mafifi – ona
6. Setlhako – sona
7. Ditlhako – tsona
8. Logong – lona
9. Dikgong – tsona
10. Go tsamaya – gona

Tekatlhloganyo le tiriso ya puo

Karolo ya A: Tekatlhloganyo

Potso ya 1

1. Modimo (1)
 2. Ke seretse se se fisang thata se se kgwiwang ke maatla a a kwa tlase ga lefatshe. (2)
 3. Ka ntlha ya gore go sena sepe se se tshelang fa le gaotse. (2)
 4. Dikago di a senyega, dinoka le matamo a a nyelela. (2)
 5. Ke seretse se se bolelolelo se se fitlhelwang kwa tlase ga lefatshe. (1)
 6. Araba ke **Ee** kgotsa **Nnyaa**
 - 6.1. Nnyaa (1)
 - 6.2. Ee. (1)
 - 6.3. Nnyaa. (1)
 - 6.4. Nnyaa. (1)
 - 6.5. Ee (1)
 7. 7. Ke kwa Zimbabwe, mosadi o ne a belegela mo godimo ga setlhare ka morwalela o o neng o befile. (2)
- [15]**

Karolo ya B: Tiriso ya puo

Potso ya 2

1. Leinakgopolo (1)
2. le (1)
3. Maadingwa:
 - 3.1 peipi > pipe (1)
 - 3.2 satane > satan (1)
4. Tirwa:
 - 4.1 Lekwamolelo le fisa lefatshe. > Lefetshe le fiswa ke legwamolelo. (e seng fisiwa) (2)
 - 4.2 Thata ya maatla e pateletsa ditlathlagano go phanyega. > Tlathlagano e pateletswa ke thata ya maatla go phanyega. (e seng pateletsiwa) (2)
5. Ija! a metlholo ruri. (2)
6. Ditumatshwana le makwalwatshwana :
 - 6.1. Naare o mang **tota**?
 - Heela monna!, **tota** kang o tlogele go dikadika. (ditumatshwana)
 - 6.2. Ke sa le ngwana bokoeng ga ke na **thata** (1)
 - Ke rata Kgomoetso le Kagiso **thata**. (makwalwatshwana) (1)
7. **bolelo** > **tsididi**. (1)
8. **panyega** > **phatlhoga** le **gakgamatsa** > **makatsa**. (2)

Maduo: [30]

KGWEDITHARO YA

4

Kgaolo	Dibeke	Go reetsa le go bua	Go buisa le go lebelela	Go kwala le go tlhagisa	Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso
1: Bothutedi	1 – 2	<ul style="list-style-type: none"> Dipuisano tsa setlhopha ka papatso e e lebeleletsweng Go reetsa tekathaloganyo - papatso 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa/lebelela setlhangwa sa pono jaaka papatso Ditlhangwa tsa dikwalo – padi/kgangkhuts hweterama 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala setlhangwa sa tirisano – papatso 	<ul style="list-style-type: none"> Mopeleto le dikhutshwafatso Dithuanyi Matlhaodi Dipaka Maemedi
	3 - 4	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa setlhangwa se se buisiwang Puiseletso godimo e e ipakanyeditse 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe Go buisa leboko 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala lekwalo la kgakololo e amogetse 	<ul style="list-style-type: none"> Matshwao a puiso Dikhutshwafatso Diakeronime Matlhaodi Maemedi Mopeleto le dipaterone tsa mopeleto Puosebui le puopegelo Dithunayi Mainatswako Maina Phefotso Diane le maele
2: Ikonomi	5 - 6	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa mmuisano wa kganetsano ka ga konteraka Go diragatsa tumalano/konteraka ya molomo 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa tumalano/konteraka Go buisa leboko 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa tirisano – Kwala pegelo ka diphithelano tsa kganetsano 	<ul style="list-style-type: none"> Makopanyi Tlotlofoko mo tirisong Dikhutshwafatso, ditlhakaina, diakeronime Tlogelo ya tlhogo/karolo ya bofelo ya lefoko Popego ya polelo, mefuta ya dipolelo, dipolelo tsa dipotso Puosebui le puopegelo

	7 - 8	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa tekatlhaloganyo: mmuisano Go neela puo e e sa ipaakanyediwang 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa sa dikwalo – terama Go buisa leboko Tekatlhaloganyo – setlhangwa sa dikwalo se se tlhaotsweng 	<ul style="list-style-type: none"> Go kwala tlhamo ya maitlhamo 	<ul style="list-style-type: none"> Madiritota Madirimatlhaedi Diane le maele Puosebui le puopegelo
3: Go itirela tlhopho	9 - 10	<ul style="list-style-type: none"> Go reetsa pegelo ya lekwalogikgang Tlhagiso ya molomo ya pegelo 	<ul style="list-style-type: none"> Go buisa pegelo ya lekwalogikgang Go buisa leboko 	<ul style="list-style-type: none"> Setlhangwa se selele sa tirisano - Pegelo 	<ul style="list-style-type: none"> Mediriso Diane le maele Bokao jo bo tlhamaletseng Bokao jwa botshwantshi Matshwao a puiso- matshwao a nopolole Lenalana Mefuta ya dipolelo- polelonolo, polelopate, polelotswako Poeletsomodumo, mothofatso Tira le tirwa Dipaka
Tlhatlhobo ya Kgweditharo ya 1					
Tiro 1: Tlhatlhobo ya molomo	Tiro 2: Go kwala		Tiro 3: Teko 1		
Puo e e ipaakanyeditse/motlotlo	Tlhamo ya tlhaloso/kanelo Lekwalo la botsalano/thadiso/mmuisano		Tekatlhaloganyo le tirisano ya puo		

Polelo ya matseno

Mo kgaolong e, barutwana ba tlile go godisa dikgono tsa:

1. Go reetsa le go bua

- Go reetsa setlhangwa sa theetso
- Go ithuta ka tsamaiso ya kopano
- Go reetsa setlhangwa sa theetso: Mmuisano o o gatisitsweng
- Go tsaya karolo mo dipuisanong tsa makgotlhana

2. Go buisa le go lebelela

- Go buisa setlhangwa sa kgangkhutshwe
- Go ithuta diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko
- Go ithuta tekathaloganyo ya puiso go tswa mo kgankhutshweng
- Go ithuta Tekathaloganyo ya go buisa/go lebelela: Khathunu

3. Go kwala le go tlhagisa

- Go kwala setlhangwa se seleele sa tirisano: Lekwalo la kopo le le tlhomameng
- Go totisa mogopolo mo dikgatong tsa go kwala.
- Go kwala setlhangwa sa tirisano: imeile/lekwalo la maranyane

4. Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

- Go dira ka mafoko: Madiri, mainatota, modirisogo, mainatswako
- Go dira ka polelo: Tira, tirwa, puosebui le puopegelo, thulaganyo go ya ka maemo le ka botlhokwa.
- Go itse bokao jwa mafoko: Makaelagongwe le malatodi, puo e e naganelang /e e lebeleleng dilo ka leitlho le le lengwe, puo e e gobeletang, puo e e sekamelang mo letlhakoreng le le lengwe le puo e e tsosang maikutlo a a rileng.
- Go dirisa matshwao a puiso le dikhutshwafatso: Tiriso ya ntlha ya lefoko go bopa khutshwafatso, tiriso ya karolo e e fa gare kgotsa Go kwala setlhangwa sa tirisano ya bofelo go bopa khutshwafatso.

Beke 1 le 2:

Go dira ditlhopho tse di siameng

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Go reetsa setlhangwa sa theetso (Tsebe ya 199)

Mokgwa wa go ruta

Pele ga theetso

- Laela barutwana go sekaseka setlhogo se se latelang gore ba tle ba bonele pele se setlhangwa sa puiso se tlileng go bua ka ga sona: 'Go dira ditlhopho tse di siameng mo botshelong'.
- Botsa yo mongwe le mongwe gore a bue ka tlhopho e a kileng a e dira mo botshelong mme a bona e fosagetse.
- Ba botse gore a go na le mongwe mo go bona yo a kileng a iphitlhela a dirile sengwe se a se ikwatlaelang.

Ka nako ya theetso

- Buisetsa barutwana temana e e mo bukeng ya gago gararo, mme o laele barutwana go reetsa ka tlhoafalo.
- Ba bolelele gore o tlile go buisa temana lwa ntlha, mme fa o dira jalo, ba reetse fela, ba se tseye dintlha.
- Morago ga puiso ya ntlha, ba neele dipotso go di lebelela, mme morago ga go di lebelela, buisa temana gape.
- Laela barutwana go tsaya dintlha ka nako ya puiso ya bobedi.
- Fa o buisa temana lwa boraro e bile e le lwa bofelo, ba ka kwala dikarabo.

•

Go dira ditlhopho tse di siameng mo botshelong

Sengwe se se thata mo botshelong ke go tsaya tshwetso. Mme seno ke sengwe se se mosola thata go ka dirwa. Ditshwetso tse re di tsayang ke kgole e e golaganyang dilo tse re di dirang mo botshelong. A o ka gakologelwa tshwetso e o kileng wa e tsaya bogologolo e e go tlhakatlhakanyeditseng botshelo?

Letsatsi le lengwe le lengwe re na le *ditlhopho* tse di re lebaganeng. Dingwe di dikgolo, dingwe di fetola matshelo a rona gotlhelele, mme bontsi jwa tsona ke tse dinnye tse re di dirang letsatsi le lengwe le lengwe. Potso ke gore, o ya go mekamekana jang le ditlhopho tse? O ka dira jang ditlhopho tsa letsatsi le letsatsi kwa ntle ga go nagana gore dingwe tsa tsona ga di mosola? O ka itepatepanya jang le ditlhopho tsa jaanong fa o na le setshwantsho se segolo fa pele ga gago? Fa o setse o naganne ka ditlhopho tse di kgolo tse nka di bitsang tsa botlhokwa, o baakanya maemo gore ditlhopho tse dinnye di diragadiwe sentle kwa ntle ga letsapa lepe.

Ditshwetso tse re di tsayang tsa botlhokwa di theetswe mo go itseng gore o mang le gore ke eng se tota o se tsayang tsie mo botshelong. Tseno ke ditshwetso tse di tsayang nako go ka dirwa. O mang? Ke eng se se dirang gore o itumele? Fa go na le sengwe se o ka se dirang ka botshelo jwa gago e ka nna eng? O tlhoka eng go dira gore o kgone? Ke eng se o se tlhokang thata go tshela re lebile dintlha tsa botho tse di siameng?

Fa tsala ya me e mpitsa go tla go tshameka, ke tshwanetse go tsaya tshwetso ya gore a ke a ya kgotsa jang. A gona ditlhokego tsa me di tla fitlhelelwa mo go dumalaneng le tsala kgotsa ke gane ka ke tshwanetse go buisa dibuka tsa me tsa sekolo.

Go dira ditlhopho tse di siameng mo botshelong .

Pele ga theetso

- Ke tlhopha go dira eng mo botshelong/a tlhopho e ke e dirang e siame.
- Dikarabo tsa barutwana di tlaa farologana go ya ka ditlhopho tsa bona.
- Dikarabo tsa barutwana di tlaa farologana go ya ka ditlhopho tsa bona.

Morago ga theetso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ke go tsaya tshwetso.

2. Go itseng gore o mang le gore ke eng se tota o se tsayang tsie mo botshelong.
3. O mang? Ke eng se se dirang gore o itumele? Fa go na le sengwe se o ka se dirang ka botshelo jwa gago e ka nna eng? O tlhoka eng go dira gore o kgone? Ke eng se o se tlhokang thata go tshela re lebile dintlha tsa botho tse di siameng?
4. A ke a ya kgotsa jang/ A gona ditlhokego tsa me di tla fitlhelelwa mo go dumalaneng le tsala kgotsa ke gane ka ke tshwanetse go buisa dibuka tsa me tsa sekolo.
5. Gore a o a ya kgotsa jang.
6. Ee, fa e le selo se se sa itumediseng/se ya go ntswela mosolo (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko).
7. Ee, gonne ke mo rata/ke batla go dira tse di siameng/nnyaa, gonne ke tsaya gore ga gona sepe se ka nkgakololang ka sona.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Ka lo setse lo dirisitse temana mo tekatlhaloganyong ya theetso, lo ka e dirisa gape go botsa dipotso ts dikarolo tsa puo le melawana ya tiriso. Mme o ka dira se ka go ntsifatsa temana e gore mongwe le mongwe nne ke yona. Ba laela go kwalela tirwana e mo dibukeng tsa bona tsa thutiso. A ba buise temana e o e ntsidifaditseng gore ba tle ba itse go araba dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Neela makaelagongwe a mafoko a a latelang:
 - (a) Kopanyang>
 - (b) Lebaganeng >šebaneng
2. Kwala gore dipotso tse di latelang di batla go itse ka ga eng:
 - (a) Mokgwa
 - (b) Mokgwa
 - (c) Mokgwa
 - (d) Leina
 - (e) Leina la selo
 - (f) Leina la sengwe
 - (g) Leina la selo.
 - (h) Leina la selo/sengwe.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Go buisa setlhangwa sa kgangkhutshwe (Tsebe ya 201)

Pele ga puiso

Letla barutwana go lebelela setlhogo sa 'Tlhalefa' go tswa mo bukeng ya bona ya puiso mme ba bonelepele gore setlhangwa se ya go bua ka ga eng.

Ka nako ya puiso

- Ba laele go buisa kgangkhutshwe e e fa isong e.
- Ba rotloetse go tlhotlhomisa bokao jwa mafoko a ba sa a tlhaloganyeng.

Pele ga puiso

- Kgangkhutshwe e ya go bua ka sengwe se se tlhalefisang motho.

Morago ga puiso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Dintlha di le pedi ka ga semelo sa mongwe le mongwe wa baanelwa ba ba latelang le tshegetso ka lebaka mo ntlheng nngwe le nngwe.
 - (a) Thulaganyo: o ne a le botlhale gonne o ne a itse go tsamaisa kgwebo.
 - O ne a tshepa mongwe le mongwe ka o ne a tlogela Jabu le lebenkele.
 - (b) Mmatshapo: Pelotshetlha gonneo ne a thusa Jabu go diga lebenkele la ga Thulaganyo.
 - E ne e le letsipa gonne o ne a tsietsa Jabu a re ngwana ke wa gagwe.
2. Dintlha di le pedi ka ga tshobotsi ya baanelwa ba ba latelang:
 - (a) Thulaganyo: Montle.
 - (b) Mmatshapo: Montle
 - (c) Venda
 - (d) Motho ga a tshepiwe e se naga/bontlenyane bo seng nosi/bontle bon a le le dibebebejane.
 - (e) Go tlhalefa/matlhajana
 - (f) Yo o siameng/yo o botlhala/yo o tshepang mongwe le mongwe.
 - (g) Dikarabo tsa barutwana di elwa tlhoko.
 - (h) Dikarabo tsa barutwana di tlaa farologana.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirotlaleletso (Tirogae)

A ba buise kgangkhutshwe e emo dibukeng tsa bona tsa puiso gape gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng.

1. Mefuta ya maina a a latelang:
 - (a) Matlhotlhapelo>Leinakgopolo.
 - (b) Mahutsana>Leinakgopolo.

- (c) Bokao jo bo tlhamaletseng jwa dipolelwana tse di latelang:

2. O pegilwe morwalo e se wa gagwe>go patelediwa mathata a e seng a gagwe.
 - (a) Go rwala diatla mo tlhogong>go tsena mo mathateng .
 - (b) O itirile lemphorwana le le atlhamelang babolai>o nwa bojalwa thata.
3. Leka lagongwe la lefoko le '
 - (a) phuthama'> go wa.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 3: Go kwala setlhangwa se seleele sa tirisano: Lekwalo la kopo (le le tlhomameng) (Tsebe ya 202)

Mokgwa wa goruta

Ruta barutwana ka dintlha tsa botlhokwa tsa go kwala lekwalo la kopo. Ruta barutwana ka kagego ya lekwalo le le tlhomameng. Oka bapisa kagego e le e e sa tlhomamang gore ba bone phaphang. Dintlha tsotlhe ka se di mo tlase. Sekao sa mofuta o wa lekwalo le sona se neilwe ba tlhalosetse sona fa o ntse o buisana le bona ka ga dintlha tsa botlhokwa.

Dintlha tsa botlhokwa

- A ba tlhokomela ditlhokego tse di farologaneng tsa makwalo a semmuso jaaka setaele, le kagego
 - A ba kwale ka puo e e bonolo ya puosebui
 - Ba gakologelwe gore baamogedi ba ba totilweng ba tshedimosetso ba tshwanetse go tlhaloganya se ba bolelelwang ka ga sona gore ditlamorago/tsibogo e nne e e amogelesegang
 - Go kwala go nne go go tlhamaletseng le go sa dikadike, go utlwala, go nne go khutshwane le go tlhamalalela kwa ntlheng
 - Le na le matseno, mmele le bokhutlo
 - Le na le diaterese di le pedi, ya mokwadi le ya moamogedi
 - Le nne le tumedisio ya semmuso, le eterese ya moamogedi
 - Le nne le setlhogo se se salang tumedisio morago se thaletsewe
 - Supa rejisetara ya lekwalo la semmuso
- Supa bokhutlo jwa semmuso mme bo latelwe ke sefane sa mokwadi le ditlhakaina

Sekao sa lekwalo la kopo ya tiro

P.O Box 10089
Lichtenburg
2740
24 Moranang 2014

Director: Human Resource
North West Education Department
Education Building
3425 Nqoi Street
Pretoria
0003

Rra/Mma

KOPO YA PHATLHATIRO YA MOAMOGELAMEGALA WA NAKWANA

Ke dira kopo ya phatlhatiro ya moamogelamegala jaaka e phasaladitswe mo lekwalong la 'Ithuseng' la 3 Ferikgong 2013.

Amogelang le lokwaloikitsiso le le tlaleletsang kopo ya me.

Ke na le kgatlhego mo go direng tiro e ka ken a le maitemogelo le dithutego tse di maleba. Kelo solofetsa fa ke dira tiro e ka botswapelo ka e le tiro e ke e ratang thata e bile ke e katiseditswe sentle.

Nka itumela fa nka abelwa tšhono ya go tsenela dipotsotsotherisano. Nomoro ya me ya mogala ke e e latelang: 0834631854, fa e le gore lo tla rata go ikgolaganya le nna.

Ke lebeletse go utlwa go tswa kwa go lona.

Weno ka boikokobetso
Boitumelo Tshetlho

Tirwana ka ditlhopho le morutwana ka nosi

Laela barutwana go kwale lekwalo la kopo le le latelang: 'Kwalela lebenkele lengwe go ba kopa go tla go nna modiredi wa nakwana ka malatsi a boikhutso. Boleele jwa setlhangwa e nne mafoko a a kana ka 160-180.' Ba gakolole gore gompiano ba ya go kwala letlhomiso/ mmepe wa tihaloganyo mmogo mo ditlhopheng mme morago ga se, yo mongwe le yo mongwe a ikopololele dintlha tse go dumalanweng ka tsona mo ditlhopheng gore a ye go ikwalela a le esi kwa gae. Ba gakolole ka **dikgato tsa go kwala**.

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Laela barutwana go buisa sekao sa lekwalo se se fa godimo gore ba tle ba itse go araba dipotso tse di mo dibukeng tsa bona.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Boitumelo>Leinakgopolo.
2. ya me> thui
3. Dikopo.
4. Kgaoganyo ya mainatswako a a latelang go ya ka dipopi tsa ona:
 - (a) Phatlhatiro
 - i) Phatlha> Leina
 - ii) tiro>Leina
 - (b) Moamogelamegala
 - i) Moamogela>Leidri
 - ii) megala>Leina
5. Go lokolola dipolelo go ya ka dipolelwanakutu le dipolelwana tsa tsona:
 - (a) i) Ke lebeletse>polelwanakutu
 - ii) go utlwa go tswa kwa go lona>polelwanakalaina.
 - (b) i) Nka itumela.>polelwanakutu.
 - ii) fa nka abelwa tšhono >polelwanakalaina.

- iii) ya go tsenela
dipotsotherisano>polelwanakala tlhaodi.
- (c) i) Ka lo solofetsa>polelwanakutu.
ii) fa ke dira tiro e ka
botswapelo>polelwanakalaina.
iii) ka e le tiro e ke e ratang
thata>polelwanakala tlhalosi ya lebaka.
- (d) i) E phasaladitswe mo
lekwalong>polelwanaktu.
ii) la 'Ithuseng' la 3 Ferikgong
2013>polelwanakala tlhaodi..

Dipoego tsa puo le melawana ya tiriso

Go dira ka mafoko: Madiri, mainatota, modirisogo, mainatswako

Mokgwa wa go ruta

Ka barutwana ba setse ba dirile dikarolo tsa puo tse mo dikgaolong tse di fa pele, a ba ikgakololeng tsona fela. Ba rute dintlha tsa botlhokwa ka go ba botsa dipotso ka ga dikarolo tse tsa puo.

Dipoego tsa puo le melawana ya tiriso

Go dira ka mafoko: Madiri, mainatota, modirisogo, mainatswako

Ka ba setse ba dirile dikarolo tsa puo tse mo dikgaolong tse di fa pele, a ba ikgakolole ka tsona fela.

Madiri – ke mafoko a a dirang mo polelong, sekao.

Bua, lela, šapa, taboga, jalo le jalo.

- **Mainatota:** A bitsa selo ka go se tota.

Dikao:

Pule

Mmabatho

- **Mainatswako**

A bopilwe ka dikarolopuo tse pedi kgotsa go feta tsa puo.

Dikao:

Monnamogolo

Mojamorago

Mainatswako- ke maina a a bopilweng go tswa mo dikarolong tse di farologaneng tsa dikarolo tsa puo, Modisa (go tswa mo lediring) + Podi (go tswa mo leineng=Modisapodi)

Modirisogo- ke polelo e e simololang ka tlhogo ya maina e leng –go, sekao. Go ja go monate

Tira le tirwa

Tira ke tiriso e e tlwaelegile ya lediri, o simolola polelo ka sediri sa polelo. Fa tirwa e le fa o simolola polelo ka sedirwa sa polelo (ke gore sedirwa se tsaya maemo a sediri).

Dikao.

Tira	Tirwa
Mosimane o ja bogobe	Bogobe bo jewa ke mosimane
Ntšwa e loma mosetsana	Mosetsana o longwa ke ntšwa

Tirwana ya Morutwana ka nosi

Laela barutwana go buisa temana e e mo dibukeng tsa bona gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Neela bongwe jwa mafoko a a latelang:
 - (a) kgwetlho
 - (b) tlhopho
2. Nopola mefuta ya maina a a latelang go tswa mo temaneng e.
 - (a) Leinagotlhe>ditlhopho/motho.
 - (b) Leinatswako>modiragatsimogolo
3. Phetolelo ya polelo go nna mo tirweng: 'Tiro e itlhophelwe ke motho'.

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Go ithuta ka tsamaiso ya kopano (Tsebe ya 205)

Mokgwa wa go ruta

Ruta barutwana dintlha tse tsa botlhokwa.

Diragatsang dintlha tse le barutwana gore ba di tlhaloganye bonolo. A barutwana ba itse dintlha tsa go tsamaisa kopano pele ba ka e diragatsa.

Dintlha tsa botlhokwa

Tsamaiso ya kopano

- Ba ka dirisa dintlha tse di latelang go netefatsa gore kopano e tsamaya ka thelelo.
 - Fa go na le yo o tswang mo tseleng, a bua sengwe se se sa tsamayeng go ya ka lenaneo, mongwe a ka re **“ntlha ya tlhokomelo”**.
 - Leloko le ka tsholetsa letsogo mme le kope go tlhagisa ntlha kgotsa go tlhalosetswa sengwe ka gore **“ntlha ya tshedimosetso”**.

- Fa leloko le bua fela kwa ntle ga go tsholetsa letsogo, kgotsa a tsena ba bangwe mo ganong mongwe a ka re “**o tswile mo thulaganyong**”.
- Sebui se se tsenwang mo ganong kgotsa go sa buiwe sentle le sona se ka ikopela tshireletso ka gore “**ke kopa tshireletso**”.
- Ba bule kopano mme o amogele batlapitsong, mme morago o buise lenaneo la kopano ntlha k ntlha.
- Batlapitsong le maitato: Tsamaisa rejisetara gore maloko a a leng teng a kgone go ikwadisa. Fa bangwe ba rometse maitato a a kwadiwe.
- A ba botse fa go na le yo o tlisitseng maitato.
- Metsotso: Netefatsa gore o mongwe le mongwe o newa metsotso ya kopano e e fetileng gore a e buise kwa tshimologong ya kopano. Metsotso e tshwanetse go amogelwa mo tshimologong ya kopano. Neela maloko tshono ya go buisa metsotso (ba ka e buisetsa kwa godimo). Mongwe le mongwe o tshwanetse go amogela gore ke rekoto e e nepagetseng ya se se diragetseng ka letsatsi la kopano. Maloko a tshwanetse go neelwa tshono ya go tlatsa mo go se se tlogetsweng kgotsa go fokotsa mo dintlheng tse go buisanweng ka tsona.
- Ditswametsotsong: seno se akaretsa dintlha tse go dumalanweng gore maloko a di dire, jaanong go tlhotlhomisiwa gore a di dirilwe jaaka go ne go dumalanwe. Lenaane la dintlha tse le ntshiwa go tswa mo metsotsong ya kopano e e fetileng.
- Melawana ya kopano
 - Thefosano
 - Tiriso ya puo
 - Dikganetsano mo kopanong
 - Matseno le bokhutlo

Tirwana ka ditlhophu

A barutwana ba buisane ka dintlha tse dintlha tse di fa godimo tsa mokgwa wa go tsamaisa kopano mme morago ba e diragatse go netefatsa gore ba itse dintlha tse tsa botlhokwa. Go nne le modulasetulo, mokwaledi le batsenela kopano (batsayakarolo). A ba buisane ka dintlha tse di latelang:

- Melawana ya kopano
- Thefosano: Barutwana gaba tshwanela go tsenana ganong.
- Tiriso ya puo: Puo e nne e tlhomameng.
- Dikganetsano mo kopanong: Ba ganetsana ka tlotlo go se nay o o kgakgauthang yo mongwe.

- Matseno le bokhutlo: Modulasetulo a simolole tiro sentle a be a e tswalele ka mokgwa wa tshwanelo.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Go ithuta diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko (Tsebe ya 206)

Mokgwa wa go ruta

Barutwana ba setse ba dirile diponagalo tsa leboko e mo dikgaolong tse di kwa morago jaanong a ba ikgakolole tsona ka go buisa leboko la ‘**Kgotlhelelano**’ le le mo **bukeng ya puiso** gore ba tle ba kgone go araba dipotso tse di boditsweng.

Pele ga puiso

- Laela barutwana go okola leboko le le fa isong go ntsha ntlhakgolo le go tlovisa matlho go ntsha dintlha tsa tshegetso.
- Ba bolelele gore ba na le metsotso e le mebedi fela go dira tiro e ya pele ga theetso.
- Ba gakolole gore maitlhommo a go tlovisa matlho le go okola ke go katisa go buisetsa ka bonakofela.
- A ba sekaseke setshwantsho se se mo Kgobokanong ya lona ya dikwalo mmogo le setlhogo mme ba bonelepele gore se ya go bua ka ga eng.

Ka nako ya puiso

- A ba buise leboko la ‘**Kgotlhelelano**’.
- Ba laele go sekaseka diponagalo tsa leboko.
- Ba rotloetse go netefatsa diponelopele tse ba di dirileng ka nako ya pele ga puiso.
- Ba rotloetse go tlhotlhomisa bokao jwa mafoko a le mo tirisong.

Dipotso tsa morago ga puiso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Go itshokelana
2. Batho ga re tshwane jaaka magotlo,
3. Ke bontsha mokgwa o batho ba farologaneng ka teng.
4. Batho ga **re tshwane** jaaka magotlo, **Re tshwana** le meno, ga re lekane.
5. Selabe se tla le motsayakgamelo.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Buisa leboko la 'Kgotlhelano' gape gore o tle o itse go araba dipotso.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Bantsho/basweu/bagolo/bannye.
2. Pakajaanong-tsweledi.
3. Batho ke go dirisana.
4. Ikgotlhelana.
5. Kwala diane tse di latelang ka mokgwa wa tshwanelo o be o neele ditlhaloso tsa tsona:
 - (a) Mašwi a kgomo ke phepa ke le nosi selabe se tla le motsayakgamelo.
 - (b) Matlo go šwa a a mabapi.
6. Phoso/go sa siama.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 6: Go tshwaelana le go kwala ditlhangwa tsa ntlha (Tsebe ya 208)

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go refosana dibuka tsa bona gore ba tle ba kgone go tshwaelana diphoso. Ba thuse go dira tiro e ka go le bontsha gore mafoko a kgaoganngwa jang le go ba bontsha mopeleto o o nepagetseng, ba se abe maduo ka tiro e e le ya gago. Fa ba feditse go tshwaya a ba busetse dibuka kwa go bang ba tsona gore ba tle ba kgone go kwala tiro e gape ka fa tlase ga tlhokomelo ya gago. ba laele go baakanya diphoso tse di tlhagisitsweng ke molekane. Fa go na le se ba se belaelang, a ba go botse ba gakolole ka dikgato tsa go kwala.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Go dira ka polelo: Puosebui le puopegelo

Mokgwa wa go ruta

Seno ke poeletso fela. Laela barutwana go kwalela tirwana e mo dibukeng tsa bona tsa thutiso. A ba buise ditemana tse di mo dibukeng tsa bona mme morago ba fetolele dipolelo tse go ya jaaka ba kopiwa.

1. A ba buise temana e e modibukeng tsa bona mme ba e fetolele go nna puopegelo. Masego o ne a raya Boitumelo a re o tlhoka tshegetso go tswa mo mongweng yo o dumelang mo go

ena. Boitumelo o ne a re a ba tlogele gore ba mo tshegetse mo nakong ya gagwe ya kutlobotlhoko.

2. A ba buise temana e e modibukeng tsa bona mme ba e fetolele go nna puosebui.

Masego o ne a ba itsise gore "Ke tlhoka go itshegetska lona mo nakong ya kutlobotlhoko", ga itsise Masego. O ne a tswelela ka gore "Boitumelo o tshwanetse go tlhokomela ditsala tsa gago", a itsise.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 7: Go ithuta tekatlhaloganyo ya puiso go tswa mo kgangkhutshweng (Tsebe ya 208)

Mokgwa wa go ruta

Buisetsa barutwana ditemana di le mmalwa go tswa mo khutshweng ya Tlhalefa e e mo dibukeng tsa bona tsa puiso. Ditemana tse di tshwanetse go akaretse nopollo e e mo dibukeng tsa bona go ba kgontsha go araba dipotso. Ba buisetse ditemana tse makgetlho a le mabedi mme morago ba arabe dipotso tse di mo dibukeng tsa bona. tekatlhaloganyo e, e farologana le le ya theetso kayona barutwana ba letlelelwa go buisetswa le go ipuisetsa.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Jabu
2. Motaletsaona
3. Jabu
4. Thulaganyo
5. Gore go nne le yo o tlamelang ngwana.
6. Gonne ga a dire.
7. Ke mokapelo wa gagwe.
8. Pelotshetlha/maaka/matlhomantsi.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Laela barutwana go buisa kgangkhutshwe ya 'Tlhalefa' gape gore ba tle ba itse go araba dipotso tse di boditsweng tsa dikarolo tsa puo.

1. Fetolela dipolelo tse di latelang mo puopegelong:
 - (a) Jabu o ne a mo botsa a gotetse ke lefufa gore a kwa gae ga go na lebenkele le selaga, o bone go le botoka gore o itatlhele mo go Thulaganyo?" ga botsa Jabu, a gotetse ke lefufa.

- (b) Mmatshupo o ne a araba Jabu a tshogile a mmolelela gore ga go a nna jalo ka a mo dirisa.
2. Kgaoganya polelo e go ya ka dipopi tsa yona.
- (a) i) Jabu a ya go rwalela nama e ntsi>polelwanakutu
ii) kwa mokhukhung wa gagwe>polelwanakalatthalosi ya felo..
- (b) Tlhalosi ya felo

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 8: Go kwala setlhangwa sa bofelo (Tsebe ya 209)

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go kwala setlhangwa sa bofelo sa lekwalo la kopo ba lebeletse diphoso tse di baakantsweng ke balekane. Boleele jwa setlhangwa sa bofelo e nne mafoko a a kana ka **160-180**. Ba se lebale dikgato tsa go kwala tse di fa tlase.

- Go dira ipaakanyetsotiro
- Go kwala ditlhangwa tsa ntlha
- Go boeletsa
- Go tseleganya
- Go tlhotlha diphoso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Laela barutwana go buisa makwalo a kopo a ba a kwadileng mme ba ntshe mefuta e e farologaneng ya dipolelo le mefuta ya maina go tswa mo go tsona. Ono ke mokgwa wa go ithuta puo go tswa mo ditlhangweng.

Beke 3 le 4:

Dira gore dilo di diragale

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 9: Go reetsa setlhangwa sa theetso: Mmuisano o o gatisitsweng (Tsebe ya 210)

Mokgwa wa go ruta

Ruta barutwana dintlha tsa botlhokwa tsa mmuisano. Dintlha ka botlalo di mo bokosong e e fa tlase.

Dintlha tsa botlhokwa

- Senola motlotlo magareng ga batho ba le babedi kgotsa go feta.
- Simolola le go tswelletsa metlotlo/dikgang
- Dirisa melawana ya dithefoso le go tshegetsisa puisano
- Sireletsisa/Emelela kemo
- Reetsana, rerisana
- Tlatsa diphatlha le go rotloetsa sebui
- Tlhalosa dintlha
- Abelana ka dikakanyo le maitemogelo le go bontsha go tlhaloganya mareo

Pele ga theetso

Laela barutwana go sekaseka setshwantsho se se mo dibukeng tsa bona mme ba leke go araba dipotso tse di boditsweng.

- Ba botse gore tiragalo e e tlhagelelang mo setshwantshong e diragalela kae.
- Ba botse gore a batho ba ba mo setshwantshong ba lebeba ba itumetse. A ba tshegetse dikarabo tsa bona ka mabaka.
- Ba botse gore goreng mosetsane a sa lebe morutabana mo matlhong.

Ka nako ya theetso

- Morutabana o tlaa lo buisetsa mmuisano o o mo bukeng ya gagwe gararo, mme lo reetse ka tlhoafalo.
- Fa ao buisa lwa ntlha, lo reetse fela, lo se tseye dintlha.

- Morutabana o tla lo neela dipotso go di lebelela, mme morago a buise temana gape.
- Ka nako ya puiso ya bobedi o ka tsaya dintlha.
- Temana e, e tla buisiwa lwa boraro e bile e le lwa bofelo, mme ka nako e lo ka kwala dikarabo.

Mmuisano magareng ga morutabana Mothapi le Mmapule yo o mo mmeleng

Mo ofising ya ga morutabana Mothapi go tsena Mmapule yo o lebegang a tshwenyegile)

Morutabana Mothapi: Tsena Mmapule ngwanaka, o lebega o tshwenyegile, bothata ke eng tota?

Mmapule: Morutabana, ke tshwentswe ke maemo a ke iphitlhelang ke le mo go ona.

Morutabana Mothapi: Ke maemo afe Mmapule ngwanaka, bua fela.

Mmapule: Ke tshwaeditswe ke mosimane ka bolwetse jwa lebolelamading, mme ga ke itse gore ke ya go raya mme ke reng. Mosimane wa ditiro tse le ena o tsene ka lenga la seloko.

Morutabana Mothapi: Ao Mmapule ngwanaka, goreng o dirile se tota? Batsadi ba gago ba dira ka bokete gore o nne le bokamoso jo bo botoka. Jaanong o ya go ba raya o reng tota?

Mmapule: Ga ke itse morutabana, fela jaaka o mpona ke le fa, ke tlile go go kopa gore o nkele kwa go bona gonne nna tota ke a ba tshaba. Ga ke itse gore ke ya go ba pota kae.

Morutabana Mothapi: (*O itshwara tlhogo*) O dirile jang Mmapule, goreng o itsenya mo nyaabeseng jaana o ntse o e bona? Ka metlha re bua ka thobalano e e sireletsegileng fela ga lo utlwe.

Mmapule: (*O a lela*) Ke ditsala di nkweditseng. Ke paletswe ke go dira tlhopho e e siameng. Ke ne ka batla go itumedisa ditsala. Ka dumalana le bona fa ba ne ba nkweetsa mo mosimeng o ke leng mo go ona. Jaanong ke eme ke le mongwe, ga go ope yo o ntshegetsang, ke tshepile wena fela.

Morutabana Mothapi: (*O didimatsa Mmapule a ntse a bua*) Mmapule didimala ngwanaka, ke tla ya go go thusa go bua le batsadi bag ago, fela o itse gore ke kgang e e bokete, ga ke itse gore ba ya go e tsaya jang. Fela o itse gore fa o itlhomela o tla phela sebaka se se leele. Go siame re tla tsamaya mmogo fa sekolo se tswa.

Mmapule: Ke lebogile morutabana Mothapi.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Go tswa mo mmuisanong o o gatisitsweng, fetolela dipolelo tse go nna puopegelo.

Mmapule: (*O a lela*) Ke ditsala di nkweditseng. Ke paletswe ke go dira tlhopho e e siameng. Ke ne ka batla go itumedisa ditsala. Ka dumalana le bona fa ba ne ba nkweetsa mo mosimeng o ke leng mo go ona. Jaanong ke eme ke le mongwe, ga go ope yo o ntshegetsang, ke tshepile wena fela.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 10: Go ithuta tekatlhaloganyo ya puiso go tswa mo kgangkhutshweng (Tsebe ya 211)

Buisa nopollo e e fa tlase e go tswa mo kgangkhutshweng ya '**Tlhalefa**'gore o tle o kgone go araba dipotso.

A: "A o ke o mpolelele, mo setsong sa lona Batswana, a go a kgonega gore mosadi a ithwale dikgwedi di le thataro fela?"

B: "Ee, go a kgonega, fela ga se gantsi ngwana yoo a tlhaga a nonofile. Bontsi ba bana ba ba bonwang jalo ba tlhaga ba na le makoanyana,"

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Thualaganyo
2. Keatlaretswe
3. Ke ditsala tsa ga Mmatshupo
4. Mmatshupo
5. Ka o ratane le Thulaganyo dikgwedi fela a be a setse a nna le ngwana.
6. O ne a itekanetse.
7. Ee, gonne se a se buang ke nnete.
8. Ee
9. Lebenkele la gagwe le feleleditse le jelwe.
10. O tlile le mathata

11. Dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko (di tlaa farologana).

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Buisa kgangkhutshweng ya 'Tlhalefa' gape gore o tle o kgone go araba dipotso.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Mma>kuturui
- Tshepo>leina
2. Go iphitlhela o le mo mathateng.
3. Ngwana o kgona go tsena mo mathateng ka a sa itse babolai ba gagwe..
4. Kwala gore dipolelo tse di latelang di mo modirising ofe:
 - (a) Modirisotaelo
 - (b) Modirisotaelo
5. Lefelo
6. Tatlhelwa.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 11: Go kwala setlhangwa sa tirisano:

Sekao sa lekwalo la maranyane/imeile

GO:	btbxhabudgggge@gmail.com
CC:	boitvaxsang@gmail.com
SETLHOGO: KOPANO YA MOKGATLHO WA BAITIREDI	
<p>Rra/Mma</p> <p>Ke lo itsise ka kopano ya tshoganyetso e e tlaa tshwarelwang mo ntlolehalahala la sekolo sa Itekeng ka 12 Ferikgong 2014 ka ura ya bongwe thapama, go tla go lo itsise ka loeto lwa tshoganyetso lo lo tshwanetseng go tsewa mo kgwedding yona e.</p> <p>Pilediwa e a lwelwa, tlayang ka makatlanamane.</p> <p>Ke solofela fa kopo e, e tla sekegelwa tsebe.</p> <p>Masego go lona lotlhe</p> <p>Masego</p>	

Ka ditlhophla le morutwana ka nosi

Kwalela sekolo sa gago lekwalo la maranyane le go lona o bolelelang mogokgo ka lebaka la gago la go sa nne teng mo kopanong ya Mokgatlo wa barutwana yo o leng modulasetulo wa ona. Boleele jwa setlhangwa e nne mafoko a a kana ka 100-110.

imeile/lekwalo la maranyane (Tsebe ya 212)

Dintlha tsa botlhokwa

Go sedimosa le go boloka dikamano

Aterese ya moamogedi– e gantsi e leng leina la moamogedi, lefelo/ntlha ya kabo ya mafaratlathale leina la naga e lefelo/ntlha ya kabo ya mafaratlatlha le leng kwa go yona. **Sekao:** masegom (leina) @ gmail (lefelo la kabo ya mafatlatlha) za (naga) masegom@gmail.co.za

- CC: ba e ka nna baamogedi ba ba tshwanetseng go tsaya tsia lekwalo la maranyane/imeile
- Setlhogo: se ke tshobokanyo ya diteng tsa lekwalo la maranyane/imeile.
- Molaetsa
- leina la moromedi

Ela tlhoko: aterese ya moromedi e tlhagelela ka gangwe fa lekwalo la maranyane/imeile le amogelwa.

Moromedi a ka tlhophla go tlamela ka tshedimosetso e nngwe ya kgolagano kwa bokhutlong. Se sebediwa tshaeno.

Tlhokomelang, gompiano lo tlaa kwala

letlhomoso/ipaakanyetsotiro fela mme morago ga se, yo mongwe le yo mongwe a ikopololele dintlha tse go dumalanweng ka tsona mo ditlhopheng gore a ye go ikwalela a le esi kwa gae. Fa lo kwala lo totise mogopolo mo dikgatong tsa go kwala tse di latelang;

- Go dira ipaakanyetsotiro
- Go kwala ditlhangwa tsa ntlha
- Go boeletsa
- Go tseleganya
- Go tlhotlha diphoso

Tirotlaleletso (Tirogae)

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Buisa sekao se se fa godimo sa imeile gore o tle o itse go araba dipotso tse di boditsweng.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Boitumelo
2. ka 12 Ferikgong 2014/ mo kgwedding yona e.
3. Thui
4. Tshoganyetso>go sa emelwa
5. Tlhalosa dilo tse di latelang maele a a latelang:
 - (a) Go tla ka bontsi.
 - (b) Go reediwa.
6. Fa lo biditswe go botlhokwa gore lo tle go ikutlwela.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Go itse bokao jwa mafoko: Makaelagongwe le malatodi

Tlaa re ikgakololeng ka makaelagongwe le malatodi ka lo setse lo ithutile ka ona mo dikgaolong tse di fetileng.

Buisang temana e e latelang gore lo tle lo kgone go neela malatodi le makaelagongwe a ona a le mo tirisong.

Ke nnete, o tshwanetse go **tswara** poo ka dinaka, o lekelele dilo dingwe le fa di le kotsi. Seno re se bone mo monneng wa ntlha wa go **ya** kwa ngwedding e leng James Lovell yo e leng Astronaut. Fa e le gore wena o ya go **dula** fela o sa dire sepe o emela **ditšhono**, kgotsa o sa leke le go dira sepe, lefatshe le ya go go feta fela mme ga o kitla o **kgona** sepe. Ke **rata** go raya batho ke re, “**itlhamele** ditšhono”.

Dikarabo tse di solofetsweng

1.
 - Tlogela
 - Retelelwa
 - tlhowa
2.
 - Nna
 - Monyetla
 - Itshimololela

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 12: Go tsaya karolo mo dipuisanong tsa makgotlhana (Tsebe ya 214)

Dintlha tsa botlhokwa

Go abelana ka dikakanyo tse di farologaneng kgotsa tshedimosetso go tswa mo metsweding e e farologaneng

Dibui di tshwanetse go:

- tlhotlhomisa tlhatlhamano ya dikakanyo
- reetsana
- amogela phenyo mo dintlheng fa go tlhokega
- se kgoreletse ba bangwe
- dira ditomagano tse di lolameng magareng ga dintlha
- tsepama mo setlhogong
- leka go dira gore batho ba tsenele dipuisano
- ba tsene ganong ka bonolo
- tlhagisa dikakanyo le go tshegetsa mabaka
- Sebui se sengwe le se sengwe se bua ka ntlha e e rileng ya setlhogo
- Go dirisa melawana ya dipolelwana
- Ditiro tsa modulasetulo
 - Go dira gore go nne le thulaganyo
 - Go laola nako
 - Go tsepama mo lenanetemeng
 - Go rotloetsa botsayakarolo
 - Go tswelela a le mo magareng/a se tseye letlhakore
 - Go ngoka ditshitshinyo kgotsa ditlhopho

Mo ditlhopheng tsa lona, ngangisanang ka tshusometso ya ditsala mo go direng ditlhopho tse di sa siamang. Boleele jwa dingangisano e nne metsotso e le **10-15**. Lo se le bale dikgato tsa go bua tse di latelang:

- Go dira ipaakanyetsotiro, go batlisisa le go rulaganya.
- Go ikatisa le go tlhagisa

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 13: Go ithuta Tekatlhologanyo ya go buisa/go lebelela: Khathunu (Tsebe ya 215)

Mokgwa wa go ruta

Dintlha tse lo setse lo ithutile tsona mo dikgaolong tse di fetileng re tlile go ikgakolola tsona fela ka go araba dipotso tse di boditsweng tsa khathunu. Ruta barutwana ka puo e e , puo e e gobeletang, puo e e sekamelang mo letlhakoreng le le lengwe, puo e e tsosang maikutlo a a rileng. Lo ka dirisa dipapatso tse di dirilweng mo nakong e e fetileng go ikgopotsa se. Ba rute le dikhutshwafatso. A ba dirise maina a bona go ithuta dikhutshwafatso.

Dintlha tsa botlhokwa

Puo e e naganelang /e e lebelelang dilo ka leitlho le le lengwe

Puo e e gobeletang, puo e e sekamelang mo letlhakoreng le le lengwe

Puo e e tsosang maikutlo a a rileng.

Go dirisa dikhutshwafatso:

Tiriso ya ntlha ya lefoko go bopa khutshwafatso:

Lebogang > Lebo; Mosupologo>Mos

Tiriso ya karolo e e fa gare kgotsa: Masego>Sego;

Molebogang> Lebo; Boitumelo>Tumi

Pele ga puiso

Ka barutwana ba setse ba thutile ka ga tshekatshelo ya khathunu mo dikgaolong tse di fetileng, jaanong a ba lebelelang khathunu e e fa tlase gore ba tle ba itse go araba dipotso tse di fa tlase.

Ka nako ya puiso

A barutwana ba buise khathunu e e mo dibukeng tsa bona mme ba arabe dipotso tse di boditsweng.

Morago ga puiso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Ke gore banna ga ba a tshwanela go fiela kgatlanong le gore ba fiele (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko).
2. Khathunu.

3. Gore ga a na sepe le se se buiwang (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko).
4. Fa a setse a tlhabologile/a na le botho.
5. Yo o thusang mosadi wa gagwe.
6. Ga ke rate mosadi wa me a dira a le nosi, kana ke a mo rata
7. Nnyaa, gonne re lekalekana/go fiela ke tiro ya botlhe./batho ba tshwanetse g thusana.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya tlaleletso (Tirogae)

Mokgwa wa go ruta

1. A barutwana ba ikatise ka go araba dipotso tse di boditsweng.
2. Ditsejwana.
3. Monna.
4. Apola.
 - (a) Ke rata monna>polelwanakutu.
 - (b) yo o thusang mo lelapeng>polelwanakala tlhaodi.
5.
 - (a) Phetolelo ya polelo go nna puosebui: 'A re o ya go fiela matlakala'.
 - (b) Fetolela polelo e go nna puopegelo O ne botsa rre gore moagisani wa gagwe yo mošwa o kae.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 14: Go tshwaelana le go kwala setlhangwa sa bofelo(Tsebe ya 216)

Laela barutwana go refosana dibuka tsa bona gore ba tle ba kgone go tshwaelana diphoso. Ba thuse go dira tiro e ka go ba bontsha gore mafoko a kgaoganngwa jang le go ba bontsha mopeleto o o nepagetseng. Ba se abe maduo ka tiro e e le ya gago. Fa ba feditse go tshwaya, a ba busetse dibuka kwa go bang ba tsona gore ba tle ba kgone go kwala tiro e gape ka fa tlase ga tlhokomelo ya gago. Laela barutwana go baakanya diphoso tse di tlhagisitsweng ke molekane fa a ne a mo tshwaela. Ba rotloetse go go botsa fa go na le se ba se belaelang. Mme morago ga se, a ba kwale lekwalo la maranyane/imeile ka fa tlase ga tlhokomelo ya gago. ba gakolole ka boleele jo bo tlhokagalang e leng mafoko a le **100-110** le dikgato tsa go kwala.

Polelo ya matseno

Kgaolo e tlaa go ruta ka moo re iponelang phetogo ya maemo a bosa mo ditlheng tse re tse di farologaneng mo Aforikaborwa. Maitlomo ke go dira dipatlisiso ka se se ka bong se tlhola maemo a a sa iketleng a a tlholang merwalela, diphefo tse di boitshegang, mogote le botsididi jo bo tseletseng mo nageng. O tlaa ithuta go taka le go ntsha bokgoni jwa gago ka go thala lenaneo la botshelo jwa moswi, bukatsatsi le karata ya taletso.

Mo kgaolong e, morutwana o tlele go godisa dikgono tsa:

1. Go reetsa le go bua

- Diragatsa/Etsisa sengwe kgotsa mongwe
- Motlotlo

2. Go buisa le go lebelela

- Sethangwa sa dikwalo - kangkhutshwe
- Go sekaseka diponagalo tsa leboko.
- Go tsibogela tekathaloganyo ya puiso go tswa mo sethangweng se se tlhaotsweng.
- Go kwala tshobokanya

3. Go kwala le go tlhagisa

- Sethangwa sa tirisano – Tsa botshelo jwa moswi, bukatsatsi

4. Dipopego tsa puo lemelaana ya tiriso

Madiri, Maina, Tlhaloso: lebaka le ditlamorago, , mafoko a a bokaobontsi, Mafoko a a bokaobontsi, tiriso ya puo mo mabakeng a a rileng, lefoko mo boemong jwa polelo

Beke 5 le 6:

Bontle jwa loapi

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 1: Diragatsa/Etsisa sengwe kgotsa mongwe (Tsebe ya 217)

Pele ga go etsisa

Ketsiso

Ke go diragatsa maemo kgotsa tiragalo kgotsa go tsaya karolo e e riling. Ketsiso e ka dirwa le fa e sa ipaakanyediwa. Se se botlhokwa ke gore o ipeye mo maemong a motho yo o mo etsisang.

Didiriswa

Mmepe wa tsa bosa
Seyalemowa

Maikaelelo a tiro e ke:

- go ruta bana ka tsa maemo tsa bolepi/a bosa
- go ba ruta go etsisa

Mokgwa wa go ruta

- Botsa barutwana ka tsa maemo a bosa a letsatsi le.
- Ba tlhalosetse gore go etsisa ke eng.
- Ba botse gore ba tle ba bone kgotsa ba utlwe mongwe a neela ka tsa maemo a bosa mo thelebišeneng.

- Tlotla le bona gore ba gasa jang, ba dirisa eng, ba bontsha eng fa ba ntse ba bua jalo jalo.
- A ba lebelele setshwantsho mme ba tlotle ka sona.
- Ba bolelele gore mo tirwaneng e e tlang ba tlile go etsisa mongwe yob a mo ratang.

Ka nako ya go etsisa

Didiriswa

Mmepe wa tsa bosa
Seyalemowa

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta bana ka tsa maemo tsa bolepi/a bosa
- Go ba ruta go etsisa

Mokgwa wa go ruta

- Barutwana ba itse ka maemo a bosa e bile ba itse gore go gasiwa jang.
- Gopola gore selo se segolo fa ke go etsisa, re lootsa bokgoni jwa bona jwa go bua.
- Le fa ba s a tshware dintlha tsa maemo a bosa sentle, se tshwenyenge, gonne re katisa bokgoni jwa go bua.
- Fa barutwana ka bontsi tshono ya go etsisa.
- Ba gakolole gore ba ele tlhoko tse di latelang fa ba ntse ba etsisa:
 - O bontsha maemo sentle.
 - O farologanya baanelwa ka tshwanele.
 - Puo e siametse maemo a a bontshiwang.
 - Ketsiso e bontsha motsamoa wa tiragalo e e kgonagalang mo maemong a a rileng.
 - Morutwana a ipeye mo maemong a motho yo a mo etsang.
- Dirisa letlhare la netefatso go ba tlhatlhoba fa ba ntse ba etsisana
- O ka tlatsa letlhare, fela ke tlhatlhoba e e seng fomale.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mokgwa wa go ruta

- barutwana ba rutilwe ka maina le madiri mo dibekeng tse di fetileng.
- A ba dire tirwana e gore o lemoge gore a ba itse le go tlhaloganya maina le madiri.
- Tirwana e gape e ba lemosa ka paka, le tsona ba di dirile mo nakong e e fetileng.
- Ba lemosa gore:
Leina ke karolo ya puo e e gantsi e dirisiwang jaaka sediri kgotsa sedirwa.
Sediri ke motho kgotsa selo se se dirang tiro mo

polelong.

Paka ke e supa e nako ya tiragalo mo polelong.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Go tla tswa fela gore go dirisitswe mefuta efe ya maina le madiri. Amogela mafoko a e leng maina.
2. Amogela karabo go ya ka paka e e dirisitsweng.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe (Tsebe ya 218)

Pele ga puiso

Didiriswa

Buka ya puiso

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go sekaseka kgangkhutshwe
- Go ba ruta go itumelela go buisa dikwalo ka kakaretso
- Go ba ruta go bonela pele.

Mokgwa wa go ruta

- A barutwana ban ne ka ditlhophla.
- Ba letle go lebelela ditshwantsho mme ba tlotle ka sona.
- Ba botse gore molaetsa o o tlhagisiwang ke setshwantsho se ke eng.
- A bue gore setlhogo se ba ruta eng ka se bat la se buisang mo kgangkhutshwe e.
- Ba gopotse ka diponagalo tsa kgangkhutshwe tse ba di dirileng mo nakong e e fetileng.
- Fa ba fetsa go bonela pele, a ba ipaakanyetse go buisa kgangkhutshwe.

Ka nako ya puiso

Didiriswa

Buka ya puiso

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go sekaseka kgangkhutshwe
- Go ba ruta go itumelela go buisa dikwalo ka kakaretso
- Go ba ruta go buisa ka go tlhaloganya

Mokgwa wa go ruta

- A barutwana ba buise ka bongwe ba buisetsa kwa tlase kgankhutshwe ya 'Maru ga se pula'

- Ba fe nako e e lekaneng go ka buisa.
- O ka ba fa nako gape ya go buisana ka kgangkhutswe mo ditlhopheng tsa bona.
- Netefatsa fa tlhalogantse diteng tsa kgangkhutswe. Buisa go tswa mo bukeng ya lona gore lo tle lo kgone go araba dipotso tse di boditsweng.
- Tlhotlhomisang bokao jwa mafoko a lo sa a itseng.

Tiro ya katoloso

- Fa go na le b aba nang le bothata jwa go buisa ka tlhaloganyo, batlisisa gore a ban a le bokgoni jwa go buisa.
- O ka nna le bona mme w aba kopa go buisetsa kwa godimo go lemoga gore a ban a le bokgoni.
- Ba fe nako e ntsinyana gore ba tsamaye ka bokgoni jwa bona.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pele b aka araba dipotso.
- Ba ba nang le bokgoni jwa go buisa ka bonako, ba letle go araba dipotso.
- Fa nako e le gona, ba fe dikgankhutswe go tswa kwa laeaborari gore ba buise go godisa tlotlofoko ya bona.

Ka nako ya puiso Didiriswa

Buka ya puiso

Dibuka tsa go kwalela

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go sekaseka kgangkhutswe
- Go ba ruta go itumelela go buisa dikwalo ka kakaretso.
- Go araba dipotso go supa fa ba tlhaloganya.

Mokgwa wa go ruta

- Netefatsa gore ba feditse go buisa.
- O ka ba botsa dipotso tse dingwe fela mabapi le kgangkhutswe pele ga ba araba tse di mo bukeng.
- A barutwana ba dire tiro e ka bongwe kgotsa ka bobedi, mme ba kwalele mo bukeng ya bona ya go kwalela.
- Fa ba fetsa, ba fe memorantamo mme ba itshwaele.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Thitokgang ya kgangkhutshwe e ke gore batho ba bangwe ba rata go dirisa ba bangwe/batho ba bangwe ba tsietsega bonolo, jalo jalo.

2. Neela ka karabo e e maleba, fela o neele mabaka a karabo ya gago.
3. Neela ka karabo e e maleba, fela o neele mabaka a karabo ya gago.
4. Se sa feleng se a tlhola, fa o direla motho boshula le wena o tla tlhagelwa ke tse di sa siamang, jalo jalo.
5. Tlhalosa maele a a latelang jaaka a dirisitswe mo kgangkhutshweng e.
 - (a) Go dira gore motho a je bosula
 - (b) Go tshoga thata
 - (c) O tlhokafetse, ga a tlhole a le mo botshelong.
 - (d) Go tenega gonne o sa kgone go dira sengwe.

Tirotlaleletso (Tirogae)

- Ba fe tiro e go e dira kwa gae ka bongwe.
- Ba kwalele dikarabo mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.

Dipopego tsa puo le melawana

Keatlaetse a sala foo a akabetse, a sa lemoge gore letsatsi le mo itaya mo phogwaneng. Lesea le le neng le le mo diatleng tsa gagwe la thubega ka selelo. Selelo sa lona sa mo tsabunya mo pelong. A katakata, a boela kwa jarateng. Pele a fitlha mo hekeng, a kgopiwa ke leje, a pharama ka marago. Lesea la somoga mo diatleng tsa gagwe. La batagana fa fatshe. Pelo ya lona ya batla e ema ka ntata ya letshogo.

Dikarabo tse di solofetsweng

1.
 - (a) Leinatota
 - (b) Leinagotlhe
 - (c) Leinagotlhe
2. Foo. Ke la maemo a bobedi.
3.
 - (a) Pakajaanong
 - (b) Pakaphethi.
4.
 - (a) Go sa itse gore o dire eng.
 - (b) Go gotela thata.
 - (c) Go tshoga thata

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 3: Setlhangwa sa tirisano: Tsa botshelo jwa moswi le bukatsatsi (Tsebe ya 220)

Pele ga go kwala

Didiriswa

Lekwalo la botshelo jwa moswi

Dibuka tsa barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta go tlotlo ka kgang e e mo isong.
- Go ba rotloetsa go tlotla le go akanyetsa kwa teng.
- Go ipaakanyetsa go kwala lekwalo la bona la tsa botshelo jwa moswi.

Mokgwa wa go ruta

- Dira le barutwana botlhe ka gangwe.
- Botsa barutwana gore a ba tlile ba bona lekwalo le.
- Ba bontshe le o nang le lona mo phaphosing.
- Ba beye ka ditlhopho tsa 4 go tlotla ka dipotso tse di neetsweng le go di araba.
- Fa ba fetsa o ka kopa setlhopha sengwe le sengwe go ikgethela yo o tla begang dikarabo tsa bona.
- Ba se kwale, ba arabe ka molomo fela.

Dikarabo tse di solofetsweng

- Ke tshedimosetso e khutshwane ka ga moswi
- E kwalwa ke ba lesika la moswi.
- Fa motho a se na go tlhokafala.
- Le buisiwa ka tirelo ya phitlho, kwa phitlhong ke mongwe w aba lesik kgotsa yo o kgethilweng go dira jalo.
- Ke go itsise batho ka tsa botshelo jwa moswi.
- Le akaretsa:
 - Maina a moswi
 - Letlha la matsalo, la loso le la phitlho
 - Lefelo le moswi a tsaletsweng kwa go lona, a tseneng sekolo gona, a dirileng gona.
 - Se se tlhodileng loso la gagwe
 - O tlogela bomang, go ka neelwa maina a bona
- Ithute pele le go ikgopotsa dikgato tsa go kwala tse di latelang:
- Dira ipaakanyetsotiro
- Kwala ditlhangwa tsa ntlha
- Boeletsa tiro ya gago

- Neela tsala ya gago go tseleganya setlhangwa sa gago
- Tlhotlha dipphoso le go tlhagisa

Ka nako ya go kwala

Tsa botshelo jwa moswi

Ke tokomana e e kwalwang ke ba lesika la moswi.

Ke tshedimosetso e khutshwane ka ga moswi. E

kwalwa fa motho a se na go tlhokafala.

Yona e tshwanetse go akaretsa tse di latelang:

- Maina a moswi
- Letlha la matsalo, la loso le la phitlho
- Lefelo le moswi a tsaletsweng kwa go lona, a tseneng sekolo gona, a dirileng gona.
- Se se tlhodileng loso la gagwe
- O tlogela bomang, go ka neelwa maina a bona

Botshelo jwa moswi

Solofelang Bradley Kokgong e ne e le gofejane ya baswi mme Kedidimetse le rre Buang Kokgong. O belegwe ka 10 Diphlane 1962 mo toropong ya Podidikae.

O simolotse sekolo se se potlana kwa motseng wa Podidikae, mme a fetsa dithuto tsa gagwe tsa sekolo se segolo sa Huhudi. A ithutela borutabana kwa kholetsheng ya Taung ya Borutabana. O ne a tswetsa dithuto ka go bona dikerei tsa Thuto le onase o ne a tshotse Setswana jaaka serutwa segolo sa gagwe.

O ne a ruta mo dikolong tse di latelang:

Sekolo potlana sa Phaposane

Sekolo se segolo sa Tselayabotlhe

O ne a tlhatlosiwa go nna mogakolodi wa serutwa sa Setswana mo kgaolong ya Gopane.

Solofelang o tlogela mosadi wa gagwe Sina le bana ba bararo ba basimane.

Robala ka kagiso Namane ya Tholo

Didiriswa

Lekwalo la botshelo jwa moswi

Dibuka tsa barutwana

Letlhare la netefatso la go tlhatlhoba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go kwala lekwalo la tsa moswi.
- Go ba ruta go tlhatlhobana.

Mokgwa wa go ruta

- Barutwana ba dire ka bobedi.

- Fa go kgonagala, o ka dira dikhopi tsa lekwalo la tsa moswi mme wa le fa bobedi bongwe le bongwe.
- A ba dirise le le mo bukeng ya bona gape gore le ba thuse go dira la bona.
- O tlhokomele gore tiro e e bosisi ka gore a ama loso.
- Ba tlogele gore ba itlhophela gore ba tla kwala ka mang.
- Ba fe letlhare la netefatso go tlhatlhobana.

Dintlha	Ee	Nnya
Maina a moswi		
Letlha la matsalo, la loso le la phitlho		
Lefelo le moswi a tsaletsweng kwa go lona, a tseneng sekolo gona, a dirileng gona.		
Se se tlhodileng loso la gagwe		

Morago ga go kwala

Go boeletsa le go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa.

Didiriswa

Lekwalo la botshelo jwa moswi

Dibuka tsa barutwana

Letlhare la netefatso la go tlhatlhoba

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go kwala lekwalo la tsa moswi.
- Go ba ruta go tlhatlhobana.

Mokgwa wa go ruta

- Ba kope gore ba dule ba lebelele diphoso tsa bona.
- A ba buise gape se ba se kwadileng mme ba buise ditshwaelo.
- Ba fe letlhare le lengwe la go kwala setlhamo sa bofelo.
- Netefatsa fa ba baakanya.
- Fa ba feditse go baakanya, ba kope go buisa ga bofelo.
- Dira khopi gore mongwe le mongwe a nne le la gagwe.

Bukatsatsi

Bukatsatsi

Mo bukatsatsing, mokwadi o kwala ka maikutlo, dikakanyo le maitemogelo a gagwe.

- Mokwadi a ka neela bukatsatsi ya gagwe leina
- O kwala letlha le letsatsi le o kwalang dikgang tsa gagwe

- O dirisa pakajaanong fa a kwala.
- O dirisa mafoko a makhutshwane.
- O kwala sengwe se se ka tswang e le se se mo amileng maikutlo.

Sekai sa bukatsatsi

Bukatsatsi

15 Diphallane 2012

Mosupologo

Morutabana o ne a re laela go thala karata ya taletso. Letsatsi lego e neela ka Lwabotlhano.

16 Diphallane 2012

Lwabobedi

Re tlhotse re tshwaragane le namane e tona ya go ipaakanyetsa letsatsi la go laelana le barutwana ka rona mo sekolo. Re ne re opela go ipaakanyetsa letsatsi legolo. Re utlwa fa go laleditswe tona ya Thuto.

17 Diphallane 2012

Lwaboraro

Re tlhotse re kwala thutiso ya Dipalo, di ne di le thata gore ka gore re ne re sa di tlhaloganye sentle. Fa re fetsa morutabana o ne a re tlhosea re ne ra ipona bomatla ka go sa reetse.

18 Diphallane 2012

Labone

Go ne go le monate barutwana ba ne ba newa dikgele tsa go tlhola mo diruteng le mo metshamekong. A ke kgatshelwe ke Palesa yo o neng a a amogela sekgele mo dirutweng tsa Dipalo, Seesimane le Setswana, batsadi ba ne ba goeletsa ka boitumelo fa a bidiwa.

19 Diphallane 2012

Labotlhano

A le kae morutabana wa rona wa Setswana a sa tshege ke fa a batla tiro ya gagwe e a re e neetseng. Ka Mosupologo, bangwe ba ne ba sa tla ka yona, ka tota re ne re ithaya gore o tla lebala.

Tiro ya kwa gae ya tlaleletso

A barutwana ba ye go dira tiro e ka nosi kwa gae.

Mokgwa wa go ruta

- Netefatsa fa ba tlhalogantse gore bukatsatsi ke eng go tswa mo tshedimosetsong.
- Ba lemose gore mongwe le mongwe o na le se a ka kwalang ka sona.

- Ba lemosa gore ba ka kwala ka tse di monate le tse di bosula tse dib a diragalelang.
- Ba gakolole gore ba ele tlhoko tse di latelang:
 - Lefelo le a leng mo go lona
 - A na le mang
- A /ba dira eng.
- A kutlwa jang, ke eng fa a ikutlwa jalo
- Fa ba fetsa, a ba neelane dibuka tsa bona go tlhatlhobana.

Dintlha	Ee	Nnya
O kwadile mo mothong wa ntlha.		
Go na le dikakanyokgolo le tse di tshegetsang.		
O dirisitse puo ka nepagalo.		
O dirisitse makopanyi		
Ditiragalo di latelana sentle.		
O neetse ka maikutlo a gagwe.		

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Madiri

Madirisi: sediri sa polelo se dira gore tiro e dirwe.

Lediri	Megatlana	Madirisi
rata	-isa	ratisa
rema	-isa	remisa
rata	-isa	ratisa

Madirani: didiri di le pedi di dira gore tiro e kgone go diragala

Lediri	Mogatlana	Madirani
Rata	-ana	ratana
Koba	-ana	kobana
Ila	-ana	ilana

Madiregi: Sediri se letla gore tiro e e kaiwang ke lediri e diragale.

Lediri	Mogatlana	Madiregi
bofa	-ega	Bofega
leba	-ega	Lebega
seba	-ega	Sebega

Lediri	Mogatlana	Madiraki
bofa	-aka/-akaka	Bofaka/bofakaka
roba	-aka/-akaka	Robaka/robakaka
koba	-aka/-akaka	Kobaka/kobakaka

Madiraki: tiro e dirwa ka tsenelelo.

Madirologi: tiro e e dirololwang e a dirologa.

Lediri	Megatlana	Madirologi
bofa	-ologa	bofologa
loga	-ologa	logologa
lema	-ologa	lemologa

Mokgwa wa go ruta

- Gakolola barutwana gore lediri ke lefoko le le dirang tiro mo polelong.
- Pele o buisa le bona tshedimosetso, ba lemosa gore tshedimosetso e ba e neetsweng ke ya ditsela tse di farologaneng tsa godirisa lediri.
- Ba lemosa gore ke tiriso e e tlwaelegileng e re e dirisang fa re bua ka gale.
- Buisa tshedimosetso le bona.

- Ba letle go neela ka dikai tsa tiriso nngwe le nngwe.
- Fa ba tlhalogantse, o k aba letla go dira tiro e ka bongwe.

Tiro ya katoloso

- Go ka tswa go na le b aba sa tlhaloganyeng.
- O kaba tseela fa thoko mme w aba ruta ka madiri a.
- Ba kope gore mongwe a dire sengwe jaaka go ngapa.

- O re ba ngapane, ban gape gantsi, ba dire o kare ba phimola go ngapana, jalo jalo.
- Fa ba ntse ba dira jaana, bua gore ba dira eng gore ba lemoge tiriso e ya lediri.
- Ba ba feditseng o ka ba neela madiri mme wa re ba a dirise ka mediriso e e farologaneng, ka go kwala kgotsa ka go bua dikarabo.

Dikarabo tse di solofetsweng

Bofega – lediregi

Bofologa – ledirilogi

Bofakaka – ledirakaki

Robege – lediregi

Tabogakaka – ledirikaki

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Motlotlo (Tsebe ya 223)

Ka ditlhopho

Didiriswa

Barutwana

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ba ruta go tlotla ka go itshepa
- Go ba ruta ditogamaano tsa go tlotla
- Go godisa tlotlofoko ya bona

Mokgwa wa go ruta

- A barutwana ban ne ka ditlhopho tsa 4.
- Ba bolelele gore ba tliile go dira eng.
- Ba gakolole ka melawana ya go dira motlotlo.
- Ba fe nako ya go tlotla.
- Ba lemose go ela tlhoko tse di latelang fa ba tlotla:
- Go tsaya tshwetso e e maleba ka ga setlhogo.
- Go itse melawana ya go bua.
- Tiriso e e maatla ya puo
- A ba tlotle le go buisana ka: *Phetogo ya maemo a bosa mo nageng ya lona. Amang ntlha ya go futhumala ga lefatshe le gore e ama matshelo a rona jang.*
- Ba ele tlhoko fa ba ntse ba tlotla mme o ba fe dikgakololo mo go tlhokegang.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Lefoko le le lengwe boemong jwa polelwana

- (a) Monna yo o iseng a nyale ke **kgope**

- (b) Monna yo o nyetseng basadi ba babedi kgotsa go feta o nyetse **lefufa**.
- (c) Mosadi yo o iseng a nyalwe ke **lefetwa**. Ngwana yo o swetsweng ke batsadi a sa le monnye ke **khutsana**
- (d) Tshimo e e leng sa ntlha e lengwa ke **thite**. Nawa e e ganang go butswa ke **phure**

Mokgwa wa go ruta

- Se ke kitso kakaretso e barutwana ba e tlhokang go natetsha le go humisa puo ya bona.
- Ba tlhalosetse ka botlalo.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya mafoko otlhe.
- Ba ka neela ka dikai tse dingwe tse ba di itseng.
- A ba kwale dintlha tse mo dibukeng tsa bona tsa go kwalela.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5 : Diponagalo tsa leboko (Tsebe ya 224)

Pele ga puo

Didiriswa

Buka ya maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go sekaseka leboko
- Go ba ruta go itumelela go buisa maboko
- Go ba ruta go bonela pele.

Mokgwa wa go ruta

- A barutwana ba nne ka bobedi.
- Ba botse dipotso tse di tla lemosang gore a ba itse gore poko ke eng.
 - Ba botse dipotso di le mmalwa jaaka;
 - Lo tlhaloganya eng ka setlha se sa mariga?
 - Fa lo bona, leboko le le ya go bua ka ga eng?
- A bue gore setlhogo se ba ruta eng ka se ba tla se buisang mo lebokong le.
- Ba gopotse ka diponagalo tsa kgangkhutswe tse ba di dirileng mo nakong e e fetileng.
- Fa ba fetsa go bonela pele, a ba ipaakanyetse go buisa leboko.

Ka nako ya puo

Mariga

Bana le bagolo ba a go tshaba,

Goreng o ba gatsetsa matsogo le maoto

Goreng o dira bana go se tshameke

Go se tshameke mo mmileng ka boitumelo.

Fa o kgabaganya ka moelatlase
Ga go ope yo o ratang go go umaka
O setlhogo ka go gatsetsa batho marapo
Re palelwa ke go tloatlola re ngangaretse

O ratisa batho mafura le bothitho
Ba kae batho ba itswaletse jaaka dinoga
Tse di tshabang mmu o o tsididi
Bangwe re ba tlhologelela ka go sa ba bone

O mogaka wa nnete, e le ruri
O tshabisa dinonyane go ya kgakala
Di fofa go batla boitumelo kwa kgakala
Go tsamaya ga dira o ka re di kobilwe.

Didiriswa

Buka ya maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go sekaseka leboko
- Go ba ruta go itumelela go buisa maboko
- Go ba ruta go tlhaloganya puo ya poko.

Mokgwa wa go ruta

- A barutwana ba buise botlhe leboko le, ba le buisetsa kwa godimo.
- Tlhophang bangwe bongwe ka bongwe go buisetsa kwa godimo.
- Ba fe nako e e lekaneng go ka buisa.
- Ba buisetse le wena gore ba utlwe ka fa ba tshwanetseng go buisa ka gona.
- Netefatsa fa tlhologantse diteng tsa leboko.
- Tlhotlhomisang bokao jwa mafoko a ba sa a itseng.

Tiro ya katoloso

- Fa go na le ba ba nang le bothata jwa go buisa ka tlhaloganyo, batlisisa gore a ba na le bokgoni jwa go buisa.
- O ka nna le bona mme wa ba kopa go buisetsa kwa godimo go lemoga gore a ba na le bokgoni.
- Ba fe nako e ntsinyana gore ba tsamaye ka bokgoni jwa bona.
- Netefatsa fa ba tlhaloganya pele ba ka araba dipotso.

Didiriswa

Buka ya maboko

Maikaelelo a tiro e ke:

- Go ruta barutwana go sekaseka leboko
- Go ba ruta go itumelela go buisa maboko
- Go ba ruta go tlhaloganya puo ya poko.

Mokgwa wa go ruta

- Netefatsa gore ba feditse go buisa.
- O ka ba botsa dipotso tse dingwe fela mabapi le leboko pele ga ba araba tse di mo bukeng.
- A barutwana ba dire tiro e ka bongwe kgotsa ka bobedi, mme ba kwalele mo bukeng ya bona ya go kwalele.
- Fa ba fetsa, ba fe dikarabo mme ba itshwaele.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Amogela mola o o maleba.
2. Poeletso.
3. Mothofatso le poeletso
4. Amogela karabo e e dirang tlhaloganyo.
5. Tshwantshiso.
6. Mothofatso.

Tirotlaleletso (Tirogae)

A barutwana ba dire tiro e ka bongwe kwa gae. Mo letsatsing le le latelang, a ba aroganye dibuka mme ba tshwaelane.

Fa ba feditse go tshwaelana o ka ba fa dikarabo mme bona ba baakanya diphoso tsa bona.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Batho, dinoga, mmu - mainagotlhe.
2. Ipuletse.
3. Lebelela.
4. Mo **mafelong** a Batlhaping ba ga Molefe go ne ga itemogelwa morwalela o o **dirileng** gore bana ba sekolo ba palelwe ke go ya sekolong ka ntlha ya go tlala ga noka ya Kolong. Ga jaana go **batshwari** ba **ditlhapi** ba bantsi ke **semphete** ke go fete. Maborogo a thubegile le ditsela di tswetswe baagi ba **gakololwa** o **dirisa** ditsela tse dingwe.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Mafoko a bokao bontsi

Re na le mafoko a le mantsi mo Setswana a a tshwanang ka go kwala mme a na le bokao jo bontsi. A re lebeleleng mafoko a a latelang:

1. Tlhaba

- (a) Rre o **tlhaba** kgomo.
- (b) Letsatsi le a **tlhaba**.
- (c) Mme o apeile **tlhaba** ya mabele.

2. Bona

- (a) Bana ba ile go **bona** dinaledi.
- (b) **Bona** basadi ba itse ka go opela.

3. Tshega

- (a) Ngwana o apere **tshega**.
- (b) Basimane ba rata go **tshega** thata.

4. Bua

- (a) Borre ba **bua** kgomo ya mogoga.
- (b) Mogokgo o **bua** le barutwana

Dikarabo tse di solofetsweng

- A barutwana ba buise temana.
- Ba letle go bua mafoko a gore ba lemoge gore batla a dirisa jang mo dipolelong.
- Ba kwale dipolelo tse di farologanang ka bokao jwa dipolelo tse di neetsweng mo temaneng.
- Amogela dikarabo tse di nang le bokao jo bo siameng.
Ke **batla** setilo sa ga malome.
Ke tla tlhola tsala ya me fa ke tswa fa.
Ngwanake o **tlholwa** ke dipalo.
O tla **bona** maduo fa o ithuta ka thata. **atla** ditirwana tsa tlhathobo e e tlhomameng.
Mosimane o apere **tshega** e a e diretsweng ke malome wa gagwe.

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 6: Tekatlhaloganyo ya puiso (go tswa mo setlhangweng sa ditlhangwa se se tshaotsweng) (Tsebe ya 226)

“Ao, Modimo yo a tletseng tshwaro! Ke a bo ke dirile eng go ka otlhaiwa mo go kalo?” Keatletse a botsa a rwele diatla mo tlhogong. A leka ka natla go tshikinya Khutsafalo gore a tsoge, mme Khutsafalo a se ka tsoga. Gongwe o ne a idibetse, mme Keatletse ga a ke a akanya jalo. A nna foo a lela. Maru a mantsho a tlhaga a biloga go tswa kwa

bokone. Phefo e e bogale ya foka. Keatletse a nna teng foo. Keatletse a ntsha mogala wa gagwe wa letheke, a leletsra rraagwe ngwana.

“Motho yo o lekang go tlhaeletsana le ena ga a yo mo sebakeng se. Leka gape kgantele ampo tlogela molaetsa. Ke tlaa o fetisetsa kwa go ena!” ya nna karabo e a e fitlhelang mo founung ya ga Nicholas. Keatletse a se ka a suta fa a neng a ntse teng. Pula ya tshologa. Metsi a mantsi a elela. Pula ya gatelela. Mentsi a tama fa le fale. Le fa ba neng ba le teng go ne ga tama. Metsi a beta leseanyana Khutsafalo. Ya ba gona a iketseng boyabatho.

Dikarabo tse di solofetsweng

1. Keatletse.
2. Le Brutos.
3. Molekane wa gagwe o ne a mo latlhelela madi a re a bone gore o dirang ka ona gonne o ne a a batla. Ka bomadimabe a lesea le a neng a le tshwere la wela mo fatshe mme la bolawa ke metsi a pula la tlhokafala.
4. Di le 20.
5. Nicholas.
6. Amogela karabo e e tshegediwang ke lebaka.
7. Lorato le e seng lona.
8. Amogela karabo e e tsamaisanang le diteng tsa kgangkhuswe e.

Tirwana ya 7: Go kwala tshobokanyo (Tsebe ya 226)

Mokgwa wa go ruta

- A barutwana ba boeletse leboko le gape.
- Le dire le bona go netefatsa fa ba tlhaloganya ka botlalo.
- Ba lemose gore maboko le ona a re bolelela kgang e e riling.
- Ba se fetole dintlha thata gore bokao bon ne bo ntse bo tsepame.
- Ba kwale dipolelo di le 7 go ya go 8.
- E nne tse e leng gore ke tsona dikakanyokgolo tsa leboko le.
- A e nne wena o tshwayang tiro ya barutwana.

Polelo ya matseno

Beke 7 le 8:

**Poeletso le go baakanyetsa
ditlhatlhobo****Go reetsa le go bua****Tirwana ya 1: Puo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang
(Tsebe ya 235)****Tsamaiso**

Gakolola barutwana ka dintlha tsa botlhokwa tsa puo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang. Di bapise gore ba kgone go bona pharologano magareng ga tsona.

Puo e e ipaakanyeditsweng

- O e neelwa nako e sale teng gore o ye go ipaakanya le go dira dipatlisiso
- Metsotso e le 2-3
- Latela dikgato tsa go bua tse di latelang:
 - Go dira ipaakanyetsotiro-go batlisisa le go rulaganya
 - Go ikatisa le go tlhagisa (pele ga tlhagiso, ipaakanye kwa gae o bue puo ya gago fa pele ga seipone o dirisa puo ya mmele le go bona gore o tla bo o ntse jang.

Puo e e sa ipaakanyediwang

- O neelwa setlhogo mo phaposing go bua ka ga sona. Ka jalo, ga o tlhoke go dira dipatlisiso ka setlhogo.
- Metsotso e le 2-3
- Latela dikgato tsa go bua tse di latelang:
 - Go dira ipaakanyetsotiro-go rulaganya (o tshwanetse go motsotswana fela go rulaganya tiro ya gago.
 - Go tlhagisa-o tlhagisa kwa ntle ga go ikatisa

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 2: Poeletso ya diponagalokgolo tsa dikwalo: Terama (Tsebe ya 236)

Laela barutwana go boeletsa diponagalokgolo tsa terama ya 'Moraba o phunyegile' ka go araba dipotso tse di boditsweng.

1. Neelang mefuta ya dikgotlhang tse di fitlhelwang mo terameng e e fa isong le gore di magareng ga badiragatsi bafe.
2. Kgaoganya badiragatsi ba terama e e fa isong e go ya ka:
 - (a) Mogapatrio: Mmaekele/Maria
 - (b) Mokganatiro : Sentebeng
 - (c) Batlaleletsi: Setshedi
3. Ke fa Mmaekele a fuduga kwa a neng a dula teng ka a ne a sa batle go dula le Sentebaleng.
4. Banna ga ba na thwadi ba bonwe ke mmamariga
5. Matlhajana/go tlhoka botshepegi

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 3: Kitsiso, lenanetema le metsotso (Tsebe ya 236)

Gakolola barutwana ka dintlha tse di botlhokwa tsa go kwala Kitsiso, lenaanetema le metsotso, tsona ke tse di latelang:

- Gore kopano e bediwa ke mokwaledi wa mokgatlho.
- Mokwaledi wa mokgatlho o tshwanetse go kwala kitsiso ya kopano e e tlaa bolelelang maloko ka kopano e e tlaa tshwarwang. Kitsiso e, e tshwanetse go nna le dintlha tse di latelang:
 - Lefelo le kopano e tlaa tshwarelwang kwa go lona.
 - Nako ya kopano.
 - Letlha la kopano
 - O ka kwala le mofuta wa pitso (sekao, kgothakgothe)
 - Lenaanetema le le tla salwang morago
- Fa tlase ga kitsiso ya pitso le lenanetema go kwalwa metsotso ya kopano. Metsotso e kwalwa ka pakafetileng fa kitsiso ya kopano e kwalwa ka pakatlang.
- Fa ba kwala ga ba a tshwanela go lebala dikgato tse di latelang tsa go kwala:

- Go dira ipaakanyetsotiro (Letlhomeso kgotsa mmepe wa tlhaloganyo).
- Go kwala ditlhangwa tsa ntlha (setlhangwa sa ntlha)
- Go boeletsa (setlhangwa sa bobedi se o se kwalang gore o kgone go phosolola setlhangwa sa ntlha).
- Go tseleganya (go tlosa puo e e bokaobontsi, ya tlaopo, ya ditlhopha tse di rileng/mo mebileng.
- Go tlhotlha diphoso le go tlhagisa (tlhotlha diteng; mokgwa le rejisetara
- Ba gakolole ka boleele jo bo tshwanetseng go kwalwa e leng mafoko a a magereng ga 160 le 180.
- Ba rotloetse go bala palo ya mafoko a ba a dirisitseng mme ba a kwale kwa tlase ga tiro ya bona.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Maina, madiri, matshwao a puiso, malatodi, makaelagongwe

Tsamaiso

Laela barutwana go buisa temana e e mo dibukeng tsa bona gore ba tle ba itse go e tsenya ditlhakagolo le matshwao a puiso mo go tlhokagalang teng. A ba arabe le dipotso tse di boditsweng go mo dibukeng tsa bona.

1. Ba ba tsamayang mo mafelong a e neng e le a basweu ba Aforikaborwa pele, ba tla bona naga e ntle thata. O bona batho ba ba itumeletseng botshelo. Fela fa o tsamaela kgakajana le mafelo a, o tsamaela gauifi le kwa go dulang teng bantsho, go tlhakatlhakano, tlala le tshotlego. O kopana le bana ba ba senang dibuka ba tsamaya sekgala se seleele ka dinao, e bile ba sa itse gore ba ya go ja eng.
2. Leinagotlhe.
3. Aforikaborwa>Leina+Letlhalosi la felo.
4. Neela malatodi a mafoko a:
 - (a) Ntle>maswe
 - (b) Tlhakatlhakano >rulagane
5. Makaelagongwe a mafoko a a latelang:
 - (a) Tlhakatlhakano> kopakopane
 - (b) Dulang>nnang

Go reetsa le go bua

Tirwana ya 4: Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang (Tsebe ya 237)

Tsamaiso

Gakolola barutwana ka dintlha tsa botlhokwa tse di tshwanetseng go tlhokomelwa fa barutwana ba dira puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang. Ba rute ka dintlha tse ba tshwanetseng go di ela tlhoko fa ba buisa, tsona ke tse:

- Segalo
- Modumo
- Lebelo
- Tlhagiso ya lentswe
- Puiso ya matshwa a puiso
- Go buisa ka thelelo

Go buisa le go lebelela

Tirwana ya 5: Poeletso ya diponagalokgolo tsa kgangkhutshwe (Tsebe ya 237)

Tsamaiso

Gakolola barutwana ka diponagalo tsa dinaane yaTonki, ntšwa le motho ka ga ditlha.

1. Ditonki le dintšwa
2. (a) Ditonki
 - Di utlwile ka motho ka a di tshwara ka go tshwana mo ditlheng tsotlhe
 - Di a panwa/di itewa ka sebepi (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko)
- (b) Dintšwa
 - Le tsona di lela ka gore di tshwarwa ka go tshwana mo ditlheng tsotlhe.
3. Ee se siame, gone le tsona di utlwa botlhoko.
4. Tshotlego ya diphologolo/go ipelaetsa ga diphogolo kgatlhanong le motho.
5. Ngwana yo o sa leleleng o swela tharing/kopano ke maatla.
6. Fa di lemoga gore di lwantshiwa ke motho
7. E tlholwa ke motho.
8. Di sebete/di emela mathata a tsona (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko).
9. Di sebete/di emela mathata a tsona.

Go kwala le go tlhagisa

Tirwana ya 6: Poeletso ya ditlhangwa tse di kwalwang: Lokwalo lwa boswa le tesetamente (Tsebe ya 238)

Tsamaiso

Gakolola barutwana ka dintlha tsa go botlhokwa tse di tshwanetseng go tlhokomelwa fa barutwana ba kwala Lokwalo lwa boswa le tesetamente. Ba rute ka dintlha tse ba tshwanetseng go di ela tlhokofa ba kwala mofuta o wa setlhangwa.

Popego ya lokwalo lwa boswa le tesetamente

- Ba kwale maina ka botlalo le aterese ya mokwadi wa lokwalo lwa boswa.
- Bolela ka go itekanela ga gago mo tlhaloganyong.
- Fa e le gore o ne o kile wa dira lokwalo lengwe pele, kwala gore lokwalo leo ga le sa dira, o a le phimola.
- Neela leina la modiragatsi/motlhokomedi wa lokwalo lwa gago, e nne motho yo o tshepagalang le yo o tlhaloganyang dilo tse.
- Mo neele tetla ya go duela melato yotlhe ya gago.
- Mo fe tetla ya go rekisa se o ratang se rekisiwa, o neele ka lenaneo la dilo tseo.
- Tlhalosa ka botlalo gore mongwe le mongwe o neelwa karolo efe ya boswa, go akaretsa le tšhelete.
- Lo ka neela leina la motlhokomedi yo mongwe fa e le gore sengwe se ka diragala ka motlhokomedi wa ntlha.
- Netefatsang fa lo saena lokwalo le lwa boswa.
- Le beye mo go babalesegileng gona, o ka bolelela modiragatsi wa lokwalo la gago gore o le beile kae.

Maitlhommo le tiriso ya puo

- Maitlhommo ke go neela ka dikeletso tsa mokwadi gore di diragadiwe fa a sena go tlhokafala.
- E thusa gore ba ba salang ba se ke ba nna le kgogakgogano ka dilo tsa moswi.
- Go dirisiwa puo e e nang le tlotlofoko ya molao, fela e tshwanetse go tlhaloganyesega sentle.

Poeletso ya molebo wa dikgato tsa go kwala

Boeletsa dikgato tsa go kwala le barutwana. Ba bolele gore go botlhokwa go ipaakanyetsa tiro nngwe le le nngwe pele ga go e tlhagisa. Seno se tlaa

dira gore tiro ya bona e nne phepa e bile e buisege bonolo.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Tirwana ya 7: Lefoko le lengwe le le emelang polelwana

A barutwana ba buise temana e e mo dibukeng tsa bona gore ba tle ba itse go kwala lefoko le le lengwe boemong jwa mafoko a a ntshofaditsweng.

- (a) Mosetsanyana yo a iseng a we lebele> legammana

- (b) Basetsanyana ba ba iseng ba nne la bana>magammana.
(c) Mosetsana yo o neng a fetsa go nna le ngwana>motsetsi
(d) Mosetsana o ne a setse a fetile dingwaga tsa lenyalo>lefetwa.
(e) Mosetsanyana yo o neng a ratana le basimane ba le bantsi>sefafalele
(f) Monna yo o fetileng dinyaga tsa go nyala ka tota a setse a godile>kgope.

Review Copy

Pampiri 2: tse di kwadiwang

Tekatlhaloganyo tiriso ya puo le tshobokanyo

Maduo: 40

Nako:

Diura di le 2

Karolo A: Tekatlhaloganyo: 10

Potso ya 1

1. Letsatsi la Ditshwanelo Tsa Botho. (1)
 2. ANC le PAC (2)
 3. Nonvula Mokonyane (1)
 4. Kwa setediamong sa Athlone (1)
 5. Letsatsi la Sharpville (1)
 6. Go gopola ba balwelakgololosego (1)
 7. Nnyaa, gonne tota letsatsi le le tshwanetse go ba kopanya e seng go ba lwesa (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko). (2)
 8. E ka tswa e le mokgwa o batlamoletlong ba ba neng ba goagoa dibui tse e seng tsa ANC. (1)
- [10]

KAROLO YA B: PUO MO TIRISONG: 15

Potso ya 2

1. (a) Leinagotlhe (1)
 - (b) Leinaletswa (1)
 - (c) Leinatota (1)
 2. Ga re lo neele dikaelo (2)
 3. Ke kakanyo gonne go se na bonnete jwa se se buiwang. (2)
 4. (a) Ntlha e ga e a tshwanela-polelolwanakutu (1)
 - (b) go gaisanelwa-polelwanakalaina (1)
 5. (a) Mokwaledi wa Mokgatlhao o ne a re ntlha eo ga e a tshwanela go gaisanelwa. (2)
 - b. Maloko a Ethekwini a ne a bua fa Cyril Ramaphosa a tshwanetse go nna motlatsa moporesidente wa ANC. (2)
 6. Polelotswako (2)
- [15]

KAROLO YA C: TSHOBOKANYO: 10 (maduo a fetoletswa go 5)

Potso ya 3

- E bua ka mokgwa o bolwetse jwa sukiri bo nang le tiro ka teng.
- Lekgarebe la Tanzania le re bolelela ka mokgwa o a phetseng ka bolwetse jo ka teng.
- A re o phetse dingwaga ka bolwetse jo.
- Fa o bo tlhokomela le bona bo tla go tlhokomela.
- O itlhaba insuline mo mesong,
- E sale a phela ka bolwetse jo go tloga ka ngwaga wa borobedi.

- Go mosola gore batho ba itlhatlhobe ka metlha.

Kaedi ya go tshwaya:
Dintlha: 7
Puo: 3
(10) a a fetolelwang go 5

Pampiri 3: Go kwala

Nako:

ura

Maduo: 30

Karolo a: tlhamo: 20

Potso ya 1

Ruburiki ya go tshwaya tlhamo.

Maduo otlhe a karolo ya a: 20

Karolo ya b: setlhangwa sa tirisano: lekwalo: 10

Potso ya 2

Ruburiki ya go tshwaya setlhangwa sa tirisano

Maduo otlhe a karolo ya b: 10

Maduokakaretso: 30

Pampiri 4: tsibogelo ya dikwalo

Nako:

ura le metsotso e le 30

Maduo: 30

Karolo ya A: poko: 20

Potso ya 1

1. Tlhakatlhakano ya ditlha
2. A go tshwanetse ga nna jalo?
3. Lefaufau le fuduegile, le gakgametse/ Lefatshe le gamaregile le kua mokgosi
4. Ke go bontsha mokgwa o ditlha di fetogileng ka teng go gakagamatsa le lefatshe tota/dilo di tota di fetogile.
5. O tshwenyegile
6. Ruri ditlha di fetoga mo go tshosang/ Tlhakatlhakano e kanakana ya ditlha?
7. Go senyegile/motsetse o ja ka seatla

(10)

Potso ya 2

1. Go sa ineele mo sengweng/go itshokelana (2)
2. Pelotelele/motho yo o sa nyatseng batho/ a sa supe diphoso tsa batho/reetsa kakanyo tsa batho o sa ba tshwaye diphoso (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko). Dintlha di le nne fela). (4)
3. Boitshokelano. (2)
4. Re le batho re tsahwanetse go itshokelana/re reetsane kwa ntle ga go tshwayana diphoso (2)

Maduo otlhe a karolo ya A: 20

Karolo ya B: dinaane: 20

Tonki, ntšwa le motho ka ga ditlha

1. Ka ga tshotlego ya tsona ka fa tlase ga puso ya motho (dikarabo tsa barutwana die le tlhoko). (2)
2. Ka ga tshotlego ya tsona ka fa tlase ga puso ya motho (dikarabo tsa barutwana die le tlhoko). (2)
3. Ipelaetso ya diphologolo tenang le tshotlakako ya tsona. (2)
4. Fa motho a go thusa o tshwanetse wa mo thusa le wena/ngwana yo o sa le leng o swela tharing/mosekaphofu ya gaabo ga a tshabe go swa lentswe. (4)
5. Di a panwa/di a itewa/di ya kgonyeng/ di a lema/ fa di re di di a ituela ka go ja se tota se lemilweng ke tsona, di a otlhaiwa/di setliwa ka tshipi di re re di ikgetlhela mmidi (dikarabo tse dingwe tse di mo setlhangweng). (6)
6. Di robala kwa ntle fa motho ena a ikhuthagantse mo dikobong tse di bothitho/Fa dipula di na, motho o ka fa teng ga ntlo, nna ga a nkgathalele/Kana ke boifa dikgadima lebeke se ga se mo ree sepe/ Fa nka re ke tsena mo teng ga ntlo go le maswe jalo, Ijoo! Nka ikotlhaela magalamasuge a a nthaetseng gore ke tsene mo ntlong/Se se botlhoko ke gore ena o a robala bosigo bongwe le bongwe, mme nna ke tshwanetse go mo disetsa lelapa gore a se senyegelwe ke sepe/re newa makgasa a a ba lapisitseng gore re robale mo go ona/ Fa re re re a ikhutsa motshegare, re tlhola re tsosiwa, re kgesiwa, re rogakwa/ Tlhang diphologolo tse dingwe di se ke di tewa go twe fotseke? Nnyaya re utlwile. (di le nne fela). (dikarabo tse dingwe ga di a akrediwa mo karabong, di tlhokomele) (4)

Maduo otlhe a karolo ya B: 20

Karolo ya C: kgangkhutshwe: 20

Tlhalefa

Potso ya 4

1. Mmatshupo (1)
2. Jabu. (1)
3. O ne a le montle (1)
4. E ne e le ditsala (1)
5. Go tlhalefa/bonweenwee/go nna letsipa/bopelotshetlha/tsietso (1)
6. O ne a le botlhale/a na le lerato/a tsietsega bonolo/a tshepa mongwe le mongwe (3)
7. Nka bo ke tlogetse lekgarebe leo/nka be ke batlile madi otlhe a ke setseng ke a dirisitse mo ngwaneng yoo/ne ke tlaa tswelala go tlamela ngwana yoo (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko) (2)
8. Ke letsipa gonne o tsieditse Thulaganyo a re ngwana ke wa gagwe/ga a na pelotlhomogi gonne o rulaganya le Jabu go senyetsa Thulaganyo kwa lebenkeleng la gagwe/o ratana le Thulaganyo gore a nne le yo o tlamelang ngwana wa gagwe. (4)
9. (a) Bontlenyane bo seng nosi/ Bontle bo na le dibelebejane (2)
(b) Motho ga a itsiwe e se naga. (2)
Ngwana o itsiswe seroto ke mmaagwe/ Khumo le lehuma di lala mmogo/o se bone nong go rakalala godimo go ya tlase ke ga yona (Di le tharo fela). (2)

[20]

Maduokakaretso a karolo ya C: 20

Karolo ya D: terama

Moraba o phunyegele (terama)

Potso ya 6

1. Maria (1)
2. Maekele (1)
3. Ke mosadi wa ga B (1)

4. Ke nyatsi ya ga B. (1)
5. Ba le kwa Venda (1)
6. Gore Mmaekele a ratane le Sentebaleng. (1)
7. Ke ne ke tlaa e tsaya sentle gonne Sentebaleng a re thusa go aga ntlo/ke ne kesa ye go e tsaya sentle gonne Mmaekele a ka tloga a feleletsa a sa tlhole a batla mosadi wa gagwe (dikarabo tsa barutwana di elwe tlhoko). (1)
8. Tsietso/bomenemene/matlhajana (1)
9. Banna ga ba na thwadi ba bonwe ke mmamariga/ moraba fa o phunyegele o se o tlogele (2)
10. (a) Tshimologo/thaego/tshenolo:Mmaekele o bolelea mosadi wa gagwe gore badimo ba mo arabile. Ba mo neetse tiro e e duelang sentle. (2)
- (b) Tharaano: Mmaekele o bolelela mosadi wa gagwe ka Sentebaleng. A re Sentebaleng ke ena yo o ntseng a ba thusa ka madi a kago. O bolelela le mmaagwe ka kgang e. (2)
- (c) Setlhoa: Sentebaleng o tswelletse ka go naya Mmaelele madi. Sentebaleng o rulaganyetsa go fudugela kwa Molapo. (2)
- (d) Tharabololo: Mmaelele o fudugela kwa Katlegong kwa ntle ga go itsise Sentebaleng. O a mo tshabela. (2)
- (e) Bokhutlo: Mmaekele o tshabetse Sentebaleng. (2)

[20]

Maduokakaretso a karolo ya D: 20

Maduokakaretso a pampiri: 60 a a fetolelwang go 10

Review Copy

Karolo ya C

Didiriswa tsa tlhatlhobo

Rubiriki ya go tshwaya motlotlo o o sa ipaakanyediwang

Leina la sekolo

Leina la morutwana

Mophato

Letlha

Setlhogo

Nako e e neetswang ya tlhagiso

Kelo	Bokgoni jwa morutwana	Maduo	Maduotota a morutwana
Bokgoni	A morutwana o na le bokgoni jwa go rulaganya le go tlhagisa dintlha tsa gagwe ka tolamo.	2	
Boitlhamedi	A matseno, mmele le bokhutlo ke tse di ngokelang bareetsi go reeletsa go ya pele. A kgono ya boikakanyetsi e teng fa morutwana a ntse a bua.	3	
Diteng	A morutwana o tlhaloganya setlhogo le go nna maleba a tlhagisa diteng tse di siameng kwa ntle ga go ratha sekgwa.	3	
Mokgwa wa tlhagiso	A melawana ya puo le tiriso di maleba. A morutwana o dirisa puo ya mmele le tebo ya bareetsi ka tsela e e maleba	2	
	Palogotlhe ya maduo	10	

Rubiriki ya go tshwaya motlotlo o o ipaakanyeditsweng.

Leina la sekolo
Leina la morutwana
Mophato
Nako ya tlhagiso
Tiro
Setlhogo

Bokgoni	Maduo	Maduotota a morutwana
Tiriso ya setaele, rejisetara, segalo, tlhagelelo ya lentswe, lebelo fa a bua, tebo ya matlho mokgwa wa go ema, puo ya mmele le tsibogo ka tsela e e siameng. a bareetsi ba bontsha kgatlhego mo go se se tlhagisiwang.	3	
a tlhopho le thulaganyo ya dintlha mmogo le dikao tse di neetsweng. A diteng di supa fa morutwana a itlhametse le fa a gola mo puong ya gagwe	3	
A morutwana o tswa go dira dipatlisiso ka setlhogo mmogo le metswedi e e farologaneng.	3	
A morutwana o rulagantse matseno a a ngokang, diteng le bokhutlo tse di nang le mooko e bile di kgatlha bareetsi go ya ka mokgwa o ba tsibogang ka teng fa ba reeditse.	3	
Tiriso ya puo le melawana, tiriso ya mareo a mašwa go ya ka dipatlisiso le kgatlhegelo ya bareeetsi. A puo e a kgetholola kgotsa e siame mo matlhakoreng otlhe.	3	
A morutwana o dirisa didiriswa jaaka ditšhate, dimmepe le tse dingwe tse di ka galaletsang le go fa tlhagiso ya gagwe dintlha tse dintle tse di mooko.	3	
Tiriso ya puo e e maleba, mareo a mašwa, manatetshapuo melao ya puo le kapodiso e e siameng ya mafoko a sa fetole bokao jwa se se kaiwang ka gope.	2	
Palogotlhe ya maduo	20	
Maduo a fetolelwe	10	

Rubiriki ya go tshwaya puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng.

Sekolo
Morutwana
Mophato
Nako ya puiso
Setlhogo

Bokgoni	Maduo	Maduotota a morutwana
Puiso ka botswerere, kapodiso e e siameng, rejisetara le setaele se se maleba.	3	
A morutwana o bontsha go tlhaloganya temana e a e buisang le go eta a kgaotsa mafoko fa go tlhokegang teng.	2	
A puiso ya morutwana e a kgotsofatsa e bile e bontsha a buisa ka go itshepa a sa ipelaele.	2	
A boleele jwa temana e morutwana a e buisang ke jo bo siameng, jo bo sa nyemiseng bareetsi mooko le go ba ngoka mme e ba tlogela ka molaetsa kgotsa thuto nngwe.	3	
Palogotlhe ya maduo a puiso	10	

Rubiriki ya go lekanyetsa mmuisano

Sekolo

Maina a barutwana

Mophato

Nako ya mmuisano

Setlhogo

Bokgoni	Maduo	Maduo a a bonweng ke barutwana
A go na le tshenolo ya mmuisano magareng ga batho kgotsa ditlhophha. A motlotlo o simolotswe e bile o a tsweletswa.	3	
Tiriso ya melawana ya dithefosano le tshegetso ya puisano e tshegediwe le go neelana sebaka sa go tlhagisa dintlha ka botlalo.	3	
A dibui di a reetsana kgotsa go rerisana di ntse di tlatša diphatlha le go rotloetsana fa di bua kgotsa di tsenana ganong ka mokgwa o o sa amogelesegeng.	2	
A tlhaloso ya dintlha ke e e kgodisang le kabelano ya dikakanyo mmogo le maitemogelo le go bontsha go tlhaloganya mareo a a dirisiwang ka botlalo kgotsa a a fopholediswa.	2	
Palogotlhe ya maduo	10	

Review Copy

Rubiriki ya go tshwaya ditlhangwa tse dikhutshwane tsa tirisano.tsa botshelo jwa moswi, phasalatso,papatso, phousetara, bukatsatsi, lekwalo la semmuso, la botsalano, lekwaloikitsiso.

Kelo	Kemo 7	Kemo 6	Kemo 5	Kemo 4	Kemo 3	Kemo 2	Kemo 1
Maduo	11 - 12	9 - 10	7 - 8	5 - 6	4 - 5	2 - 3	0 – 2
Diteng, ipaakan yo le sebopeg o. (maduo 12)	-kitso e e anameng, e e kgethegile ng ya setlhangw a. -bontsha temogo e e tletseng ya bokao jo bo anameng fa a kwala. -go kwala go go rupeletsw eng morutwan a o tthomame ga a rathe sekgwa. -nyalelano ya diteng le dikakanyo , ditlhaloso tsa maemo a a kwa godimo di neetswe.	-kitso e e kgodisang ya ditlhokego tsa setlhangwa. -bontsha temogo e e anameng ya bokao mo ditlhangweng tse dintsi fa a kwala. -go kwala go go rupeletsweng morutwana a tthomame mo go se a se kwalang. -go nyalelana ga diteng le dikakaknyo,ditlh alosa di neetswe, mme diteng tsotlhe di tshegets a setlhogo. -bosupi jwa ipaakanyo bo tlhagisitse setlhangwa se se duleng diatla.	-kitso e e siameng ya ditlhokego tsa setlhangw a. -bontsha ka kakaretso ya bokao mo ditlhangw eng tse dintsi fa a kwala ditiro. -go kwala-moithuti o tsweletsa go tthomama, a sa itemogele dikgorelet si tse di masisi. -nyalelano ya diteng le dikakanyo e teng mme diteng di tshegets a setlhogo.	-kitso e e lekaneng ya ditlhokego tsa setlhangwa. -bontsha temogo nngwe ya bokao mo ditlhangweng . Go kwala, morutwana o ratha sekgwa, ga a tlhaloganye gore o kwadile eng. -nyalelano e e itumedisang ya diteng le dikakaknyo, diteng dingwe di tshegets a setlhangwa. -setlhangwa ga se kgotsofatse.	-kitso e e mo magareng ya ditlhokego tsa setlhangw a. -bontsha tlhalelo ya kitso ya bokao mo ditlhangwe ng fa a kwala. -go kwala, moithuti o ratha sekgwa, bokao gab o tlhabosege . -ga go nyalelano mo setlhangw eng se se tlhagisitsw eng ke morutwana .	-kitso e e tlhalelang ya ditlhokego tsa setlhangwa. -bontsha tlhalelo ya kitso ya bokao mo setlhangweng fa a kwala. -go kwala, moithuti o ratha sekgwa, bokao ga bo tlhagelele. -nyalelano ya diteng le dikakanyo e a tlhalela. Ke go le gonnye go go tsamaisanang le setlhogo. -tiro ga e mo maemong a selekanyo sa puo e e tlhokegang le fa gongwe go bontsha ipaakanyetso nyana.	-ga go kitso ya ditlhokego tsa setlhangwa. -bontsha go tlhoka kitso gotlhelele ya bokao mo ditlhangweng fa a kwala. -nyalelano ya diteng tse di mmalwa fa a kwala setlhangwa. -tlhagiso e e bokoa ya setlhangw se se tlhaotsweng.
	7 - 8	6	5	4	3	2 -3	0 – 2
Puo, setaele le bosupi jwa palo.	-tlhagiso ya maemo a a kwa godimo ya melao e e maleba ya popego ya setlhangw a. -thutapuo mo setlhangw eng e nepagets	-melao e e tlhokegang ya melao ya setlhangwa e dirisitswe sentle. -setlhangwa se agilwe bontle, se nepagetse. -tlotlofoko e maleba tota mo maitlhomong, mo baamogeding le mo bokaong. -setaele, segalo le tirisano go le	-melao e e tlhokegan g ya popego ya setlhangw a e dirisitswe sentle. - setlhangw a se agilwe sentle, se buisega bonolo. -tlotlofoko	-kakanyo e e itumedisang ya ditlhokego tsa popego ya setlhangwa e dirisitswe -setlhangwa se agilwe sentle, se a buisega.diph oso tse di leng gona di kgoreletsa kelelo ya dikakanyo.	-go kakanyo e e lekaneng ya ditlhokego tsa popego ya setlhangw a. - setlhangw a se agilwe ka ditlhokego fela fela tse di	-go tlhalelo ka kakaretso mo tirisano ya melao e e tlhokegang ya popego ya setlhangwa. -se tlhangwa se agilwe bokoa e bile se thata go se tlhaloganya. -tlotlofoko e tlhoka go boeletswe,mmega e maleba mo maitlhomong, baamogeding le	-ga go a diriswa melao ya popego ya setlhangwa. -setlhangwa se agilwe bokoa e bile go thata go se tlhaloganya. -tlotlofoko e tlhoka go boeletswe ka tsenelelo, mme ga e maleba mo maitlhomong,

e e bile e agegile ka bontle jo bo gaisang. -tlotlofoko e e humileng, e le maleba mo maithomo ng, mo baamoge ding le mo bokaong. -setaele, segalo le tirisopuo di maleba go gaisa. - setlhangw a se lebegase se na diphoso morago ga go buisiwa le go tlhotlhwa diphoso. -boleele bo nepagets e.	gontsi di maleba. -setlangwa ga se na diphoso. -boleele bo nepagetse.	e maleba mo bokaong. -setaele, segalo le tirisopuo go le gantsi di maleba. - setlhangw a go le gantsi ga se na diphoso morago ga go buisiwa gape.le go tlhotlhwa diphoso. -boleele bo nepagetse .	-tlotlofoko e a amogeleseg a. -setaele, segalo le tirisopuo di siame, di maleba. -setlhangwa se sa ntse se na le diphoso morago ga go tlhotlhwa diphoso. -boleele bo nepagetse.	tlhokegang . Diphoso di mmalwa. -tlotlofoko e a tlhela e bile ga e maleba mo baamogedi ng ele mo bokaong. -tlhalelo ya setaele, segalo le tirisopuo fale le fale. - setlhangw a se na le diphoso tse di mmalwa morago ga go buisiwa gape le go tlhotlhwa diphoso. -boleele bo nepagetse.	mo bokaong. -setlhangwa se na le diphoso tse di thibang letsatsi, le mororo se buisitswe le go tlhotlhiwa diphoso. -boleele jo bo feteletseng/setlha ngwa se sekhutshwane.	baamogeding. -setlhangwa se diphoso gotlhe tse di thibang letsatsi, e bile go tlhakatlhakane gotlhe. -boleele jo bo fetang tekano/setlhan gwa se sekhutshwane thathata.
--	---	---	---	--	--	--

Palogotlhe ya maduo ke 20, ona a fetolelwe go lesome (10) fa setlhangwa se tlhoka lesome fela.

Rubiriki ya go lekanyetsa memorantamo, resipi, karata ya taletso le pegelo ka ditshwantsho.(10)

	Kemo 7	Kemo 6	Kemo 5	Kemo 4	Kemo 3	Kemo 2	Kemo 1
Maduo go ya ka kelo	9 - 10	8 - 9	7 - 8	5 - 6	4 - 5	2 - 3	0 - 2
	Phitlhelelo ka dinaledi	Phitlhelelo ka matsetseleko	Phitlhelelo e e itumedisang	Phitlhelelo e e siameng	E a isega	Key a bontlhabong	E a tlhela
Tiriso ya puo	Tlotlofoko ya maemo a a kwa godimo tota	Tlotlofoko ka matsetseleko , kagego e e siameng le tirisopuo e e nepagetseng	Tlotlofoko e e itumedisang, kagego e e siameng le tiriso e e nepagetseng ya puo	Tlotlofoko e e lekaneng, kagego e e siameng le tiriso ya puo.	Tlotlofoko e e isegang. Kagego e e siameng le tiriso e e sa siamang ya puo.	Morutwana o bontsha bontlhabongw e jwa tlotlofoko le tiriso ya puo.	O bontsha tlhela ya tlotlofoko le ya tiriso ya puo.
Thulaganyo ya diteng	Morutwana o na le bokgoni jwa maemo a dinaledi go rulaganya diteng.	O na le bokgoni jo bo matsetseleko jwa go rulaganya diteng.	O na le bokgoni jo bo itumedisang jwa go rulaganya.	Bokgoni jwa go rulaganya ke jo bo lekaneng.	Bokgoni jwa go rulaganya bo a isega.	O na le bontlhabongw e jwa go rulaganya diteng.	Bokgoni jwa go rulaganya diteng bo a tlhela.
Boitlhame di	Morutwana o kgona go tlhopho tshedimosets o le boithlamedi ka maemo a dinaledi.	O kgona go tlhopho tshedimosets o le boithlamedi ka matsetseleko .	O kgona go tlhopho tshedimosets o le boithlamedi jo bo itumedisang.	O kgona go tlhopho boithlamedi le tshedimosets o ka tekano.	O kgona go tlhopho tshedimosets o le boithlanedi ka tsela e e isegang.	O kgona go tlhopho boithlamedi le tshedimosetso ka bontlhabongw e.	Morutwana o bontsha tlhela mo go tlhopheng tshedimosets o.
Tlhopho ya mafoko	Morutwana o kgona go tlhopho mafoko ka maemo a dinaledi.	Morutwana o kgona go tlhopho mafoko ka matsetseleko .	Morutwana o kgona go tlhopho mafoko ka tsela e e itumedisang.	Morutwana o kgona go tlhopho mafoko ka tsela e e isegang.	O kgona go tlhopho mafoko ka tsela e e lekaneng.	O kgona go tlhopho mafoko ka bontlhabongw e.	Morutwana o tlhopho mafoko ka tsela e e tlhela.

RUBIRIKI YA GO TSHWAYA TLHAMO (20)

	KHOUTU 7 Phitlhelelo o ka dinaledi 80 – 100%	KHOUTU 6 Phitlhelelo ka matsetseleko 70 – 79%	KHOUTU 5 Phitlhelelo e e tletseng 60 – 69%	KHOUTU 4 Phitlhelelo e e itumedisang 50 – 59%	KHOUTU 3 Phitlhelelo e e lekaneng 40 – 49%	KHOUTU 2 Phitlhelelo e e potlana 30 – 39%	KHOUTU 1 Gosa fitlhelele 0 – 29
	10 ½ - 12	8 - 10	6 ½ - 8	6 – 6 ½	4 - 6	2 – 4	0 – 2
Diteng & Thulaganyo 10 maduo	-Diteng tsa maemo a dinaledi, boithlamedi jo bo kwa godimo jo bo kgatlhisang e le ruri. -Dikakanyo di a gwetlha, di	-Diteng tsa matsetseleko, e supa boithlamedi , -Dikakanyo di supa boikakanyetso di a kgatlhisang. -Thulaganyo le tiriso ya dikgato tsa go kwala di	-Diteng tse di tletseng di lomana serota sentle.Dikakanyo di a kgatlhisang di a kgotsofatsa le go amogelesega. -Thulaganyo le tiriso ya dikgato tsa go	-Diteng di maleba, nyalelano e e itumedisang .Dikakanyo di a kgatlhisang, boithlamedi jo bo itumedisang. -Thulaganyo	-Diteng ts di magareng, di tlwaelesegile. Morutwana ga a dirisa manatetshapuo, o kwadile fela ka puo e e tlwaelegileng. -Dikakanyo di maleba go le	-Diteng tse di sa kgotsofatseng, ga di tsamaisane ka gope. -Dikakanyo di mmalwa, morutwana o tsamaya a boeletsa dintlha le fa	-Diteng tse di seng maleba go le go golo. Morutwana o rathile sekgwa fela, ga go na nyalelano. -Dikakanyo di kgoba marapo di a

	bontsha boineeeelo mo tirong. - Thulaganyo le tiriso ya dikgato tsa go kwala di tlhagisitse tlhamo e e siameng thata e le phepa.	tlhagisitse tlhamo e e rulaganeng sentle e e kगतललसलंग.	kwala di tlhagisitse tlhamo e e rulaganeng e e siameng.	le tiriso ya dikgato tsa go kwala di tlhagisitse tlhamo e e rulaganeng e e kगतसलसलंग.	gantsi. Boithlamedi bo lekanyeditswe . -Thulaganyo le tiriso ya dikgato tsa go kwala di tlhagisitse di tlhamo e e lekaneng e e nyalelanang.	go sa tlhokegeng gore a ka dira jalo. Ga e a lekanela seemo sa puo ya gae le fa e rulagantswe/ go dirisitswe dikgato tsa go kwala. Tlhamo ga e tlhaloganyeg e sentle, e bofitlha.	ipoeletsa.– Thulaganyo/ tiriso ya dikgato tsa go kwala e e sa itumediseng. Tlhamo e e tlhagisitswen g bokoa.
	5	3 ½ - 4	3 – 3 ½	2½ – 3	2 - 2 ½	1 - 2	0 – 1
Puo, Setaele le Tseleganyo 05 maduo	-Temogo e e tseneletseng ya ya puo e e nametshan g ya seemo se se godimo. -Matshwao a puiso a dirisitswe kasentle ka nepagalo - O dirisitse puo papiso e e maleba tota. -Tlhopho ya mafoko e bothakga. -Rejisetara, setaele, segalo le tiriso ya puo di maleba le setlhogo ka maemo a a kwa godimo. - Setlhangwa ga se na diphoso morago ga go buisiwa gape le go tlhotlha diphoso.	-Temogo e e tseneletseng ya puo e e kगतसलसलंग . -Matshwao a puiso a dirisitswe sentle mmogo le manatetsahpu o. -Tlhopho ya mafoko e farologane e bontsha boithlamedi e bile e maleba le setlhogo se se tlhophilweng. - Rejisetara, setaele, segalo le tiriso ya puo di tlhomame ka kakaretso mo setlhogong. -Setlhangwa ga se na diphoso.	-Temogo e e tseneletseng ya puo e a bonala. -Matshwao a puiso a dirisitswe sentle le tlhopho ya mafoko ke e e siameng.Mafoko a a tlhophilweng a siametse setlhangwa se go kwalwang ka sona. - Rejisetara, setaele, segalo le tiriso ya puo di siametse setlhogo. -Bontsi jwa setlhangwa ga bo na diphoso morago ga go buisiwa gape le go tlhotlha diphoso.	-Temogo e e rileng ya tshusumetso ya puo. -Matshwao a puiso a siame– Mafoko a tlhophilwe sentle. -Ka kakaretso rejisetara, setaele, segalo le tiriso ya puo di tlhomame mo ditlhokegong tsa setlhogo. -Setlhangwa se santse se na le diphoso di se kae morago ga go buisiwa gape le go tlhotlha diphoso.	-Temogo e e tseneletseng ya puo e lekanyeditswe . -Tiriso ya matshwao a puiso e siame Tlhopho ya mafoko e kwa tlase. - Rejisetara, setaele, segalo le tiriso ya puo di tlhalela nyalelano. -Setlhangwa se na le diphoso di le mmalwa morago ga go buisiwa gape le go tlhotlha diphoso.	-Puo e e dirisitsweng mmogo le matshwao a puiso di fosagtese, morutwana o tsamaya a dirisa mafoko a a sa amaneng le setlhangwa ka gope. -Tlhopho ya mafoko e a tlhalela. - Rejisetara, setaele, segalo le tiriso ya puo ga di maleba. -Setlhangwa se na le diphoso tse di thibang letsatsi le fa se buisitswe gape le go tlhotlha diphoso.	-Puo ga ea a diriswa maleba, morutwana o etile a ratha sekwa tota, matshwao a puiso le ona a etile a neelwa fela le fa a sa tshwanelang go tsena teng.– Mafoko a adirisitsweng le ona ga a nametshe, a itatlheletswe fela. - Rejisetara, setaele, segalo le tiriso ya puo di fosagetse ka ntlha tsotlhe. -Setlhangwa se na le diphoso tse di thibang letsatsi, se tlhakanya tlhogo morago ga go buisiwa gape le go tlhotlha diphoso.
	4 – 5	3½	3	2½	2	1½	0 – 1

<p>Kagego</p> <p>05 maduo</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kagego/kgolo ya setlhogo e e nang le bokao. E a utlwala, e dule diatla, e a tlhalosega. -Dipolelo le ditemana di bopilwe ka botlhale. - Boleele bo tsamaisana le ditlhokego tsa setlhogo. 	<ul style="list-style-type: none"> -Kgoloe e tlhaloganyega ng ya dintlha. E a nyalelana. -Dipolelo le ditemana di farologana ka go tlhaloganyega . - Boleele bo nepagetse. 	<ul style="list-style-type: none"> -Kago ya dintlha tse di farologaneng tse di maleba. -Dipolelo le ditemana di bopilwe sentle. - Boleele bo nepagetse. 	<ul style="list-style-type: none"> -Dintlha dingwe, dintlha tse di tlhokegang di agilwe. - Dipolelo le ditemana di ka tswa di fosagetse fela tlhamo e sa ntse e utlwala. - Boleele bo atumetse go nepagala. 	<ul style="list-style-type: none"> -Ponagalo ya dintlha tse di tlhokegang. -Dipolelo le ditemana di fosagetse fela tlhamo e santse e utlwala. -Boleele bo feta tekanyo/ bokhutshwan e thata. 	<ul style="list-style-type: none"> -Ka dinako dingwe e ratha sekgwa mme ntlha ya kakaretso e ka salwa morago. -Dipolelo le ditemana di bopilwe ka seemo se se kwa tlase -Boleele bo feta tekanyo/ bokhutshwane thata. 	<ul style="list-style-type: none"> -E ratha sekgwa -Dipolelo le ditemana di tlhakatlhakan e, ga di a tlhomama. -Boleele bo feta tekano thata/ bo bokhutshwan e thata.
---	---	---	--	---	---	--	--

Review Copy

Thulaganyo ya manane a Ditiro tsa Tlhatlhobo e e Tlhomameng

Mophato wa 9

Ditiro tsa Tlhatlhobo e e Tlhomameng tsa Kgweditharo 1		
TIRO 1: Tiro ya molomo	TIRO 2: Go kwala Go kwala	TIRO 3: Teko 1
Puiso e e sa ipaakanyediwang/motlotlo	Tlhamo ya tlhaloso/kanelo Lekwalo la botsalano/thadiso/ mmuisano	Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo
Ditiro tsa Tlhatlhobo e e Tlhomameng tsa Kgweditharo 2		
TIRO 1: Tiro ya molomo	TIRO 2: Go kwala Go kwala	TIRO 3: Tlhatlhobo ya bogare
Puiso e e sa ipaakanyediwang/ dipuisano tsa foramo/dipuisano tsa setlhopha	Thadiso/tlhagiso ya tiragalo nngwe kgotsa motho mongwe (dokhumenthari) kitsiso /lenaanetema le metsotso	Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2: Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo (Diura di le 2) Pampiri ya 3: Go kwala (Ura e le 1) Pampiri 4: Tsibogelo ya Dikwalo (Ura e le 1 le metsotso e le 30)
Ditiro tsa Tlhatlhobo e e Tlhomameng tsa Kgweditharo 3		
TIRO 1: Tiro ya molomo	TIRO 2: Go kwala	TIRO 3: Teko 2
Puo e e ipaakanyeditsweng/ ketsiso, ngangisano, dipuisano ka lokwaloikitsiso, tumalano le tesetamente	Tlhamo ya tlhaloso/kanelo/maitlhomo/ ngangisano Lekwalophelegetso le lokwaloikitsiso	Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo
Ditiro tsa Tlhatlhobo e e Tlhomameng le tsa bofelo jwa ngwaga tsa Kgweditharo 4		
TIRO 1: Tiro ya molomo	TIRO 2: Tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga	
Dingangisano/potsottherisano/motlotlo/puo e e ipaakanyeditsweng/puo e e sa ipaakanyediwang tekatlhaloganyo ya theetso, tsamaiso ya kopano/dipuisano tsa foramo (makgotlhana)/phanele (lekoko)/ditlhopha	Pampiri ya 1: Tiro ya molomo Pampiri ya 2: Tekatlhaloganyo, tiriso ya puo le dikwalo (Diura di le 2) Pampiri ya 3: Go kwala (Ura e le 1) Pampiri 4: Tsibogelo ya Dikwalo (Ura e le 1 le metsotso e le 30)	

Mophato 7-9

Sebopego sa dipampiri tsa tlhatlhobo (tlhatlhobo ya bogare le bofelo jwa ngwaga)					
Mophato 7	%	Mophato 8	%	Mophato 9	%
Pampiri 1: Tiro ya molomo: Puisetsogodimo, go reetsa le go bua	30	Pampiri 1: Tiro ya molomo: Puisetsogodimo, go reetsa le go bua	30	Pampiri 1: Tiro ya molomo Puisetsogodimo, go reetsa le go bua	30
Pampiri 2: Tse di kwadiwang Tekatlhaloganyo ya puiso (15) Puo mo tirisong (15) Tsibogelo ya dikwalo (10)	40	Pampiri 2: Tse di kwadiwang Tekatlhaloganyo ya puiso (15) Puo mo tirisong (15) Tsibogelo ya dikwalo (10)	40	Pampiri 2: Tse di kwadiwang Tekatlhaloganyo ya puiso (10) Ditlhangwa tsa tirisano (15) Tshobokanyo (maduo a le 10 a fetoletswa go 5%)	30
Pampiri 3: Tse di kwadiwang Go kwala - Tlhamo (20) le setlhangwa sa tirisano (10)	30	Pampiri 3: Tse di kwadiwang Go kwala - Tlhamo (20) le setlhangwa sa tirisano (10)	30	Pampiri 3: Tse di kwadiwang Go kwala - Tlhamo (20) le setlhangwa sa tirisano (10)	30
				Pampiri 4: Tsibogelo ya dikwalo (10) <ul style="list-style-type: none"> • Poko • Dinaane • Kgangkhutshwe • Padi • Terama Maduo a le 20 a mofutakwalo o mongwe le o mongwe a fetoletswa go 10%)	10

Thulaganyo mo Mophatong wa 9

Thulaganyo ya dithuto

	Dibeke 1 – 2 Kgaolo ya 1	Dibeke 5 – 6 Kgaolo ya 2	Dibeke 9 – 10 Kgaolo ya 3
	Boithutedi	Ikonomi	Go itirela tlhopho
Mefuta ya ditlhangwa	Poko(BM tsebe ya 27)	Poko(BM tsebe ya 43)	
Go reetsa le go bua	Dipuisano tsa setlhopho ka papatso e e lebeleletsweng(BM tsebe ya 3) Go reetsa tekatlhaloganyo – papatso(BM tsebe ya 12)	Go reetsa mmuisano wa kganetsano ka ga konteraka (BM tsebe ya 30) Go diragatsa tumalano/konteraka ya molomo(BM tsebe ya 41)	Go reetsa pegelo ya lekwalogang(BM tsebe ya 57)
Go buisa le go lebelela	Go buisa/lebelela setlhangwa sa pono jaaka papatso(BM tsebe ya 6) Ditlhangwa tsa dikwalo - padi/ kgangkhutshwe/terama(BM tsebe ya 14)	Go buisa tumalano/konteraka(BM tsebe ya 33) Go buisa leboko(BM tsebe ya 42)	Tlhagiso ya molomo ya pegelo(BM tsebe ya 60) Go buisa leboko(BM tsebe ya 64)
Go kwala le go tlhagisa	Go kwala setlhangwa sa tirisano – papatso(BM tsebe ya 9)	Setlhangwa sa tirisano – Kwala pegelo ka diphithhelelo tsa kganetsano(BM tsebe ya 36)	Go buisa pegelo ya lekwalogang(BM tsebe ya 62) Go kwala pegelo(BM tsebe ya 66)
Dipopego tsa puo le melawana	Matlhaodi, Dithuanyi Matshwao a puiso (BM tsebe ya 10)	Diane le Maele (BM tsebe ya 44)	Diane le Maele(BM tsebe ya 63) Ditumanosi le ditumammogo(BM tsebe ya 65)
	Dibeke 3 – 4	Dibeke 7 – 8	
Go reetsa le go bua	Go reetsa setlhangwa se se buisiwang(BM tsebe ya 17) Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng(BM tsebe ya 25)	Tekatlhaloganyo ya theetso – mmuisano(BM tsebe ya 45) Puo e e sa ipaakanyediwang(BM tsebe ya 52)	
Go buisa le go lebelela	Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe(BM tsebe ya 19) Go buisa leboko(BM tsebe ya 25)	Setlhangwa sa dikwalo – terama(BM tsebe ya 47) Go buisa leboko(BM tsebe ya 53)	
Go kwala le go tlhagisa	Go kwala lekwalo la kgakololo e e amogetsweng(BM tsebe ya 22)	Go kwala tlhamo ya maitlhamo(BM tsebe ya 51)	
Dipopego tsa puo le melawana	Dithuanyi, Polelo, Ditlhopha tsa maina(BM tsebe ya 24)	Diane (BM tsebe ya 50)	
Tlhatlhobo	Puiso e e ipaakanyeditsweng/motlotlo	Tlhamo ya tlhaloso/kanelo Lekwalo la botsalano/thadiso/mmuisano	Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo

Boakaretsi	Morutabana o tshwanetse go thusa baithuti ka dikgono tsa go reetsa go bua le go kwala .	Go ka siamela barutwana ba, fa ba ka nna fa pele mo phaposing gore ba tle ba utlwe bonolo, ba kgone le go lebelela dipounama tsa gago fa o bua.	Barutwana ba bangwe gape ba ka kokoetsa fa ba bua. O se ke wa ba pateletsa go bua fa pele ga barutwana ba bangwe, ba rotloetse go tsaya karolo mo ditlhopheng tse dinnye.
-------------------	---	---	---

Review Copy

KGWEDITHARO YA 2

	Dibeke 1 – 2 Kgaolo ya 4	Dibeke 5 – 6 Kgaolo ya 5
	Botsalano	Ubuntu
Mefuta ya ditlhangwa	Dinaane	Diponagalo tsa terama (BM tsebe ya 59 le 68)
Go reetsa le go bua	Go reetsa kgang(BM tsebe ya 74) Dipuisano tsa makgotlhana/ditlhophha ka ga Setso(BM tsebe ya 82)	Go reetsa setlhangwa sa theetso: Potsotherisano(BM tsebe ya 94) Dipuisano tsa setlhophha(BM tsebe ya 101)
Go buisa le go lebelela	Go buisa setlhangwa sa dikwalo – Kgangkhutshwe(BM tsebe ya 77) Setlhangwa sa tshedimosetso – Lokwalo Iwa boswa le tesetamente(BM tsebe ya 83)	Go buisa setlhangwa sa dinaane(BM tsebe ya 95) Go sekaseka diponagalo tsa botlhokwa tsa Leboko(BM tsebe ya 102) Go buisetsa/le go lebelela go tlhaloganya: Dikgemetšhana tsa khomiki(BM tsebe ya 104) Go boeletsa popego ya tshobokanyo(BM tsebe ya 107)
Go kwala le go tlhagisa	Go kwala bukatsatsi(BM tsebe ya 78)	Go kwala kitsiso, lenanetema le metsotso(BM tsebe ya 97) Go kwala kitsiso, lenanetema le metsotso(tswelletso) (BM tsebe ya 103)
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Tira le tirwa (BM tsebe ya 85))	Polelopate(BM tsebe ya 104)
	Dibeke 3 – 4	Dibeke 7 – 8
Go reetsa le go bua	Go reetsa kgatiso ya motlotlo o o Diragadiwang(BM tsebe ya 86) Puiso e e sa ipaakanyediwang(BM tsebe ya 91)	Go reetsa papatso e e gatisitsweng(BM tsebe ya 108)
Go buisa le go lebelela	Go buisa naane(BM tsebe ya 88) Go dira tshobokanyo(BM tsebe ya 91)	Go buisa/lebelela setlhangwaponi – Papatso(BM tsebe ya 110) Tlhagiso ya molomo: thanolo ya papatso(BM tsebe ya 114) Poeletso ya tshobokanyo(BM tsebe ya 116) Poeletso ya dinaane(BM tsebe ya 118)
Go kwala le go tlhagisa	Thadiso ya setlhangwa(BM tsebe ya 89)	Go kwala thadiso ya papatso(BM tsebe ya 112) Go tshwaelana(BM tsebe ya 117) Go kwala setlhangwa sa bofelo sa thadiso ya papatso(BM tsebe ya 118)
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Tira le tirwa (BM tsebe ya 85))	Maina,dikutu,ditlhogo, megatlana(BM tsebe ya 112)
Tlhatlhobo (Beke 19 le 20)	Puiso e e ipaakanyeditsweng/motlotlo/ka sethlopha/ foramo.	Thadiso/Tlhagiso ka ga tiragalo nngwe (tiragalo ya mongwe ya botshelo) /kitsiso/lenanetema le metsotso
Boakaretsi	Go ka nna le barutwana ba ba nang le bothata jwa go ithuta mo phaposiborutelong ya gago ka jalo morutabana o tshwanetse go lebelela bona thata	Lebelela barutwana ba fa o bua e bile o tlhalose mafoko a gago sentle. Kwala dintlhathuto mo patitšhokong ka nako ya dipuisano gore barutwana ba ba kgone go buisa tshosobanyo yase go neng go buisanwa ka sona.

KGWEDITHARO YA 3

	Dibeke 1 – 2 Kgaolo ya 6	Dibeke 5 – 6 Kgaolo ya 7	Dibeke 9-10 Kgaolo ya 8
	Matlhotlhapelo	Bagale	itshokelano
Mefuta ya ditlhangwa	Poko(BM tsebe ya 138 le 139)	Poko(BM tsebe ya 159) poko(BM tsebe ya 161)	Poko(BM tsebe ya 173 le 174)
Go reetsa le go bua	Go reetsa mmuisano Mmuisano wa ditlhopho(BM tsebe ya 121)	Go reetsa ngangisano mo seyalemoyeng(BM tsebe ya 145) Tsaya karolo mo dingangisanong(BM tsebe ya 148)	Go tlotla kgang (BM tsebe ya 167) Tiragatso ya mmuisano(BM tsebe ya 172)
Go buisa le go lebelela	Go buisa lokwalo lwa boswa le tesetamente tse di khutshwafaditsweng(BM tsebe ya 123) Dipuisano tse di thaetsweng mo go tlhaloganyeng lokwalo lwa boswa le tesetamente(BM tsebe ya 128) Diponagalo tsa botlhokwa tsa leboko: Loapi le morwalela(BM tsebe ya 128)	Go buisa kgangkutshwe(BM tsebe ya 143) Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya(BM tsebe ya 148)	Setlhangwa sa dikwalo sa terama: Moraba o phunyegile(BM tsebe ya 167) Go buisa leboko(BM tsebe ya 172) Tekatlhaloganyo ya puiso (go tswa mo setlhangweng sa dikwalo: Terama) (BM tsebe ya 177)
Go kwala le go tlhagisa	Setlhangwa sa tirisano - Go kwala lokwalo lwa boswa le tesetamente(BM tsebe ya 126)	Go kwala tlhamo ya kanelo(BM tsebe ya 145)	Setlhangwa sa tirisano: Mmuisano(BM tsebe ya 169) Go kwala lenaanetema le metsotso(BM tsebe ya 175)
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Makophani(BM tsebe ya 125) Matlahodi(BM tsebe ya 126)	Maetsi(BM tsebe ya 144 le 145)	Tlhatlhobo e e tlhomameng Teko 3
	Dibeke 3 – 4	Dibeke 7 – 8	
Go reetsa le go bua	Go reetsa potsottherisano(BM tsebe ya 131)	Go reetsa puo e e tlhagisiwang ke mogale(BM tsebe ya 151) Motlotlo o o ipaakanyeditweng(BM tsebe ya 157)	
Go buisa le go lebelela	Go buisa kgangkutshwe(BM tsebe ya 133) Go buisa leboko(BM tsebe ya 137)	Go buisa kgangkutshwe(BM tsebe ya 152) Go buisa leboko(BM tsebe ya 158) Go buisetsa/lebelela go tlhaloganya(BM tsebe ya 162)	
Go kwala le go tlhagisa	Go kwala lokwalophegetso le Lekwaloikitsiso(BM tsebe ya 135)	Go kwala karata ya taletso le kamogelo ya taletso(BM tsebe ya 155)	
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Madirimathusi le madirimatlaedi (BM tsebe ya 95)	Mafuta ya dipolelo(BM tsebe ya 147) Popego le tiriso ya ditemana(BM tsebe ya 157)	
Tlhatlhobo	Puiso e e ipaakanyeditweng/motlotlo/puo e e ipaakanyeditweng tiragatso (ketsiso)/ngangisano	Tlhamo ya tlhaloso/kanelo/maitlhomong/ngangisano Lekwalophegetso le lokwaloikitsiso	Tekatlhaloganyo le tiriso ya puo

	dipuisano tsa lokwalokitsiso/lokwalo lwa boswa/ tesetamente		
Boakaretsi	Barutwana ba, ba ka ikgatholosa sebui kgotsa ba buela kwa godimo kgotsa kwa tlase ka jalo morutabana o tshwanetse go kgontsha gore le bona ba tsayakarolo mo phaposiborutelong	Barutwana ba ba kokoetsang ba tlhoka tshegetso le netefaletso e ntsi. Netefatsa gore barutwana ba bangwe ga ba rumole le go sotla barutwana ba.	

Review Copy

KGWEDITHARO YA 4

	Dibeke 1 – 2 Kgaolo ya 9	Dibeke 5 – 6 Kgaolo ya 10	Dibeke 7-8 Kgaolo ya 11
	Nna podi matseba	Dintlha tsa	Poeletso le go baakanyetsa ditlhatlhobo
Mefuta ya ditlhangwa		Poko (BM tsebe ya 193)	
Go reetsa le go bua	Go reetsa setlhangwa sa theetso(BM tsebe ya 169) Go ithuta ka tsamaiso ya kopano(BM tsebe ya 174)	Diragatsa/Etsisa sengwe kgotsa mongwe(BM tsebe ya 187) Motlotlo(BM tsebe ya 192)	Puo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang(BM tsebe ya 196). Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng le e e sa ipaakanyediwang(BM tsebe ya 198)
Go buisa le go lebelela	Go buisa setlhangwa sa kgangkhutshwe: Tihalefa! (BM tsebe ya 170) Go ithuta diponagalo tsa botlhokwa tsa Leboko(BM tsebe ya 175) Go ithuta tekatlhaloganyo ya puiso go tswa mo kgangkhutshweng(BM tsebe ya 177)	Setlhangwa sa dikwalo – kgangkhutshwe(BM tsebe ya 188) Diponagalo tsa leboko(BM tsebe ya 192) Tekatlhaloganyo ya puiso (go tswa mo setlhangweng sa ditlhangwa se se tshaotsweng) (BM tsebe ya 193)	Poeletso ya diponagalokgolo tsa dikwalo: Terama(BM tsebe ya 197) Poeletso ya diponagalokgolo tsa kgangkhutshwe(BM tsebe ya 198)
Go kwala le go tlhagisa	Go kwala setlhangwa se seleele sa tirisano: Lekwalo la kopo (le le tlhomameng(BM tsebe ya 171) Go tshwaelana le go kwala ditlhangwa tsa Ntlha(BM tsebe ya 177) Go kwala setlhangwa sa bofelo(BM tsebe ya 178)	Setlhangwa sa tirisano: Tsa botshelo jwa moswi le bukatsatsi(BM tsebe ya 189)	Kitsiso, lenaanetema le metsotso(BM tsebe ya 197) Poeletso ya ditlhangwa tse di kwalwang: Lokwalo lwa boswa le tesetamente(BM tsebe ya 199)
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Madiri,mainatota,mainatsogo,mainatswako (BM tsebe ya 173)	Lerui (BM tsebe ya 58) Mediriso le dipaka (BM tsebe ya 62)	
	Dibeke 3 – 4		
Go reetsa le go bua	Go reetsa setlhangwa sa theetso: Mmuisoano o o gatisitsweng(BM tsebe ya 179) Go tsaya karolo mo dipuisanong tsa makgotlhana(BM tsebe ya 183)		
Go buisa le go lebelela	Go ithuta tekatlhaloganyo ya puiso go tswa mo kgangkhutshweng(BM tsebe ya 180) Go ithuta Tekatlhaloganyo ya go buisa/golebelela: Khathunu(BM tsebe ya 183)		
Go kwala le go tlhagisa	Go kwala setlhangwa sa tirisano: imeile/ lekwalo la maranyane(BM tsebe ya 181) Go tshwaelana le go kwala setlhangwa sa bofelo(BM tsebe ya 185)		
Dipopego tsa puo le	Makaelagongwe le malatodi(BM tsebe ya 182)	Mafoko a bokao bontsi(BM tsebe ya 194)	

melawana ya tiriso			
Tlhatlhobo (Beke 19 le 20)	Ngangisano/potsotherisano/motlotlo/puo e e ipaakanyeditsweng/e e sa ipaakanyediwang/dipuisano tsa foramo/setlhophaphanele/Tekatlhaloganyo ya theetso/tsamaiso ya kopano	Pampiri 1: Tiro ya molomo Pampiri 2: Tekatlhaloganyo, Puo mo tirisong (Diura di le 2) Pampiri 3: Go kwala (Ura e le 1) Pampiri 4: Tsibogelo ya Dikwalo (Ura e le 1 le metsotso e le 30)	
Boakaretsi	Go ka nna le barutwana ba ba nang le bothata jwa go ithuta mo phaposiborutelong ya gago ka jalo morutabana o tshwanetse go lebelela bona thata		

Review Copy

Ipaakanyetsothuto

Mophato	9	Thuto	Setswana	Beke	5 & 6	Setlhogo	Go reetsa setlhangwa sa theetso: potsotherisano
Letsatsi la go simolola tiro:				M	Letlha la go fetsa tiro:		
Maikemisetso a tiro							
Ditirwana tsa morutabana				Ditirwana tsa morutwana		Nako	Didiriswa tse di tlhokegang
<p>1. Kwala mekgwa e e maleba e e lebaganeng le thuto e.</p> <p>Dikgato tsa go reetsa:</p> <p>Pele ga theetso</p> <p>Ka ya theetso</p> <p>Morago ga theetso</p> <p>2. Baakanyetsa thutiso mme o ele tlhoko tse di latelang:</p> <p>2.1 Matseno</p> <p>Pele ga theetso</p> <ul style="list-style-type: none">Baakanyetsa barutwana go reetsa setlhangwa sa tiro ya molomo.Bolelela barutwana gore ba ya go reeletsa kgatlhego. Ba laele ka moo bokgoni jwa go reetsa bo fapaaneng le ditirwana tse dingwe tsa go reetsa tseo ba ka bong ba di ithutile mo nakong e e fetileng. (Mpho to check) <p>Ka nako ya theetso</p> <ul style="list-style-type: none">Ka nako ya puiso ya bobedi o ka tsaya dintlha.Temana e, e tla buisiwa lwa boraro e bile e le lwa bofelo, mme ka nako e lo ka kwala dikarabo. <p>Morago ga theetso:</p> <p>Go ya ka wena, magareng ga maphodisa le badiri ke bomang ba ba tshwanetseng go tshwaiwa phoso? Tshegetsatsa karabo ya gago ka lebaka.</p>				<p>Pele ga theetso:</p> <ul style="list-style-type: none">Bonelang pele se setlhangwa se tlleng go bua ka ga sona?Ke eng se se tshwanang ka ditshwantsho tsotlhe tse? <p>Ka nako ya theetso:</p> <ul style="list-style-type: none">Lo ka botsa dipotso mo lo sa tlhaloganyeng teng.Lo ka tlhomamisa bokao jwa mafoko a lo sa a tlhaloganyeng.Morutabana o tla lo buisetsa potsotherisa e e mo bukeng ya gagwe gararo, mme lo reetse ka tlhoafalo.Fa o e buisa lwa ntlha, netefatsa gore baithuti ba reetsa fela, ba se tseye dintlha.Ba neele dipotso go di lebelela, mme morago a buise temana gape. <p>Morago ga theetso:</p> <ol style="list-style-type: none">Potsotherisano e ne e le magareng ga bomang ba babedi?Kgangkgolo e ne e le eng?Ke bomang ba ba neng ba gwanta?Lebaka legolo la mogwanto o e ne e le eng?Neela leina la moepo o badiri ba ona ba neng ba gwanta.Moepo o o neilweng mo go 5 fa godimo o fitlhelwa mo porofenseng efe?Mme Masigo o ne a ikutlwa jang? Neela dintlha di le pedi.Go ya ka wena, a go siame go ipelaetsa kgatlhanong le bathapi?		Neela nako go tirwana e nngwe le e nngwe	Kwala ditlhokego tsotlhe tse di tlleng go dirisiwa.

	<p>Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.</p> <p>Tirogae: Kwalela tirwana e mo bukeng ya gago ya thutapuo ka go ya go batlisisa ka ga dikarabo tsa maele a a fa tlase a go tswa mo temaneng e morutabana a go buiseditseng yona.</p> <p>Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso (go tswa mo temaneng ya theetso)</p> <p>Dipotso 1. Tlhalosang maele a a latelang: (a) Go itewa ke ditshikare (b) Go kgapela kwa thoko (c) Go re tlogela (d) Go sidilega</p> <p>KGOTSA Ba reetsa pina e ba e itlhophetseng mme morago ba dira lenaane la dipotso tsa ditlhopha.</p>		
--	--	--	--

Leina la Morutabana: _____ Tlhogo ya Lefapha _____

Letsatsi:

Tshaeno: _____ Tshaeno: _____

Letsatsi:

Review Copy

Botlhokwa jwa paakanyo

- Paakanyo e botlhokwa ebile e a tlhokega.
- E tshwanetse go diragatswa jaaka maikarabelo go batsadi, ba puso le ba ba nang le kgatlhego mo thutong
- **Paakanyo ya go ruta e e siameng ya ngwaga e fa barutabana leano mabapi le diteng, metswedi, tlhatlhobo le go dira tiro.**
- **Paakanyo ya thutiso e e siameng e tshwanetse go akaretse tse di latelang:**
 1. diteng/ kakaretso ya dikgono
 2. Letsatsi la go simolola le go fetsa
 3. Bukakgakololo/metswedi e e dirisitsweng; le tlhatlhobo

Review Copy